

**Univerzita Karlova v Praze**

Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

Historické vědy – pravěká a středověká archeologie

Ivo Štefan

# **Vybrané problémy raně středověkých pohřebišť**

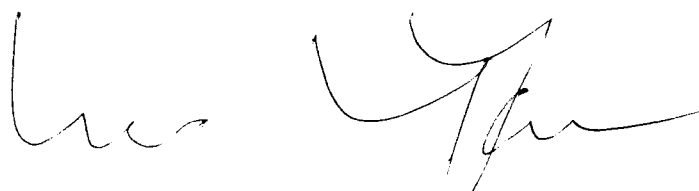
**(The Selected Issues of the Early Middle-Ages Burial Places)**

Disertační práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

2008

Prohlašuji, že jsem na disertační práci pracoval samostatně a uvádím veškeré použité prameny a literaturu.

A handwritten signature in black ink, consisting of a series of connected loops and strokes, positioned below the printed text.

## Obsah:

I. Úvod.....	4
<b>II. Změna pohřebního ritu v raném středověku jako archeologický a kulturně-antropologický problém</b>	
II.1.1. Základní otázky a východiska.....	7
II.1.2. Úvodem - pohřební ritus a křesťanská kultura.....	8
II.2.1. Přejít ke kostrovému pohřbívání v raně středověkých Čechách.....	9
II.2.2. Pohřební ritus a selektivní povaha mezikulturní výměny – Avari, Slované a Frankové ve středním Podunají.....	17
II.2.3. Vznik státu a christianizace – příklad Polska.....	21
II.2.4. <i>Imitatio imperii</i> ? - příklad Saska.....	26
II.2.5. „Mečem a křížem“ – příklad Estonska.....	30
II.3. Diskuse na závěr.....	33
<b>III. Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic</b>	
III.1. Úvod.....	42
III.2. Základní charakteristika předmětu.....	42
III.3. Kdy se u nás esovité záušnice objevují a odkud se k nám dostaly?.....	43
III.4. Proměny v čase.....	48
III.5. Záušnice jako součást pohřebního obřadu a jejich výpověď k rekonstrukci sociální struktury.....	53
<i>Exkurz:</i> Mince ve funkci „obolu mrtvých“ jako datovací prostředek.....	63
<b>IV. Počátky farní organizace ve střední Evropě ve výpovědi archeologie</b>	
IV.1. České země	
IV.1.1. Od „velkofar“ k „farnostem“.....	66
IV.1.2. Opouštění řadových pohřebišť.....	68
IV.1.3. Vznik venkovských sakrálních staveb v uměleckohistorických, archeologických a písemných pramenech.....	78
IV.2. Pohled okolo a zpět – počátky venkovských kostelních hřbitovů v evropských souvisečnostech	
IV.2.1. Západní Evropa.....	84
IV.2.2. Raně středověké Uhry.....	91
IV.2.3. Polsko.....	98
IV.3. Závěry - Nejmenší <i>Boží obec</i> .....	100
<i>Exkurz:</i> Vývoj farní sítě v 17. a 18. století v horském regionu Moravského Valašska.....	102

## **V. Raně středověké sídliště, hromadný hrob a pohřebiště v poloze Na Týnici v sousedství budečského hradiště. Ke vztahu archeologie a „událostní historie“**

V.1. Úvod.....	105
V.2. Archeologický výzkum a jeho vyhodnocení.....	106
V.3. Geomorfologická charakteristika polohy a determinanty zachování historických Terénů.....	107
V.4. Základní chronologický vztah sídelních a funerálních aktivit.....	108
V.5. Raně středověké sídliště v poloze Na Týnici.....	110
V.5.1. Sídelní objekty, struktura a rozsah sídliště.....	110
V.5.2. Hmotná kultura sídliště.....	116
V.5.2.1. Keramika.....	116
V.5.2.1.1. Tvary a velikost nádob.....	117
V.5.2.1.2. Technologie výroby a keramické třídy.....	117
V.5.2.1.3. Okraje nádob.....	119
V.5.2.1.4. Výzdoba.....	121
V.5.2.1.5. Keramické značky.....	123
V.5.2.1.6. Keramika pravděpodobně cizího původu.....	123
V.5.2.1.6. Otázka druhotné kontaminace souboru.....	123
V.5.2.1.7. Datování.....	125
V.5.2.2. Přesleny a tkalcovské závaží (?)......	126
V.5.2.3. Zbraně.....	126
V.5.2.4. Nože.....	127
V.5.2.5. Ostatní kovové předměty a břidlicový brousek.....	127
V.5.2.6. Předměty z kosti a parohu.....	128
V.5.2.7. Předměty ze skla.....	130
V.5.3. Závěrem - Sídliště před hradbami Budče.....	130
V.6. Hromadný hrob.....	133
V.6.1. Nálezová situace a stratigrafický vztah k okolním pohřbům.....	133
V.6.2. Datování hromadného hrobu.....	135
V.6.3. Okolnosti vzniku hromadného hrobu (předběžná výpověď antropologické analýzy).....	136
V.7. Raně středověké pohřebiště.....	137
V.7.1. Rozsah, prostorové uspořádání a základní demografická charakteristika.....	137
V.7.2. Velikost hrobových jam a vnitřní konstrukce.....	139
V.7.3. Dvojhroby a vzájemné superpozice.....	141
V.7.4. „Nestandardní pohřby“.....	142
V.7.5. Inventář hrobů.....	145
V.7.5.1. Ozdoby hlavy.....	145
V.7.5.2. Ozdoby krku.....	147
V.7.5.3. Zbraně.....	149
V.7.5.4. Součásti oděvu.....	149
V.7.5.5. Tzv. předměty denní potřeby.....	150
V.7.5.6. Předměty „s magickým potenciálem“.....	152
V.7.5.7. Poškozené a funkčně nespecifikovatelné předměty.....	153
V.7.5.8. Keramika v zásypech hrobů.....	153
V.7.6. Kdy se na Týnici pohřbívalo?.....	155
V.7.7. Pátrání po identitě - komparativní pohled na nekropoli.....	156
V.8. Závěrem - Hrob bezejmenných bojovníků, nekropole žen a české dějiny 10. století....	167
<i>Exkurz 1</i> Radiokarbonové datování hromadného hrobu a pohřebiště Na Týnici.....	173



<i>Exkurz 2</i> Xylotomická analýza rakve z lokality Budeč-Na Týnci ( <i>Jan Novák</i> ).....	174
<i>Exkurz 3</i> Pravěké osídlení lokality.....	
<b>V.9.</b> Katalog hrobů.....	175

<b>Prameny a literatura</b> .....	192
-----------------------------------	-----

**Obrazová příloha k odd. V**

**Ivo Štefan**  
**Vybrané problémy raně středověkých pohřbišť**  
**(Disertační práce)**  
**Abstrakt**

**I. Úvod.** Disertační práce obsahuje čtyři samostatné studie věnované okruhu témat spojených s pohřbíváním v raném středověku. Ve středu zájmu práce stojí české raně středověké prostředí, ve všech studiích se však autor snažil začlenit český vývoj do stredo-evropského kontextu. Obsah jednotlivých kapitol je následující:

**II. Změna pohřebního ritu jako archeologický a kulturně-antropologický problém.** První část studie se soustřeďuje na zásadní změnu zacházení se zemřelými k níž v Čechách dochází v průběhu 9. století - kremace je střídána pohřbíváním nespálených těl. Na základě rozboru nejstarších kostrových hrobů dospívá autor k závěru, že k této změně dochází v českém prostředí poněkud později, než se dosud obecně soudilo a je tedy třeba přehodnotit i její historické souvislosti. Další části stati se snaží uchopit změnu pohřebního ritu jako kulturní jev provázející v řadě evropských oblastí počáteční kroky začleňování tradičních „gentilních“ společností do struktur formující se středověké Evropy. Cílem srovnání několika lépe poznatelných regionů bylo v první řadě nastínění širší variability příčin a délky průběhu této změny.

**III. Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic.** Esovitě záušnice jsou ve střední Evropě nejrozšířenějším typem ženského šperku. První část studie se soustřeďuje na typochronologické aspekty předmětu a aktualizaci jeho datovacích opor, následující úvahy směřují především k otázce, do jaké míry (či vůbec zda) reflektuje nerovnoměrná distribuce záušnic v hrobech sociální rozdíly v raně středověké společnosti.

**IV. Počátky farní organizace ve střední Evropě ve výpovědi archeologie.** Hlubší kontakt s křesťanstvím byl v českých zemích relativně dlouhou dobu vyhrazen pouze nevelké části společnosti, zatímco život většiny venkovských komunit se odehrával v tradičním mentálním rámci, který kronikář Kosmas nazval „polopohanstvím“. Příčiny lze spatřovat především v řídké síti kostelů, které stály pouze na hlavních hradech. Hlubší christianizaci venkovského prostředí mohla systémově přinést teprve síť venkovských farních kostelů. Autor analyzuje proces nejprve v českých zemích a následně dalších oblastech střední Evropy a sleduje především jeho průvodní projev, jímž je přesun pohřbívání z nevelkých řadových pohřbišť bez kostela k církevním stavbám.

**V. Raně středověké sídliště, hromadný hrob a pohřebiště v poloze Na Týnici v sousedství budečského hradiště. Ke vztahu archeologie a „událostní historie“** Studie představuje souhrnné vyhodnocení systematického archeologického výzkumu polohy Na Týnici v těsné blízkosti hradiště Budeč, které náleželo k hlavním oporám moci prvních Přemyslovců. Lokalita poutá pozornost především hromadným hrobem 33-60 jedinců, který je dnes pravděpodobně nejrozsáhlejším dokladem raně středověkého organizovaného násilí na území Evropy. Objekt obklopuje poměrně rozsáhlé pohřebiště s řadou specifických rysů; oběma formám funerálních aktivit pak předcházelo nevelké raně středověké sídliště. Studie usiluje jednak o co nejúplnější zpřístupnění dosud nepublikovaného pramenného fondu, jednak se různými cestami snaží o začlenění unikátního objektu a přilehlé nekropole do sociálních a historických souvislostí rodícího se českého státu.

**Ivo Štefan**  
**The Selected Issues of the Early Middle-Ages Burial Places**  
**( Dissertation paper )**  
**Abstract**

**I. Introduction.** The dissertation paper contains four separate studies dealing with the topic of burials in the Early Middle-Ages. The paper's focus is the Czech Early Middle-Ages environment, however, in all studies the author tried to integrate the Czech evolution into the Central Europe context. The contents of particular chapters is the following:

**II. The change in burial rites in the early middle ages as an issue for archeology and cultural anthropology.** The first part is aimed at the crucial change which took place in the course of the 9<sup>th</sup> century involving the handling of those who died – the cremation is alternated with burials of non-burnt bodies. On the basis of the oldest skeleton graves analysis the author comes to the conclusion that the above mentioned change in the Czech environment happened somewhat later than has been generally considered until now and therefore, its historical context should be re-assessed, as well. Next parts of the section try to capture the burial rite change as a cultural phenomenon accompanying in a series of European areas the initial steps of the integration of traditional “gentile” societies into the structures of the Medieval Europe which was being formed. The aim of the comparison of several better knowable regions was to outline the scope of the variability of causes and the time duration of that change course.

**III. The contribution on chronology and interpretation of S-shaped earrings.** The S-shaped earrings are the most spread type of the female jewel in the Central Europe. The first part of the section is aimed at typo-chronological aspects of the object and update of its dating supports, while the following reflections are mainly heading to the issue on to what extent ( if so ) the uneven distribution of the S-shaped earrings in graves reflects the social differences in the Early Middle-Ages Society.

**IV. The onset of the parish organization in the Central Europe as interpreted by archaeology.** A deeper contact with Christianity in the Czech lands was for a relatively longer period limited to a small part of the society, while life of majority of rural communities was held in the traditional mental frame, identified by Kosmas, the chronicler the “semi-paganism”. The causes can be seen above all in the fact, that majority of churches were situated only at main castles. In terms of the system, a deeper Christianization of the rural environment could be only brought in by the network of rural parish churches. The author begins his analysis of the process in the Czech lands followed by other parts of the Central Europe while observing mainly its accompanying phenomenon of the transfer of burying from smaller line burial places without a church towards the church buildings.

**V. Early Middle-Ages settlement, mass grave and burial place in the “Na Týnici” position neighbouring with Budeč site of a settlement. Archaeology and “event history” issue.**

The study represents a summary evaluation of the systematic archaeological investigation of the “Na Týnici” position in close vicinity of the Budeč settlement, which belonged to the main supports of the first Premyslids power. The location is attractive especially due to the mass grave of 33-60 individuals being recently perhaps the most extensive evidence of the Early Middle-Ages organized violence at the territory of Europe. The object is surrounded by a relatively large medieval settlement. The aim of the study is to provide the most complete access to the so far unpublished source fond, followed by a multiple ways strive for the integration of the unique object and adjacent necropolis to social and historical consequences of the Czech state coming to the world.

# I. Úvod

*Každý objev bývá hned uveden do celého úhrnu vědy  
a tak do jisté míry přestává být objevem,  
rozpustí se v celku a zmizí,  
je třeba mít už vědecky školený pohled,  
abychom jej pak ještě rozpoznali.*

Franz Kafka, Vesnický učitel

Předkládaná disertační práce obsahuje čtyři samostatné studie vzájemně spřízněné tématem pohřbívání v raném středověku. Nejobecnější příčinou mého zájmu o tuto neveselou oblast bylo přesvědčení – opakovaně potvrzované řadou zainteresovaných humanitních věd – že každá kultura má tendenci v zacházení se zemřelými reprodukovat základní vzorce svého uspořádání a systému hodnot. Jak ale výmluvně ukazuje živá teoretická diskuse vedená dlouhá desetiletí především v anglosaském prostředí, překročení tohoto konstatování a „oživení“ socio-religiózního obrazu konkrétní historické společnosti na základě archeologicky dostupných funerálních památek již zdaleka není jednoduchým úkolem k němuž by existoval univerzální klíč (srov. např. *Parker-Pearson 1999; Härke 1989*).

Ve středu mého zájmu stálo české raně středověké prostředí. Vytýčení obecných kontur vývoje zdejšího pohřbívání se v 60. a 70. letech 20. století se se značnou erudicí ujala *Z. Krumphanzlová* (zejm. 1966; 1971; 1974). Na počátku 80. let se o systematické využití hrobových památek k rekonstrukci sociální struktury ve své monografii pokusila *B. Sasse* (1982). Domnívám se, že přes dílčí korekce a upřesnění by v tuto chvíli nový systematický souhrn problematiky sotva mohl být něčím více než nezábavným kompendiem, v němž by se „živá místa“ rozpustila. V předložené práci jsem se proto rozhodl blíže soustředit na problémy u nichž se otevíral prostor k novým pohledům a přístupům.

V oddílech *II* a *IV* jsem se pokusil o rozbor dvou zásadních změn v oblasti pohřbívání, které však reflektují širší společenské pohyby. První z nich se v Čechách odehrála někdy v 9. století – kremace je střídána pohřbíváním nespálených těl. Na základě rozboru nejstarších kostrových hrobů dospívám k závěru, že proměna zacházení se zemřelými nastupuje v českém prostředí poněkud později, než se dosud obecně soudilo a vstupuje tak do jiných historických souvislostí. Další části stati se snaží uchopit změnu pohřebního ritu jako kulturní jev provázející v řadě evropských oblastí počáteční kroky začlňování tradičních „gentilních“ společností do struktur formující se středověké Evropy. Cílem srovnání několika lépe poznaných regionů bylo v první řadě nastínění širší variability příčin a délky průběhu této změny.

Předmětem oddílu *IV* je analýza změny, kterou začaly české země procházet o více než dvě století později. Hlubší kontakt s křesťanstvím byl relativně dlouhou dobu vyhrazen pouze nevelké části společnosti, zatímco život většiny agrárních komunit se odehrával v tradičním mentálním rámci, který kronikář Kosmas příznačně nazval „polopohanstvím“. Při výkladu tohoto stavu lze v české medievistice 90. let 20. století sledovat poněkud jednostrannou akcentaci konzervativizmu zemědělského prostředí principiálně neschopného vstřebat ideje a regulativy nového náboženství. Příčiny lze však podle mého názoru spatřovat v nemenší míře v extenzivní formě duchovní správy - kostelní stavby byly téměř výlučně svázány pouze s významnými centry. Systémovou změnu mohla tedy přinést teprve souvislejší síť venkovských sakrálních staveb naplňujících alespoň některé farní funkce. Jelikož skoupé svědectví písemných pramenů nedovoluje počátky tohoto procesu hodnověrně rekonstruovat, soustředil jsem pozornost na průvodní – archeologicky dostupný – projev této změny, kterým je zánik nekostelních (řadových) pohřebišť a přesun pohřbívání ke vznikajícím kostelním stavbám.

Obě studie usilovaly na jedné straně o nový rozbor problémů v domácím prostředí, na straně druhé o zasazení dění v českých zemích do širšího středoevropského rámce. Meziregionální srovnání ale přirozeně přináší nemalé metodické obtíže. Každý ze sledovaných evropských regionů prochází složitým autonomním vývojem v němž lze sice nalézt řadu společných, ale také řadu velmi rozdílných rysů. Při hlubším pohledu proto stěží vystačíme s jednoduchými triky typu „fázového posunu“. Oba příspěvky tedy spíše ukazují, jak lze z rozdílných předpokladů a různými cestami dospět k podobnému výsledku.

Oddíl *III* si klade podstatně skromnější cíle. Jde v něm o aktualizaci stavu bádání nad nejrozšířenějším raně středověkým šperkem, jímž jsou esovité zášnicemi. V první části se soustředí na typochronologické aspekty předmětu a aktualizaci jeho datovacích opor, následující úvahy směřují především k otázce, do jaké míry (či vůbec zda) reflektuje nerovnoměrná distribuce záušnic v hrobech sociální rozdíly v raně středověké společnosti.

Závěrečný oddíl *V* pak představuje souhrnné vyhodnocení systematického archeologického výzkumu polohy Na Týnici v těsné blízkosti budečského hradiště, které náleželo k hlavním oporám moci prvních Přemyslovců. Lokalita poutá pozornost především hromadným hrobem 33-60 jedinců, který je dnes pravděpodobně nejrozsáhlejším dokladem raně středověkého organizovaného násilí na území Evropy. Objekt obklopuje poměrně rozsáhlá nekropole s řadou specifických rysů; oběma formám funerálních aktivit pak předcházelo nevelké raně středověké sídliště. Studie usiluje jednak o co nejúplnější zpřístupnění dosud nepublikovaného pramenného fondu, jednak se různými cestami snaží o začlenění unikátního objektu a přilehlé nekropole do sociálních a historických souvislostí rodícího se českého státu.

Předložené příspěvky se tedy pokouší řešit poměrně pestrý vějíř otázek souvisejících blíže nebo vzdáleněji s posledními věcmi raně středověkých lidí. Každé téma si tak vyžadovalo volbu specifických metodických nástrojů a postupů. Přestože základní argumentační linie všech částí akcentuje především výpověď archeologických pramenů, vstupoval jsem v řadě případů do konfrontace se svědectvím pramenů písemných a okrajově i kulturní antropologie a dějin umění. Za všech okolností jsem se prostřednictvím „přirozených“ otázek pokoušel zkoumané problémy z vědecké systematiky spíše vyčlenit, než je do ní zabudovat. Ne vždy to bohužel bylo možné a ne vždy se to jistě povedlo.

Mé poděkování náleží vedoucímu práce prof. Janu Klápště, za pomoc a inspiraci různého druhu jsem dále zavázán především dr. Andrei Bartoškové, dr. Ivaně Boháčové, Axelu Pollexovi, M.A., prof. Jiřímu Slámovi, prof. Petru Sommerovi a mgr. Ladislavu Varadzinovi. Maminka a Antonina ví ještě mnohem lépe než já, zač děkuju jim.

V Praze, 6. března 2008

## II.

### Změna pohřebního ritu v raném středověku jako archeologický a kulturně-antropologický problém

#### II.1.1. Základní otázky a východiska

Vydání *Přechodových rituálů* A. van Gennepa (1909) představovalo ve společenských vědách zásadní posun v porozumění souboru akcí doprovázejících významné mezníky lidského života. Van Gennep identifikoval v kulturně různorodých obřadech obecně sdílenou strukturu a odhalil jejich psychologicky a sociálně harmonizační úlohu (*van Gennep 1997*; nově *Bowie 2000*, 161-189; etnoarcheologický diskurz *Parker-Pearson 1999*, 21-44). Kulturní antropologie má od té doby tendenci chápat pohřební obřadnost jako silně konzervativní a obtížně měnitelný segment kultury. Toto pojetí bylo akcentováno zejména funkcionalisty a jejich následovníky vycházejícími především ze synchronního studia stabilizovaných společností. Kritikové tohoto přístupu však záhy začali upozorňovat na jeho neschopnost objasnit fenomén kulturní změny, která se v posledních desetiletích stala jedním z hlavních předmětů studia tohoto oboru (srov. např. *Geertz 2000*, 165-169). Problém proměny v kultuře zajímá již dlouhá desetiletí i archeologii, která konstatuje v oblasti funerálních zvyklostí v evropském mladším pravěku a raném středověku v zásadě značně dynamický obraz: zvyky spojené se smrtí, resp. jejich odraz v archeologických pramenech podléhají relativně časté změně, někdy více, někdy méně nápadně a razantně. V čem však spočívaly příčiny tohoto pohybu?

Předmětem této práce je nejmarkantnější proměna v zacházení s mrtvým lidským tělem, která se v několika evropských oblastech uskutečnila v širokém časovém horizontu od 6. do 13. století – žárové pohřbívání bylo opuštěno ve prospěch inhumace, která pak zůstala výlučnou formou pohřebního ritu evropské civilizace do konce 19. století. Negativním předznamenáním v pátrání po přesnějších konturách tohoto procesu je však téměř naprostý nezájem raně středověkého písemnictví o podobu pohřebních obřadů.

Problematika má v zásadě dvě úzce spojené roviny řešení. Cílem regionálně vymezené analýzy bývá zpravidla zasazení archeologicky identifikované proměny pohřebního ritu do rámce historických příběhů konstruovaných na základě písemných pramenů. Velké potíže však často činí již přesnější archeologické datování změny ritu, které ale zásadním způsobem podmiňuje správný výklad. Výstižně to nejnověji můžeme sledovat např. v oblasti osídlené v raném středověku severozápadními Slovy: nově navržené datování posouvá celý proces do zcela jiného historického kontextu, čímž se současně mění i jeho možné příčiny (*Pollex 2004*).

Při pokusu o hledání životného výkladu se tedy regionální analýza nutně uchyluje k modelům, jejichž adekvátnost může znatelně posílit znalost průběhu procesu v jiných oblastech. Druhá rovina posuzování problematiky vychází ze součtu regionálních závěrů a pokouší se o abstrakci základních modelových variant. Tato snaha pak přirozeně ústí v diskuzi nad otázkou, s jakými oblastmi kultury může být pohřební ritus v raném středověku spojován a jaké společenské pohyby jeho změna reflektuje.<sup>1</sup>

Předkládaná práce se snaží oba přístupy kombinovat. Nejde však o soustavný rozbor problému v celoevropském měřítku (převedení lokálních tradic na společného jmenovatele je zřejmě předem odsouzeno k neúspěchu), ale na prvním místě o pokus o základní postižení variační širší podoby a příčin diskutované změny, k čemuž mohou posloužit pouze lépe poznané oblasti. Práce je proto koncipována jako volný soubor samostatných případových studií v nichž se přirozeně odráží specifické překážky s nimiž se zodpovídání těchto otázek v jednotlivých oblastech střetává. O analytický přístup jsem se pokusil především v případě Polska a Čech, kde byly vysloveny jisté výhrady současném výkladu. Základní tematizace problému je však u všech kapitol shodná: archeologických a písemných pramenů se pokoušíme tázat, kdy a s jakou rychlostí ke změně pohřebního ritu došlo a co se odehrává v době změny v sociálním a náboženském poli kultury.

### **II.1.2. Úvodem - pohřební ritus a křesťanská kultura**

V relativně krátkém intervalu od poloviny 2. do počátku 3. století n. l. došlo v jádru římské říše k radikální proměně pohřebních zvyků. Zatímco např. výzkumy Pompejí (zničených r. 79 n. l.) odhalily mezi několika tisíci urnovými hroby pouze jeden kostrový pohřeb a stejná bilance je platná i pro samotný Řím, byla již po roce 200 v Itálii téměř výlučnou formou zacházení s mrtvým tělem inhumace. Tuto - z pohledu archeologie - zásadní kulturní změnu nicméně provází téměř naprostý nezájem autorů píšících v době císařství, jejichž díla se nám dochovala v nemalém počtu. Zcela lze zřejmě vyloučit vliv křesťanství, které se v tomto období teprve postupně začíná prosazovat. Současné bádání se přiklání k určující úloze císařských pohřbů 2. století, počínaje pravděpodobně Hadriánem (†138). Kostrová forma pohřbu charakteristická pro východní část římské říše vstoupila zřejmě do italského prostředí jako jedna z položek řecké helenistické kultury jejíž přejímání a reinterpretace probíhala v největší míře právě ve 2. století.

---

<sup>1</sup> Problém změny pohřebního ritu byl nejčastěji analyzován v rámci širěji koncipovaných regionálních studií a jen základní výčet titulů by byl značně rozsáhlý (viz jednotlivé kapitoly). Jediný, kdo se v posledních desetiletích pokusil o celistvý pohled na problém byla *H. Zoll-Adamikowa* (především 1988, 1995), která se soustředila na oblast osídlenou západními Slovany. Navzdory nesmírně fundovanému přístupu je však dnes podle mého názoru řada jejích závěrů již antikvována.



Rychlé přijetí inhumace římskou elitou pak zřejmě souvisí s imitací ceremoniality císařského dvora. Již ve 2. polovině 3. století inhumace vytlačila spalování zemřelých téměř ze všech evropských provincií (s rozsáhlou literaturou *Morris 1992*, 31-69).

Za radikální proměnou zacházení s mrtvým tělem v římské kultuře tak nestojí ani změna náboženství a představ o zásvěetí, ani dramatické proměny v mocenské a politické sféře. Současníci také zjevně nevynakládali příliš velké úsilí na reinterpetaci eschatologických představ. Inhumace má v tomto kontextu zřejmě ve velké míře statut „módy“ související s kulturní orientací říše, která je přebírána napříč společenským spektrem. Pozoruhodná je ve vztahu k našemu problému poměrně rychlá recepce nového ritu na rozsáhlém, etnicky a nábožensky heterogenním teritoriu římských provincií, kde vytlačuje lokální pohřební zvyky.

Rodící se evropská křesťanská civilizace tedy dostává kostrový pohřeb v podstatě do vínku. Svou roli v přijetí aktuální podoby římského pohřbu křesťanskými komunitami však sehrál i její soulad s křesťanským konceptem zmrtvýchvstání a napodobením Kristova pohřbu. Bible však žádný zákaz kremace neobsahuje a ani raně křesťanské teologické prameny nepovažují kremaci za překážku pro dosažení věčného života, i když doporučují pohřeb nespáleného těla. Se zpopelňováním se v širším měřítku křesťanská Evropa znovu setká teprve o několik set let později jako se zvykem pohanských společností. Pozornost, která mu bude věnována však bude překvapivě malá. Z celého raného středověku disponujeme pouze několika okrajovými poznámkami a jediným normativním pramenem, který kremaci výslovně zakazuje (*Gräslund 2001*, 45).<sup>2</sup>

### **II.2.1. Přejít ke kostrovému pohřbívání v raně středověkých Čechách**

Rozbor problému otevíráme v raně středověkých Čechách především proto, že se zde téměř exemplárně odráží podstata nesnází při jeho řešení. Hledání příčin změny je již dlouhá desetiletí předmětem diskuse z níž nevzešla jednoznačná odpověď. Za tímto stavem stojí z velké části „objektivní“ důvody. Raně středověké písemné prameny narativní i normativní povahy vztahující se k našemu území o této proměně zcela mlčí (naposl. *Sommer 2001*, 40), pokusy o kontextuální výklad pak naráží hned na několik zásadních překážek: **1)** archeologické evidenci zcela uniká časové zařazení a dynamika vyznívání kremace; **2)** datování nejstarších kostrových hrobů je problematické; **3)** vytvoření adekvátního historického pozadí změny brání citelný nedostatek, či dokonce kontradikce písemných pramenů. Navzdory tomu se domnívám, že kritickou bilancí

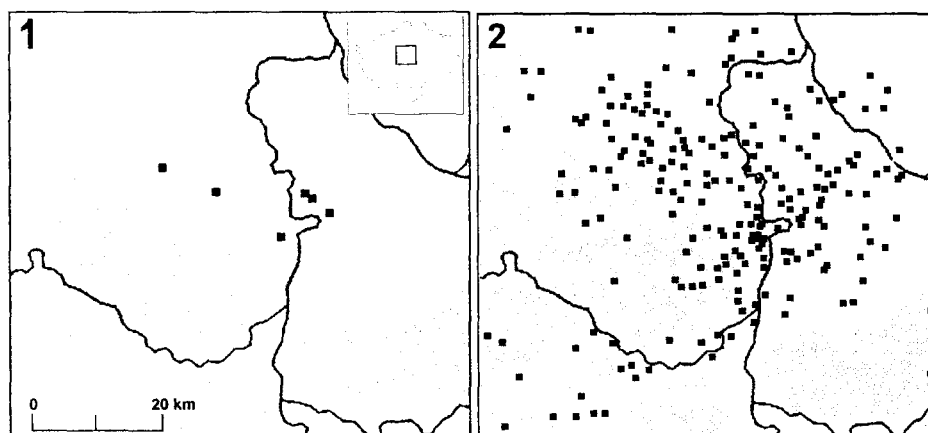
---

<sup>2</sup> Děkuji doc. L. Košnarovi za pomoc s překladem.

výpovědi jednotlivých typů pramenů lze za dnešního stavu vědomostí alespoň zúžit spektrum diskutovaných interpretačních variant.

Počátky praktikování inhumace na českém území jsou tradičně kladeny na přelom 8. a 9. století (např. *Eisner 1966*, 331; *Beranová – Váňa – Krumphanzlová 1984*, 62). Toto opakovaně přejímané datování má kořeny především v časovém zařazení technologicky nevyspělé keramiky provázející některé kostrové pohřby na plochých pohřebištích středních Čech (např. *Borkovský 1947*, 151; *Turek 1947*, 183), či ve východo- a jihočeských mohylách (např. *Turek 1954-1956*, 148). Jednotlivé regionální analýzy (*Zápotocký 1965*, 243; *Bubeník 1988*, 89) i tematicky zaměřené práce (*Krumphanzlová 1971*, 417) však již záhy začaly naznačovat nesoulad mezi obecnou tezí a jejími oporami. Problém absence většího množství hrobových celků prokazatelně zařaditelných do 1. poloviny 9. století byl vysvětlován postupným a regionálně diferencovaným prosazováním inhumace, která plně převládala teprve ve 2. polovině 9. století. K obdobným závěrům dospěl před nedávnem i důkladný rozbor problematiky publikovaný N. Profantovou: prosazování kostrového pohřbívání zabírá podle autorky v Čechách první dvě třetiny 9. století (*Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998*, 123; podobně i *Smetánka 2003*, 62).<sup>3</sup>

Změna pohřebního ritu v Čechách je příběhem, z něhož známe především jeho druhou polovinu - mizivý počet dokladů žárového pohřbívání ze staro- event. počátku středohradištního období ve většině regionů naprosto neodpovídá rekonstruované hustotě osídlení (*obr. 1*).



**Obr. 1.** Příklad nerovnoměrnosti archeologické evidence žárových (1) a kostrových (2) pohřebišť v regionu středních Čech. Zatímco kostrové nekropole sestávají obvykle z většího počtu hrobů, žárové jsou zpravidla tvořeny pouze jednou položkou (podle *Bubeník, J. – Pleinerová, I. – Profantová, N. 1998 a Sláma 1977*, upraveno).

Konkrétnější představu nabízí pouze jižní a část východních Čech, kde bylo alespoň z části pohřbívání spálených těl svázáno s navršováním povrchově identifikovatelných mohylových

<sup>3</sup> Z přírodovědných datovacích metod mohla být u nás prozatím využita pouze radiokarbonová analýza. Datovací intervaly získané v Březně u Loun (*Pleinerová 1996*, 248) i v Kožlí u Orlíka (*Lutovský 1998*) jsou bohužel příliš široké a k řešení našich otázek nemohou přispět.

násypů (nejnov. s lit. *Lutovský 1998*, obr. 1). Archeologický výzkum na řadě lokalit odhalil obě formy pohřebního ritu, přičemž v případě jejich společného výskytu v jednom mohylovém násypu zaujímá kostrový hrob zpravidla stratigraficky mladší pozici. Úvahy o současném praktikování kremace a inhumace (případně o dočasném návratu ke kremaci) se mohou opřít pouze o minimum dokladů, které navíc nejsou příliš průkazné.<sup>4</sup> Budování mohylových násypů však bezpečně přežívá změnu pohřebního ritu a definitivně se uzavírá teprve v průběhu 10. století (*Lutovský – Tomková 1994*). Časové zařazení počátku inhumace je limitováno úzkým a chronologicky nevýrazným spektrem inventáře hrobů. Je dnes kladen někde do 2. poloviny 9. století (srov. např. *Lutovský 1998*, 297) a nelze zřejmě vyloučit ani počátek století následujícího. Turkovo zařazení změny pohřebního ritu v těchto periferních oblastech na přelom 8. a 9. stol. se tedy sice na jedné straně jeví jako neodůvodněné, není jej však čím odůvodněně nahradit. Nejlépe datovatelnou položkou tak nadále zůstává mohylové pohřebiště na Holém vrchu v Prachovských skalách (okr. Jičín), které s ohledem na svou polohu i výbavu některých hrobů vykazuje vazbu na zdejší hradiště (*Turek 1946*; kriticky k podobě hradiště *Čtverák – Ulrychová 2003*).<sup>5</sup> Za předpokladu, že zdejší kostrové hroby s výbavou náleží k nejstarším inhumacím na lokalitě, došlo zde ke změně ritu při současné chronologii někdy ve 2. polovině 9. případně na počátku 10. století.

Z ostatních částí Čech známe ze staro-, příp. středohradištního období pouze několik izolovaných plochých žárových hrobů, mezi nimiž představují největší položku východočeské Hořany zkoumané rovněž před 2. světovou válkou se 14 hrobovými celky vyznačujícími se značnou variabilitou úpravy hrobu (soupis a rozbor lokalit *Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998*, 114-120, tab. 1, obr. 8). Téměř naprostá absence dokladů pohřbívání ve středních (obr. 1) a severozápadních Čechách již sotva může být vysvětlena stavem výzkumu a vyplývá zřejmě ve velké míře z uplatňování archeologicky obtížně identifikovatelných forem pohřbu (jamkové hroby bez označení, povrchové uložení pohřbu?). Shodná bilance v centrálních částech Polska potvrzuje „systémovost“ úniku tohoto druhu nekropolí. Jediný (nepříliš reprezentativní) doklad návaznosti žárových a kostrových pohřbů na jedné lokalitě nacházíme ve Cvrčovicích na Kladensku (*Sláma*

<sup>4</sup> Jeruzalém – Konětopy (okr. Příbram): V mohyle č. 6 byly spálené kosti údajně nalezeny u nohy kostrového pohřbu. Postrádáme bohužel podrobnější dokumentaci výzkumu (srov. *Turek 1958*, 22-25); Pňovice (okr. Příbram): V mohyle č. 1 bylo identifikováno pět kostrových a dva žárové pohřby. V jednom případě údajně spálené lidské kosti překrývaly nádobu uloženou u nohou kostrového pohřbu (*Turek 1939-1946*, 106-110; srov. také *Lutovský 1998*, 294-295).

<sup>5</sup> Nejstarší částí nekropole s 20 prozkoumanými mohylami je pravděpodobně západní skupina s výhradně žárovými pohřby. Ve střední části lokality již zcela převažovaly kostrové pohřby. V mohyle č. 12 ležela v kamenném obložení kostra s dvěma železnými ostruhami ukončenými dlouhým bodcem. Ve dvou pod sebou situovaných hrobech v mohyle č. 15 pak skelety doprovázely hrozníčkovité náušnice; ve starším hrobě byl objeven exemplář ukončený esovitou klíčkou. Identifikovaná čtvercová dřevěná konstrukce je v naprosté většině vázána na mohyly s žárovými pohřby (*Lutovský 1998*; *Zoll-Adamikowa 1975b*) což R. Turek (1946, 113) interpretoval jako reziduum nedávno opuštěné kremace, H. Preidel uvažoval o zahloubení kostrového hrobu do staršího žárového (srov. *Šolle 1966*, 91).

1977, 33-34). Za tohoto stavu vědomostí tak není možné vyjádřit se k prostorové (dis)kontinuitě mezi žárovými a kostrovými nekropolemi ani k otázce, zda nástup inhumace obnášel opouštění zpopelňování, či zda na úrovni komunit fungovala delší koexistence obou forem pohřebního ritu.

Při pokusu o časové zařazení nejstarších kostrových hrobů obraťme nejprve pozornost na centrální lokality a jejich okolí. Datování pohřbů se opírá především o exkluzivní šperky v ženských hrobech a výzbroj a výstroj v hrobech mužů. Jejich chronologie však zdaleka není bez problémů. Nejvýraznější skupinu předmětů představují šperky jednoznačně se odkazující k velkomoravskému prostředí. Jak stylová (např. Šolle 1966) tak i metalografická analýza (Smetánka – Staňa 1996) však přisuzuje alespoň části z nich domácí český původ. Bereme-li v úvahu výrazné pohyby ve velkomoravské chronologii (Chorvátová 2004; Ungerman 2005), skutečnost, že časové zařazení přenosu velkomoravského stylu do Čech je odvozeno především z obecných historických souvislostí (naposledy Smetánka 2003, 38-53) a nejistotu v délce trvání intervalu mezi výrobou předmětu a jeho vložením do hrobu nelze tento horizont jako celek zúžit zřejmě více než na 2. polovinu 9.-1. polovinu 10. století.

Klíčovou lokalitou pro stanovení počátku inhumace na českém území je bezesporu několikagenerační pohřebiště na Staré Kouřimi v poloze U Libuše (Šolle 1966; Profantová 2001, 329-335). Do počátku zdejšího pohřbívání pravděpodobně spadá bližší nedatovatelný rozměrný hrob č. 152 s jedincem zpopelněným přímo uvnitř hrobky, který na našem území zůstává bez obdoby. Žádné další pozůstatky kremace již nebyly na lokalitě identifikovány. Za nejstarší signifikantně vybavené kostrové hroby jsou souhlasně považovány celky č. 55 a 120 náležející mužům tvořícím zřejmě špičku zdejší moci a hrob bojovníka za hradbami (Šolle 1966, obr. 11b). Jak explicitně ukázala N. Profantová na příkladě hr. č. 120 (2001, tab. na str. 330), je absolutní datování hrobových výbav silně podmíněno subjektivními kritérii jednotlivých autorů a osobně se domnívám, že bez kritické seriační revize inventáře velkomoravských pohřebišť bude stěžejí dosaženo smysluplného pokroku v diskusi. Otázku, zda počátky praktikování inhumace spadají na Staré Kouřimi před nebo až za polovinu 9. stol. je tedy zřejmě prozatím nutno ponechat otevřenou.

Nejstarší hroby v rozsáhlé aglomeraci libického hradiště pocházejí s vysokou pravděpodobností teprve z 2. poloviny 9. století (naposledy Mařík 2005 /k absolutnímu datování se nevyjadřuje/). Do tohoto intervalu jsou obecně řazeny výjimečné hrobové celky z Želének a Kolína, postrádající bohužel širší interpretační kontext (Sklenář 1985; Lutovský 1994). Mohyla v Želénkách je však hypoteticky kladena do souvislosti s nedalekým zabrušanským hradištěm (Sláma 1973, 17-18), existenci raně středověkého centra na území dnešního Kolína jednoznačně nasvědčuje narůstající koncentrace sídlištních i hrobových nálezů (Valentová – Tvrdlík 2004). Žádné hrobové celky s přímou vazbou k centrálním lokalitám, u nichž by přicházelo v úvahu

datování před polovinu 9. století ve východních a severozápadních Čechách (mimo Starou Kouřim), tedy nejsou známy.

Obdobný závěr umožňují vyslovit i poměrně dobře známé nekropole vázané na středočeská hradiště. Ke starší vrstvě opevněných lokalit nepřísluší vyjma Bohnic-Zámky (*Profantová 2002*) žádné hrobové nálezy. Jediným pohřbem situovaným v rámci opevněné plochy, který se snad nevázal k sakrální stavbě, je hrob bojovníka na třetím nádvoří Pražského hradu osídleném nejpozději od poloviny 9. století). Časové zařazení hrobu je odvozováno především z topografie lokality a není dnes možno rozhodnout, zda spadá do 9. či 10. stol. (nověji *Frolík – Smetánka 1997*, 54-59; k osídlení *Boháčová 2001*, 279). Ke vzniku poměrně dobře známých nekropolí obklopujících hradčanskou ostrožnu došlo s velkou pravděpodobností teprve v průběhu 2. poloviny 9. stol. (*Tomková - Frolík 2005*, 7-9). Obdobně se situace jeví i u pohřebiště v poloze Žalov příslušející k Levému Hradci intenzivně osídlenému nejpozději ve 2. polovině 9. století (*Sláma 1977*, 134-149; *Tomková 2001*, 178-181). Nejstarší osídlení budečského hradiště spadá někde na přelom starší a střední doby hradištní, první hradba vzniká podle nové analýzy teprve ve 2. polovině 9. století. Do tohoto období vkládáme i vznik nejstarších kostrových nekropolí vázaných na hradiště (*Bartošková - Štefan 2006*, 735-738). Pohřebiště tvořící pendant staršího budečského osídlení 1. poloviny 9. století tedy neznáme. Jako doklad časného nástupu kostrového pohřbívání figuruje v literatuře náhodně zachráněný hrob v sousedství klučovského hradiště (*Kudrnáč 1970*, 180-183). Časové zařazení hrobu do 5.-7. století odvozené pouze z několika perel náhrdelníku lze však považovat přinejmenším za problematické a naprosto nezobecnitelné.

Datování pohřebišť mimo přímý kontakt s centrálními lokalitami, kde se obvykle nevyskytuje výraznější inventář, bývá odvozováno především ze zastoupených keramických nádob. Výjimkou jsou nečetné pohřby doprovázené zbraněmi, či výstrojí jezdce. Uložení několika z nich bylo v rámci poslední analýzy vročeno do 1. poloviny 9. století (*Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998*, 122-123). Za jeden z nejstarších kostrových hrobů v Čechách zařazený dokonce na přelom 8. a 9. století je pokládán pohřeb bojovníka ze Stehelčevsi na Kladensku. Toto časně datování však nestojí na pevných oporách a jeho vznik pravděpodobně rovněž spadá teprve do 2. poloviny 9. století (*Bartošková – Štefan 2006*, 746). Podobné výhrady přísluší i vročení celku z Nymburka-Zálabí.<sup>6</sup> Datování ostatních hrobů před polovinu 9. stol. (*Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998*, 123) pak již vychází pouze z přítomnosti štíhlých seker, které podle mého názoru jako argument

<sup>6</sup> Kompletní vyobrazení inventáře *Šolle 1966*, 57a. N. *Profantová (1994*, 75, obr. 7:6, 10:12-14) datovala hrob bojovníka s kopím, sekerou (tzv. moravskou bradaticí) ostruhami zakončenými ploténkami se třemi svislými nýtky a vědrem do závěru první čtvrtiny 9. století, odvolává se však pouze na chronologii ostruh K. Wachowského. Autorka ale již nezmiňuje jejich časové zařazení B. *Dostálem – typ IB (1966*, 75, obr. 16) - 2.-3. třetina 9. stol. event. počátek 10. stol. a D. *Bialekovou – typ VA (1977*, 136, Abb. 2) – 2. čtvrtina-konec 9. stol.

rovněž nemohou sloužit,<sup>7</sup> což ještě ve větší míře platí o srpech ve funkci „milodaru“ (*tamtéž*, 122).<sup>8</sup>

Vypovídací hodnota keramických nádob vkládaných do hrobů k naší otázce je rovněž značně omezená.<sup>9</sup> Lze pouze konstatovat, že v regionech s lépe poznaným vývojem keramiky (střední a severozápadní Čechy) se v kostrových hrobech vyskytuje keramika „starohradištního charakteru“ naprosto výjimečně (*Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998*, obr. 10) zatímco většinu stylově nejstarší produkce lze zařadit ke středohradištní keramice, která obecně předchází nástup specifických lokálních výrobních okruhů typických pro mladohradištní období (srov. *Zápotocký 1965*, 243; *Bubeník 1988*, 89; *Sláma 1977*). Odůvodněně však můžeme v tomto období předpokládat souběh několika výrobních tradic v jednom časovém řezu, což silně oslabuje datovací schopnosti jednotlivých nádob.

Je zřejmé, že z těchto „vstupních dat“ může stěžejně vzejít bezpečně podložený závěr. Oproti dosavadnímu bádání však neshledávám žádné bezpečné doklady pro to, že by pohřbívání nespálených těl mělo být v Čechách praktikováno již před polovinou 9. století.<sup>10</sup> Konkrétní dynamika této proměny nám však prozatím naprosto uniká. Na počátku 10. století ale již pravděpodobně ve většině regionů dominovala inhumace.

Složitou historickou problematiku 9. století, na jehož konci stojí raný český stát, zde účelově redukuji pouze na dva základní momenty: jaká společenská síla a za jakých okolností mohla změnu pohřebního ritu prosadit.

Představy o uspořádání moci v Čechách v tomto období se opírají o několik kusých zmínek ve franckých pramenech a mladší hagiografickou a narativní tvorbu, která ale vzniká s časovým odstupem a na zjevnou objednávku zvítězivší přemyslovské dynastie. Současná historiografie prezentuje Čechy 9. stol. jako území rozdělené na několik „neetnických“ knížectví v čele s *duces*, kteří ale na mezinárodním poli vystupují jako celek (např. *Třeštík 1997*, 54-99; *Žemlička 1989*).

---

<sup>7</sup> Datování seker nalezených v Čechách nelze vztahovat k moravským analogiím, neboť zdejší vývoj předmětu byl zřejmě poněkud odlišný (srov. např. minimální výskyt typických moravských bradatic).

<sup>8</sup> Spolehlivá hrobová provenience je prokázána pouze v Brandýsku (H 79 – *Kyticová 1966*) a v Praze-Stodůlkách (*Sláma 1977*, 158, obr. 39:20). Tyto hroby neobsahují jiné chronologicky citlivé artefakty. Význam vložení srpů do hrobu může být regionálně podmíněné a jeho odvozování z avarského prostředí je pouze jednou z výkladových variant. Ostatně na území dnešního Slovenska, na které bývá v této souvislosti často poukazováno, jsou srpy ukládány do hrobů i na belobrdských pohřebištích 10.-12. století a dokonce i později (*Reichenbach 2004*).

<sup>9</sup> Problém spočívá v akutním nedostatku archeologických situací umožňujících vytvoření chronologie staro- a středohradištní keramiky (*Bubeník 1998*; *Boháčová 2001*) a v téměř úplné absenci opor nesoucích absolutní datum.

<sup>10</sup> Základním axiómem je především zařazení tzv. velkomoravského horizontu v Čechách do 2. poloviny 9. století. Nepřítomnost starších hrobových celků může u některých centrálních lokalit souviset s dobou jejich vzniku (Pražský hrad, Levý Hradec?). Hodnotu výrazné indicie má nejen naprostá absence předmětů avarsko-slovanského charakteru známých ze sídlištních situací v hrobových výbavách, ale i nepřítomnost šperků, které byly nově *Š. Ungermanem (2005)* zařazeny do staršího velkomoravského horizontu.

Klíčovou otázkou je povaha a „komplexnost“ moci této elity. Deváté století je v této souvislosti prezentováno jako epocha koexistence a konfliktů tradičních „kmenových“ a progresivních autokratických forem vlády.

Ať již přisoudíme kmenovým institucím větší, či menší podíl na rozhodování, je zjevné, že reálnou reprezentací země byla nejpozději od 9. století vrstva knížat, jejichž stoupající nároky dynamizovaly všechny stránky společnosti a tím nutně destabilizují stávající kulturní vzorce. Moc této elity byla s velkou pravděpodobností dědičná; k profilujícím rysům knížat a příslušníků jejich družin bezesporu náležely rozsáhlé mezinárodní kontakty dosvědčené různě motivovanými, častými pobyty v cizině<sup>11</sup> a zřejmě i sňatky s příslušníky nobility sousedních států. Výrazný otisk upevňování moci a nadregionálních kontaktů této elity zaznamenáváme i v archeologických pramenech, které odkazují především do velkomoravského prostředí. Lze tedy považovat za nanejvýš pravděpodobné, že progresivní společenské změny (a mezi nimi i proměny forem pohřebního obřadu) mají svůj počátek v prostředí etablované se gentilní elity, která své formy reprezentace hledá mimo domácí prostředí u svých mocných sousedů. Jaké však mohly být konkrétní příčiny zásadní změny pohřebního obřadu?

Jestliže nezávislý domácí „vynález“ inhumace nepovažují za příliš pravděpodobný (viz diskuse), omezuje se paleta možností na dvě základní alternativy:

1) Konverze ke křesťanství. První zprávu o konverzi Čechů k novému náboženství nacházíme k roku 845 v análech kláštera Fuldy. Autor, současník události, zaznamenal křest 14 českých knížat, který se uskutečnil pravděpodobně v Řezně. Jedním z badatelů, který spatřoval v nástupu inhumace důsledek christianizace byla Z. Krumphanzlová (1971, 420; 1974, 28-31), která se nicméně musela vyrovnat s archeologickým datováním změny ritu k roku 800. Časový rozpor mezi nástupem inhumace a křtem 845 se pokusila vysvětlit současným pronikáním křesťanství jak na Moravu, tak do Čech půl století před „oficiálním“ pokřtěním knížat. Její hypotéze se však dostalo opakovaného zamítnutí jak ze strany archeologů, tak ze strany historiků (naposledy *Smetánka 2003*, 63-64; *Třeštík 1994*, 438). Pokud však datujeme nástup inhumace teprve do druhé poloviny 9. století, pak se nutně tážeme na jeho vztah řezenským událostem roku 845.

Nejednoznačný přístup historického bádání k této události (naposl. s lit. *Třeštík 1994; 1997*, 79-96) vyvěrá jednak z její výjimečnosti v evropských souvislostech, ještě ve větší míře však z konfrontace se zmínkou tzv. Kristiánovy legendy (vzniklé však o více než sto let později) o křtu

---

<sup>11</sup> např. 822 – říšský sněm ve Frankfurtu (*Novotný 1912*, 281) a snad již předtím r. 815 v Paderbornu (*tamtéž*); 845 – křest čtrnácti knížat pravděpodobně v Řezně; 848 – vojenský vpád Čechů na území východofrancké říše (*Sláma 1973*, 10-11); po 857 – Vistrachův syn se „věrně odebral ke králi“ Ludvíku Němci (*tamtéž*); 874 – účast na uzavření míru ve Forchheimu (*Novotný 1912*, 358-359). Bezpochyby intenzivní styky s Moravou neměly být kým systematictější evidovány: 872 – útěk Vistrachova syna Slavitaha ke knížeti Rostislavovi (*Sláma 1973*); snad 883 – křest Bořivoje na Svatoplukově dvoře (*Třeštík 1997*, 312-347).

Bořivoje na Svatoplukově dvoře arcibiskupem Metodějem někdy před r. 885 a z mlčení celé hagiografické tvorby 10. století o události v roce 845. D. Třeštík interpretuje řezenský křest pouze jako politický manévř knížat, která zastupovala celý český *gens* mající odvrátit útok Ludvíka Němce. Byl však podle něj pouze devatenáctiměsíční epizodou, na jejímž konci stojí opět „pohané“. Kromě Přemyslovců pak ostatní knížata nepřijala křesťanství až do doby Boleslava I. (Třeštík 1997, 90-94, 336). Autor postavil proti širší christianizaci i koncepční důvody: křesťanství je principiálně neslučitelné s fungováním kmenové společnosti. Nemám zde v úmyslu do této diskuze hlouběji vstupovat, je nutno pouze zdůraznit, že přímá výpověď disponibilních pramenů je natolik nedostatečná, že každé jejich spojení nití narace bude vždy pouhou hypotézou.<sup>12</sup> Obdobně relativní hodnotu má podle mého názoru i argument absence adekvátní sakrální stavby mimo přemyslovskou doménu (*tamtéž*, 336). Archeologický výzkum příslušných lokalit zdaleka nepřekročil práh reprezentativnosti umožňující pracovat s důkazem *ex silentio*, ostatně ani na přemyslovských hradištích není situace o mnoho lepší.<sup>13</sup> Celebrování mší, které nutně provázelo život křesťana, se pravděpodobně mohlo odehrávat i v soukromých domech, nebo v jednoduchých dřevěných chrámech (srov. *obr. 5; Sommer 2001*, 23, 122-125). Naopak předměty jasně svázané s křesťanskou symbolikou a liturgií obsahovaly dva nejbohatší hrobové celky raně středověkých Čech (Želénky, Kolín). Jakkoliv asi zůstane jejich výklad nejednoznačný,<sup>14</sup> jejich přítomnost v pohřební výbavě je sotva náhodná. Vnější úprava hrobů, uspořádání nekropolí, stejně jako přítomnost hrobové výbavy má podstatně širší konotace nevměstnatelné do jednoduchého kontrastního vzorce „křesťané – pohané“ (např. *Geary 1980*, 111).

2) Pohřbívání nespálených těl bylo pouze jednou z položek imitace a recepce životního stylu a symbolické komunikace francké či velkomoravské elity a bezprostředně s přijetím křesťanství nesouvisí, resp. předchází mu. O této variantě pro některé oblasti teoreticky uvažovala již *H. Zoll-Adamikowa* (1988, 185), která pro ni zvolila nepřiliš šťastný termín „zdánlivá christianizace“. Tato alternativa konvenuje např. s výše předestřenou Třeštíkovou interpretací písemných pramenů. Je

---

<sup>12</sup> Není např. možné vyloučit, že přemyslovská hagiografická tradice (v tom, který panovník byl pokřtěn jako první je ostatně naprosto nejednotná) záměrně prezentovala Přemyslovce jako nositele nové víry. Kromě Kristiánovy historiky o kouřimském knížeti ostatně o jiných českých knížatech ostatně vůbec nehovoří. Přijetí křesťanství navíc představovalo komplexní společenskou změnu (což zdůrazňuje sám D. Třeštík), jeho interpretace jej však redukuje na pouhý akt slibu věrnosti, z něhož může být bez problémů upuštěno. Slib věrnosti však v raném středověku v naprosté většině případů přijetí křtu nedoprovázelo a nebylo v této souvislosti vyžadováno. Pokud jde o rozložení moci mezi kmenové instituce a knížata odvíjí se argumentace pouze z analogií, které zabírají široké spektrum variant (srov. např. *Lübke 1997*). Nelze zcela vyloučit ani Třeštíkem odmítanou variantu, že 14 knížat ve skutečnosti nezastupovalo všechny Čechy, ale pouze některá z knížectví.

<sup>13</sup> Po zpochybnění stáří levohradecké rotundy (naposledy *Sommer 2001*, 144-174) usuzujeme kromě Pražského hradu a Budče na existenci nejstarších hradních kostelů pouze z mladší tradice.

<sup>14</sup> Obdobně interpretační obtíže tyto předměty provází i v západní Evropě, kde se jen málokdy vyskytují na kostelních hřbitovech. V případě křížků z drahého kovu však bývá obvykle uvažováno jako o prostředku vyjádření příslušnosti ke křesťanství (srov. nejnov. *Brather, 2004*, 367-369; *Schuldke 1999/2000*, 101-104).



však taková změna bez celkové proměny religijního a eschatologického pole alespoň části společnosti vůbec myslitelná? Nachází v raném středověku obdobu i v jiných regionech? Na tyto otázky se pokusíme zaměřit v následujícím textu.

### **II.2.2. Pohřební ritus a selektivní povaha mezikulturní výměny – Avari, Slované a Frankové ve středním Podunají**

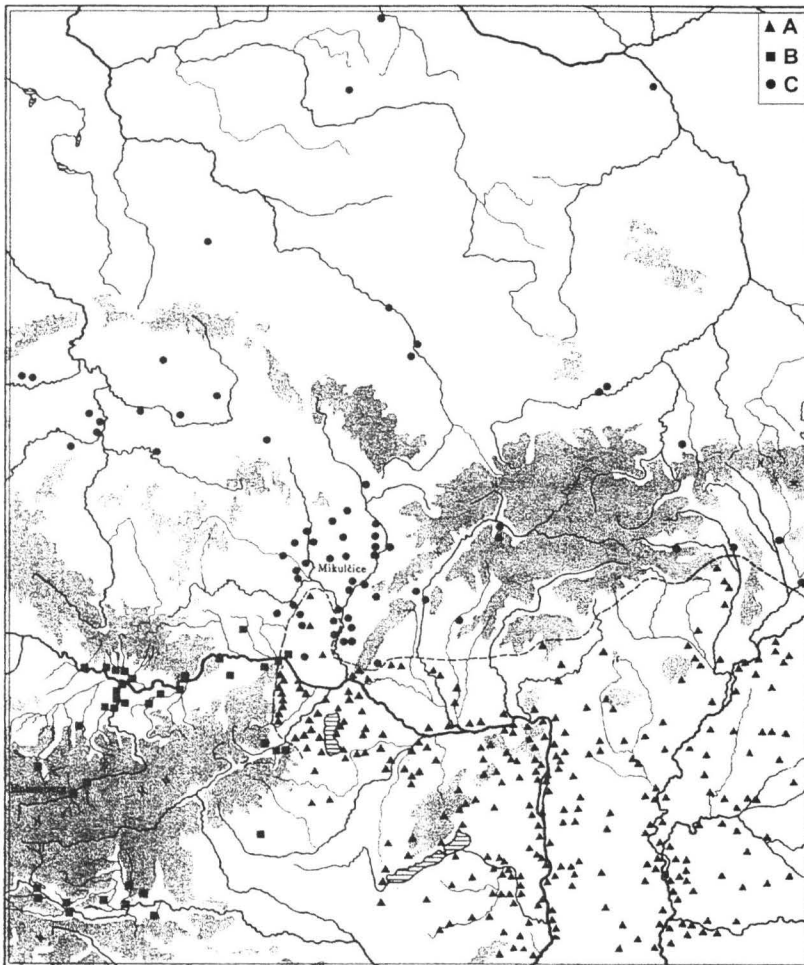
Jeden z vyhraněných příkladů kontaktu dvou výrazně odlišných typů společností v raném středověku nacházíme na územích dnešního Slovenska, východního Rakouska a jižní Moravy, která tvořila severní hraniční zónu mezi avarským kaganátem a slovanskými společnostmi. Pomineme-li zprávy o povstání Slovanů vedených Sámem proti Avarům ve 20. letech 7. století zmiňované Fredegarem, nevíme z písemných pramenů o lokalizaci hranice této části kaganátu téměř nic (*Pohl 1988*). Totéž platí o povaze etnické a kulturní identity, která determinovala formy vzájemného kontaktu (*Daim 1996*, 484-485). Tento stav má přirozeně za následek akcentování výpovědi archeologických pramenů. Jestliže poznání „avarských“ sídlišť je prozatím velmi fragmentární a spektrum nálezů i typů objektů zde nalézáných nevykazuje výrazné kontrastní znaky vůči „slovanským“ (*Pohl 1988*, zvl. 288-292; *Zábojník 2004b*, 72-75), je pomyslná hraniční linie (a její pohyb) vytvářena především hranicí výskytu kostrových pohřebišť s charakteristickým „avarským“ inventářem (*obr. 2*). Naši pozornost na tomto místě poutá především kontakt dvou kultur s výrazně odlišnými funerálními zvyklostmi. Kremace charakterizující celé západoslovanské prostředí se v centrální Karpatské kotlině tohoto období prakticky neuplatňuje (souhrnně např. *Tomka 1996*).<sup>15</sup>

Do doby kolem poloviny 7. století zřejmě hranice avarského kaganátu nepřekračuje tok Dunaje (*Ruttikay 2002; Zábojník 2004b*), nutno ale uvést, že v pásu severně od této linie o šířce přibližně 30 km dosud chybí i doklady slovanského osídlení. Na „avarských“ pohřebišťích severně od Dunaje jsou nalézány teprve předměty řazené do 2. pol. 7. století. Největší rozšíření kostrových pohřebišť směrem k severu je pak kladeno do doby kolem poloviny 8. století, zatímco v jeho druhé polovině je konstatován mírný pokles signifikantních pohřbů spojovaný s ústupem Avarů k jihu. Avarské války Karla Velikého v letech 791-796 definitivně likvidují politické struktury kaganátu a tím zřejmě i nositele avarské identity. Vývoj i chronologie hmotné

---

<sup>15</sup> Od poloviny 7. stol. předpokládá historické bádání transformaci avarské nomádské kultury v usazenou společnost s výrazným podílem dobytčářství. V této době vzniká syntézou několika tradic i charakteristický pohřební „kód“ avarské kultury jehož součástí byly i funerální zvyky inspirované snad merovejským a byzantským prostředím vytvořené zřejmě teprve po příchodu do karpatské kotliny (*Daim 1996*, 484). Ty pak až do pádu kaganátu neprodělávají výraznější změny.

kultury v oblasti jižního Slovenska a Karpatské kotliny na přelomu 8. a 9. století je prozatím předmětem diskuzí (např. *Ruttikay 2002, 47-48; Ungerman 2006*).



**Obr. 2.** Střední Podunají v 2. polovině 8. století. **A** – kostrová pohřebiště „avarského“ charakteru, **B** – nálezy připisované Slovanům, **C** – předměty „avarského“ charakteru severně od hranice kostrových pohřebišť (podle *Daim 1996*).

Zásadní otázka s dlouhou historií a jistou odpovědí v nedohlednu zní: leží na kostrových pohřebištích dnešního Slovenska převážně expandující Avari či avarizovaní Slované? Řešení nelze očekávat ani od fyzické antropologie konstatující i na avarských kostrových pohřebištích v karpatské kotlině výraznou převahu jedinců s nemongoloidními znaky (např. *Grefen-Peters 1996*). I v mladším období eviduje archeologie v jižní části Slovenska pouze několik žárových pohřebišť s podunajskou keramikou indikujících snad přítomnost slovanských komunit nepřijímajících avarskou formu pohřbu.<sup>16</sup> Pozoruhodným jevem jsou birituální pohřebiště na severním okraji „avarských“ kostrových pohřebišť, které jsou obecně příznačné pro okrajová území kaganátu, kde lze uvažovat o etnicky a kulturně heterogenním prostředí (souhrnně *Zábojník 2004a; Turčan 2004*). Podíl žárových hrobů na slovenských lokalitách dosahuje maximálně 5%. Současnost obou způsobů pohřbu dokládají nejen případy vzájemných

<sup>16</sup> Např. Bajč – *Neviazansky 1983*; Bešeňov - *Szöke - Nemeskéri 1954, 109; Zábojník 2004a, 345*.

superpozic, ale i birituálních hrobových celků (*Zábojník 2004a*, 341-345). Unikátním dokladem synkreze obou forem ritu je žárový jezdecký hrob 34 z Bernolákova datovaný do 2. poloviny 8. století.<sup>17</sup>

Rekonstrukce avarsko-slovanského setkání na poli pohřebních zvyků se tedy poněkud podobá řešení rovnice o dvou neznámých. O náboženských a eschatologických představách (pro avarské prostředí *Pohl 1988*, 199-205), stejně jako o sociální a ideologické složce obou kultur nevíme téměř nic. Přesto můžeme konstatovat, že alespoň část jihoslovenské populace „avarskou“ podobu pohřebního ritu nepřijímá, ve výjimečných případech pak obě formy pohřbu propojuje. Můžeme sice předpokládat, že usazení Avarů vytváří poptávku po know-how, kterými disponuje slovanská společnost, v ideologické a prestižní oblasti manifestované výrazně právě v rámci pohřebního rituálu je však zjevně dominantní avarská kultura. Lze se přiklonit spíše k názoru, že změna pohřebního ritu na území jižního Slovenska více než s širokou imigrací avarské populace souvisí s výměnou nebo „avarizací“ místních elit.



**Obr. 3.** Příklad selektivní recepce cizí kultury. Portrét perského šáha Muhhamada s odznaky moci (Írán, okolo 1847). Kolem poloviny 19. století vrcholí evropský vliv v Persii. Šáh sedící na evropském trůnu je oděn do uniformy stejného původu, po boku mu visí perská šavle (Museum für Islamische Kunst, Berlín, foto autor).

<sup>17</sup> V rozměrné hrobové jámě byl pohřben jedinec s kopím, šipkou a pásem s řadou nákonců, které neprošly žářem spolu s kostrou koně, tedy s tradičním „avarským“ inventářem. Tělo pohřbeného však bylo zpopelněno. Další čtyři žárové hroby na pohřebišti byly uloženy běžným způsobem v keramických nádobách. Zbýlých 95 kostrových hrobů pak plně odpovídá charakteristikám „avarských“ pohřebišť (*Kraskovská 1962*, 432-433, obr. 8).

Podstatně odlišnou situaci sledujeme v této době v severním sousedství kaganátu na území dnešní Moravy. Charakteristická avarská pohřebiště jsou evidována pouze v nejjihnější části oblasti (*Klanica 1972*). Podle archeologických dokladů se v průběhu 8. století v Pomoraví konstituuje elita budující jednoduše opevněné útvary (souhrnně např. *Měřínský 2002, 222-287*). Četné nálezy kovových součástí oděvu a koňské výstroje na těchto lokalitách odkazujících se do karpatské kotliny jasně svědčí o přejímání avarského kroje nejvyšším rangem moravské společnosti. Recepce avarské reprezentace se však zřejmě omezila pouze na úzké spektrum prvků. Vedle jiných kategorií (opevněné útvary, způsob ovládnání koně) konstatujeme markantní rozdíly právě v oblasti pohřbívání. Obdobně jako ve většině západoslovanských regionů disponujeme z Moravy pouze žárovými (plochými i mohylovými) pohřebišti, která však zcela postrádají archeologicky identifikovatelné sociální indikace, což znesnadňuje úvahy o společenské struktuře tohoto období (*Dostál 1957; Dostál 1985, 15-34, 89-94*).

Nevýrazné terénní projevy a absence datovatelných inventářů žárových hrobů komplikuje i specifikaci jejich chronologického vztahu ke kostrovým hrobům na „birituálních“ lokalitách (Staré Město-Na Valách, Nechvalín, Prušánky).<sup>18</sup> Ojedinelý doklad brzkého zakořenění nových pohřebních zvyklostí zřejmě poskytuje pohřebiště připisované venkovské komunitě v Čakajovicích nedaleko významného velkomoravského centra v Nitře, tedy v oblasti severně od hranice avarských kostrových pohřebišť.<sup>19</sup>

Počátek praktikování inhumace je tradičně kladen do doby kolem roku 800, a je vztahován ke komplexu hlubokých proměn moravské společnosti po avarských válkách Karla Velikého, ústících ve vznik státu (*Třeštík 2001, 110-112; přehled starších názorů a nový rozbor Ungerman 2006*). Kostrový hrob č. 2 v Prušánkách jehož inventář má zřejmě původ v bavorském prostředí

---

<sup>18</sup> Ve Starém Městě – Na Valách bylo kostrovým pohřebištem zničeno pravděpodobně větší množství žárových hrobů (*Hrubý 1955, 53-54*). Přímé kontinuitě mezi žárovým a kostrovým pohřbíváním však může nasvědčovat pouze hrob č. 293/51 ve středohradištní popelnici (*tamtéž, tab 51:2*). Ostatní žárové hroby doprovází výhradně keramika pražského typu. Uniká mi tedy logika úvah kladoucích na počátek inhumace ve Starém Městě kostrové hroby č. 223/51 a 224/51 z důvodu prostorové blízkosti s žárovým hrobem 221/51 (*Klanica 2006, 115*). Je zřejmé, že sousedství kostrových hrobů a nejméně o 200 let staršího žárového je čistě náhodné. Jednoznačné hodnocení neumožňují v tomto ohledu ani žárové hroby bez keramického inventáře zjištěné na kostrovém pohřebišti v Prušánkách. Nálezová situace však svědčí pro následnost obou způsobů pohřbu. Rovněž sporadické zlomky nádob doprovázející žárové hroby v Nechvalně hovoří spíše pro diskontinuitu mezi žárovým a kostrovým pohřebištem (*Klanica 2006, 19-24*). Žádné z jmenovaných lokalit tedy zřejmě nepřísluší označení „birituální“ (jak uvádí *Klanica 2006, 20*) - nedisponujeme žádnými indiciemi současného praktikování kremace a inhumace.

<sup>19</sup> Archeologický výzkum odkryl žárové pohřebiště datované do 7. a 8. století, které zřejmě kontinuálně přerůstá do typické velkomoravské kostrové nekropole. Jeden z nejstarších kostrových pohřbů těsně sousedící s žárovými ukrýval v rozměrné hrobové jámě pohřeb bojovníka se sekerou, vědrem, srpem a ostruhami s očky, které bývají řazeny na přelom 8. a 9. nebo do 1. poloviny 9. století (*Rejholcová 1995, 52-53, obr. 12*). Radikální proměnu v pohřbívání tedy zřejmě iniciovala některá z hlav místního společenství následovaná ostatními členy komunity. Můžeme se již pouze domnívat, že vzorem jí bylo nejvyšší společenské prostředí v nedaleké Nitře. Je otázkou, jaký vztah má uvedení inhumace do venkovského společenství ke svěcení Pribinova kostela v Nitře okolo r. 828, které zřejmě znamenalo i počátek soustavnější christianizace této oblasti.

okolo poloviny 8. století (*Klanica 2006*, 97-99, 116) prozatím v nálezovém fondu představuje výjimku jejíž zobecnění je problematické. Nejpravděpodobnější scénář nástupu kostrového pohřbívání akcentuje dva faktory: intenzivní kontakty moravské elity s franckou šlechtou spojený s přejímáním franckého životního stylu a následnou konverzí, k níž však pro toto období postrádáme jednoznačné prameny (*Kožíak 2006*). Nejistá chronologie pohřebního inventáře kostrových hrobů a nevýraznost žárových pohřbů však bohužel nedovoluje rekonstruovat sociální a geografický rámec prosazování nové formy pohřbu. Nedokážeme např. prozatím stanovit, zda nové funerální zvyky zavádí skupina osob pohřbených u kostelů na hradištích, nebo zda vznik nejstarších církevních staveb změnu ritu teprve následuje. Proti přímé vazbě mezi křesťanstvím a inhumací však může hovořit situace v těsném sousedství mikulčického hradiště v poloze Klášteřísko. Známý palisádový objekt s pohřby koní hypoteticky spojovaný s nekřesťanským kultem respektovala skupina relativně bohatě vybavených kostrových hrobů datovaných do doby kolem poloviny 9. století (*Klanica 1985*). Kostrové pohřbívání pak po zániku velkomoravského státu zřejmě přežívá i lokální návraty ke „starým bohům“, o čemž snad svědčí tzv. kultovní objekt v Pohansku u Břeclavi respektovaný hroby s povelkomoravským inventářem (*Dostál 1975*, 104-110). Od jednoznačných závěrů nás však opět poněkud vzdalují dvě nejistoty: správnost funkčního určení zmíněných objektů a průkaznost jejich současnosti s pohřbíváním.

Střední Podunají v raném středověku je dějištěm intenzivních mezietnických kontaktů a způsob zacházení s mrtvým tělem byl zřejmě tradičně spjat s konceptem kolektivních identit. Zatímco obyvatelé jižního Slovenska a východní části Rakouska přejímají avarský způsob pohřbívání, což je snad důsledkem podmanění těchto oblastí, moravská elita vybírá z avarské kultury pouze oděv a setrvává u tradičního „slovanského“ způsobu zacházení s mrtvým. Změna pohřebního ritu na Moravě pak náleží ke komplexu zásadních změn zdejší společnosti okolo přelomu 8. a 9. století sestávající z kontaktu s franckým světem, vzniku státu a christianizace. Jejich příčinné vztahy však prozatím neumíme rozplést.

### **II.2.3. Vznik státu a christianizace – příklad Polska**

Jako nejvýstižnější středoevropský příklad přímého vztahu mezi radikální proměnou pohřebního ritu a změnami v náboženské a politické sféře kultury bývá často uváděna situace v Polsku. Překročení tohoto obecného pozorování ale ani zde zdaleka není bez problémů.

V průběhu 1. poloviny 10. století se na území pozdějšího Velkopolska krystalizuje z iniciativy rodu Piastovců jádro raného státního útvaru (souhrnně s lit. např. *Kurnatowska 2002*).

Hlavní zásluhy na jeho prosazení přisuzuje historiografie jednomyslně osobnosti Měška I., který roku 966 přijímá křest. Již o dva roky později je pak v Poznani zřízena diecéze v čele s biskupem Jordanem (např. *Trawkowski 1993*). Problematickou otázkou zůstává situace ve Slezsku a Malopolsku, anektovaných plně k piastovskému území teprve na sklonku Měškovy vlády. V prvním případě pravděpodobně nenalézá hypotéza o politické příslušnosti k boleslavským Čechům hodnověrnou oporu v písemných ani archeologických pramenech (srov. *Możdziejch 2000*), v případě Krakovska, které je výslovně zmiňováno jako součást panství Boleslava I., je ale posouzení českého vlivu komplikovanější (srov. např. *Poleski 2000*, 229-231). Jde nám zde především o zvažovanou předpiastovskou christianizaci Malopolska, která úzce souvisí s formou a intenzitou české nadvlády. Mlčení písemných pramenů obrací pozornost badatelů k výpovědi archeologie (*tamtéž*, 230). Ta svůj spíše zamítavý soud opírá jednak o absenci prokazatelných pozůstatků církevní architektury, jednak o nepřítomnost kostrových hrobů datovatelných před konec 10. století (*Zoll-Adamikowa 1994a*, 137-139). Soustavné prosazování křesťanství tedy pravděpodobně spadá v obou oblastech teprve na skloněk 10. století (zřízení vratislavského a krakovského biskupství r. 1000).<sup>20</sup> Ve 30. a 40. letech 10. století prodělává raný polský stát krizi doprovázenou „pohanskými povstáními“. Posouzení míry a podoby návratu k předkřesťanské ideologii a ritualismu na základě disponibilních pramenů je ale značně problematické (např. *Kurnatowska 2002*, 144-164). Po překonání krize před polovinou 11. stol. zaznamenáváme postupnou integraci území spojenou s prohlubováním christianizace.

Ani z polského území nejsou známy žádné dobové normativní prameny vyjadřující se k vyžadované podobě pohřebního rituálu. Jediné svědectví nacházíme k roku 1018 v kronice Dětmara Merseburského. Za života Měškova otce, který byl ještě pohanem, měl při pohřbu mužů pálených na hranici panovat zvyk stínání jejich manželek, které tímto způsobem odcházely na onen svět s nimi (*Kronika Thietmara*, VIII, str. 217).

Obdobně jako v jiných oblastech osídlených Slovy byla i na polském území v období před vznikem státu výlučnou formou pohřebního ritu kremace (souhrnně *Zoll-Adamikowa 1997*).<sup>21</sup> Dnešní znalosti dovolují v intervalu od sklonku 7. do konce 10. století vydělit dvě základní oblasti. Slezsko, Malopolsko a část jižního Velkopolska charakterizují mohylová pohřebiště s žárovými hroby umístěnými zpravidla v povrchových vrstvách násypů. Přestože počet těchto

---

<sup>20</sup> Pomínám na tomto místě analýzu regionu Pomoří, jehož přináležitost k polskému státu byla pouze krátkodobá (k problému *Zoll-Adamikowa 1988; 1994b*). Pozornost nevěnujeme ani oblastem u dnešních východních hranic země, kde byla kremace lokálně provozována až do sklonku 13. století (např. *Kalaga 2006*, k nejmladším žárovým hrobům str. 188).

<sup>21</sup> Pomíneme-li výjimečné kostrové hroby přisuzované Maďarům v Přemyšli (*Koperski – Parczewski 1978*), evidujeme nejbližší doklady inhumace související zřejmě s velkomoravskou expanzí v Stěbořicích u Opavy (*Kouřil 1994*, 68).

nekropolí neodpovídá ani nejnižšímu odhadu velikosti žijící populace, nebyly zde dosud jiné typy pohřebišť zachyceny. Nejednoznačné je i časové zařazení lokalit, které se z větší části opírá pouze o nepočetné fragmenty chronologicky nepřilíš citlivé keramiky. Z celé intenzivně osídlené oblasti Velkopolska a Kujav pak postrádáme téměř jakékoliv doklady funerálních aktivit (srov. *Zoll-Adamikowa, 1975b, 219-222, ryc. 57*; nověji *Kurnatowska – Łosińska 1990, 111*).<sup>22</sup> Za současného stavu poznání regionu se zdá jediným přijatelným vysvětlením tohoto jevu užívání archeologicky obtížně identifikovatelné formy pohřbu. Zdá se, že alespoň dílčí řešení mohou představovat hroby typu Alt Käbelich, nejnověji překvapivě identifikované i v Malopolsku (*Szmoniewski – Tynieć-Kępińska 2006*).<sup>23</sup> Datování diskutované proměny pohřebních zvyklostí je tedy téměř výlučně odkázáno na nástup nejstarších kostrových hrobů, délku vyznívání kremace prozatím nelze pevněji stanovit.

Časové vročení nejstarších polských kostrových pohřebišť limituje v první řadě značná omezenost škály evidovaných artefaktů. Z polského území téměř neznáme ženské hroby vybavené náročnějším, stylově specifickým šperkem, výzbrojí a výstrojem evidovaná na více než dvou desítkách lokalit (*Kara 1993, rys. 1*) rovněž zpravidla neumožňuje přesnější datování (viz dále). Časové zařazení příslušných lokalit do nejstaršího období (konec 10. počátek 11. století) se tak ve velké míře opírá pouze o nálezy malých esovitých záušnic. Jestliže však interval jejich výskytu nelze zúžit více než na 2. pol. 10.- poč. 13. století (typ IIIA - *Kóčka-Krenz 1993, 46-48*), pak můžeme stěží akceptovat z nich vyvozované úzké časové intervaly, které bez bližšího zdůvodnění nezřídka nacházíme v polské literatuře. Chronologicky nejcitlivější položkou hrobových výbav představují mince ve funkci obolu mrtvých. Z Velkopolska známe dosud ražby datované do poslední čtvrtiny 10. století ze dvou lokalit a několik ražeb z 1. pol. 11. stol. (*Suchodolski 1998*).<sup>24</sup> Z Malopolska a Slezska pak disponujeme téměř 80 raně středověkými hrobovými celky s mincí, z nichž menší část byla rovněž ražena v tomto období (srov. *Wachowski 1992*). Jednoznačnou výpověď mincovních nálezů k datování příslušných pohřbů ale limituje skutečnost, že domácí ražby vstupují do hrobů teprve po polovině 11. století a všechny

<sup>22</sup> Výjimkou je ploché žárové pohřebiště v Konině (voj. Poznań) s jamkovými hroby v některých případech vyložených kameny. Jeho datování není bez problémů (*Zoll-Adamikowa 1975a, 114-116*).

<sup>23</sup> Přítomnost hrobů typu Alt Käbelich v Malopolsku (Kraków-Bieżanów, Targowisko) silně zpochybňuje jejich souvislost se skandinávským kulturním okruhem (*Szmoniewski – Tynieć-Kępińska 2006, 501-503*), kterou předpokládala ještě *Zoll-Adamikowa (1988, 197-198)*. Nelze proto vyloučit, že podobné překvapení čeká časem i na české badatele.

<sup>24</sup> Sowinky – Ota III; Dziekanowice – bavorský denár, tři zlomky dirhemů. Druhý případ provází diskrepance mezi numismatickým a archeologickým bádáním. Zatímco S. Suchodolski (*1998, 499-500*) počítá z uložení čtyř mincí již v poslední čtvrtině 10. století, J. Wrzesiński datuje počátek pohřbívání na lokalitě teprve do druhé poloviny 11. stol. (viz dále).

starší položky jsou německé, případně české provenience. Zásadní otázkou tak zůstává délka intervalu mezi ražbou a vložením těchto mincí do hrobu.

Počátek praktikování inhumace je v polské literatuře souhlasně kladen do souvislosti s Měškovou konverzí a prosazováním křesťanského ritualismu „shora“ (nejnov. *Kara – Kurnatowska 2000*). Jednou z prvních takto pohřbených osobností byl pravděpodobně sám Měšek († 992), který spočinul v hlavní lodi jím založené katedrály v Poznani. Velmi nízký počet hrobů v nejstarších sakrálních stavbách, které jsou situovány výhradně na ploše nepříliš rozsáhlých hradů, ale jednoznačně svědčí pro to, že chrámové interiéry byly v souladu s dobovými nařízeními vyhrazeny pouze nejvyšší složce společnosti (srov. např. *Kara 2004*, 277-279). Pohřbívání v okolí církevních staveb na polském území začíná intenzivněji probíhat teprve od 12. století (s lit. *Górecki 1996*, 153). Kde tedy hledat hroby nejstarší christianizované elity svázané s knížecím prostředím?

Náš zájem se přirozeně soustřeďuje na nekropole obklopující v okruhu několika kilometrů hlavní hrady. V tomto bodě se však při soustavnějším pohledu otevírá výrazný rozpor, který kupodivu dosud nebyl (navzdory intenzivní pozornosti) polskou literaturou zohledněn (srov. *Kara – Kurnatowska 2000*; *Zoll-Adamikowa 1971*, 139; *Wachowski 1975*, 69): akceptujeme-li současné datování, postrádáme téměř u všech raně středověkých polských center doklady pohřbívání z 2. poloviny 10. a 1. poloviny 11. století. Datování před polovinu 11. století nelze podle dosavadních názorů vyloučit u malého pohřebiště vázaného na hradiště v Santoku, které bylo na konci 11. století překryto fortifikací (srov. *Hensel – Kurnatowska 1987*, 31-32; ryc. 6). Nově byla analyzována situace v zázemí Poznaně (předběžně s lit. *Kara 2004*, 273, ryc. 7), kde snad obyvatelům hradu sloužila pohřebiště v polohách Solacz a Śródka. Současné bádání však žádnou větší nekropoli v okolí hradu bezpečně zařaditelnou na konec 10. a do 1. pol. 11. stol. neevduje.<sup>25</sup> Významné hradiště na Lednickém Ostrově fungovalo nesporně již od 1. poloviny 10. století. Dvě církevní stavby odkryté v areálu hradiště sloužily s ohledem na velmi nízký počet hrobů k pohřbívání pravděpodobně pouze příslušníkům vládnoucí dynastie (srov. *Górecki 1996*), žádná jiná místa pohřbívání nebyla na ostrově samotném zachycena. Z bezprostředního okolí hradu jsou dnes známy dvě nekropole situované na východní břehu jezera na katastru

<sup>25</sup> Datování lokality Solacz vzdálené 4 km od Tumského ostrova (950-1000 AD) a polohy Komandoria (1010-1160 AD) vychází z radiokarbonové analýzy. Prezentována byla ale zřejmě pouze nekalibrovaná data (srov. předběžně *Kara 2004*, tamtéž), aniž by byl uveden průběh kalibrační křivky, která zpravidla zahrnuje podstatně širší interval. Počátek pohřebiště ve Śródce v těsné blízkosti poznaňského hradiště byl na základě artefaktů řazen teprve do poloviny 11. století (předběžně *Kóčka-Krenz – Pawlak – Sikorski 1995*, 282), v sezónách 1996-97 se sice počet hrobů na lokalitě značně zvýšil, paleta datovatelných předmětů však nikoliv (nově pouze ražba z poslední čtvrtiny 11. stol.; srov. předběžně *Pawlak 1998*), není tedy jasné na základě jakých nálezů je počátek nekropole v novější publikaci stanoven již na přelom 10. a 11. stol. (*Pawlak 1998*, 32). Ostatní nekropole z okolí Poznaně jsou známy pouze fragmentárně a jejich chronologie není průkazná (srov. s lit. *Kurnatowska – Łosińska 1990*, 148-149).



Dziekanowic.<sup>26</sup> Jejich počátek je ale kladen teprve do 2. poloviny 11. století. Za této situace tedy neznáme v okruhu dvou desítek kilometrů v okolí Lednického ostrova žádné místo pohřbívání sloužící od sklonku 10. do konce 1. poloviny 11. století (srov. *Górecki 2002*, ryc 2).<sup>27</sup>

Analogický obraz nabízí další významné velkopolské centrum Giecz opevněné poprvé na sklonku 9. století. Na předrománský kostel na hradišti se vázalo opět pouze několik málo hrobů datovatelných do raného středověku. Relativně rozsáhlá nekropole severně od hradiště pak vzniká teprve po polovině 11. století, kdy překrývá podhradní sídliště, jehož zánik je přičítán vpádu Břetislava I. Žádné další raně středověké nekropole z okolí Giecze nejsou známy (*Indycka 2000; 2004*). Absenci patričního pohřebiště pro konec 10. a 1. polovinu 11. století konstatujeme v okolí intenzivně zkoumané Kruszwice, jejíž vznik je v současné době řazen již do poslední třetiny 10. století (*Dzieduszyccy 2004*, Fig 4:C) i v okolí Milicze (počátek rozsáhlého pohřebiště je řazen až do 12. století – *Wachowski 1971*, 209).

Kde byli tedy pohřbíváni obyvatelé piastovských center a jejich zázemí v době vlády Měška I. a Boleslava Chrabrého? Základní varianty výkladu jsou následující: **1)** příslušné nekropole dosud nebyly nalezeny; **2)** pohřebiště jsou chybně datována; **3)** do poloviny 11. století byla i u osob vázaných na centrální místa běžně praktikována kremace a absence žárových hrobů je v souladu s výše zmíněným obecným trendem.

Specifickou kategorií památek představují hroby na území Velkopolska obsahující výzbroj a výstroj skandinávské provenience. Do dnešní doby byly nalezeny na sedmi lokalitách situovaných zpravidla několik (až několik desítek) kilometrů od důležitých center (*Kara 1993*, ryc. 1). Jsou spojovány se skandinávskými ozbrojenci, kteří našli uplatnění v rané piastovské armádě (*tamtéž*, 43). Podoba těchto hrobů se ve většině případů nijak výrazně neodlišuje od památek přisuzovaných lokálním komunitám, do nichž byli bojovníci zřejmě usazeni. Výjimkou je birituální pohřebiště v Lutomiarsku (woj. Łódź) bez prokazatelného kontaktu s centrální lokalitou. Uplatnění biritualismu bylo na základě analogií interpretováno jako přenos pohřebních zvyklostí ze severského prostředí. Inventáře všech diskutovaných hrobů jsou datovány do relativně dlouhého intervalu od 2. poloviny 10. do poloviny 11. století. Z toho důvodu zůstává nezodpovězena otázka, zda hrobové celky připisované cizincům vznikaly již na existujících

<sup>26</sup> Lokalita 2 – *Wrzesiński 1989*, lokalita 22 – naposledy *Wrzesińska – Wrzesiński 2002*. Na druhé z lokalit bylo dosud prozkoumáno 775 pohřbů, které demografické odhady připisují přibližně 140 současně žijícím jedincům. Navzdory bezprostřední blízkosti jednoho z lednických mostů však autoři (bez hlubšího zdůvodnění) nespojují pohřbenou populaci s obyvateli ostrova ale s lidmi sídlícími v agrárních osadách na východním břehu jezera (*tamtéž*, 71).

<sup>27</sup> *M. Kara a Z. Kurnatowska (2000, 528)* považují za nejstarší pohřebiště v lednickém komplexu lokalitu Witakowice situovanou na SZ břehu jezera. Při výkopech v r. 1906 zde byl odkryt neznámý počet pohřbů, které měla doprovázet keramika a v jednom hrobě i společná mince Oty a Adelheid. Hodnověrnost určení již dříve ztracené ražby a tím i datování celé lokality je ale nízká (srov. *Suchodolski 1998*, 497).

kostrových nekropolích, nebo naopak v lokálních komunitách inhumaci iniciovaly, jak se zřejmě stalo ve zmiňovaném Lutomiarsku (s lit. *Kara 1993*, 42). Sám kostrový ritus nicméně nemusí mít přímou spojitost s piastovskou christianizací ale může být důsledkem přenesení severské podoby pohřebního ritu.

Na ještě nejistějších nohou stojí chronologické ukotvení počátku kostrového ritu resp. vyznění kremace ve venkovském prostředí. Kontinuální obraz lze sledovat pouze v periferních oblastech, kde jsou do mohyl s žárovými pohřby v některých případech zahlubovány kostrové hroby. Obrácené superpozice, tzn. překrytí kostrového hrobu žárovým bylo zaznamenáno pouze ve na třech lokalitách položených již za hranicí tzv. prvního polského státu.<sup>28</sup> Tato pozorování mající prozatím hodnotu indicie mohou svědčit pro definitivní prosazování inhumace bez návratu ke starší formě pohřbu. V naprosté většině posunovatelných případů ale archeologie konstatuje mezi žárovými a kostrovými pohřebišti prostorovou diskontinuitu (*Zoll-Adamikowa 2000*).

Za těchto okolností nelze než souhlasit s konstatováním *M. Kary a Z. Kurnatowské (2000, 527)*, že „počátky křesťanských kostrových pohřebišť v Polsku nejsou ještě dost precizně stanoveny“. Základní motiv proměny pohřebního ritu, tedy spojitost se vznikem státu, přijetím křesťanství a prosazováním křesťanského ritualismu může být sotva zpochybněn. Při pohledu do konkrétních sídelních souvislostí ale nemůžeme vyloučit ani dosud nezvažovanou variantu, že kremace byla v centru polského státu praktikována ještě v 1. polovině 11. století, tedy v období, kdy se polský panovník již pevně začlenil do rodiny křesťanských králů.

#### **II.2.4. *Imitatio imperii* ? Příklad Saska**

Oblast dnešního severozápadního Německa osídlená germánskými kmeny Sasů a Frísů byla začleněná do francké říše teprve v rámci expanze Karla Velikého v 80. letech 8. století. Rekonstrukce dějin a struktury saské a fríské společnosti v předkarolinském období naráží na citelný nedostatek písemných pramenů (např. *Last 1977*). Intenzivně diskutovaným tématem starší historiografie byla především míra její vnitřní diferenciaci a distribuce moci, přičemž část odborníků akcentovala demokratické rysy kultury spojené s absencí dědičné elity, zatímco druhý pól diskuze zdůrazňoval vůdčí úlohu kmenové aristokracie (*Last 1978, 449*). Současné bádání se zvláště pro mladší období přiklání spíše k druhému modelu (*tamtéž*). Saská společnost sice na

---

<sup>28</sup> Výjimkou v rámci centrálního Polka je mohylové pohřebiště s vazbou na hradiště v Rochách pod Zdunami (jižní Velkopolsko), kde je v jednom případě žárový pohřeb jednoznačně porušen kostrovým hrobem (*Kosiński 1991, 92*). Žárové hroby porušující kostrové: Czarna Cerkiewna, woj. Białystok, st. 1; Kitki, woj. Warszawa; Orzeskowo, woj. Szcecin (srov. *Zoll-Adamikowa 1975, katalog*).

rozdíl od ostrovní anglosaské neznala instituci království, jak ostrovní, tak především mladší karolinské písemné prameny ale dovolují uvažovat o vyhraněné vládnoucí vrstvě s rozsáhlými mezinárodními kontakty. Téměř neznámá bohužel zůstává podoba a lokalizace sídel této elity, které zřejmě v předkarolinském období nezískaly vyhraněné znaky (výraznější opevnění, specifická architektura, srov. např. *Capelle 1998*). Otázky v tomto ohledu vzbuzují především nadprůměrně vybavené hroby (kterých však z oblasti známe pouze několik – *Steuer 1982, 404-416; Laux 1998*). Důsledky tohoto jevu pro naše téma jsou zjevné: jednotlivé formy pohřebního ritu postrádají výraznější sociální indikace.

Klíčovým problémem při zkoumání determinant proměn pohřebních zvyků je christianizace oblasti v předkarolinském období. Nejstarší misijní aktivity směřovaly do těchto oblastí z nedlouho před tím christianizované Británie osidlované v 5. století Anglosasy, jejichž původ je částečně kladen právě do kontinentálního Saska, přičemž vědomí společných kořenů přetrvalo i do mladšího období (k christianizaci s literaturou např. *Patze 1985; Isenberg 1978; Kahl 1970*). Počátky evangelizace jsou spojeny a yorským biskupem Wilfrietem, který na své cestě do Říma r. 678 strávil jeden rok na území Frísů. On ani následující dvě generace ostrovních misionářů však nezaznamenaly žádné úspěchy. Rezistenci domácího prostředí vůči nové víře výmluvně ilustruje bezvýsledné vystoupení biskupa Lebuina na kmenovém shromáždění v Marklo r. 768, těsně předcházející expanzi Karla Velikého (*Hägermann 2002, 86*).

Násilná anexe Saska Karlem Velikým v letech 772-785 zakončená křtem knížete Widukinda (souhrnně např. *Last 1977, 585-593; Hägermann 2002*) obnášela prosazení křesťanství jako nedílnou součást integrace území do struktur francké říše a konverze byla zřejmě oběma stranami chápána jako akt kapitulace. Několik písemných svědectví nicméně naznačuje, že alespoň část saské elity musela být ještě před definitivní ztrátou samostatnosti přinejmenším dobře obeznámena s franckým prostředím. Písemné prameny pochopitelně reflektují především vojenské události. Jen v letech 718-758 uspořádali Frankové na saské území dvanáct tažení. Na hlubší kontakty upozorňují především osudy některých příslušníků saské a fríské elity. Vedle osobnosti žáka Alkuina z Yorku, misionáře Liudgera, který pocházel z přední fríské rodiny (*Isenberg 1978, 108*) je to např. saský hrabě Hessi pokřtěný v r. 777 v Paderbornu. Hessi nedlouho před svou smrtí vstoupil do kláštera a jeho dcera již byla významnou donátorkou církevních institucí (*Hägermann 2002, 130*). Za doklad „frankizace“ jižních oblastí Saska je některými autory pokládána i dobrovolná kapitulace spojená s křtem, která se udála např. při velké francké výpravě r. 775 (*Kleemann 2002, 374; k průběhu výpravy Hägermann 2002, 120*).

Záhy po připojení se dobyté saské území rozdělené nově na hrabství dočkalo také právní kodifikace nově nastolených řádů v podobě zákoníku *Capitulatio de patribus Saxoniae*, který

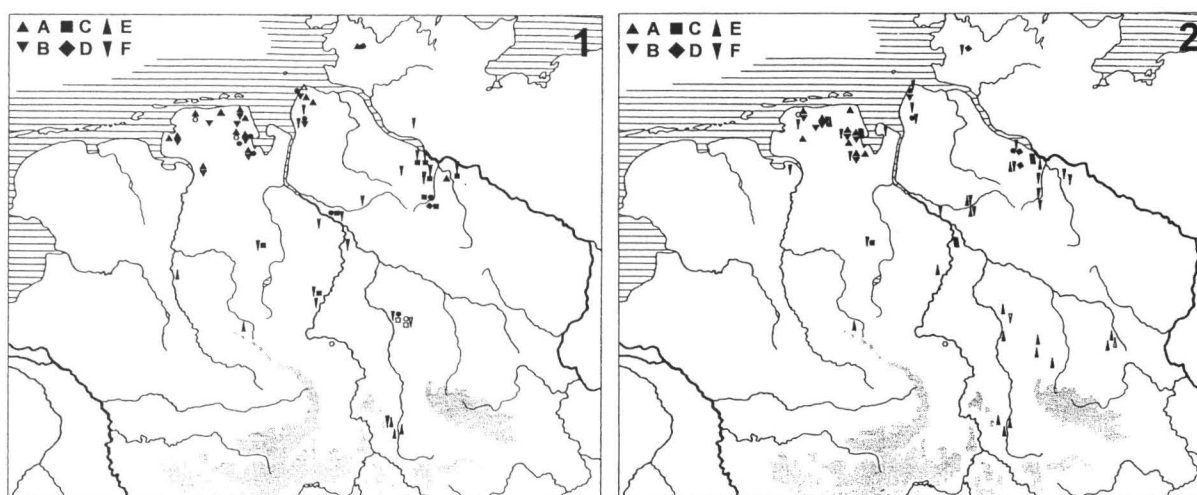
vznikl pravděpodobně kolem r. 782. Naši pozornost nejvíce poutají oddíly 7 a 22, které se vyjadřují k podobě pohřebních obřadů (s literaturou zejm. *von Uslar 1972*).<sup>29</sup> Oddíl 7 jasně definuje kremaci jako nepřijatelnou formu pohřebního rituálu a její provádění sankcionuje smrtí. Druhý zákoník známý jako *Saský kapitulář* z r. 797 již podobě pohřbívání nevěnuje pozornost.

Archeologická charakteristika proměn pohřbívání od sklonku doby římské do konce 9. století se dnes může opřít o velké množství kvalitně provedených výzkumů pohřebišť obsahujících často relativně dobře datovatelné artefakty (souhrnně s literaturou např. *Last 1977; Capelle 1998; Laux 1999a; Kleemann 2002*). Dominantní formou pohřbu doby římské byla kremace (urnové, jamkové hroby, povrchové žárové hroby překryté mohylami). Rozsáhlé nekropole (nezřídka s mnoha sty až tisíci hroby) sloužily obvykle několika komunitám současně. Počátky kostrového ritu jsou v oblasti kladeny na přelom 4. a 5. století, nicméně kremace zemřelých probíhá na stejných lokalitách paralelně dál. Konkrétní příčiny nástupu inhumace nejsou známy, uvažuje se však především o „vlivu“ římských provincií, který mohl být zprostředkován *foederaty* vracejícími se zpět z římských služeb, což pravděpodobně dokládají i některé specifické předměty (*Kleemann 1999, 259*). Inhumace tak mohla alespoň zpočátku plnit úlohu „statusového symbolu“ (*Häßler 1994, 59, 66-67*).<sup>30</sup> Ani další vývoj pohřbívání v 7.-9. století v oblasti však neprobíhá nijak stadiálně a lze pozorovat řadu regionálně podmíněných odlišností i návratů ke „starším“ formám pohřbívání (v některých případech dokonce narušení kostrových hrobů žárovými - např. *von Uslar, 1972, 486; Laux 1999a*). Heterogenita pohřebního ritu, výskyt severojižně orientovaných kostrových hrobů a hrobů s koňmi, které se v oblasti uplatňují až do doby kolem poloviny 8. stol. (*Kleemann 2002, 134; např. Steuer 1982, Abb. 102*) výrazně odlišuje oblast Saska a Fríska od rozsáhlého civilizačního okruhu s tzv. řadovými pohřebišti, které přinejmenším v mladší fázi spojujeme s prosazujícím se křesťanstvím. Přes zmíněnou nejednotnost lze ale nicméně v regionu sledovat markantní tendenci postupu „progresivních“ forem pohřbívání z jihu oblasti směrem na sever (*obr. 3; Kleemann 2002, 372-379; Laux 1999a*). Již od poslední třetiny 7. století lze v jižní části regionu pozorovat naprostou převahu kostrových hrobů, které byly ale velmi často orientovány severojižně. Východozápadní

<sup>29</sup> **Cap. 7:** „*si dui corpus defuncti hominis secundum ritum paganorum flamma consumi fecerit et ossa eius cineram redierit, capitae punnietur*“; **Cap. 22:** „*iubemus ut corpora christianorum Saxanorum ad cimiteria eccllesiae deferantur, et non ad tumulus paganorum*“

<sup>30</sup> Jako reprezentativní příklad birituálního pohřebiště může sloužit např. Issendorf u Hamburku (předběžně *Häßler 1994*) s 6600 prozkoumanými hroby (80 z toho kostrových). Pohřebiště fungovalo od přelomu 3. a 4. století a pohřbívání zde ustalo okolo poloviny 6. stol.; nejmladší žárové hroby jsou pak řazeny na počátek tohoto století (*Häßler 1994, 15-24*). Všechny kostrové hroby byly orientovány V-Z. Ještě podstatně delší kontinuitu od 4. do 9. století vykazuje lokalita Liebenau na střední Veseře (naposl. *Häßler 1990*). V rámci jedné lokality zde byla současně uplatňována kremace, pohřbívání nespálených těl orientovaných severojižně i východozápadně, přičemž na sklonku 7. století převládla poslední forma pohřbu.

orientace se v těchto oblastech plně prosadila již v 1. polovině 8. století. Retardaci vývoje vůči jihu lze pozorovat na dolním toku Labe, kde teprve od počátku 8. stol. začínají nad žárovými pohřby převládat kostrové hroby orientované sever-jih. Definitivní prosazení východozápadní orientace se však na zdejších pohřebištích uskutečňuje teprve na sklonku 8. a na počátku 9. století. Nejsilnější tradicionalitu forem pohřbívání pak sledujeme ve Frisku, kde je kremace zemřelých běžně prováděna ještě na přelomu 8. a 9. století. Konec „řadových“ pohřebišť a jejich přesun ke kostelním stavbám se v regionu prosazuje teprve ke konci 9. století a průběh tohoto procesu je archeologickými i písemnými prameny prozatím osvětlen velmi nejistě (*Kleemann 2002, 378; Patze 1985, 689-692; Laux 1999b*).



**Obr. 4.** Prostorový aspekt výskytu jednotlivých forem pohřbu v Sasku a Frisku před připojením území Karlem Velikým. 1 – cca 3. čtvrtina 7. století – polovina 8. století; 2 – cca polovina – poslední čtvrtina 8. století; A – žárové hroby v urně, B – žárové hroby bez obalu, C – křemáčnické hranice, D – propálené plochy, E – kostrové hroby orientované východ-západ, F – kostrové hroby orientované sever-jih. Prázdné značky – nedatované nálezy (podle *Kleemann 2002*).

Písemné prameny 7. a 8. století tedy poměrně přesvědčivě hovoří o neúspěchu anglosaských misí založených na principu individuální konverze. V literatuře se vyskytly pokusy o „konfesní“ výklad podoby pohřbu, který východozápadně orientované hroby spojil konvertovanými, zatímco v severojižních a žárových hrobech spatřoval vyznavače staré víry (*Weidemann 1970; naposledy Laux 1999b; kriticky k tomu již von Uslar 1972, 484*). Zřejmě podstatně pravděpodobnější interpretaci situace nastínil naposledy *J. Kleemann (2002, 372-375; v tomto smyslu již Steuer 1982, 405)*. V hrobových inventářích saských hrobů 7.-9. sledujeme výskyt řady předmětů franckého původu, kterými se reprezentovala domácí elita. Jižní Sasko pak zřejmě od svého mocného jižního souseda přejalo v rámci vnější akulturace i formální stránku pohřebního obřadu. I když nelze výjimečně soukromou konverzi některých příslušníků saské

elity vyloučit, je mimo pochybnost, že tato společnost jako celek přijímá křesťanství teprve v důsledku výbojů Karla Velikého, zatímco opuštění kremace a východozápadní orientace se všeobecně prosazuje podstatně dříve. Článek 7 v *Capitulatio de partibus Saxoniae* se tedy s velkou pravděpodobností vztahoval především na severní, podstatně méně „frankizované“ oblasti setrvávající až do sklonku samostatnosti u spalování zemřelých. Postupné prosazování „franké“ formy východozápadně orientovaného kostrového hrobu v Sasku však s ohledem na dlouhou tradici kostrového pohřbívání nemuselo představovat zlom v pohřební ritualitě ale spíše její postupnou adaptaci. Jiná byla situace v pobřežních oblastech Fríska, kde lze výraznější uplatňování inhumace klást skutečně teprve do souvislosti s christianizací po r. 785.

### **II.2.5. „Mečem a křížem“ – příklad Estonska**

Východní Pobaltí zůstává až do počátku 13. století stranou dominantních evropských trendů. V této periferní části kontinentu se v průběhu raného středověku nevyvinuly státy západního typu, přestože např. vývoj v Litvě ke krystalizaci takových úvarů zřejmě směřoval. Celé oblasti však bylo osudné především setrvání u předkřesťanských ideologií, které se stalo argumentem pro organizaci křížových výprav majících nahradit předovýchodní rytířská dobrodružství. Vojenské akce ve 20. letech 13. století krvavým způsobem prosadí konverzi, zbaví region autonomie a začlení jej rozdělený do západních mocenských struktur.

Důvodem zařazení Estonska do našich úvah je na jedné straně relativně jasně daný náboženský, politický a sociální rámec vnucené transformace tamní společnosti, spolehlivě dokumentový písemnými prameny, na druhé straně pak soustavná pozornost, která je v poslední době ze strany estonských archeologů věnována proměnám středověkých funerálních praktik.

Jakkoliv platí teze o periferním postavení Estonska na mapě raně středověké Evropy, neznamená to, že by se toto území vyvíjelo bez kontaktu s okolím a bez zájmu mocnějších sousedů o něj. Ve 2. polovině 9. století krátce náleželo pod vládu švédského krále Erika († 882), v 11. a 1. polovině 12. století pak z estonského území vybírají daně Rusové (např. *Švec a kol. 1996*, 15-19). Písemné prameny sice hovoří o přijetí křtu některými příslušníky estonské elity, nic ale nenavádí tomu, že by před křížovými výpravami křesťanství v Estonsku zapustilo kořeny v podobě byť elementární církevní organizace (*Valk 2001b*, 215). Písemné prameny naznačují existenci relativně ploché sociální struktury založené na teritoriálním principu. Přesto je zmiňováno několik osob, které jsou z těchto struktur vyvázány a patří zřejmě k etablované dědičné lokální elitě. Systematické misijní aktivity směřující do Pobaltí z německého území počínají teprve ve 2. polovině 12. století a dlouho se neseťkávají s úspěchem. Christianizace Estonska prostřednictvím řádu německých a mečových rytířů v letech 1205-1227 je zakončena

krvavě potlačeným povstáním (*Švec a kol. 1996, 20-34*). Základy farní organizace navazující na staré teritoriální uspořádání byly položeny již v 1. polovině 13. století (*Valk 2001a, 18-20*). Forma podmanění regionu však nepostupovala podle jednotného vzorce: zatímco v jižní části země byla lokální elita zcela zlikvidována, v severních oblastech (zvláště na odlehlém ostrově Saaremaa) vstoupila do vazalského vztahu a podržela si tak pod německou nadvládou svou moc (*Haak 2001, 232-234; Valk 2001b, 219-221*).

Středověké písemné prameny nabízí pro území Estonska tři pozoruhodné zmínky v písemných pramenech vztahující se k pohřebním praktikám (cituje *Valk 2001b, 216*). Kronikář „velké změny“ Jindřich z Livonie píše, že obyvatelé jihoestónské Sakaly spálili s velkým lamentováním a pitím své soukmenovce zabitě při útoku roku 1208. Na jiném místě hovoří v souvislosti s protiněmeckým povstáním roku 1223 o tom, že Estonci exhumovali těla zemřelých na kostelních hřbitovech a podle starých zvyků je pálili (!). Třetí údaj pak pochází z encyklopedie františkána Bartoloměje Angelicuse vzniklé okolo roku 1245. Partie v nichž autor s exotickým zaujetím popisuje pohřební zvyky obyvatelů Livonie se však nutně nemusí vztahovat na území Estonska. Popis kremace pána doprovázeného na hranici svými otroky a otrokyněmi<sup>31</sup> nachází přímý pendant v raně středověkém skandinávském prostředí (srov. naposledy *Starý 2005, 765-769*). Obdobně jako z jiných oblastí tedy nedisponujeme ani pro pozdě christianizované Estonsko normativními prameny, které by vytyčovaly mantinely pohřební obřadnosti, ale nacházíme pouze okrajové zmínky v písemnostech jiného typu. Celkové vyznění těchto nepočetných pramenů však svědčí v období pro dominanci kremace před křížovými výpravami.

Obraz vytvářený systematicky v posledních desetiletích esonskými archeology je však podstatně složitější a barvitější (srov. zejm. pozoruhodnou monografii *H. Valka /2001a/*). Od doby římské do konce 10. století v regionu zcela převládají žárové hroby. Od konce 10. století se počínají ve větší míře vyskytovat kostrové pohřby orientované zpravidla severojižně, obsahující v některých případech bohatý inventář (zbraně, jezdecká výstroj, nádoby, nástroje, apod.). Nejpozději od 11. století vznikají především v severní a východní části země již výhradně kostrové nekropole, kde se postupně prosazují pohřby orientované východ-západ. Ve 2. polovině 12. století bohaté hroby téměř všeobecně mizí a inventáře kostrových hrobů se omezují na součásti oděvu a ozdoby. Poměr spálených a inhumovaných jedinců v období před konverzí je

---

<sup>31</sup> „Těla mrtvých nepohřbívali, ale udělali velkou hranici a spálili je na popel. Po smrti oblékli své přátele do nových šatů a dali jim ovci, dobytče a jiná zvířata jako výbavu na cestu. Kromě jiných věcí byli také doprovázeni otroky a mladými otrokyněmi. Ti pak byli spáleni společně se zemřelým a ostatními věcmi ve víře, že spálení nabudou živé podoby a získají tam společně s velkým množstvím otroků a skotu spálených pro jejich pána hojnost a věčný domov.“ (latinský originál cituje *Valk 2001b, 216, pozn. 2*).

v důsledku různého stupně zachovalosti obtížně určitelný. V jižním Estonsku byl na počátku 13. století zřejmě vyrovnaný. Současné bádání však zdůrazňuje vysokou míru interregionální i lokální diverzity pohřebních zvyků (*Valk 2001b*, 217; *2001a*, 62-63). Chronologická citlivost archeologických dat z pohřebišť bohužel není taková, aby mohla konkrétněji osvětlit rychlost proměny zvyků po podrobení regionu ve 20. letech 13. století, přesto i základní charakteristika jednotlivých regionů přináší velmi důležité poznatky. V zemi vzniká v průběhu středověku nepřilíh hustá síť farních kostelů, která však není schopna plnit funkci míst pohřbívání. U kostelů tedy spočinula pouze malá část středověké populace, zatímco naprostá většina venkovského obyvatelstva byla až do 18. století pohřbívána na lokálních pohřebištích v blízkosti sídlišť bez sakrální stavby. Tyto nekropole navazují velmi často na raně středověké pohřební areály. Přijetí křesťanství však neprovází ani úplný zánik kremace. Přestože procentuální zastoupení (vrcholně) středověkých žárových hrobů dosahuje v průměru jen 1%, jsou známy i lokality se čtvrtinou zpopelněných jedinců. Kremace byla sporadicky praktikována ještě v 16. století (*Valk 2001a*, 63-64).

Naši pozornost poutá na prvním místě výklad časného prosazování inhumace, jednoznačně předcházející systematické christianizaci. Pro *H. Valka* (*2001a*, 62-63) je hlavním interpretačním kritériem orientace pohřbů a jejich geografická distribuce. Ve východozápadně orientovaných pohřbech v jihovýchodní části země v období 11. a 12. století, kdy byla oblast v úzkém kontaktu s Ruskem, spatřuje doklady „křesťanských vlivů“, v severně nebo severovýchodně orientovaných pohřbech pak dosti neurčitě „local pre-Christian background“. Podle mého názoru chybí (v mně dostupných publikacích) zvážení varianty „vlivu“ skandinávského prostředí, které pochopitelně musí vycházet z vymezení kontaktních zón, forem kontaktu a charakteristiky pohřebního ritu eventuálního referenčního území. Je však otázkou, zda bude kdy možné hodnotit příčiny nástupu inhumace a mimořádné různorodosti pohřebních zvyklostí, nemající v jiných obdobích srovnání, konkrétněji než poukazem na pravděpodobnou ideologickou a náboženskou diverzitu estonské společnosti v tomto období (*Valk 2001b*, 217).

Mimořádně zajímavé závěry přinesla komparace dynamiky proměn pohřebních zvyků jednotlivých oblastí s podobou lokální sociální struktury známé z písemných pramenů. V jižním Estonsku, kde se inhumace prosadila již před křížovými výpravami, se sice v krátké době vytváří standardní „křesťanská“ pohřebiště, dlouhou dobu zde však přežívá vkládání drobných milodarů do hrobu a sporadicky i kremace. Nejrychleji pravděpodobně proběhly změny na ostrově Saaremaa, kde až do konce 12. století naprosto dominuje zpopelnění a to navzdory blízkosti oblastí (jižní Finsko, Švédsko), kde se inhumace plně uplatnila v 11. století. Již na konci 13. století



zde mizí jakékoliv odchylky od ideálního „křesťanského“ pohřbu (Mägi 2004). Vysvětlení je hledáno v sociálně-politické rovině (Valk 2001b, 220; Haak 2001, 232-234). Zatímco v jižních oblastech byla na počátku 13. století zcela zlikvidována elita, která by v lokálních komunitách hlouběji prosazovala evropeizační tendence, ostrov Saaremaa si pod formální německou nadvládou zachoval značnou míru autonomie v rukou místní nobility. Přestože německý *advocatus* navštěvoval ostrov pouze jednou ročně, vzala místní elita prosazování nové víry do svých rukou – zakládá kostely a zřejmě stojí i o za očištěním pohřebního obřadu od tradičních zvyklostí.

### II.3. Diskuse na závěr

Ze vzdáleného pohledu na vývoj pohřebních praktik v raně středověké Evropě tedy můžeme konstatovat jednoznačnou a dobře známou tendenci: pestrý obraz lokálních zvyklostí se na prahu vrcholného středověku ve většině oblastí vytrácí a dochází k jejich pozoruhodnému sjednocování. Jednotlivé regiony ale vstupují do tohoto procesu v různých obdobích, s značně různými předpoklady a za velmi různých historických podmínek. Tomu odpovídá i odlišná délka a průběh cest, které vedly k prosazování „ideálního“ křesťanského pohřbu (např. Kieffer-Olsen 1997).

Jedním z prvních momentů tohoto „sjednocování evropských norem“ svázaného se vznikem státních útvarů a přijetím křesťanství bylo právě opouštění kremace, další znaky (uložení u církevní stavby, zánik zvyku vkládání předmětů do hrobu, apod.) následovaly často až delší dobu poté. Uplatnění kremace se však v oblastech praktikujících tuto formu zacházení s mrtvým tělem různilo. Řada germánských společností byla již od doby římské birituální (Sasko, anglosaské části Británie, v různé míře Skandinávie). Obě formy ritu zde byly praktikovány buďto přímo v rámci jednotlivých komunit, nebo v meziregionálním měřítku. V tomto případě tedy „evropeizace“ obnášela (pro širší kulturní oblast jako celek) „pouze“ opuštění jedné z forem pohřbu. U západoslovanských společností spalujících tradičně své zemřelé proběhla diskutovaná změna v horizontu maximálně několika generací. Při komparaci těchto dvou kulturních okruhů je proto třeba postupovat se značnou obezřetností. Pozoruhodný průběh proměny je možno sledovat v raně středověkém Estonsku, kde kostrové pohřbívání nastupuje za dosud blíže neznámých okolností teprve na konci 10. století a obě formy ritu zde koexistují více než tři staletí až do násilné christianizace.

Velká část tradičních archeologických výkladů klade způsob nakládání s mrtvým tělem do přímé souvislosti s konceptem zászvětí a formami posmrtné existence.<sup>32</sup> Více než omezené

<sup>32</sup> Tradičně bývá např. kremace spojována s vírou v nehmotnou podstatu duše, atd. (přehled názorů v českém prostředí např. Lutoský 1996, 88-96).

spektrum raně středověkých písemných pramenů (de)formovaných navíc pohledem cizinců neumožňuje kritické hodnocení problému. Šťastnou výjimku nabízí staroseverská literatura vzniklá v domácí tradici. H. Uecker, který analyzoval veškeré zmínky vztahující se k posledním věcem seveřanů, obvyklý výklad zcela relativizoval: Tentýž zvyk mohl být svázán se zcela protichůdnými představami a naopak některé specifické formy pohřbu (např. pohřeb v lodi) mají svou „kremační“ i „inhumační“ variantu, přičemž jsou chápány jako rovnocenné. Severský kulturní okruh odkazující se jako celek zřejmě k obdobným religiózním konceptům byl v oblasti pohřebního ritu značně nejednotný. „Pohřební zvyky jsou proměnlivé, náleží spíše k dějinám zvyků či kulturním dějinám, než k dějinám náboženství“ (Uecker 1966, 73; z pohledu archeologie Gräslund 2001, 45-46). Obdobné závěry pravděpodobně vyplývají i z rané anglosaské literatury (Owen 1981, 79-87) a z výše diskutovaného průběhu změny pohřebního ritu v prostředí římské říše.<sup>33</sup> Stejně jako jiné lidské jednání má tedy i zacházení s mrtvým tělem samo o sobě neutrální význam a specifickou sémantickou hodnotu získává až v konkrétním kulturním kontextu (obecně např. Bourdieu 1998, 9-21; k pohřebním zvykům Härke 1997, 192). Zacházení s mrtvým tělem je tak spíše „tradicí“, o jejímž zachování nebo změně spolurozhoduje široké spektrum faktorů.

Pohřební ritus mohl v kontaktu s jinou kulturou sehrávat roli atributu odlišné skupinové identity.<sup>34</sup> Jedním z ojedinělých příkladů, které nabízí písemné prameny, je demonstrativní využití žárového ritu při povstání Estonců popisované Jindřichem z Livonie (viz výše). Na události překvapuje především předchozí dlouhodobá obeznámenost Estonců s kostrovým pohřbíváním. Přesto byla zřejmě kremace chápána jako tradiční kulturní prvek, odlišný od praxe dobyvatelů. Lze se ale domnívat, že tento akt můžeme chápat širěji než jako pouhý protest proti křesťanskému náboženství a eschatologii. V kontextu povstání je spíše demonstrací vlastní identity obnášející nejen náboženskou ale i politickou, sociální a kulturní oblast. V tomto smyslu je zřejmě třeba vykládat i vyznění *Capitulatio de partibus Saxoniae*, jediného raně středověkého písemného pramene vysloveně zakazujícího kremaci. Celkový obsah zákoníku hovoří pro to, že jeho úkolem není jen christianizace Saska, ale celková asimilace specifické saské a fríské identity, jejíž součástí je i odlišný pohřební ritus (Effros 1997). Svědectví archeologie k těmto otázkám bude ze své podstaty vždy méně adresné a jednoznačné. Jak bylo ukázáno na příkladě středního Podunají, za doklad manifestace jisté „svébytnosti“ lze v podstatě pokládat jakoukoliv hranici oddělující

---

<sup>33</sup> I hinduistická kultura, často archeology využívána jako oblíbený příklad společnosti důsledně praktikující kremaci z náboženských důvodů, je ve skutečnosti birituální. O způsobu nakládání s tělem může rozhodovat příslušnost ke kastě, či v některých oblastech věk zemřelého (David – Kramer 2001, 79).

<sup>34</sup> Problém kolektivních identit ve středoevropském prostředí v mladším pravěku a raném středověku byl nejnověji komplexně analyzován S. Bratherem (Brather 2004, k definici zejm. 97-117), tam i bohatá literatura.

skupiny praktikující výrazně odlišné formy pohřbu. Interpretace tohoto obrazu výhradně prostřednictvím dlouhodobě formované etnicity (jak to často implicitně činí tradiční archeologie) však může být v mnoha případech zavádějící. Např. výše diskutovaná situace na avarsko-slovanské hranici svědčí spíše o přebírání kulturních vzorců ze strany Slovanů. Produktem tohoto procesu mohou pak být i „hybridní“ formy pohřebních rituálů. Specifické svědectví o funerálních projevech soužití odlišných etnických skupin vytržených ze svého prostředí na jedné lokalitě přinesl výzkum významného obchodního centra v Haithabu. Ve vazbě na hradiště situovaném na hranici skandinávského, dánského, franckého a slovanského světa bylo prozkoumáno několik nekropolí s výrazně odlišnými charakteristikami, které se odkazovaly do jednotlivých kulturních prostředí. Pohřebiště připisované Slovanům sestávalo z žárových mohyl, „saské“ pak z obou forem pohřbu. Zbylé nekropole tvořily výhradně kostrové hroby, odlišující se však inventářem. Tato pluralita zde fungovala okolo 150 let (od počátku 9. století do poloviny 10. století), dokud během jedné generace nedošlo k naprostému sjednocení pohřebních praktik. Potlačení specifík interpretoval H. Steuer jako doklad ustavení nové identity „Haithabu Leute“ (Steuer 1984; s drobnými výhradami Brather 2004, 277-279). Využití pohřebního ritu pro účely demonstrace odlišné politické a kulturní orientace bývá někdy hledáno v bohatých anglosaských mohylách 7. století na britských ostrovech. Obyvatelstvo přesidluující v 5. století z dnešního severního Německa a Holandska si s sebou na Britské ostrovy přináší i birituální způsob pohřbívání, přičemž důvody různého zacházení s tělem dodnes nejsou uspokojivě objasněny (např. Lucy 2000, 140-144). Od počátku 7. století jsme však svědky rapidního vyznívání kremace a formování nových, relativně stejnorodých kostrových nekropolí s ustupující hrobovou výbavou. Tento proces je synchronní s klíčovými změnami v anglosaské společnosti – s formováním království a christianizací. Pro dobu kolem roku 600 se uvažuje rovněž o vzniku povědomí sounáležitosti *gens Anglorum* (Geake 1992). O to větší nesnáze působí interpretace mimořádně bohatých mohylových pohřebišť přiřítaných špičkám anglosaské společnosti, datovaných do 1. poloviny 7. století (Sutton Hoo, Asthall Barrow, aj.), které zpravidla obsahují žárové hroby. Jedním z výkladů užití kremace (a dalších specifických znaků, které na ostatních pohřebištích nemají obdobu) může být právě symbolické odmítnutí nové identity a habitu, spojených s přijetím křesťanství a naopak signalizace jiné politické aliance, snad se severskými oblastmi (Carver 1989, 152).

Obecný rámec změny pohřebního ritu v raném středověku u většiny středoevropských společností praktikujících tradičně spalování zemřelých zřejmě vytváří jejich kontakt s kulturou francké říše, resp. s jejími druhotnými ohnisky, který poměrně intenzivně dokládají písemné prameny. Zcela nezávislý nástup praktikování inhumace, alespoň bez vzdáleného odkazu na zvyklosti Franků, zřejmě nelze pro většinu evropských oblastí v tomto období považovat za

pravděpodobný. Synonymem francké kultury přitom nutně muselo být expandující křesťanství prostupující všechny její roviny. Při dalším kroku k pochopení mechanismu recepce se však před námi otevírá klíčová otázka: Muselo zásadní změnu zacházení s mrtvým lidským tělem nutně iniciovat přijetí nového náboženství nebo lze připustit i variantu začlenění kostrového pohřbívání do tradiční „pohanské“ kultury, a pokud ano, z jakých příčin?

Základní podmínkou aktivního přejímání prvků franckého světa byly zřejmě systémové změny uvnitř gentilních společností, spojené s etablováním relativně nezávislé „elity“ vstupující pravidelně do kontaktu se západním prostředím. Tento proces pak v některých oblastech vyústil ve vznik raných států (Morava, Čechy, Polsko), u severozápadních Slovanů byl převrstven „pohanským“ povstáním, které na dlouhý čas pozastavilo státotvorné tendence v této části kontinentu. Komplexnost moci této „elity“ a míra její nezávislosti na kmenových institucích se však různila oblast od oblasti a její obecná charakteristika by byla neúnosnou zkratkou (k tomu např. *Třeštík 2001; Lübke 1997*). Liší se výrazně i naše schopnost její archeologické identifikace.<sup>35</sup>

Nejpodstatnější katalyzátor společenských změn v „gentilních“ společnostech budeme ale spatřovat právě ve vzrůstajících nárocích etablující se společenské špičky (např. *Hodges 1982, 172*). Důležitou součástí úspěchu této skupiny musely být i odkazy na posvátný charakter její moci zprostředkované specifickými rituály (v kontextu mimoevropských společností např. *Balandier 2000, 151-179*). Jedním z nich pak mohlo být i nastolení nové podoby pohřebního přechodového rituálu (k tomu *Smetánka 2003*).<sup>36</sup> Nástup inhumace na vrcholu společenské pyramidy je však pro většinu oblastí pouze (byť pravděpodobným) předpokladem, jehož nezávislému potvrzení brání především široké datovací intervaly hrobového inventáře, neumožňující vytvoření dynamického obrazu.

Jeden z možných scénářů „předstáního“ prosazování nové formy pohřebního obřadu nabízí konfrontace archeologických výzkumů a písemných pramenů k hradišti Starigard-Oldenburg v dnešním Holštýnsku, které bylo jedním z hlavních sídel gentilní elity kmene Obodritů. Podle písemných pramenů vstupovala obodritská knížata do úzkého politického kontaktu s franckým prostředím již od 8. století. Snaha o koncentraci moci a etablování nového statusu autokratických vládců byla demonstrována imitací franckého životního stylu. Rozsáhlé archeologické výzkumy

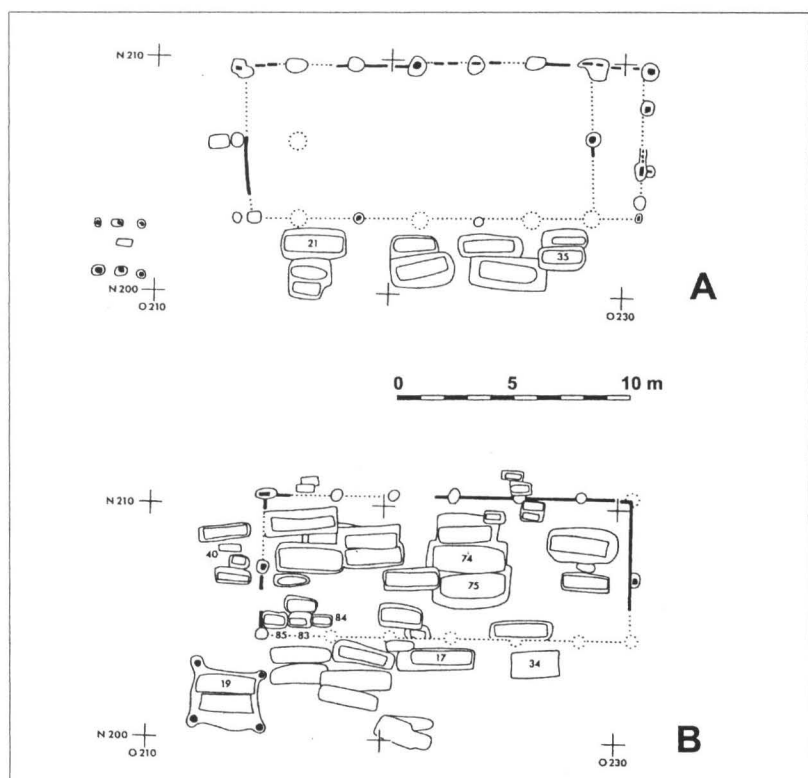
<sup>35</sup> Zatímco např. v Sasku nedisponujeme před karlovskou expanzí žádným s ní spojitelným vyhraněným typem sídel, ale evidujeme několik relativně bohatě vybavených hrobů, v západoslovanském prostředí naopak lokalizujeme sídla této skupiny na četná hradiště; způsob její funerální reprezentace nám však před nástupem kostrového ritu naprosto uniká.

<sup>36</sup> Z. Smetánka vyslovil tuto hypotézu v souvislosti s pozoruhodným odkazem na partie Ságy o Inglinzích popisující Freyův pohřeb. Je nicméně nutno upozornit, že toto vyprávění je klasickým etiologickým mýtem, objasňujícím původ společenských institucí, zvyků, apod. a se skutečnými příčinami změny pohřebního ritu nemusí mít mnoho společného (k tomu také *Ungermaun 2006, 362-363*). Z. Smetánka akceptoval datování nástupu inhumace v Čechách již na konci 8. nebo na počátku 9. století, z čehož vyvodil nezávislost změny na přijetí křesťanství.

identifikovaly fenomén „*imitatio imperii*“ např. v oblasti architektury, odívání a stolování (Gabriel 1986). Roku 934 se z písemných pramenů dozvídáme o dvojitém křtu dánského krále Gnupy a nejmenovaného „krále Obodritů“, jejichž kmotrem byl Jindřich I. Přijetí křtu však zřejmě nebylo výsledkem systematické misijní aktivity ale spíše soukromou iniciativou v rámci pokusu o vytvoření „obodritské říše“ (Gabriel 2000). O třicet let později je v Oldenburgu zřízeno krátce fungující biskupství, ale snahy křesťanských knížat o obrácení „svého“ lidu však vyzněly nakonec naprázdno a ve 2. polovině 11. století se pokus o vytvoření vlastního státu definitivně uzavírá (Kahl 1962, 79-84). Archeologickým odrazem konverze je s velkou pravděpodobností jednoduchá kůlová stavba objevená při výzkumu Starigardu-Oldenburgu, k jejíž jižní stěně bylo v 1. polovině 10. století přiloženo 10 kostrových hrobů, které snad představují počátek praktikování inhumace u Obodritů (obr. 5; Gabriel 1988, 61-65). Je nutno zdůraznit, že tato budova interpretovaná jako první kostel místních vládců se naprosto ničím neodlišuje od ostatní architektury na hradišti a její identifikace s křesťanským chrámem je bez přítomnosti pohřbů prakticky nemožná. Bylo by pochopitelně z obecného hlediska nesmírně cenné sledovat vliv chování vládců Obodritů na pohřební zvyky širšího obyvatelstva. Současný stav poznání a možnosti datování venkovských pohřebišť se k tomu bohužel neumožňuje vyjádřit (Pollex 2004, 110-111). Nástup nové pohřební ceremoniality se tedy odehrává v rámci komplexní akulturace obodritské elity, která se stává zprostředkovatelem francké kultury do domácího prostředí (k fenoménu akulturace obecně Herskovits 1997). Navzdory lačné imitaci franckého habitu nejméně od konce 8. století však opuštění kremace přináší i v nejvyšším prostředí zřejmě teprve zmíněný křest. Do té doby v této oblasti stojí bariéra, jejíž přesné kontury neznáme. Selhání celého pokusu o vytvoření obodritského státu mělo zřejmě příčiny především ve vnitřní nestabilitě knížecí moci. Fenomén *imitatio imperii* lze v diskutované době doložit u mnoha společností na periferii franckého světa, kde se jasně váže na etablovanou elitu (např. Lübke 1996; Heather 1997).

Podobný rámec přijetí nové formy pohřebního ritu lze důvodně předpokládat i na Moravě a v Čechách. V prvním případě lze referenční prostředí hledat v dnešním Bavorsku a Rakousku (Ungerma 2006, 363). I zde bylo pravděpodobně přijetí křesťanství na počátku pouze součástí komplexu imitace. Poměrně rychlé rozšíření inhumace může souviset s podstatně pevnější pozicí vládnoucí skupiny, než tomu bylo např. u Obodritů. V případě Čech podle mého názoru nelze vyloučit souvislost mezi počátkem praktikování inhumace a řezenským křtem. Nepřítomnost jednoznačně identifikovatelné sakrální stavby na českých nepřemyslovských hradištích rozhodně nemůže (mj. např. s odkazem na „kostel“ ve Starigardu) sloužit jako argument pro zamítnutí této varianty. Referenčním prostředím však pro českou elitu však byla spíše Morava. Absence vlastního moravského biskupa může být jedním z vysvětlení křtu v bavorském prostředí.

Navzdory jistým rozdílům (např. absence výklenkových hrobů) sledujeme v nejstarších českých nekropolích vázaných na centra silný velkomoravský vliv. Absence výraznější výbavy v nejstarších polských kostrových hrobech (srov. *Zoll-Adamikowa 1991*) zase svědčí o recepci pohřebních zvyklostí francké nobility, která zvyk vkládání milodarů opustila již téměř před 200 lety.



**Obr. 5.** Stargard/Oldenburg (Holštýnsko). Kúlová stavba spojovaná s nejstarším kostelem obodritských knížat. V první fázi (A) datované před polovinu 10. století bylo u jižní stěny uloženo devět kostrových pohřbů. Druhá fáze stavby (B) zřejmě spadá do poslední čtvrtiny 10. století, tedy do doby historicky doloženého oldenburského biskupství. Většina hrobů se soustřeďuje do interiéru kostela, některé z nich doprovází křesťanské symboly. Kostel zřejmě zaniká při povstání na počátku 11. století (podle *Gabriel 1988*).

Lze důvodně předpokládat, že nový způsob nakládání s mrtvým tělem si ale vyžádal i tvorbu nového scénáře pohřebního „divadla“. V rámci pohřebního obřadu však zřejmě nedocházelo k jednoduché replikaci referenčního prostředí, ale naopak k reinterpretaci a synkretickému včlenění do místních zvyklostí. Adaptaci cizích kulturních prvků hojně dosvědčují pro raný písemné prameny, kulturní antropologové pak obdobný fenomén konstatují např. při christianizaci tzv. třetího světa (např. *Kaplan 1995*, k pohřebním obřadům str. 15-16). Ve vztahu k našemu problému je výmluvná již sama různorodost nejstarších kostrových hrobů (pro západní prostředí *Geary 1980*, 111).

Počátek praktikování inhumace lze tedy ve většině společností rozložit do dvou kroků. Na počátku změny předpokládáme proměnu identity společenské špičky, kterou pravděpodobně ve většině západoslovanských oblastí doprovázelo alespoň formální přijetí křtu. Rozšíření zvyku kostrového pohřbívání v druhém kroku však nemuselo mít nutně souviset s přisvojením křesťanské eschatologie, ale se sestupem rituálu po společenském žebříčku. Nositeli kolektivních

identit byla ve většině společností právě elita (*Daim 1996*, 481). Rychlé rozšíření zvyků nejvyšších vrstev do nižších pater společnosti pak zřejmě náleží k antropologickým konstantám (např. *Herskovits 1997*, 39; *Boudieu 1998*, 12). Lze si ostatně jen těžko představit, že by v oblastech s teprve se rodícím státním (a často o delší dobu později) církevním aparátem mohl existovat mechanismus, který by potlačení kremace (ať už misijní cestou, nebo zákazy) dokázal systematicky prosadit proti vůli většiny populace.

Úzce související otázkou je délka prosazování nového ritu, z archeologického pohledu tedy trvání „birituality“ v kultuře. A. Pollex před nedávnem vyslovil především teoreticky zdůvodněnou hypotézu, že delší období koexistence obou forem zacházení s mrtvým tělem není s ohledem na vnitřní integritu společnosti možné (*Pollex 2004*, 111-112). Nepřesnost archeologického datování bohužel ve většině oblastí neumožňuje problém kvalifikovaně posoudit. Pomineme-li však dlouhodobě birituální společnosti jako Sasko nebo anglosaské části Anglie, ukazuje výše diskutovaný příklad Polska (za předpokladu správného datování) a Estonska, že zcela odlišné nakládání s lidským tělem mohlo vedle sebe fungovat i několik generací a mohlo mít dokonce sociálně signalizační význam.<sup>37</sup>

Starší bádání (např. *H. Zoll-Adamikowa 1994*, 176-177) přikládalo značný význam tzv. misijní christianizaci „zdola“ nezávislé na mocenských strukturách, která obnášela i změnu eschatologických představ a pohřebních zvyklostí. Současná historiografie však takový model považuje spíše za výjimečný (např. *Třeštík 1997*, 298-300; *Koziak 2006*, 144-145), což na rozsáhlém vzorku společností potvrzuje i kulturní antropologie.<sup>38</sup>

Byla tedy v raném středověku změna pohřebního ritu ve všech západoslovanských oblastech spojena s přijetím nového náboženství? V odborné literatuře dlouhou dobu figurovala výrazná výjimka v podobě území mezi Labem, Odrou a havolskou jezerní oblastí, kde ke změně pohřebního ritu mělo dojít kolem roku 1000, tedy nedlouho po velkém „pohanském povstání“ zdejších kmenů (*Zoll-Adamikowa 1988*, 228; *1994*, 181-183). Vysvětlení bylo hypoteticky vztahováno k předpokládané reorganizaci místních kmenů (především Luticů-Veletů), kteří záměrně začlenili do pohanské „demokratické“ společnosti některé prvky křesťanského náboženství aby pohanství „učinili atraktivnějším“ (*Łowmiański 1979*, 169-171, 187-202; nově *Lübke 1995*, 78-79). Jedním z importů mělo být i kostrové pohřbívání, které údajně po delší období doprovázela kremace. Proti tomuto konceptu nedávno vystoupil A. Pollex (*2004*), který

<sup>37</sup> Sociální konotace pohřebního ritu v mladším pravěku zřejmě sledujeme např. v exkluzivních hrobech typu Lübnow, Leuna a Haßleben. Inhumace se pravděpodobně odkazuje na římskoprovinciální zvyklosti. Kostrový ritus však v germánském prostředí této doby zůstal omezen na úzký segment populace (např. *Steuer 1982*, 209-229).

<sup>38</sup> Např. při christianizaci afrických společností v průběhu novověku jednoznačně podmiňovala úspěch misijních aktivit podpora místních vládců (*Hastings 1996*, 306-310).

posunul datování počátků inhumace do 12. století, kde je spojil se začleněním slovanských společností do rámce německé říše a s následnou christianizací. Autorův výklad se jeví pravděpodobně, potýká se však s akutním nedostatkem absolutních dat a v některých případech argumentuje apriorními teoretickými předpoklady, které bude obtížné opřít o jednoznačné doklady.

Můžeme tedy vyslovit hypotézu, že u většiny západoslovanských společností, (u kterých disponujeme hodnotitelnými prameny) byl nástup nového pohřebního ritu spjat s přijetím křesťanství omezenou skupinou elity. Konverze se však zřejmě nutně nevázala na existenci pevněji zformovaného „státu“ (ostatně pro raný středověk obtížně obecně definovatelného – srov. *Pohl 2006*). Křesťanství mohlo být na počátku přijato pouze etabloující se elitou, spatřující v něm jednak vhodný prostředek legitimace a integrace své moci prostřednictvím popření politických a ideologických struktur kmenových, segmentárních společností artikulovaných tradičními náboženskými systémy, jednak možnost vnějšího uznání svého postavení a z toho vyplývajících výhod (např. *Kahl 1962; Heather 1997, 181; Koziak 2006, 144-145*). Jinou otázkou je pak již systémové, institucionalizované prosazování nového náboženství (např. *Koziak 2007*).

Příklad Saska před karlovsou expanzí však poměrně jednoznačně ukazuje i na možnost změn pohřebních tradic prostřednictvím imitace franckých forem bez křesťanského obsahu. Velmi časté vzájemné vojenské konflikty doložené písemnými prameny přitom zjevně saské kultuře nebránily v přejímání franckého habitu (oděv, zbraně, pohřbívání). Studium recentních společností však ukazuje, že se nejedná o nijak výjimečné chování (*Herskovits 1996, 36*). Nástup kostrového ritu pravděpodobně oprostěného od křesťanské eschatologie lze sledovat i v Estonsku od konce 10. století.

Úvahy nad příčinami a mechanismem kulturních změn jsou v archeologii, tradičně se potýkající s nedostatkem adresných pramenů, často tiše spojeny s předpokladem, že obdobné společenské situace mají podobná vyústění (a obráceně). Změna kódu v tak závazné oblasti, jakou jsou přechodové rituály, však může být dílem výjimečných osobností, jejichž motivace, charisma a vliv se vymykají možnostem zobecnění. Předchozí úvahy je proto třeba chápat především jako příspěvek do diskuse.





### III.

## Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic

### III.1. Úvod

Archeologie středověku je s esovitými záušnicemi jako nejrozšířenějším raně středověkým ženským šperkem konfrontována prakticky od počátku výzkumu pohřebišť 10.-12. století, která jsou jeho dominantním nálezovým prostředím a jen sama rekapitulace příslušné literatury by vystačila na samostatnou studii. Příčinou trvalého intenzivního zájmu o tento předmět je především dobře známý trend výrazného zužování spektra předmětů vstupujících od poloviny 10. století do hrobových celků. Z esovitých záušnic se tak (vedle mincí ve funkci „obolu mrtvých“) stává klíčový, a nezdědka i jediný, datovací prostředek k rekonstrukci proměn funerálních aktivit 11. a 12. století.

Deskripce typové škály a základní koncepce vývoje předmětu byla v českém a moravském prostředí v hrubých rysech vytvořena do 70. let 20. století a od té doby je již v podstatě pouze upřesňována.<sup>39</sup> Nepokládám proto za účelné se k těmto otázkám znovu detailně vracet a předkládám zde proto pouze aktualizovaný soupis dostupných datovacích opor a z toho vyplývající závěry.

Výlučná pozice záušnic v archeologickém obrazu pohřebišť dále nutně otevírá tázání po příčinách nerovnoměrnosti jejich distribuce v rámci jednotlivých nekropolí. Je počet exemplářů a druh použitého kovu *primárně* odrazem vertikální společenské stratifikace uvnitř pohřbívací komunity, nebo je *primárně* v korelaci s askriptivním statutem jedince (např. věk, rodinný stav)? Do jaké míry tedy může distribuce záušnic vypovídat o majetkoprávním statusu pohřbených a obecně tedy o sociální strukturaci raně středověké společnosti jako celku?

### III.2. Základní charakteristika předmětu

Ve funkčních souvislostech nacházíme záušnice pouze jako součást hrobových inventářů, tedy jako finální pozůstatek přechodového pohřebního obřadu, kde se téměř bez výjimky váží na ženy. Záušnice jsou obvykle situovány v okolí lebky, příp. krku zemřelých. V podmínkách příznivých pro zachování organických materiálů se množí nálezy záušnic navlečených na kožené či textilní pásky, které byly zřejmě ve většině případů členkami nebo jejich součástmi, v některých případech lze rovněž uvažovat o jejich vplétání do vlasů (ke způsobu nošení bohatá literatura

<sup>39</sup> Zejm. Turek 1948, 230-233; Šikulová 1959, 114-125; Zápotocký 1965; 229-235; Krumphanzlová 1974, 49-53; pro mladší období nově Nechvátal 1999, 127-128; Klápště 1994, 172-174; nejnov. Tomková 2005a, 258-275.

např. *Krumphanzlová 1974, 57; Kóčka-Krenz 1993, 42-43; Hannig 2003, 174-175; Brather 2004, 134*; vše s dalšími odkazy). Jednalo se tedy zřejmě převážně o doplňkovou součást úpravy ženského účesu. Problematickým momentem při zasazení záušnic do kontextu vývoje raně středověkých ozdob hlavy je neznalost způsobu nošení starších (v našem prostředí především velkomoravských) šperků, běžně označovaných jako náušnice.<sup>40</sup> V důsledku toho neumíme posoudit, zda se v souvislosti s nástupem záušnic mění pouze druh šperku, nebo i celková úprava ženské hlavy. Obtížně vyjádřitelný je i genetický a funkční vztah esovitých záušnic k obdobným šperkům, od nichž se odlišují pouze způsobem ukončení (záušnice s očkem, s několikanásobnou esovitou kličkou).

Pokud jde o původní „účel“ předmětu, musíme konstatovat, že přesně nevíme, čím vlastně záušnice pro středověkého člověka byla. Současná měřítka atraktivity módních doplňků prvotně estetickou funkci tohoto předmětu subjektivně příliš nefavorizují. Nepřítomnost podobného šperku v naší vlastní kultuře byla také zřejmě prvotním impulsem pro hledání symbolického - tedy primárně mimoestetického - významu. Symbolický rozměr záušnice byl prozatím vymezován především ve vztahu k prosazujícímu se křesťanství (*Borkovský 1956; nově Sommer 2001, 50-51*). Výhradou vůči chápání záušnice jako „atributu křesťanky“ může být přítomnost esovitých záušnic v některých oblastech ještě před nástupem souvislejší christianizace (*Pollex 2003, 293, pozn. 23*); s výjimkou Velké Moravy nicméně pro středoevropské prostředí neztratilo platnost Borkovského konstatování hrubé časové shody mezi přijetím křesťanství a počátkem výskytu tohoto šperku. Hledání předlohy esovitých záušnic v liturgických předmětech (konkrétně v eucharistii typu *corona* - *Sommer 2001, 51*), poněkud problematizuje společný počáteční výskyt esovité záušnice se záušnicí zakončenou prostým očkem, vícenásobně svinutou roztepanou kličkou (zejm. v Durynsku – např. *Bach - Dušek 1971*), případě bez zakončení, které již souvislost se zmíněnými liturgickými předměty přímo nepodporují (kriticky rovněž *Brather 2004, 139*). Nahlíženo ovšem obecně, náležela esovitá záušnice do komplexu jednání, které bylo pro raně středověké křesťanství minimálně akceptabilní, o čemž jednoznačně svědčí její dlouhotrvající všeobecný výskyt v rámci pohřebního obřadu.

### **III.3. Kdy se u nás esovité záušnice objevují a odkud se k nám dostaly?**

Problematice původu a datování počátku výskytu záušnic v jednotlivých regionech raně středověké střední Evropy věnovala pozornost dlouhá řada autorů (rekapitulace např. *Šikulová 1956, 122-124; Krumphanzlová 1974, 52; Bach - Dušek 1971, 22-29; Schwarz 1975, 352-361*;

<sup>40</sup> Větší počet „náušnic“ nalezených v některých hrobech na Moravě i Čechách svědčí rovněž spíše pro uchycení mimo ušní boltec.

1984, 82-83; Hannig 2003, 177-179; Brather 2004). Přesto do dnešní doby figuruje v otázce několik protichůdných hypotéz. Hlavním viníkem je absence pevnějších absolutních datovacích opor, která problematizuje synchronizaci lokálních vývojových schémat a tím i odpověď na jednoduchou otázku, kde tento šperk nastupuje dříve a kde později. V některých případech lze pak při vzájemném provazování chronologií konstatovat přímo princip důkazu kruhem. Na tomto místě proto budou v první řadě shrnuta základní východiska datování počátku záušnic v našem prostředí a teprve následně uplatněn širší pohled na počátek výskytu zkoumaných předmětů.

Jednoduché esovité záušnice se v moravském prostředí 9. a počátku 10. stol. objevují v hrobových celcích spolu s charakteristickým velkomoravským šperkem naprosto výjimečně (Dostál 1966, 31). Přesto se sporadicky vyskytuje na špercích řazených do mladšího velkomoravského období ukončení spodního oblouku esovitou kličkou,<sup>41</sup> dokládající alespoň omezenou znalost šperkařského motivu esa, uplatňovaného však v kombinaci s jinými. Běžnější je pak zakončení spodního oblouku náušnic jednoduchým očkem. Prosazení jednoduché esovité záušnice tedy spadá do obtížně zůžitelného období mezi vyzněním velkomoravské hrobové výbavy, které je řazeno do doby kolem poloviny 10. století a výskytem mincí Štěpána I. (1000-38) v hrobových celcích spolu s esovitými záušnicemi (např. Šikulová 1958, 123-124; Dostál 1966, 31; Měřínský 1997, 88). Podle nové analýzy Š. Ungermana (2007, 35-36, 107-109) nelze vyloučit, že počátky vstupu esovitých záušnic do hrobů spadají na Moravě až do prvních desetiletí 11. století.

Z území Čech disponujeme dvěma situacemi, jejichž datování lze alespoň v omezené míře opřít o svědectví písemných pramenů. První z nich představuje pohřebiště u rotundy sv. Petra na Budči vystavěné knížetem Spytihněvem I. někdy mezi léty 895-915 (Sláma 1988, 13). Nejstarší hroby vznikají pravděpodobně v těsné návaznosti na její založení a okolo poloviny 10. století je skupina 56 prozkoumaných hrobů překryta druhou fází fortifikace (revize situace Bartošková 2003). Esovité záušnice se přitom vyskytovaly pouze v H73 a H76<sup>42</sup>. H73 přitom překrývá starší H71 s bohatým inventářem velkomoravského charakteru.<sup>43</sup> Další tři hroby na pohřebišti pak obsahují záušnice s očkem (H17/86, H22/86, H28/86 – Váňa 1995, 79-94). V posledním celku záušnice doprovází náušnice s uzlíčky zdobené snad filigránem (viz tab. 1). Druhým případem je inventář ženského hrobu uloženého spolu s kostrou muže do hrobky v kostele Panny Marie na

<sup>41</sup> Např. Staré Město-Na Valách: ve třech hrobech stříbrné hrozničkovité náušnice s uzlíky zakončené esovitou kličkou (Hrubý 1955, 246, tab. 24:9, 64:23), stejně zakončené sloupečkovité náušnice (tamtéž, 61:15, 32:6-7), ojedinele i náročné stříbrné košíčkovité náušnice (tamtéž, 69:6-7); Modrá (Dostál 1966, obr. 9:25), na většině lokalit však naprosto chybí (srov. např. Pohansko u Břeclavi-pohř. u kostela – Kalousek 1971; Mikulčice-VI. kostel – Poulik 1963)

<sup>42</sup> H 73 - 13 stříbrných 13/2.5 mm, pět jantarových korálek; H 76 – čtyři stříbrné bronzové 13/2.5 (Šolle 1990, 169).

<sup>43</sup> Pár stříbrných hrozničkovitých náušnic, náhrdelník ze skleněných perel, poškozený křížek s maskami (tamtéž).

Pražském hradě (viz *tab. 1*). S ohledem na přiřčení pozůstatků knížeti Spytihněvovi I. a jeho ženě neznámého jména, je uložení dvou hrozničkovitých náušnic a jednoduché záušnice s očkem zařaditelné do doby kolem r. 915 (918? – *Frolík – Smetánka 1997, 76*).

lokality	č.hr.	záušnice (průměr / síla drátu)	šperky VM typu	literatura
Pražský hrad – kostel Panny Marie	manželka Spytihněva I. (cca 915)	stříbrná s očkem	2 stříbrné hrozničkovité náušnice	<i>Borkovský 1953, 152-153</i>
Libice nad Cidlinou (pohř. na akropoli)	268	6 s očkem (12/1), 2 zlaté, 4 stříbrné	velké množství šperků navazujících na VM styl	<i>Turek 1978, 121-124</i>
Roztoky - Žalov	18	6 s očkem (11-12/1)	2 stříbrné košíčkovité náušnice	<i>Sláma 1977, 141</i>
Budeč – u rotundy sv. Petra	28186	2 stříbrné s očkem (?)	2 stříbrné záušnice s uzlíky zdobené filigránem (?) + zlomky dalších, ouško z gombíku	<i>Váňa 1995, 93, obr. 66, 67</i>
Tušovice	8	3 s očkem	1 hrozničkovitá	<i>Šolle, 1966, obr. 44</i>

**Tab. 1.** Hrobové celky z území Čech v nichž se stýkají záušnice s očkem se šperky velkomoravského (VM) typu.

lokality	č.hr.	záušnice (průměr / síla drátu)	šperky VM typu	literatura
Pražský hrad – Lumbeho zahrada	4	2 esovité (13.1/0.8; 13.3/0.8) (druh kovu neuveden)	hrozničkovité náušnice (?)	<i>Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973, 269</i>
Pražský hrad – Jízdárna	2/82	2 esovité (13.5/1.8; 12.5/1.5) (zlacené stříbro)	2 košíčkovité filigránní perly, katorga (jantar. perly)	<i>Frolík – Tomková – Žegklitz 1988, 428-429</i>
Zákolany-Cukrovar	4	1 esovitá (10/0,5, stříbro)	2 lité hrozničkovité s es. ukončením, 2 hrozničkovité s filigr. Obloukem, perly, vědro	<i>Šolle 1982</i>
Roztoky - Žalov	52	2 esovité ? (26.5 / 1; 17.5 / 1) (bronz)	2 vytepávané gombíky z pozlaceného bronz. plechu	<i>Sláma 1977, 146; obr. 35:14</i>
Stará Kouřim	48	1 esovitá s dvojitou smyčkou	zlomky 2 gombíků, 3 košíčkovité, 2 hrozničkovité náušnice,	<i>Šolle 1966, 259</i>

**Tab. 2.** Hrobové celky z území Čech v nichž se stýkají esovité záušnice se šperky velkomoravského (VM) typu.

Méně hodnotné je datování odvozené z kontaktu záušnic se šperky velkomoravského charakteru v jednom hrobovém celku, jejichž výskyt lze v Čechách sotva zúžit více než na 2. polovinu 9.-1. polovinu 10. století (*tab. 1, 2*). Ve vztahu k nástupu esovitých záušnic je však nutno považovat za důležité, že většina hrobových celků z Čech vybavených tímto šperkem esovité záušnice ani záušnice s očkem neobsahuje<sup>44</sup> a tam, kde k tomu dochází, vykazují šperky zpravidla již znaky nemající na území Moravy přímou obdobu (např. Pražský hrad-Jízdárna, Libice nad Cidlinou).

<sup>44</sup> Srov. např. Stará Kouřim (*Šolle 1966, 165*); Roztoky – Žalov (*Sláma 1977,* ); Zákolany-U Cukrovaru (*Šolle 1982*); Libice nad Cidlinou (*Turek 1978*); pravděpodobně i Pražský hrad-Lumbeho zahrada (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*).

Podobně jako na Moravě evidujeme i v Čechách nevelkou skupinu šperků na níž se společně uplatňují velkomoravské výzdobné motivy a esovitá klička na spodním oblouku.<sup>45</sup>

Všechna tato pozorování nasvědčují tomu, že v českém prostředí se esovité záušnice začínají uplatňovat v době vyznívání tzv. velkomoravského horizontu, tedy zřejmě někdy v okolo třetiny 10. století. Za daného stavu vědomostí tedy nelze přesvědčivě rozhodnout, kde se záušnice začaly uplatňovat dříve. Pravděpodobnější se však prozatím jeví „česká varianta“. Jejich nástupu zřejmě předcházela tzv. záušnice s několikanásobnou kličkou (*Sláma 1957*, 267; *Szóke 1992*, 849) a snad i záušnice s očkem, která asi z živé kultury ustupuje již v průběhu 10. století a nástupu mincí ve funkci obolu mrtvých na počátku 11. století se již nedožívá. Vzájemný genetický vztah těchto šperků je nicméně prozatím obtížně posunovatelný.

*„Ačkoliv s-ovité zakončené náušnice neboli záušnice pro slovanské hroby z první doby křesťanské tak velice jsou význačné, nelze přece zjistiti, že by byly původu slovanského.“* Napsal r. 1909 J. L. Píč (1909, 83) a ani po sto letech bohužel neztratil jeho povzdech na platnosti. Nejstarší ozdoby hlavy zakončené esovitou kličkou zachycujeme ve středoevropském prostoru na pozdně merovejských pohřebištích jižního Německa a středního Porýní (*Schwarz 1975*, 352-361, Abb. 14-16; 1984, 82; *Hannig 2003*, 178). Tyto ozdoby se ovšem od našich nejstarších exemplářů výrazně odlišují nejen velikostí (ø více než 4 cm) ale i dalšími morfologickými znaky. Často jsou doprovázeny závěsnými kruhy obdobné velikosti zakončenými jednoduchým háčkem. Možnosti poznání vývoje šperkařské produkce větší části karolinské říše se uzavírají po roce r. 700, kdy jsou hromadně opouštěna řadová pohřebiště ve prospěch kostelních hřbitovů obsahujících inventář pouze výjimečně. V 8. století jsou záušnice ve větší míře evidovány pouze v nově kolonizovaném severovýchodním Bavorsku (*Schwarz 1975*, Abb. 14-16; *Hannig 2003*). Není však vyloučeno, že některé z lokalit přežívají ještě do 9. století (*Haberstroh, 2000*, 713). Na mladších nekropolích vázaných na církevní stavby zachycujeme záušnice naprosto výjimečně (nejnov. *Hannig 2003*, 178). Na interpretační bezradnost nedávno poukázal archeologický výzkum pohřebiště okolo kostela v hornofalckém Barbarabergu (předběžně *Biermann – Heidenreich 1993; Heidenreich, 1997*), kde bylo ze 161 hrobů (297 jedinců) vyzvednuto 71 esovitých záušnic o průměru 20-50 mm. *A. Heidenreich (1997)* připsal pohřbenou skupinu s ohledem na přítomnost záušnic slovanskému etniku. Datování před počátek 10. stol. pokládá autor (bez hlubšího zdůvodnění) za nepravděpodobné a počátek pohřbívání hypoteticky spojuje

<sup>45</sup> Pražský Hrad – Jízdárna (*Borkovský 1951*, obr. 82); Roztoky-Žalov – velký exemplář se třemi bubínky, který nemá ve velkomoravském prostředí obdoby (*Sláma 1977*, Taf. LII:17), Prachovské skály, mohyla XV - šest hrozníčkovitých náušnic (dvě zakončeny esovitou kličkou, dvě očkem a dvě bez zakončení - *Borkovský 1946*, obr. 63); Úholičky – hrozníčkovitá s esovitým ukončením ze zlaceného bronzu (*Sláma 1977*, 168, Abb. 40:19).

s kolonizací regionu schweifurtskými hrabaty po r. 1003, na níž se snad mohlo podílet i slovanské obyvatelstvo. (*tamtéž*, 147). S ohledem na nepřítomnost široce roztepaných esovitých kliček pak nachází podobnosti k barbaraberským záušnicím spíše v českých než v durynských typech záušnic.<sup>46</sup>

Na poněkud pevnějších základech stojí chronologie východní periferie francké říše archeologicky charakterizovaná tzv. köttlašskou kulturou. Ve východoapském prostoru a na území dnešního Rakouska se velké kruhy zakončené esovitou kličkou vyskytují v jejím starším stupni, který je synchronizován s tzv. mladším velkomoravským horizontem i ve stupni mladším, který spadá již do 10. stol. (*Giesler 1980*, 89-94, Abb. 2:8, 3:10); esovité záušnice menších průměrů se však v tomto prostoru nevyskytují.

Nejvýraznější koncentraci menších tvarů, které vykazují některé společné znaky s našimi staršími exempláři<sup>47</sup> registrujeme v našem západním sousedství na území Durynska a Saska, kde je jejich výskyt vázán téměř výhradně na nekostelní pohřebiště připisované zdejšímu slovanskému obyvatelstvu. Na základě nejlépe poznané nekropole v Espenfeldu klade S. Dušeková nástup tohoto šperku do doby kolem r. 1000 (*Bach – Dušek 1971*, 27); *H. Rempel (1966, 77)*, však uvažuje již o 1. pol. 10. stol. Diskrepance zjevně opět pramení z nepřítomnosti absolutních datovacích opor, v důsledku čehož byla přebírána (stejně nejistá) chronologie sousedních oblastí.

Předestřený obraz výskytu esovitých záušnic tedy prozatím neumožňuje vyjádřit se k otázce, zda můžeme bezprostřední předlohy tohoto šperku hledat v našem západním sousedství s nímž, jak víme z písemných pramenů, byly Čechy 9. a 10. století v intenzivním kontaktu. Ženy, pohřbené ve východních centrech francké říše v 9. a 10. stol. (např. Regensburg, Bamberg, Magdeburg), záušnice nedoprovázely. Nepřítomnost v hrobových inventářích nicméně není jistým důkazem jejich absence v živé kultuře. V oblastech osídlených slovanským obyvatelstvem tudíž nelze z důvodu nejasného časového zařazení vyloučit ani převzetí tohoto šperku z českých zemí.

Počátky esovitých záušnic na Moravě jsou některými autory (naposledy *Měřínský 1997, 88*) spojovány s oblastí karpatské kotliny, kde se okolo poloviny 10. stol. začíná konstituovat Uherský stát. Sortiment šperků tohoto období označovaný jako belobrdská kultura (např. *Giesler 1981*) nemá z větší části v předcházející „staromaďarské“ kultuře předlohy. Jednou z těchto novinek jsou i esovité záušnice malých rozměrů. Přesnější časové zařazení počátků belobrdské

<sup>46</sup> Což ovšem nepodporují ve velké míře zastoupené exempláře bez esa, zakončené na obou koncích drobnou kuličkou, které z českého území neznáme.

<sup>47</sup> Charakteristickým znakem, který se uplatňuje na většině exemplářů je výrazné roztepaní esovité kličky, případně její několikanásobné zavlnění (srov. *Bach – Dušek 1971, 22, Abb. 2*).

kultury je nicméně z více důvodů problematické a poslední celkové zpracování hovoří o obtížně zažitelném intervalu 2. pol. 10. stol. (Giesler 1981, 151). S obdobnou situací se setkáváme i na území dnešního Slovenska, kde artefakty belobrdské kultury v hrobových celcích zřejmě bezprostředně nahrazují velkomoravské typy šperků. Ve vztahu k datování vyznívání velkomoravského typu šperku, je nástup nové módy kladen na sklonek 1. poloviny 10. stol. (nově např. Rejholcová 1995, 57). Předlohy esovitých záušnic v belobrdské kultuře jsou svázány s obdobnými nejistotami jako v našem prostředí (Giesler 1981, 156). Vyloučit nelze „vliv“ köttlašské kultury odkud však známe pouze podstatně větší exempláře (viz výše).

Počátek výskytu esovitých záušnic v Polsku je dnes hypoteticky kladen do 2. pol. 10. stol. (nejnov. Kóčka-Krenz 1993, 48). Obdobně jako u severozápadních Slovanů (tamtéž) je však nástup tohoto šperku vyvozován z jeho výskytu v kostrových hrobech, které se ale ve srovnání s jižním sousedstvím prosazují poměrně pozdě.

Ze stručně načrtnuté spleti lokálních chronologických schémat podle mého názoru vyplývá jediné: Esovitá záušnice se v západoslovanských regionech a karpatské kotlině začíná uplatňovat v horizontu posledních dvou třetin 10. století. Jelikož jsou lokální chronologie hrobových inventářů většiny oblastí založeny v lepším případě na seriačních analýzách postrádajících absolutní časové ukotvení, nepovažuji prozatím za smysluplné tento interval zužovat a vyjadřovat se k otázce prvenství. Konkrétní mechanismy difúze nám tedy prozatím zcela unikají. Rozšíření tohoto jednoduchého šperku v relativně krátkém období od severního Balkánu po Velkopolsko, kde vytlačuje pestré lokální šperkařské tradice, však můžeme považovat za pozoruhodný projev vysokého stupně kulturní integrace středoevropského prostoru v době formování raných států, která je zřejmě výsledkem intenzivní meziregionální komunikace. Esovitá záušnice je leitmotivem rozsáhlé zóny fakticky unifikovaných pozdních řadových pohřebišť. Zdá se, že nejstarší středoevropské exempláře vycházely ze společné předlohy, kterou ovšem neznáme a nedokážeme lokalizovat.

### **III.4. Proměny v čase**

Nálezovou situací, poskytující relativně nejjistější časové ukotvení, je společný výskyt záušnice s mincí ve funkci „obolu mrtvých“ v jednom hrobovém celku. Výpovědi tohoto šťastného setkání můžeme nicméně pro účely datování záušnic využít až od počátku 11. století, kdy se zvyk záměrného vkládání mincí do hrobů ujímá jak v Čechách, tak na Moravě (nejnov. Klápště 1999a, 776; Marešová 2007). Moravská pohřebiště přitom poskytují díky hojnějšímu zastoupení ražeb nesrovnatelně více případů kontaktu než nekropole české. Základní soupis hrobových celků datovatelných mincemi provedl pro české území R. Turek (1948), pro Moravu následně V.



Šikulová (1959, 120-121). Jejich aktualizaci předkládají tab. 3 a 4. Stejně jako všichni zmínění autoři pokládáme za základní chronologický markant předmětu jeho velikost, která v průběhu času narůstala.

RAŽBA	Ø (MM)	LOKALITA	Č. HR.	VĚK	ROZMĚRY JEDNOTLIVÝCH EXEMPLÁŘŮ (MM)	KS.	LITERATURA
Oldřich (1012-33, 34)	15	Malé Březno	22	n.	15/1,5	4	Klápště 1994, 66
Břetislav I. (1035-55)	15-20	Tuchoměřice	8/99	d.	18/3	1	Militý – Veselá 2000
		Vinařice	20/35	d.	15/3;15/3;16/3.7; 18/3.7; 19-20/2.5	8	Sláma 1977, 172
Spytihněv II. (1055-61)	22	Želenice	10		22/4.7	1	Sláma 1977, 182
Vratislav II. (1061-85)	15-28	Dubá	4		16/3-5	2	Turek 1948, 505
		Hořátev	8	n.	20/2	5	Turek 1948, 506
		Litoměřice	8		19/3	1	Zápotocký 1965, 345
		Litoměřice	20		22/1.5; 23/1.5; 24/1.5; 26/3.5; 28/3.5	5	Zápotocký 1965, 345
		Otmiče	4		18/2.5; 19/2.5; 21/2.6; 21/2.6; 21/2.8; 25/3; 26/3	7	Turek 1948; 509
		Stehelčevy	9	d.	15/1	2	Sláma 1977, 157
		Sulejovice	24	n.	max.19/2	4	Sláma 1968
		Únětice	?		19/3.6	1	Sláma 1977, 167
		Vrbno	131		23/?	1	Militý-Polanský...2006
Žalany	33	d.	25/4.7; 26/3.2; 26/3.7; 25/3.3	4	Turek 1948, 515		
Vratislav II. (1086-92)	20-23	Bříza	3		20-23/2.5	3	Sláma 1977, 25
Břetislav II. (1092-1100)	20-29	Konětopy	?	d.	22/4.5; 23/2.5	2	Radoměský 1956, 49
		Vinařice	1/31	n.	20/2; 20/2.4; 20/2.4; 22/2.3	4	Turek 1948, 514
		Litoměřice-Plešivecká	13		28/4; 29/4	2	Gabriel 1987

Tab. 3. Hrobové nálezy esovitých záušnic z Čech datované mincemi. Druhý sloupec vyjadřuje celkové rozpětí průměru záušnic v kontaktu s ražbami uvedeného panovníka; věk: d. – dospělý, n. – nedospělý; typy písma v pátém sloupci vyjadřují druh kovu: bronzová, **stříbrná**, bronzová plátovaná stříbrem, **bronzová zlatená**; rozměry: průměr záušnice / síla drátu.

RAŽBA	Ø (MM)	LOKALITA	Č. HR.	VĚK	PRŮMĚR JEDNOTLIVÝCH EXEMPLÁŘŮ (MM)	KS.	LITERATURA
Štěpán I. (1000-38)	13-21	Drnovice	12		18/„masivnější“	3	Šikulová 1959, 120
		Holubice	24	d.	16/3.5	1	Geisler 1986, 30
		Holubice	40	d.	20/4.3	1	Geisler 1986, 30
		Holubice	184	n.	15/1.7; 18/1.7; 13/1.4; 16/1.7	4	Geisler 1986, 37
		Velké Hostěrádky	28	d.	20/4; 20/4; 21/4; 21/4	4	Ludíkovský–Snášil 1974
Vícemilice	92		16/1.5; 18/1.5; 16/„masivnější“ x 4	6	Šikulová 1959, 120		
Petr (1038-46)	16	Holubice	188	d.	16/2.6	1	Geisler 1986, 38
Břetislav I. (1035-55)	21-23	Holubice	41	d.	21/4.9; 22/4.8; 23/4.8	3	Geisler 1986, 31
Ondřej (1046-60)	14-16	Ivanovice	2		16/?	2	Šikulová 1959, 120
		Mušov	42	d.	15/1.8; 16/2.3	2	Jelínková 1999, 21
		Vícemilice	11		14/1.5; 15/2.5	2	Šikulová 1959, 120
		Předmostí u Přerova	?		20/?	1	Šikulová 1959, 120
Konrád + Ota (1056-58)	12-17	Ladná	?		12/?; 17/?; 17/?	3	Šikulová 1959, 121
		Vícemilice	21		17/„masivní“	1	Šikulová 1959, 120
Ota I. Sličný (1061-86)	16-	Znojmo-	?		24/?	1	Šikulová 1959, 121

	29	Hradiště						
		Mušov	44	n.	16/1.4; 16/2.8; 16/2.8; 17/2.7; 17/2.7; 17/2.7; 18/2.7; 18/2.7	8	Jelínková 1999, 23	
		Mušov	94b	n.	17/1.6; 17/1.8; 18/1.7; 18/1.9	8?	Jelínková 1999, 34	
		Mušov	112	d.	16/4.3	1	Jelínková 1999, 37	
		Mušov	185	d.	19/4; 16/2.7	2	Jelínková 1999, 52	
		Mistřín	20		29/2.9	1	Dohnal–Ondruš 1964, 204	
		Holubice	203	d.	21/4.8; 21/4.9	2	Geisler 1986, 38	
		Drahanovic e	8	d.	18/4; 20/4	2	Frolíková–Kaliszová 1999, 332	
Konrád I. (1061-92)	16- 28	Holásky	1		21-24/?	?	Šikulová 1959, 121	
		Holubice	157	n.	19/2.3; 19/2.4; 20/2; 20/2.8; 21/2.5; 22/2.3	6	Geisler 1986, 36	
		Mušov	98	d.	28/4.1	1	Jelínková 1999, 34	
		Mušov	178b	n.	21/3.2; 21/3.5	2	Jelínková 1999, 50	
		Mušov	196	n.	16/1.8; 17/1.6; 17/1.7; 17/1.8; 17/2; 18/1.8; 18/1.8; 19/2; 19/2.8; 20/2; 20/2	11	Jelínková 1999, 53	
		Mušov	225	d.	27/4	1	Jelínková 1999, 59	
		Mušov	136	n.	18/2; 22/2.7; 22/3; 23/2.7; 23/2.7; 23/2.7; 23/2.723/2.8; 23/2.8; 23/3; 26/3.8	11	Jelínková 1999, 53	
		Šaratice	3	d.	17/3; 19/3.5	2	Šikulová 1959, 121	
Oldřich (1092-1115)	38	Velké Hostěrádky	34	d.	38/5; 38/5	2	Ludíkovský – Snášil 1974	
Svatopluk (1095-1107)	21- 26	Vícemilice	2		21, „tenká“; 26, „masivnější“	24- ?	Šikulová 1959, 121	

**Tab. 4.** Hrobové nálezy esovitých záušnic z Moravy datované mincemi. Druhý sloupec vyjadřuje celkové rozpětí průměru záušnic v kontaktu s ražbami uvedeného panovníka; věk: d. – dospělý, n. – nedospělý; typy písma v pátém sloupci vyjadřují druh kovu: bronz, **stříbrná**, *bronzová plátovaná stříbrem*, **bronzová zlatená (plátovaná zlatem)**, olověná; rozměry: průměr záušnice (aritmetický průměr) / síla drátu.

Řadová pohřebiště, z nichž naprostá většina položek pochází, jsou však okolo přelomu 11. a 12. století opouštěna (viz *odd. IV*) a dosud značně opomíjený výzkum raných kostelních nekropolí kontakt záušnice s ražbou z 12. století doposud nepřinesl.<sup>48</sup> Diskrepance mezi možnostmi poznáním vývoje šperku v 11. a 12. století se tedy od zmiňovaných soupisů ještě prohloubila. Pro 12. (eventuálně 13. století) jsme tedy prozatím odkázáni na soubor pěti mincovních depotů obsahujících záušnice (*tab. 5*) a obecné pozorování, že exempláře, jejichž průměr překračuje 30 mm, se zpravidla na řadových pohřebištích bez kostelní stavby nevyskytují (již *Zápotocký 1965*, 229-235; soupis opačných případů viz *odd. IV*, *tab. 1*).

LOKALITA	ULOŽENÍ POKLADU	Ø (MM)	ROZMĚRY JEDNOTLIVÝCH EXEMPLÁŘŮ (MM)	KS.	LITERATURA
Chodovice	po r. 1000	15	15/3	4	Turek 1948, 497
Žatec	po r. 1009	10-18	6 x 10/1.2; 7 x 10-12/1-1.5; 8 x 12- 13/2; 5 x 14-15/4-5; 1 x 12/2; 14/2; 14/3; 16/3; 18/2	32	Bubeník 1988, 166-167
Želčany	po r. 1050	14	14/2.5	4	Turek 1948, 504
Zadražany	po r. 1109	23	23/4.8	1	Turek 1948, 501
Praha-Štěpánská ul.	okolo 1140	31-41	31/2.9; 31/2.9; 32/2.8; 34/2.7; 35/2.6; 36/2.6; 40/3; 41/3.7	8	Radoměský 1960

<sup>48</sup> Podstatné informace o v tomto směru zřejmě časem nabídne celková publikace mladohradištních hrobů okolo kostela v Sadech z Uherského Hradiště. Prozatím však byly zveřejněny pouze samotné mincovní nálezy (*Sejbal 1986*).

Praha - Konvikt	konec 12. stol.	27-59	27/?; 59/?; ?	7	Draganová 1982, 422
České Budějovice	konec 12. stol.	89-98	jednoduché: 89/4; 90/4; 90/4; tordované: 96/4.5; 97/4.5; 98/4.5; 98/4.5; 98/4.5	8	Klápště 1999a, 139
Střelice	po 1230	82-108	jednoduché: 2 x 2/2.5; 85/2.5; 2 x 88/3; 89/3; 92/3; 94/3; 95/3; 2 x 103/3; 106/4.5; tordovaná: 108/4.5	14	Hrubý 1960, 89-90

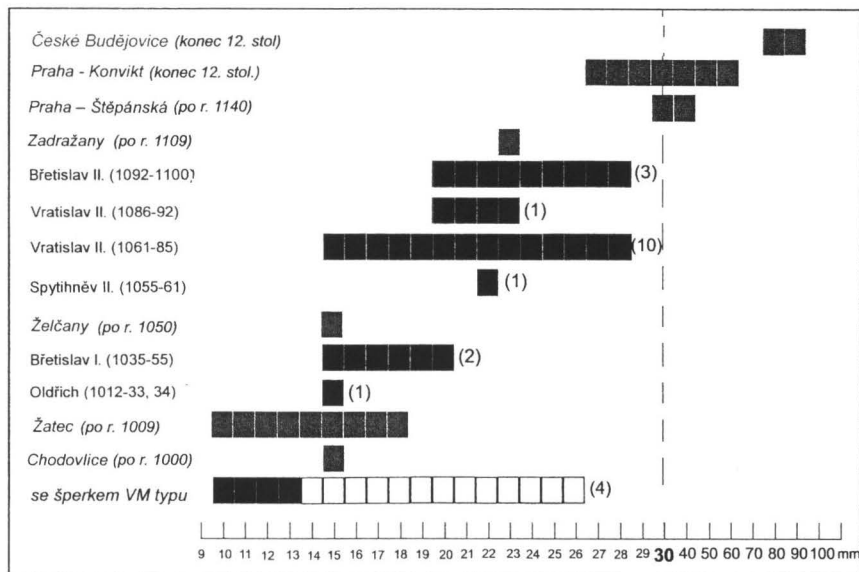
**Tab. 5.** Esovité záušnice obsažené v pokladech datovaných mincemi v Čechách a na Moravě (pouze Střelice). Třetí sloupec vyjadřuje celkové rozpětí průměru záušnic v pokladu. Typy písma v pátém sloupci vyjadřují typ kovu: **stříbrná**, *bronzová plátovaná stříbrem (ve Střelicích měděná postříbřená)*; rozměry: průměr záušnice / síla drátu.

Poznatky vyplývající z tabulek sumarizuje *obr. 1*. Je třeba zdůraznit, že reprezentativnost závěrů oslabuje několik faktorů. Jednak je to rozdílné zastoupení ražeb jednotlivých panovníků, jednak fakt, že nevíme, zda byly ve všech případech užívány pro pohřební účely ražby aktuálního panovníka, resp. jak důsledně probíhalo v tomto období *renovatio monetae* (k tomu viz *exkurz*). Další otázkou je „obvyklá“ délka pohybu záušnic v živé kultuře (tzn. byly záušnice *obvykle* vázány na konkrétní osobu, nebo byly běžně předávány, či se stávaly součástí dědictví).

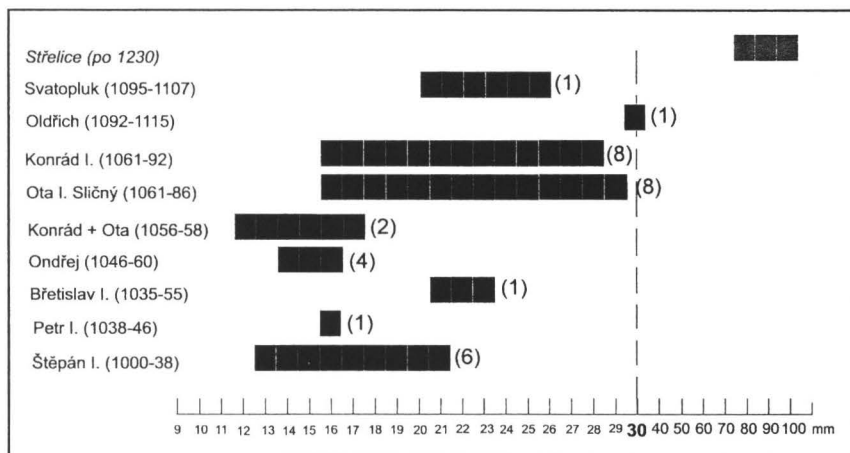
Široký velikostní rozptyl záušnic nalezených společně se šperky velkomoravského charakteru je způsoben kolekcí v H52 v Roztokách-Žalově, kde byly vedle tepaného gombíku údajně nalezeny i záušnice větších rozměrů (viz *tab. 2*). Způsob výzkumu však připouští i sekundární sloučení hrobových inventářů.<sup>49</sup> Ostatní tři hodnověrné celky obsahují pouze exempláře o průměru 10-13.5 mm, což je plně v souladu s celkovou koncepcí vývoje záušnic (např. *Krumphanzlová 1974, 52*). Kolekce ze žateckého pokladu a několik dalších podstatných indicií pak ukazují, že průměr záušnic uložených do konce 10.-1. třetiny 11. století, zpravidla nepřesáhl 20 mm.<sup>50</sup> V průběhu 11. století lze sice sledovat zřetelnou tendenci růstu maximálních hodnot, vedle větších kusů se ale zřejmě běžně vyskytovaly i menší exempláře, málokdy však již menšího průměru než 15 mm. Jak v Čechách, tak na Moravě se záušnice o průměru větším než 25 mm zřetelně váží teprve k ražbám 2. poloviny 11. století. Ani nové výzkumy nevyvrátily platnost starého pozorování, že do konce 11. století nepřesáhly esovité záušnice mez 30 mm. Kdy však v rámci 12. století došlo k překročení této hranice přesně nevíme. Poklad uložený po r. 1140 v Praze-Štěpánské ulici by ale mohl svědčit pro to, že se tak stalo již před jeho polovinou, na Moravě snad na obdobný vývoj ukazují dva masivní exempláře z Velkých Hostěrádek nalezené společně s ražbou Oldřicha (viz *tab. 4*).

<sup>49</sup> Ústní informace prof. J. Slámy.

<sup>50</sup> Podle staršího pozorování *M. Zápotockého (1965, 232-234)* nepřesáhl průměr záušnic nalezených v hrobech společně s keramickými nádobami 15-16 mm. Podstatná jsou i negativní zjištění: Záušnice o  $\varnothing$  nad 20 mm se nevyskytly na žádném z nekostelních pohřebišť v blízkosti Pražského hradu, která zanikla nejpozději v 1. třetině 11. století (*Tomková 2005, 269*; platí to zřejmě i pro pohřebiště v Lumbeho zahradě); maximální průměr záušnic na hřbitově kolem rotundy sv. Petra na Budči uzavřeného okolo poloviny 9. stol. nepřesáhl 15 mm (*Solle 1990*).



A



B

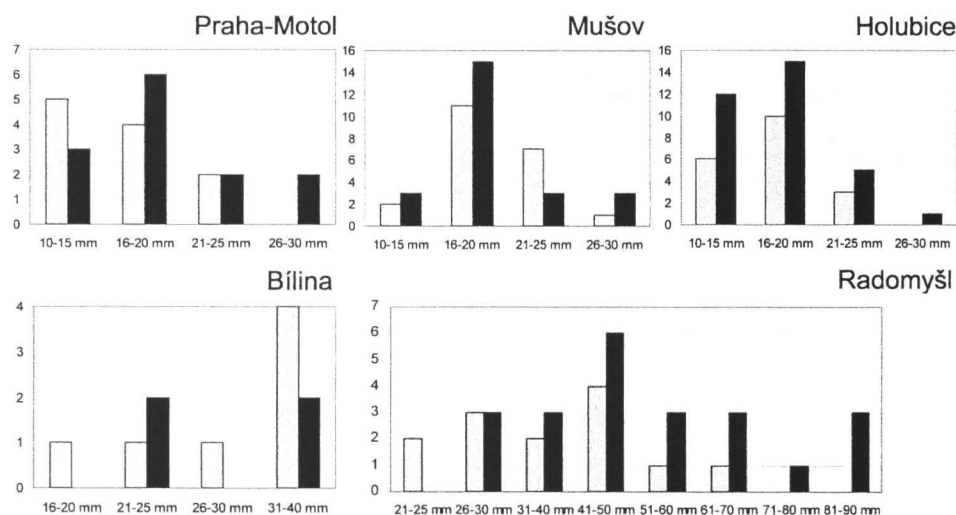
**Obr. 1.** Esovité záušnice datované mincemi a šperkem velkomoravského typu z Čech (A) a Moravy (B). Podélná osa vyjadřuje průměr záušnic v mm. Černě vyznačeny hrobové celky datované mincí ve funkci obolu mrtvých, šedě mincovními depozity, bíle nejisté položky.

Význam průměru je dnotlivé záušnice jako datovacího prostředku byl v literatuře opakovaně relativizován poukazem na fenomén záušnic určených dětem, jejichž velikost nekopíruje křivku růstu platnou pro dospělé jedince (např. *Krumphanzlová 1974, 53-54; Nechvátal 1999, 122-125*). V analytickém pohledu je však tato tendence jednoznačně prokazatelná pouze na pohřebišti v Radomyšli u Strakonice, jehož provoz spadá do 12. a 1. pol. 13. století (srov. *obr. 2*).<sup>51</sup> V případě statisticky nepřiliš reprezentativní nekropole v Bílině ( $\pm$  2. pol. 11.-12. stol. – viz dále),

<sup>51</sup> Exempláře doprovázející děti v kategorii infans II (0,5-6 let) dosahovaly maximálního průměru 40 mm (hroby č. 1, 5, 65, 193, 199), v kategorii infans III (hr. č. 55, 272, 351, 353) pak 47 mm. Záušnice středních průměrů zde však byly nalezeny i u tří dospělých žen (srov. *Nechvátal 1999*). Podstatné je pozorování, že zde již nebyly registrovány exempláře menší než 20 mm. (*tamtéž, 222-225*).

se již nepotvrzuje. Žádná výraznější vazba mezi věkem zemřelých a velikostí šperku se neprojevuje ani v korpusu záušnic datovaných mincemi do 11. století (srov. *tab. 3 a 4*), ani na řadových nekropolích opuštěných okolo přelomu 11. a 12. století, u nichž disponujeme vyhovujícím antropologickým určením (kde ale postrádáme nezávislé časové přiřazení; k charakteristice lokalit viz dále). Náznakem preference menších exemplářů u dětí je vazba nepočtených záušnic o průměru nad 25 mm především na dospělé jedince (srov. *tab. 4; obr. 2*).

Přestože nám tedy prozatím nedostatek kvalitních dat neumožňuje vynesení obecně platných závěrů, zdá se, že k vydělení větších záušnic určených dospělým od menších kusů doprovázejících děti, docházelo nejdříve od 2. poloviny 11. století, kdy předměty dosáhly maximálního průměru 25-30 mm. V průběhu 12. století se snad na některých lokalitách (Radomyšl) tato polarizace prohlubuje, zdaleka však ale nemá povahu zákonitosti. Prozatím tedy pro 12. století neumíme spolehlivě vyjádřit obecnou míru přežívání exemplářů menších průměrů. Vždyť z Moravy dosud pro 12. století disponujeme jedinou pevnější datovací oporou.



**Obr. 2.** Velikost esovitých záušnic v hrobech nedospělých – infans a juvenis (šedě) a dospělých (černě) na vybraných raně středověkých pohřebištích. Vodorovná osa vyjadřuje průměr šperku (v případě výskytu záušnic s různým průměrem v jednom hrobě je zohledněn největší exemplář); svislá osa – počet hrobů.

V otázce horní hranice výskytu záušnic lze zřejmě souhlasit s *B. Nechvátalem (1999, 124-125)*, který ji klade někam do 1. poloviny 13. století. Již ve 12. století však záušnice doprovázely zemřelé podstatně vzácněji, než tomu bylo v předchozím období.

### III.5. Záušnice jako součást pohřebního obřadu a jejich výpověď k rekonstrukci sociální struktury

Následující analýza usiluje na základě korelace archeologických a antropologických dat o vyjádření základních tendencí při užití záušnice v rámci pohřebního rituálu.<sup>52</sup> S různou přesvědčivostí danou stavem pramenné základny, se pokoušíme zodpovědět na následující otázky: **1)** jaké procento žen bylo vybaveno záušnicemi a jak se tento poměr mění v čase? **2)** vykazuje četnost výskytu záušnic prokazatelnou vazbu k věkové charakteristice zemřelých? **3)** vykazuje počet a kvalita (typ kovu) esovitých záušnic nějakou korelaci k věku zemřelých? **4)** jak tato pozorování interpretovat a do jaké míry lze z distribuce záušnic usuzovat na vertikální sociální stratifikaci pohřbených komunit, příp. na jejich postavení jako celku?

věk	Mušov		Holubice		Praha – Motol		Radomyšl		Bílina		Znojmo – sv. Hypolit	
	Dx	dx	Dx	dx	Dx	dx	Dx	dx	Dx	dx	Dx	dx
infans (0-13)	46	42	41	41	44	46	60	34	37	37	13	28
juvenis (14-19)	4	4	4	4	5	5	9	5	9	9	5	10
adultus (20-39)	28	25	34	34	22	23	54	31	29	29	11	23
maturus (40-59)	31	28	20	20	15	16	33	19	23	23	15	32
senilis (60 – x)	1	1	2	2	8	9	18	10	8	8	3	6
celkem	110	100	101	100	94	100	174	100	106	100	13	100

věk	Espenfeld		Stary Zamek		Tomice		Krzanowice		Opole-Groszowice	
	Dx	dx	Dx	dx	Dx	dx	Dx	dx	Dx	Dx
infans (0-13)	126	51	13	27	9	36	4	27	6	75
juvenis (14-19)	13	5	1	2	1	4	2	14	1	12
adultus (20-39)	80	33	16	33	10	40	6	40	1	12
maturus (40-59)	22	9	19	39	5	20	3	20	2	25
senilis (60 – x)	2	1	-	-	-	-	-	-	1	13
celkem	246	100	49	100	25	100	15	100	8	100

**Tab. 6.** Úmrtnostní tabulky analyzovaných pohřebišť pro jedince ženského pohlaví. V rámci kategorií infans a z větší části i juvenis byla do součtu uměle zahrnuta polovina zemřelých dětí. Tabulky korigují průkaznost obr. 2.. Dx – reálný počet jedinců; dx – procento z celku.

Jako podklad pro sestavení tab. 1 a obr. 1, 2 a 3, sloužily celkové publikace jednotlivých mladohradištních nekropolí (Mušov, okr. Břeclav – *Jelínková 1999*; Holubice, okr. Vyškov – *Geisler 1986*; Praha-Motol – *Kovářík 1991*; Radomyšl, okr. Strakonice – *Nechvátal 1999*; Bílina, okr. Teplice – *Váňa 1976*; *Hanáková 197*; Znojmo – Hradiště sv. Hypolita (*Dostál 1968*). Komparačně byla zpracována i rozsáhlá nekropole v durynském Espenfeldu připisovaná slovanskému obyvatelstvu (*Bach – Dušek 1971*) a slezské nekropole ve Starym Zamku (*Wachowski. – Domański 1992*). Kategorie Slezsko sčítá data z nepříliš rozsáhlých pohřebišť Opole-Groszowice, Tomice, Krzanowice (*Wachowski 1975*; srov. tab 1). Hlavními kritérii

<sup>52</sup> V následujících součtech figurují i méně často zastoupené záušnice s očkem.

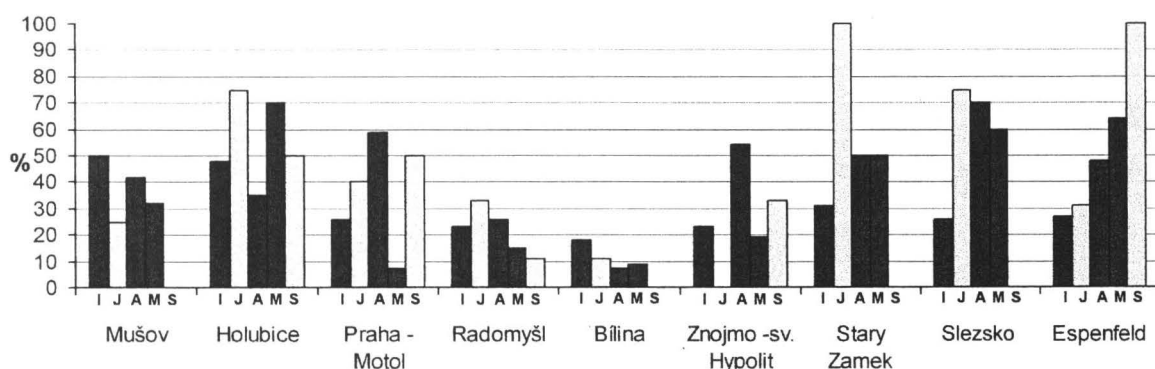
výběru lokalit byl reprezentativní rozsah a forma výzkumu a publikace moderního antropologického posudku. Skutečnost, že tyto požadavky naplňuje na území Čech a Moravy pouze několik málo nekropolí, výmluvně poukazuje na nedostatečný stav výzkumu a publikace tohoto druhu památek. Pro malý počet zemřelých v jednotlivých věkových skupinách a přítomnost jedinců, u nichž byl věk určen pouze přibližně, bylo od jemnějšího členění upuštěno. Obr. 2 vynáší procento pohřbených žen na jednotlivých lokalitách vybavených záušnicemi. Hodnověrnost tohoto grafu je determinována několika skutečnostmi: **a)** Současná antropologie běžnými metodami obtížně určuje pohlaví u jedinců zemřelých v dětském věku. Ve skupinách infans a juvenis pracujeme s ohledem na předpoklad přibližně podobné úmrtnosti dívek a chlapců s polovinou zemřelých. Zvláště na menších pohřebištích však může vést tento postup k chybě. Na pohřebišti v Bilině bylo 12 dospělých ženských koster neurčitého věku proporcionálně rozdělen do kategorií adultus, matusus a senilis (srov. *Hanáková 1971*, tab. 1,2), Na slezských pohřebištích (zvl. Opole-Groszowice) nebyla část jedinců s ohledem na špatný stav zachování kosterního materiálu určena. Tito jedinci nebyli do celkového součtu zahrnuti. **b)** Pohřebiště v Mušově a Praze-Motole mají svůj počátek v 2. polovině 9. století, tedy minimálně 50 let před nástupem záušnic. Časové zařazení hrobů bez inventáře je ale značně problematické, v celkovém součtu tedy figurují i zemřelí, kteří záušnici jednoduše ještě dostat nemohli. Ze stejných důvodů nemohla být do této bilance zahrnuta pohřebiště s výraznou předcházející fází (např. Budeč-pohř. u rotundy, Pražský hrad-Lumbeho zahrada – celkově nepublikováno). Na opačném pólu se ocitají pohřebiště v Radomyšli, v areálu bílinského hradiště a ve Znojmě, kde nelze vyloučit pokračování pohřbívání do 13. století, tedy do období, kdy záušnice z živé kultury ustupují. **c)** Díky etážovitému pohřbívání docházelo v Radomyšli k častému porušování starších pohřbů, které se pak ocitaly v zásypech mladších hrobů. Evidovány proto byly pouze nenarušené hroby poskytující podklad pro komparaci (srov. *Blajerová 1999*, tab. 1). Pro získání celkové představy o vazbách na věkové skupiny byl uplatněn sumarizující přístup. Jsme si přitom vědomi skutečnosti, že se intenzita vkládání záušnic do hrobových celků mohla na jednotlivých lokalitách měnit v čase.

Obr. 5 vychází z publikovaných informací, vzniklých z větší části makroskopickým pozorováním. V rámci takto definovaných skupin mohou být ve skutečnosti značné rozdíly (srov. *Karmazín – Březina – Jelínková 1999*).

1) Reprezentativní podklad pro určení procentuálního podílu žen (a dívek) vybavených esovitými záušnicemi tedy poskytuje relativně malá část lokalit. Obtíže vznikají zejména na pohřebištích s dlouhou kontinuitou. Nejjistější položkou pro starší období je pohřebiště okolo

kostela v Libici nad Cidlinou. Z časového rozmezí od sklonku 9. do 2. poloviny 11. století zde bylo prozkoumáno 288 nenarušených hrobových celků, z nichž ovšem pouze v devíti byly nalezeny záušnice (Turek 1976; 1978). Relativně nejjistější lokalitou jsou Holubice datované z velké části do 11. století, kde byla se záušnicemi pohřbena přibližně každá druhá žena (či dívka). Navzdory existenci starší fáze vykazuje velmi podobný poměr ( $\pm$  každá druhá až třetí žena) i pohřebiště v Mušově a Praze-Motole (9. – konec 11. století). Podstatně skromnější obraz Želenic (Sláma 1977, 181-188) či Lochenic (Sláma 1990), však naznačuje možnost výrazných rozdílů mezi jednotlivými venkovskými nekropolemi. Na obdobném typu lokalit ve Starem Zamku ve Slezsku ( $\pm$  11.-1. polovina 12. století - Wachowski – Domański 1992, 42) i v durynském Espenfeldu ( $\pm$  konec 10.- polovina 12. století – Bach – Dušek 1971, 40) doprovázela záušnice rovněž přibližně polovinu ženské populace

Na hřbitovech vázaných na kostelní stavbu se zřejmě od počátku vkládání záušnic do hrobů uplatňovalo v podstatně menší míře. Vedle zmíněné Libice disponujeme situací okolo kostela sv. Hypolita ve Znojmě, kde se pohřbívalo nejpozději od 2. poloviny 11. století (Dostál 1968; doklady církevní stavby Klíma 1991, 39). Můžeme předpokládat, že záušnice zde obdržela v průměru každá čtvrtá až pátá žena. Na venkovském hřbitově poblíž kostela v Radomyšli ( $\pm$  polovina 12.- poč. 13. stol.) hypoteticky uvažujeme o každé šesté, v Bílině, zřejmě rovněž vázané na (archeologicky dosud nedoloženou) kostelní stavbu ( $\pm$  2. pol. 11.-12. stol.) dokonce o každé desáté vybavené ženě. Předběžně publikované informace o situaci v Žatci (Čech 2004, 96) jsou s tímto trendem v souladu.



**Obr. 2.** Procento žen vybavených záušnicemi v jednotlivých věkových skupinách na vybraných raně středověkých pohřebištích. I – infans (0-13), J – juvenis (14-19), A – adultus (20-39), M – maturus (40-59), S – senilis (60 -). Šedě označené skupiny vykazují nízkou statistickou hodnotou.

2) Při korelaci výskytu esovitých záušnic s jednotlivými věkovými skupinami žen byly záměrně využívány pouze lokality umožňující vyjádření reálného poměru vybavených a nevybavených jedinců. Snažil jsem se tím vyhnout dosud bohužel běžně uplatňovanému postupu, který



jednoduše pracuje pouze s vybavenými jedinci, čímž může dospět k naprosto chybným závěrům. Reprezentativnost determinuje na prvním místě křivka úmrtnosti (srov. *tab. 6*). Relativně nejjistěji proto můžeme pracovat s věkovými kategoriemi infans II – III (0.5-13 let), adultus (20-39 let) a matusus (40-59 let). Novorozeňata jsou na raně středověkých nekropolích zastoupena velmi zřídka a v naprosté většině případů je na onen svět nedoprovázel žádný archeologicky identifikovatelný artefakt. Bezpečně víme, že záušnice byly již součástí kroje děvčátek zemřelých ve věku kolem jednoho roku. Zjemnění evidence na kategorie infans II a III (0.5-6; 7-13) ale nevedlo k odhalení žádné pravidelnosti. Např. Holubicích výrazně převažují mezi vybavenými menší děvčátka, na mušovské nekropoli je tomu naopak, v Radomyšli je poměr vyrovnaný. Procentuální hodnocení skupin juvenis a senilis je z důvodu nízké četnosti problematické (srov. *tab. 6*). Jak dospívající, tak staré ženy, však byly se záušnicemi bezpečně pohřbívány. V celkovém pohledu nevykazuje na českých nekropolích převahu ani žádná z podskupin adultus a matusus. Z analýzy poměru vybavených a nevybavených žen tedy jednoznačně vyplývá, že nárok na pohřbení se záušnicí univerzálně nepodmiňuje věk zemřelé. Křivky pro jednotlivé lokality na našem území totiž vykazují značně různorodý průběh (srov. *obr. 2*). Výjimečná je v tomto ohledu předběžně publikovaná situace zachycená v rámci opevněného areálu významného centra v Žatci. Jak na hřbitově u kostela sv. Víta, tak u kostela neznámého zasvěcení na Chelčického náměstí, doprovázely esovité záušnice do zászvěti pouze děti (Čech 2004, 96). Tento úzus se zde zřejmě uplatňuje již od 1. poloviny 11. století, zatímco na jiných známých nekropolích vázaných na církevní stavbu, se záušnice dále vyskytují i u žen v pokročilejším věku (srov. *obr. 2* a např. Vrbno u Mělníka – Hásková – Nechvátal 1993, 77-79, nově zde prozkoumáno cca 250 hrobů<sup>53</sup>).

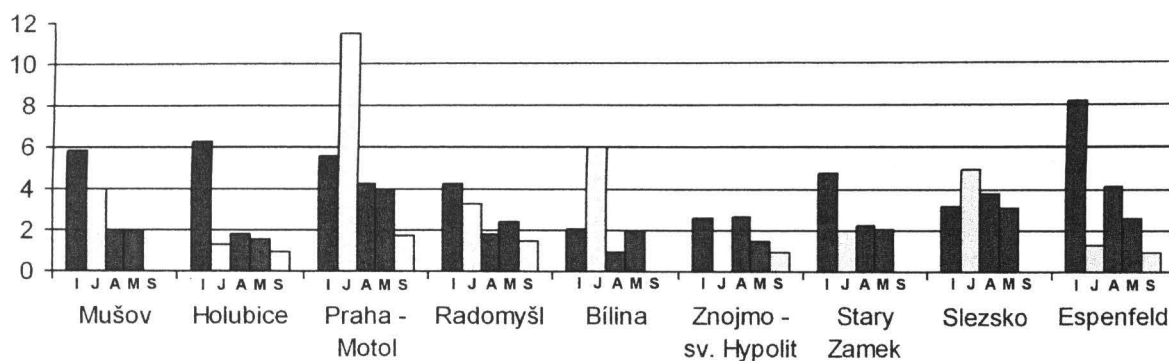
Komparativní pohled za české hory dovoluje konstatovat poněkud jinou situaci. V Espenfeldu plynule roste pravděpodobnost pohřbení se záušnicí s věkem, na slezských pohřebištích snad rovněž dominuje počet vybavených v dospělém věku.

3) Pokud žena zemřela v dětském, případně dívčím věku a byla vybavena záušnicemi, měla obecně velkou šanci obdržet větší množství exemplářů než žena v dospělém věku (srov. *obr. 3*). Hrob s nejpočetnějším souborem šperků náleží téměř na všech lokalitách dětem či dospívajícím dívkám (*obr. 4*). Tuto skutečnost opakovaně potvrzují i lokality zkoumané v menším rozsahu.<sup>54</sup> „Bohatství“ dívčích výbav má však svůj háček – i když poměr není nijak kontrastní, stojí za ním

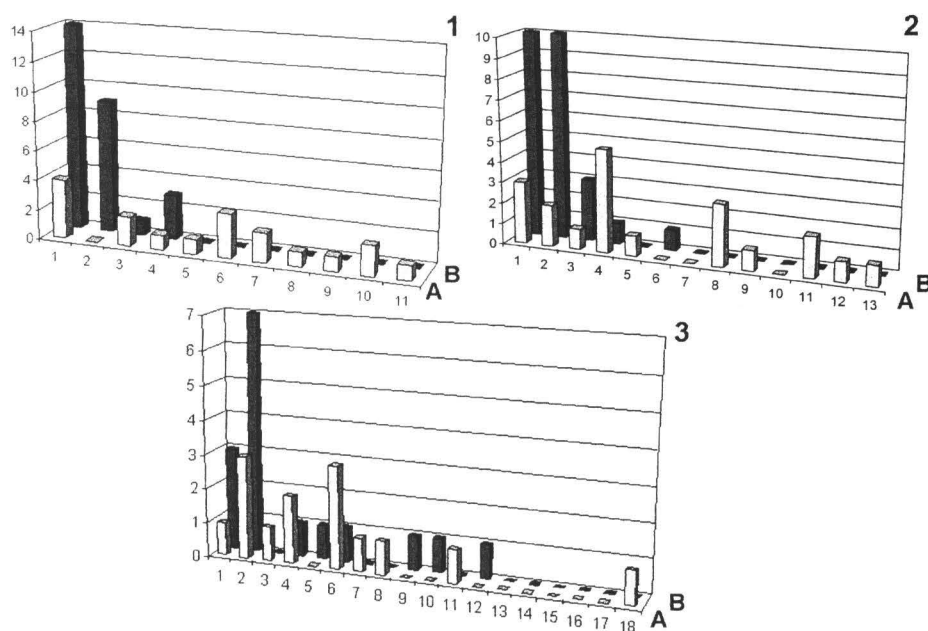
<sup>53</sup> Nepublikovaný výzkum I. Štefana a L. Varadzina

<sup>54</sup> Brandýsek: (Kyticová 1968); Lochenice (Sláma 1990, 129); Malé Březno (Klápště 1994, 139); Sulejovice (Buchvaldek 1999); Velké Hostěradky (Ludvíkovský-Snášil 1974, 36-37); Zborovice (Chybová 1986), méně výrazně Mlékojedy (Zápotocký 1963, 356-372).

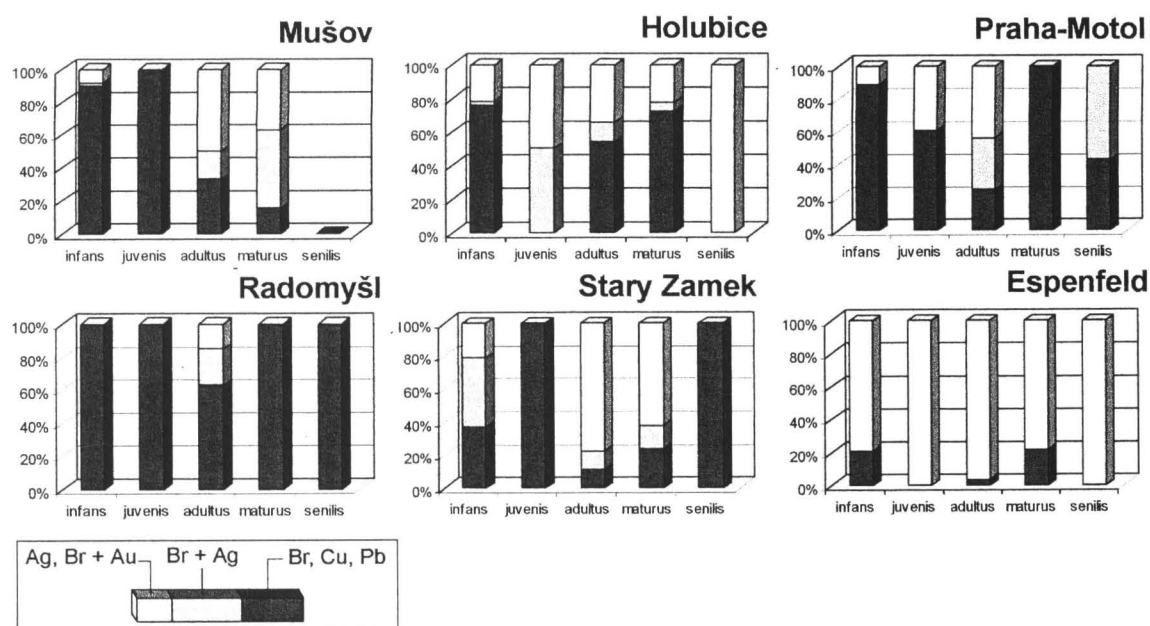
v našem prostředí častěji bronzové (příp. měděné) záušnice, zatímco kusy z hodnotnějších kovů se nejintenzivněji uplatňují ve věkové skupině adultus (srov. obr. 5).



**Obr. 3.** Průměrný počet esovitých záušnic ve vybavených ženských hrobech jednotlivých věkových kategorií. Šedě označené skupiny vykazují nízkou statistickou hodnotou.



**Obr. 4.** Počet esovitých záušnic v hrobech nedospělých (A) a dospělých (B) žen na pohřebišti v Holubicích (1), Mušově (2) a Praze – Motole (3); svislá osa – počet hrobů, vodorovná osa – počet esovitých záušnic.



Obr. 5. Procentuální poměr kovů z něhož byly záušnice vyrobeny v jednotlivých věkových skupinách.

4) Přestože nevíme, zda nalezené soubory záušnic byly doplňkem za života užívaného oděvu, nebo byly sestaveny až v souvislosti s pohřebním obřadem,<sup>55</sup> můžeme na základě předchozích pozorování předpokládat, že konkrétní sada záušnic nebyla s dotyčnou osobou spojena celoživotně, ale v průběhu života (resp. s ohledem na dosažený věk, příp. stav v době úmrtí) se její složení měnilo. Necirkulovaly však zřejmě jen jednotlivé kusy ale i celé sety, jak můžeme usuzovat z převládající velikostní homogenity většiny souborů.

O „dekódování“ významu ženských hrobových výbav v mladohradištním období se před nedávnem pokusil A. Pollex (2003) na základě analýzy distribuce ženského šperku v jednotlivých věkových skupinách na nekropolích severovýchodního Německa, osídleného v raném středověku slovanským obyvatelstvem. Podle jeho zjištění zde křivka výskytu šperku kulminuje ve věkových skupinách infans II – adultus I (srov. Abb. 4, 6), přičemž hroby starších žen obsahovaly inventář pouze sporadicky. Při pokusu o životnou interpretaci této korelace poukázal na zvyk, praktikovaný v 19. a 1. polovině minulého století v některých středoevropských regionech, pohřbívat mladé a neprovdané jedince s atributy vázanými

<sup>55</sup> Zdánlivě jednoduchý přenos dat „vykopaných“ na pohřebištích do živé společnosti opakovaně relativizuje etnoarcheologická diskuse upozorňující na fakt, že ritualizovaná prezentace zemřelého se může podstatně odlišovat od prezentace živého člověka (např. Parker-Pearson 1999, 85). Výjimečným případem, kde oděv zemřelé zřejmě nepošel filtrem obřadní stylizace je samostatná lebka dospělé ženy nalezená v rámci hromadného hrobu v Budči-Na Týnici (viz odd. V). Žena byla s velkou pravděpodobností jednou z obětí rozsáhlého násilného konfliktu. V okamžiku smrti zdobilo její účes 8 bronzových esovitých záušnic malého průměru.

primárně na svatební obřad.<sup>56</sup> V pozadí rituálu „posmrtné svatby“ (něm. *Totenhochzeit*) zřejmě stála substituce nedosaženého přechodového rituálu sňatku (s literaturou nejnov. *Navrátilová 2004*, 242-244; detailně *Fischer 1921*, 296-300). Esovitá záušnice pak mohla být podle *Pollexe* (2003, 392-394) jednou z komponent svátečního kroje, která nicméně nemusela mít sama o sobě sémantický význam. Tento retrogresivní výklad před nedávnem podrobil kritice *S. Brather* (2006), podle nějž analogizaci s „posmrtnou svatbou“ oslabuje četný výskyt záušnic v kategorii *adultus* (tzn. u té části žen, které byly již mohly být provdány). Brather zvolil obecnější rovinu výkladu, dovolávající se potenciálu dívek a mladých žen jako manželek a matek. Formou manifestace jejich hodnoty pro příbuzenskou skupinu mohla být i obsáhlejší hrobová výbava.

Za podstatnější však považují některé metodické obtíže: I když při vyvozování závěrů A. Pollex hovoří obecně o Slovanech, opomněl alespoň komparativně přihlédnout k jiným oblastem.<sup>57</sup> Interpretaci záušnic jako jedné z komponent *primárně* svatebního kroje nepodporuje žádná z výše analyzovaných lokalit na českém území – vyskytují se ve všech věkových kategoriích. Preference nedospělých však nepanuje ani v Sasku (srov. *Warnke 1987*, 269), Durynsku a Polsku (srov. *obr. 2*). Přítomnost záušnice v hrobovém celku se tedy vzpírá jednoznačné interpretaci - s ohledem na vysoké procento vybavených žen ve vyšším věku na řadě lokalit ji jako postmortální atribut neprovdané ženy ve smyslu panenského vínku jednoduše vysvětlit nelze. Podobně jako u jiných kategorií výbavy se však stejně obtížně vyrovnáváme s fenoménem absence. Variabilní průběh křivek spíše ukazuje na složitě propletené klubko lokálních faktorů.

Jinou otázkou je však již primát malých a dospívajících dívek v průměrném počtu esovitých záušnic na jeden hrob (srov. *obr. 3, 4*). Výklad tohoto fenoménu, který je plně v souladu s distribucí ostatních předmětů ženské hrobové výbavy v našich zemích od 2. poloviny 10. do konce 11. století (*Sasse 1982*, 136-137), má zásadní dopad na výpovědní hodnotu ženských hrobů mladohradištního období pro rekonstrukci vertikální sociální struktury příslušných komunit. Jednoduché součty napříč věkovými skupinami a z nich stavěné pyramidy majetnosti vytváří přinejmenším zavádějící sociální profil. Nelze pochopitelně opominout případy depozice většího množství záušnic z drahého kovu (stříbrné, stříbrem plátované, zlacené), které byly jistě ve venkovském prostředí ztrátou, indikující tudíž jisté majetkové možnosti rodiny pozůstalých.

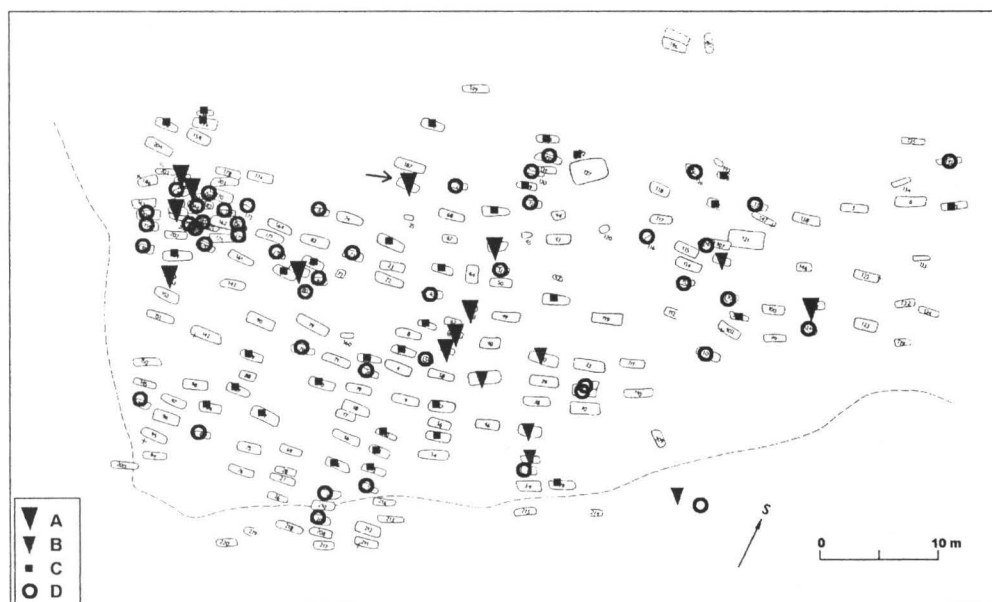
<sup>56</sup> Tato analogizace není nová ani v našem prostředí - na základě rozboru nálezových souvislostí velkomoravského šperku s ní před řadou let vystoupila J. Vignatiiová (1977-78, 149-151), v podobných intencích uvažoval i R. Snášil (*Ludíkovský - Snášil 1973*, 35).

<sup>57</sup> Pro koncipování obecných závěrů se oblast SZ Slovanů jeví jako málo vhodná. Dvě z pěti pohřebišť na nichž autor zakládá svou koncepci, obsahují záušnice pouze v nepatrném zlomku případů – Sankow – 122 prozkoumaných hrobů, záušnice pouze ve čtyřech event. šesti hrobech (srov. *Hermann-Donat 1979*, 281-297); Növethin – 147 prozkoumaných hrobů, 3 ženy se závěsnými kruhy (srov. *Peters 1966*, 223). Vyjádření reálného poměru vybavených a nevybavených v rámci věkových kategorií provedl autor pouze u nekropole Penkun.

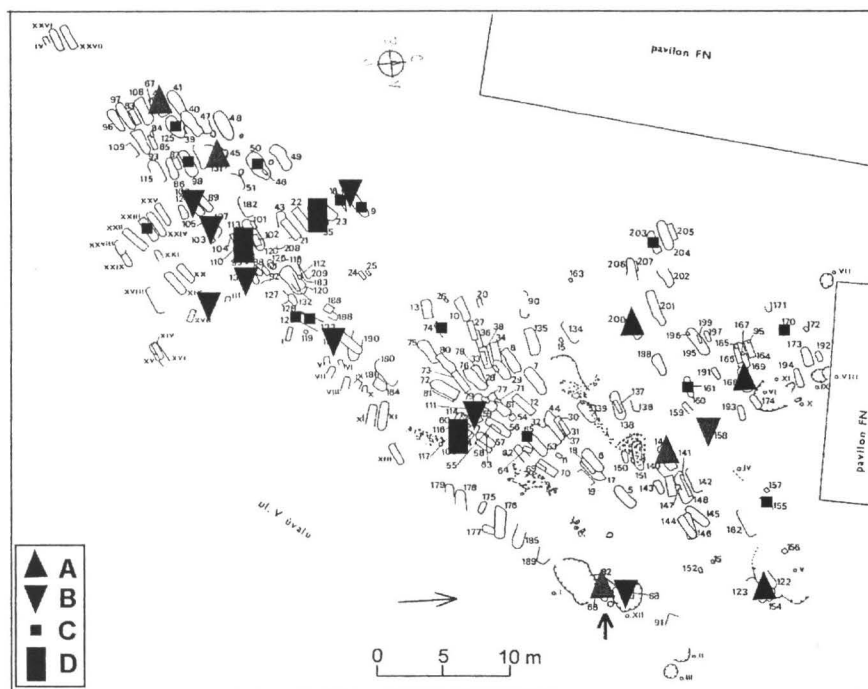
Za předpokladu respektování příbuzenských vazeb v rámci pohřebišť bychom však pravděpodobně předpokládali kumulaci těchto „bohatých“ hrobů v jisté části hřbitova. Prostorové vynesení příslušných hrobů na disponibilních lokalitách však ukazuje na jejich volný rozptyl (srov. obr. 4, 5).

Výrazný projev tendence kvantitativní kumulace již na velkomoravských kostelních (Vignatiová 1977-1978, 151) i nekostelních pohřebišťích (např. Ungerman 2005, 217) je jasným svědectvím toho, že výslednou podobu inventáře ženských hrobů výrazně determinovaly askriptivní statusové charakteristiky (v tomto smyslu také Sasse 1982, 319; Pollex 2003).

Ať již budeme při hledání živých důvodů uvažovat o „posmrtných svatbách“ nebo obecně hovořit o periferizaci hrobové výbavy pod vlivem křesťanského pojetí pohřebního rituálu (Sasse 1982, 136; Klápště 1993, 40) pohybujeme se na poli diskuse, která bude sotvakdo s jistotou ukončena.



**Obr. 4.** Holubice, okr. Vyškov. Rozložení dívčích hrobů (infans a juvenis) obsahujících více než 5 záušnic (A), šipkou označen nejbohatší hrob 1 s devíti stříbrnými záušnicemi; B – ostatní dívčí hroby s esovitými záušnicemi; C – hroby dospělých žen s esovitými záušnicemi; D – ostatní hroby věkových kategorií infans I – juvenis.



**Obr. 5.** Praha – Motol. Rozložení hrobů obsahujících více než 5 záušnic. A – hroby obsahující více než čtyři stříbrné nebo stříbrem plátované exempláře příp. zlacené záušnice; B - hroby obsahující převážně bronzové exempláře; C – hroby s méně než 5 záušnicemi; D – hroby s kamennými náhrobními kameny; černá – dívčí hroby (infans a juvenis); šedá – hroby dospělých žen.

Pohledem z větší dálky bývá někdy hodnoceno postavení pohřbívací komunity jako celku. Zatímco přístup k náročným šperkům z drahých kovů vázaných převážně na centrální lokality ve starším období má zřejmě jasné sociální indikace, je posuzování mladohradištních okras složitější. Měřítkem zůstává pouze typ kovu a kvantitativní aspekty. Výše zmíněné determinanty se ovšem z mikroměřítko přirozeně promítají i do vyšší úrovně. Některými autory zdůrazňovaná hodnota drahého kovu v mladohradištních hrobových výbavách je relativizována nesrovnatelně objemnějšími poklady zlomkového stříbra jejichž jednotlivé části zpravidla „převáží“ souhrn výbavy celých pohřebišť (Steuer 1982, 427-428; Klápště 1994, 139). Za nejpodstatnější však můžeme považovat fakt, že z nekropole, které bychom mohli spojit s vyšším sociálním prostředím se od venkovských v zastoupení záušnic nijak výrazně neodlišují ani po kvantitativní, ani po kvalitativní stránce.

Vztah nálezů záušnic z drahých kovů k síti trhů je podle mého názoru pro nedostatek písemných pramenů těžko definovatelný (pokusil se o to např. Meduna 1993, 96, obr. 4). Mapa nálezů mincí (Klápště 1999a) a perel z baltského jantaru ve výbavách hrobů (Tomková 1998) však ukazuje, že distribuční mechanismy prorůstaly české raně středověké prostředí minimálně od počátku 11. století až do okrajových oblastí.

Na základě výše uvedeného lze tedy pro mladohradištní nekropole poměrně přesvědčivě uvažovat o ztrátě *primárně* sociálně reprezentační funkce hrobových výbav jejichž dominantním archeologickým pozůstatkem jsou právě esovité záušnice.

### **Exkurz: mince ve funkci obolu mrtvých jako datovací prostředek**

Vročení ražby do období vlády konkrétního panovníka (příp. do užšího intervalu) poskytuje archeologickým situacím, v nichž byla nalezena, bezpečný datum *post quem*. Podstatným předmětem diskuse nicméně může být délka intervalu, uplynuvšího mezi ražbou a uložením jednotlivé mince do hrobu v rámci pohřebního přechodového rituálu, obecně tedy tázání po hodnotě jednotlivé mince v primárním uložení jako datovacího prostředku. Při citelném nedostatku pevnějších chronologických opor může mít tato otázka závažné historické konsekvence. Ve prospěch názoru, že do hrobů byly vkládány především aktuální emise, se nedávno vyslovila A. Bartošková (1999).<sup>58</sup> Autorka argumentuje výskytem několika ražeb v jednom hrobovém celku, které ve většině případů náleží jednomu panovníkovi, nebo jsou si chronologicky blízké (Kolníková 1967, 222). Toto pozorování podporují i nové příklady z Moravy (Marešová 2007) a Čech (Žatec – kostel na předhradí H10 Klápště 1999a, tab. 1). Domnívám se nicméně, že počet známých příkladů je dosud poměrně nízký na to aby umožňoval zobecnění.

Předpoklad, že v raně středověkém mincovním oběhu cirkulovaly pouze aktuální ražby, v by v důsledku znamenalo úplné uskutečňování *renovatio monetae*, tzn. stahování všech starých ražeb a jejich nahrazování novými typy. Nezávislý pohled na tento problém tradičně nabízí rozbory složení mincovních depozitů. Jako podklad pro sestavení *tab. 7* posloužil soupis *Nálezy mincí II*, z něhož byly vybrány posuzovatelné položky. Pro naše účely byla zvolena jako dělicí kritérium příslušnost ražeb k počtu panovníků (podle počtu typů srov. Pošvávř 1956).

Ve skupině pokladů z Čech obsahujících více než 500 mincí sledujeme poměrně značný chronologický rozptyl a výjimečně i zastoupení cizích ražeb. V menších depozitech s méně než 500 položkami, které snad lze považovat za produkt krátkodobé tezaurace, naopak můžeme pozorovat převahu ražeb jednoho panovníka, poloviční podíl zaujímají chronologicky širší depozity. Poklady sestávající z ražeb tří a více po sobě následujících panovníků evidujeme v této kategorii již relativně výjimečně.

---

<sup>58</sup> Autorka podrobila revizi situaci na hradišti Budeč (okr. Kladno) zkoumanou Z. Váňou. Po zániku osídlení akropole sloužila její jižní část jako pohřebiště. Do destrukce staveb z doby fungování hradiště obsahující mj. keramiku s tzv. archaickými zduřelými okraji byl zahlouben hrob (č. 34), který obsahoval minci Bořivoje II, řazenou do let 1100-1107, 1109-1110 ve funkci „obolu mrtvých“. Předpoklad malého odstupu mezi ražnou a depozicí denáru vede autorku k posunu počátků zmíněného typu keramiky do 2. poloviny 11. století (s. 736).

## A

chronologický rozptyl	I	II	III
čísla pokladů v <i>Nálezech mincí II</i>	1503; 1505; 1522; 1523; 1555	1473; 1478; 1532; 1548; 1549; 1553; 1556; 1579	1448; 1541; 1545; 1552; 1561; 1595
celkem	5	8	6

## B

chronologický rozptyl	I	II	III
čísla pokladů v <i>Nálezech mincí II</i>	1447; 1452; 1468; 1492; 1495; 1500; 1542; 1547; 1562; 1566; 1584; 1589; 1611; 1613; 1619; 1638	1452; 1455; 1464; 1494; 1554; 1580; 1581; 1609	1454; 1597
celkem	16	8	2

<b>součet</b>	<b>21</b>	<b>16</b>	<b>8</b>
---------------	-----------	-----------	----------

**Tab. 7.** Kategorizace pokladů z 11. a 12. století z Čech podle časového rozptylu ražeb, které evidují *Nálezy mincí II*. A – poklady nad 500 mincí, B – poklady pod 500 mincí; I – poklady obsahující ražby jednoho panovníka nebo dvou po sobě následujících, krátce vládnoucích; II – poklady obsahující ražby dvou po sobě následujících panovníků, případně navíc ražby moravských panovníků vytvářející dohromady větší časový rozptyl; C – poklady shromažďující široký rozptyl ražeb tří a více panovníků; tučně – poklady uložené v 11. století, podtržené – poklady obsahující cizí mince.

Původce a způsob shromažďování mincovních depositů se mohl případ od případu lišit, mimořádný význam proto připadá sporadickým objevům situací, které nabízejí mimo mincí samotných i konkrétní souvislosti. Důležité místo náleží 126 denárům, které s velkou pravděpodobností spočinuly ve váčku po boku zemřelého na venkovském pohřebišti okolo románského kostela ve Vrbně u Mělníka (*Hásková – Nechvátal 1993, 85; Klápště 1999a, 789*). Tento soubor výjimečný svou vázaností na konkrétní osobu, uložený před rokem 1158, obsahoval mince tří panovníků. Jeho těžiště však přitom vytváří ražby Vladislava I. (1109-1118, 1120-1125).

Již poměrně dávno prokázalo numizmatické bádání skutečnost, že ke stažení všech starých emisí z oběhu v raném středověku nikdy nedošlo (např. *Pošvár, 1956, 152; Radoměský 1952, 82, 111*; pro Polsko: *Suchodolski, 1973, 106*). Z tab. 7 pak vyplývá, že s výměnou mince musíme počítat v intencích několika desetiletí. Důslednost uplatňování *renovatio*, zřejmě ovlivňovaly geografické aspekty a individuální schopnosti organizátorů. Ještě obtížněji představitelná situace ve vztahu k tradičnímu chápání *renovatio monetae* musela v 11. století panovat na Moravě, kde od počátku století dominantně vystupují uherské ražby, vytlačované teprve mincováním Konráda I. a Oty I. Sličného v 70. letech 11. stol. (např. *Šmerda 1989*). Datovací hodnotu těchto mincí, jejichž cesta do hrobového celku mohla být relativně dlouhá, je proto třeba posuzovat značně rezervovaně.





## IV.

### Počátky farní organizace ve střední Evropě ve výpovědi archeologie

#### IV.1. České země

##### IV.1.1. Od „velkofar“ k „farnostem“

Základní představu o počátcích církevní správy českých zemí formulovalo historické bádání již počátkem 20. století, aniž by od té doby došlo k výraznějšímu posunu v poznání.<sup>59</sup> Příčiny tohoto bezvětrí lze na prvním místě spatřovat v nízké četnosti a výpovědním potenciálu příslušných dobových písemností. Na rozdíl od některých okolních evropských oblastí disponujeme pro období 10.-12. století minimem církevně-právních dokumentů. Jakýkoliv pokus o vytvoření systémového obrazu na základě písemných pramenů je tak odkázán na nepočetnou a v podstatě náhodně vzniklou tříšť zmínek o jednotlivých sakrálních objektech, přičemž rozhodující úlohu často sehrávají poznámky vyřčené jaksí na okraj hlavního sdělení.

Není vcelku pochyb o tom, že v první etapě christianizace byla naprostá většina sakrálních staveb situována pouze na hlavních přemyslovských hradech, což mj. dodnes se ozývá i v termínu *kostel* odvozeném z latinského *castellum*. Tato knížetem organizovaná struktura, překrývající se zřejmě do značné míry s tzv. hradskou organizací je pro odlišení od pozdějšího stavu již tradičně nazývána velkofarní (*Hrubý 1916, 52-53; Fiala 1967, 137-138; Sláma 1986, 24-29; Žemlička 1997, 23*). Na základě dostupných písemných pramenů je však bohužel téměř nemožné vyjádřit se k otázce, jaké konkrétní nároky mimo křtu tato značně extenzivní forma duchovní správy kladla (a mohla klást) na venkovské obyvatele rozsáhlých kastelání-velkofar. Myšlenky nové víry však bezpochyby v prostředí vzdálených venkovských komunit rezonovaly pouze slabě a deformovaně.

Prohloubení christianizace agrárního prostředí mohl systémově prosadit teprve vznik farní organizace, tedy dostatečně husté sítě venkovských sakrálních staveb, která přesněji vymezené skupině obyvatel zajišťuje v první řadě pravidelný přístup ke křesťanským svátostem, osobní dlouhodobý kontakt se zástupcem církve a následně také pohřeb na svěcené půdě okolo kostela. Je však nutno zdůraznit, že současný obsah pojmu farnost (*parochia*) se v plné míře naplňuje teprve ve vrcholném středověku a s raně středověkým se mohl krýt pouze z části. Dnešní kanonická definice farnosti zdůrazňuje existenci vlastní sakrální stavby, duchovního správce, vymezeného farního obvodu a právní nezávislost na jiné faře (např. *Zinnenhobler 1977, 50*). Ne všechna kritéria však v raném středověku byla (a mohla být naplněna). Jak přesvědčivě

---

<sup>59</sup> Pomíjím zde analýzu situace ve velkomoravském prostředí. Naprostá většina zdejších sakrálních staveb vykazuje úzkou vazbu na hlavní centra, sporadické kostely situované mimo ně zřejmě sloužily jako privátní svatyně náležející ke dvorům elity. Problematika organizace „velkomoravského“ křesťanství nicméně na své hlubší řešení teprve čeká.

ukázal J. Semler, označoval pojem farnost od pozdní antiky do karolínského období v západním prostředí pouze volně vymezenou skupinu osob spojenou osobními vazbami s určitým kostelem. Prostorové vymezení - „teritorializaci“ farností přináší spolu s požadavkem organizovaného výběru desátek teprve reformy Karla Velikého (*Semler 1983*). Homogenní síť přesně (na prostorovém principu) vytýčených farních obvodů plně podřízených kontrole diecéze se však v některých oblastech uskutečňovala teprve postupně, což mj. souviselo se složitými majetkoprávními poměry jednotlivých kostelů.

S ohledem na terminologickou nejednotnost je velmi obtížné i samo odlišení kostelů s plnými farními právy od staveb nižšího řádu. Sémantické pole termínu *parochia* zahrnovalo nejen farnost, ale i biskupství či biskupský obvod, takže pojmem *ecclesia parochiales* mohl být vedle farního kostela jednoduše označován i jakýkoliv kostel v majetku biskupství (*Haider 1994, 333-334*). Značně omezenou výpověď terminologie raně středověkých sakrálních staveb k jejich funkční specifikaci konstatoval pro české prostředí již *P. Sommer (1982a; 1982b)*.

Dalším problémovým okruhem, k jehož řešení nenacházíme v Čechách a na Moravě pro naprostou většinu raně středověkých venkovských kostelů přímé opory v písemných pramenech, jsou jejich majetkoprávní poměry. Již dlouhou dobu přisuzuje poměrně shodně domácí bádání podstatný podíl na vzniku venkovských raně středověkých sakrálních staveb panovníkovi a formující se pozemkové šlechtě. S poukazem na podstatně lépe poznatelné západní prostředí však můžeme konstatovat, že ani privátní držení kostelní stavby nebylo překážkou pro výkon farních funkcí, k nimž v raném středověku náleželo na prvním místě právo křtu a pohřbu (*Wood 2006, 66 ff.; Zinnenhobler 1977, 50; Haider 1994, 338; Fuhrmann 1995, 55-58*), což nasvědčují i domácí prameny (*Sommer 1982b, 461*).

Kdy, jakým způsobem a s jakou dynamikou však došlo v českých zemích k této zásadní strukturální změně? Současné bádání ji zpravidla chápe jako pozvolný proces zabírající období od konce 11. a završující se teprve ve 13. století.<sup>60</sup> Biskupství, závislé dlouhou dobu na knížeti, sehrává v tomto procesu zpočátku spíše okrajovou a pasivní úlohu (naposledy *Žemlička 2002, 449-450*). Tato koncepce je přitom určována několika skutečnostmi: **1)** nedisponujeme žádnými písemnými zprávami, které by v Čechách a na Moravě hovořily o „založení“ farní organizace; známe pouze náhodné narůstající písemné zmínky o jednotlivých kostelech. Zdá se tedy, že farní organizace nevzniká jako apriori plánovaný koncept, ale systémem se v podstatě náhodná síť kostelů teprve postupně stává; **2)** tzv. raná pozemková šlechta, s jejíž reprezentací je spojován

---

<sup>60</sup> P. Sommer (*1989, 59*) položil především na základě analýzy písemných pramenů počátky farní terminace již do 1. poloviny 12. století, zdůraznil však dlouhou cestu k plošnému naplnění tohoto konceptu (nejnov. *Sommer 2007, 51*). Změny v církevně-správních poměrech na počátku 12. stol. předpokládal již *F. Hrubý (1916, 257-260)*.

vznik podstatné části venkovských kostelů, vystupuje v písemných pramenech ve větší míře teprve ve 2. polovině 12. století (např. *Žemlička 1990*); **3**) teprve postupný nárůst románských venkovských kostelů konstatuje i uměleckohistorické bádání.

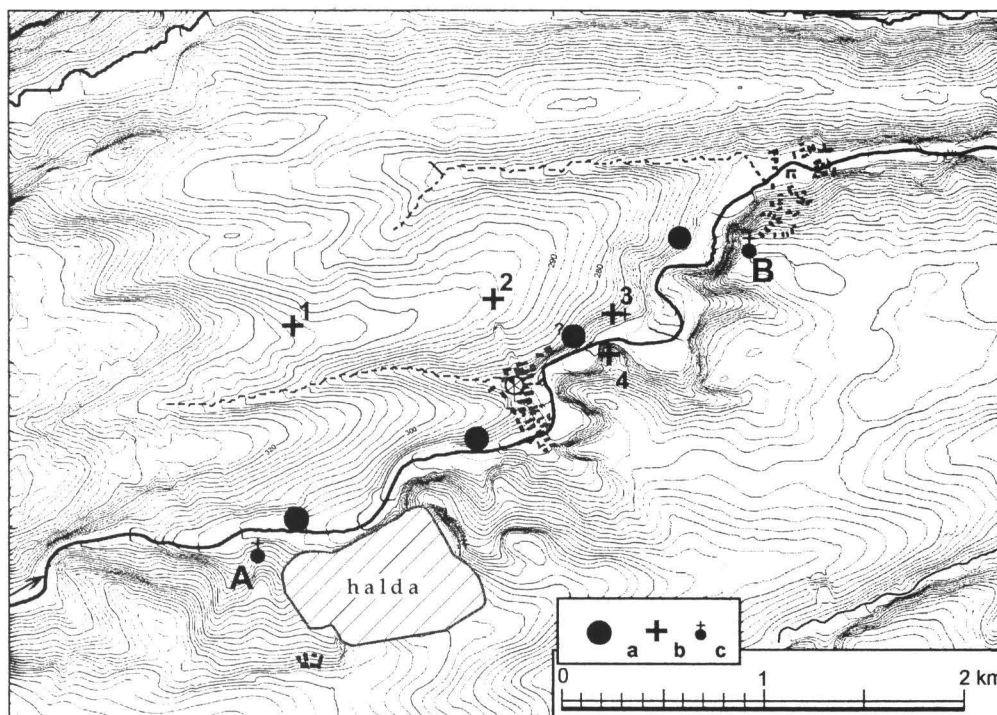
#### **IV.1.2. Opouštění řadových pohřebišť**

Od 9. století, kdy v našich zemích dochází k prosazení kostrového pohřbívání, registrujeme na řadě různě kvalitních krajinných vzorků v podstatě opakující se model: téměř každé venkovské sídliště doprovází ve vzdálenosti 200-500 m vlastní nekropole (*obr. 1, 2*).<sup>61</sup> Prokazatelné doklady varianty, kdy více sídlišť sdílelo společné pohřebiště, pro toto období z našeho prostředí chybí a jen v několika málo případech můžeme uvažovat o více nekropolích sloužících jedné komunitě. Lokální „svět mrtvých“ se obvykle nacházel v poloze převyšující místo sídlení na okraji hospodářsky využívaných ploch.<sup>62</sup> Tento typ nekropolí sestávajících zpravidla z několika desítek, maximálně stovek hrobů, nazývaných konvenčně řadové či nekostelní, charakterizuje několik dobře známých společných znaků: nezřídka jsou členěny do malých skupin, v pozdějším období se prosazuje pohřbívání v krátkých řadách. Toto členění je zřejmě v první řadě odrazem příbuzenských vztahů v pohřbívající komunitě. Hroby byly pravděpodobně povrchově označeny a pouze výjimečně docházelo k jejich vzájemnému porušování. Úvahy o existenci drobných křesťanských svatyní na některých z těchto lokalit prozatím nejsou přesvědčivé. Tzv. velkofarní organizace si tedy jednoznačně nenárokovala (a s ohledem na svou hustotu ani nemohla nárokovat) dohled nad posledními věcmi venkovanů. Velikost prozkoumaných hřbitovů vázaných na hradní kostely svědčí pro to, že sloužily jako místo posledního odpočinku pouze jejich obyvatelům (případně obyvatelům jejich nejbližšího okolí), ale rozhodně již nikoliv širšímu hospodářskému zázemí, či vzdálenějším venkovským komunitám.<sup>63</sup>

<sup>61</sup> K obr. 1: datování kostelů: *Merhautová 1971*, s.120, 355.

<sup>62</sup> Základní charakteristika vztahu *M. Zápotocký (1965, 214-217)*; komplementární studium sídlištních a pohřebních areálů v českém prostředí však systematicky rozvinul teprve *J. Klápště (1994, 162-177; 2005, 189-195)*.

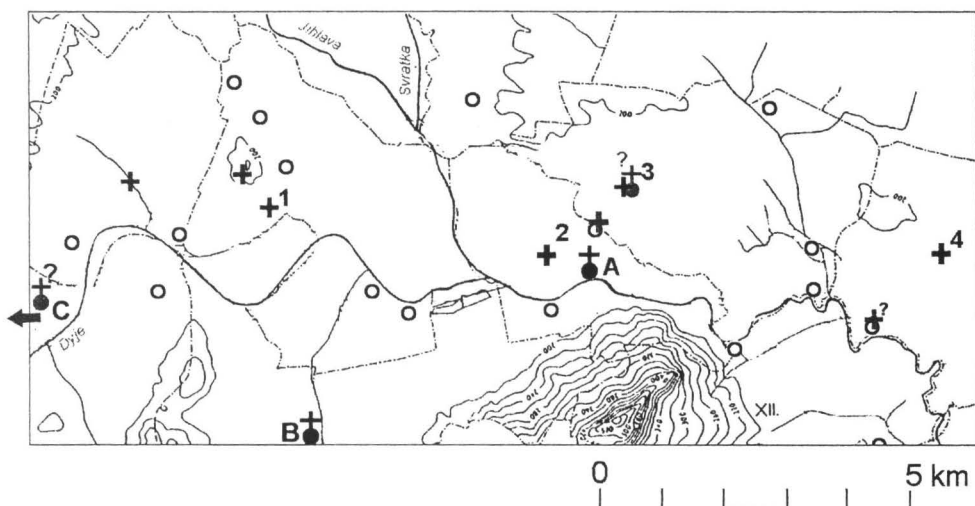
<sup>63</sup> Srov. např. Budeč – *Bartošková – Štefan 2006, 749*; Kouřim-sv. Jiří – *Šolle 1993*; Bílina – *Váňa 1976, 441-452*. V některých významných raně středověkých aglomeracích evidujeme drobné sakrální stavby obklopené hřbitovy snad již od 11. století. Ty však zřejmě náležely k soukromým dvorcům a pohřbívání u nich bylo vyhrazeno omezené skupině obyvatel aglomerací. Např. Žatec – *Čech 2004, 91-102*. Vznik početné skupiny kostelů na pražském pravobřežní je kladen teprve do 2. poloviny 12. století – *Dragoun 1997*.



**Obr. 1.** Příklad proměny vztahu sídlišť a pohřebišť v raném středověku - povodí Dřetovického potoka (okr. Kladno) v mladohradištním období ( $\pm$  10.-12. století). Raně středověká sídliště (a) jsou situována v těsné blízkosti vodoteče, tzv. řadová pohřebišť bez církevní stavby (b) pak zpravidla ve vyšších partiích údolí. Ke každému sídlišti příslušelo minimálně jedno místo pohřbívání. Nejmladší datovatelnou položkou z těchto nekropolí je denár Vratislava II. (poloha 2). Pohřbívání se pravděpodobně po zániku řadových pohřebišť přesouvá k rotundě sv. Mikuláše ve Vrapících (A) či kostelu sv. Václava ve Dřetovicích (B) u nějž byly v 19. století nalezeny dnes ztracené esovitě záušnice. První svatyně je podle patrocinia datována teprve na skloněk 12. či na počátek 13. století, druhý kostel má být o sto let starší. Datování obou staveb však není dostatečně zdůvodněno. Šedě je vyznačena zástavba v polovině 19. století (zpracoval autor).

Kdy, s jakou dynamikou a za jakých okolností však dochází k zániku pohřebišť lemujících jednotlivé venkovské sídelní buňky? Dosavadní bádání zpravidla uvažovalo o jejich pozvolném opouštění v průběhu 12. století (Měřínský 1997, 92; Procházka 205, 212). Podle našeho názoru však disponibilní prameny svědčí pro jiný obraz: naprostá většina venkovských řadových pohřebišť zaniká v krátkém časovém horizontu přelomu 11. a 12. stol.<sup>64</sup> Na základě čeho tak usuzujeme?

<sup>64</sup> Totéž konstatuje již J. Klápště (2005, 190). Autor však nespojuje zánik řadových pohřebišť s přesunem k venkovským kostelním stavbám, ale pouze konstatuje časovou diskrepanci vůči datování nejstarších církevních staveb, jejichž vznik spojuje především s konstituováním pozemkové šlechty ve 2. pol. 12. stol a na poč. 13. stol. (Klápště 1994, 174).

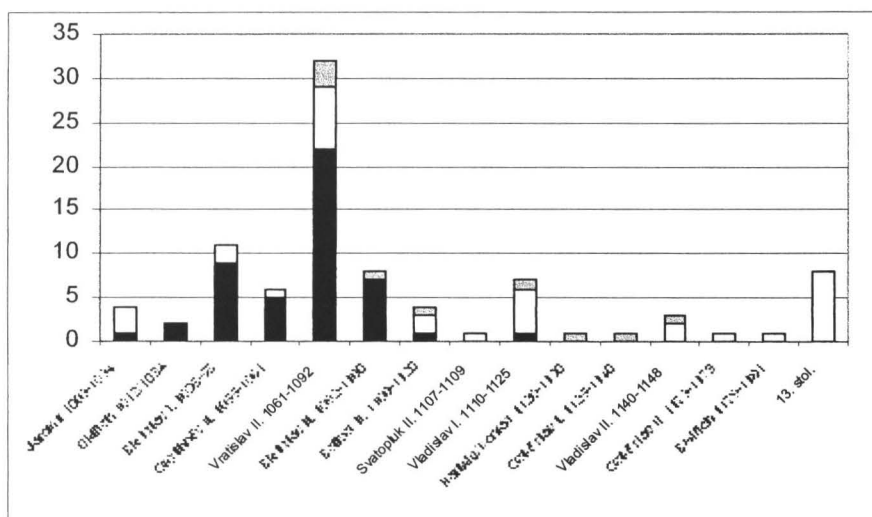


**Obr. 2.** Archeologický obraz sídelních a funerálních aktivit v okolí soutoku Jihlavy, Svratky a Dyje v mladohradištním období a síť kostelů datovatelných před rok 1200. **Kroužky** – doklady mladohradištního osídlení; **černé křížky**: mladohradištní pohřebiště s nálezy mincí a uvedením nejmladších nalezených ražeb: **1** – Mušov – Areál II (Ladislav I. /1077-1095/); **2** – Dolní Věstonice – Na pískách (Ondřej I. /1046-1061/); **3** – Strachotín – okolí dnešního kostela (Ondřej I. /1046-1061/); **4** – Šakvice – intravilán (Ondřej I. /1046-1061/). Žádné z pohřebišť nepřineslo esovité záušnice, jejichž průměr by překračoval 30 mm. **A** - kostel neznámého zasvěcení odkrytý na mladohradištním centru Vysoká zahrada u Dolních Věstonic datovaný do 11. století (pravděpodobně historický *castrum Strachotín*), **B** – kostel sv. Jiljí v Dolních Dunajovicích zmiňovaný ve falzu zakl. listiny dolnokounického kláštera k r. 1183, **C** – Drnholec, snad historický Pulín, zmiňovaný při stejné příležitosti (zbořený románský kostel sv. Martina). Archeologie podle *Jelínková - Kavánová 2002*, upraveno, doplněno.<sup>65</sup>

Je známou skutečností, že paleta archeologicky identifikovatelných předmětů vkládaných do hrobů se od 2. poloviny 10. století začíná markantně zužovat a v průběhu 11. století se skupina datovatelných artefaktů omezuje v podstatě na mince ve funkci „obolu mrtvých“ a esovité záušnice, tvořící součást ženského účesu. Klíčovou komponentou pro datování závěru venkovských řadových pohřebišť jsou tedy nejmladší mince vyňaté z oběhu. Rozsah uplatňování tohoto zvyku se na jednotlivých lokalitách různí, lze však konstatovat základní tendenci: zatímco v Čechách doprovázela mince i na rozsáhlejších nekropolích maximálně několik mrtvých, doznal zvyk na Moravě podstatně širšího uplatnění (k situaci v Čechách nově *Klápště 1999*; na Moravě

<sup>65</sup> Archeologické aktivity se prozatím dotkly pouze kostela na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, z jehož okolí byly získány pozůstatky 129 jedinců, které doprovázela pouze chronologicky nepříliš signifikantní výbava (*Hrnčířová – Jarošová 2007*, 30). Výsledky výzkum však dosud nebyly zveřejněny (předběžně pouze *Měřinský 1985*, 207) a nelze se tedy vyjádřit k reálné intenzitě raně středověkého pohřbívání. K zakládací listině dolnokounického kláštera a identifikaci Pulína s kostelem sv. Martina v Drnholci např. *Charouz 1987*; k pozůstatkům kostela *Samek 1994*, 417. Kostely sv. Leonarda v Mušově a sv. Oldřicha ve Strachotíně vznikly zřejmě teprve ve 13. století. Zatímco tedy poměrně přesvědčivě konstatujeme v hustě osídlené krajině okolo soutoku Jihlavy, Svratky a Dyje zánik řadových pohřebišť okolo přelomu 11. a 12. století, nelze se k následným místům posledního odpočinku prozatím přesvědčivě vyjádřit. Stanovení vzniku venkovských sakrálních staveb brání mlčení písemných pramenů a absence archeologických aktivit.

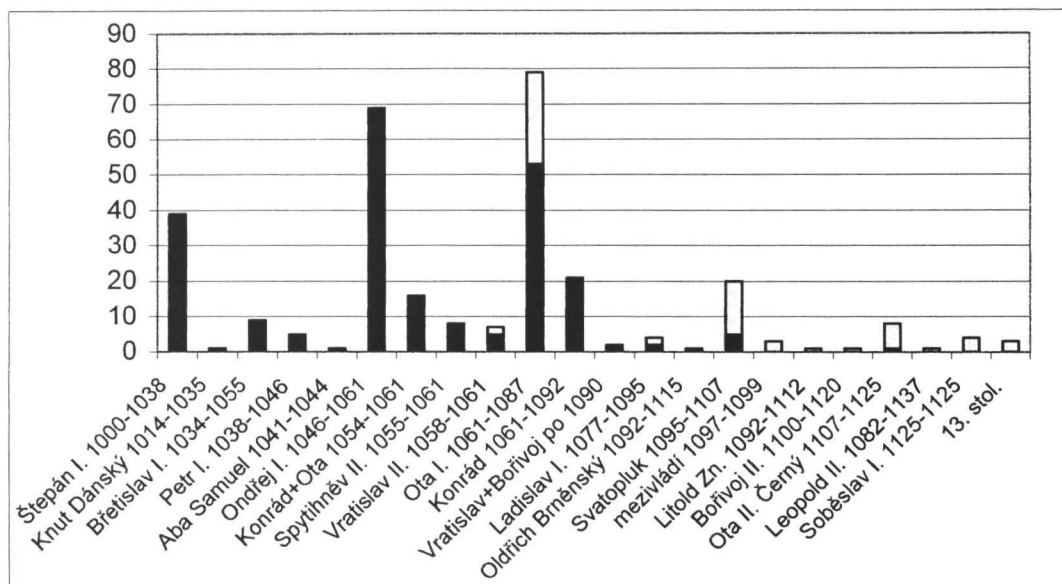
Marethová 2007).<sup>66</sup> Tento fakt přirozeně determinuje reprezentativnost závěrů. Jednoznačně však můžeme konstatovat, že jak v Čechách, tak na Moravě, představují nejmladší položky na několika desítkách prozkoumaných lokalit mince ražené na konci 11. století a pouze zcela výjimečně registrujeme ražby vzniklé v prvních desetiletích 12. století.<sup>67</sup> Poslední výrazněji zastoupenou položku tvoří v Čechách mince Břetislava II., na Moravě pak ražby Svatopluka (srov. obr. 3; 4). Zatímco P. Radoměský (1955, 46, 53) usuzoval, že mizí pouze zvyk vkládání mincí do hrobů a nespojoval tento jev se zánikem lokalit samotných, přibyla od doby vzniku jeho práce z mladších pohřebišť u kostelních staveb skupina nových položek které svědčí pro to, že zvyk pokračuje na kostelních pohřebišťích dále, i když zřejmě v menším rozsahu .



**Obr. 3.** Graf zastoupení mincí ve funkci „obolu mrtvých“ na řadových (nekostelních) a kostelních pohřebišťích v Čechách. **Černá** – nekostelní (řadová) pohřebišť; **bílá** – kostelní v centrech; **šedá** – kostelní venkovská pohřebišť. Datace vlády panovníků zjednodušeny (sestaveno podle Klápště 1999).

<sup>66</sup> Problém při posuzování vývoje tohoto zvyku představuje především nevyrovnaný stav výzkumu řadových a kostelních pohřebišť (srov. dále). U druhé kategorie jsme odkázáni pouze na několik málo lokalit (zejm. Staré město-Sady, Žatec-Chelčického nám., Radomyšl).

<sup>67</sup> Jediná ražba spadající hlouběji do 12. století nalezená v 2. pol. 19. stol. na pohřebišti „u Sepekova“ (okr. Tábor). Bližší nálezové okolnosti mince Vladislava I. jsou však neznámé (Radoměský 1955, 23, 46). Za neúspěšnou pomoc při hledání nálezových okolností děkuji L. Polanskému.



**Obr. 4.** Graf zastoupení mincí ve funkci „obolu mrtvých“ na řadových (černá); a kostelních (šedá) pohřebištích na Moravě. Datace vlády panovníků zjednodušeny (sestaveno podle Marešová 2007).

Poněkud méně průkazným, ale čteněji zastoupeným indikátorem toho, že provoz řadových pohřebišť ve většině případů nezasahoval hlouběji do 12. století, jsou esovité záušnice. Z případů kontaktu tohoto šperku s mincí v jednom hrobovém celku přesvědčivě usuzujeme, že do konce 11. století nepřesahuje jejich průměr 30 mm (srov. odd. III). Počátek výroby záušnic velkých rozměrů spadá tedy teprve do století následujícího. Jejich výskyt se navíc příznačně v naprosté většině případů váže na hřbitovy obklopující kostelní stavby raně středověkého původu. Na řadových pohřebištích na Moravě velké exempláře zcela absentují, situace v Čechách je složitější a vyžaduje diferencovaný přístup (srov. tab. 1).

A	B	C	D	E	F	G
Beroun, Beroun	+	2	21	32	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977,23
Beřovice, Kladno		1		54	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977,23
Brandýs n. L., PH-Vých.	+	2	45	51	nelokalizováno, z hrobů?	Sláma 1977,24
Březno, Chomutov	+	2	32	37	nelokalizováno, bez okolností	Bubeník 1988,211
Čakovice, Litoměřice		2	25	37	nelokalizováno, bez okolností	Zápotocký 1965,322
Čelechovice, Kladno		3	15	45	lokalizováno, z hrobů	Sláma 1977,31
Daminěves, Mělník		9	24	47	prozkoumány 2 hr.	Sklenář 1965
Dolany, Chomutov		2	30	62	lokalizováno, bez okolností	Bubeník 1988,215
Dubá, Česká Lipa		28	16	34	lokalizováno, z hrobů, + 2x mince Vratislav II.	Turek 1948,505-506
Horní Nezly, Litoměřice		1		47	lokalizováno, bez okolností	Zápotocký 1965,325
Horní Statory, Ml. Boleslav	+	8	24	80	lokalizováno, v okolí kostela sv. Havla	Turek 1939
Hořelice, Beroun		2		55	lokalizace nepřesná, hroby?	Sláma 1977,41
Hořovice, Beroun	+	1		86	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977,42
Hůrky, Louny		1		68	lokalizace nepřesná, bez okolností	Bubeník 1988,216
Chotěnice, Chomutov		4	19	55	nelokalizováno, bez okolností	Bubeník 1988,217
Chrášťany, Rakovník		7		45	lokalizováno, z hrobů	Bubeník 1998,217
Chržín, Kladno	+	3	27	32	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977,32-33
Kralupy n. Vl., Mělník		1		54	lokalizace nepřesná, bez okolností	Sláma 1977,61
Krupá, Rakovník		3	47	56	nelokalizováno, bez okolností	Bubeník 1988,221
Libčice. N. Vl., PH-Vých.		7	15	55	lokalizováno, z hrobů, původ velké	Sláma 1977,66-67



				ESZ však nejistý		
Libčice (Letky), PH-Vých.		6	19	58	lokalizace nepřesná, z hrobů, + jantar	Sláma 1977,67
Lipno, Louny		3	15	39	lokalizace nepřesná, z hrobů, + mj. vědro?	Bubeník 1988,222
Lidice, Kladno	+ 1			33	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977,71
Lišňany, Kladno		1		70	nelokalizováno, bez okolností	Bubeník 1988,222
Lužec n. Vlt., Mělník	+ 2			57	z hrobu, u kostela sv. Jiljí	Ježek 1998
Neumětely, Beroun	+ 9	19		60	v okolí kostela sv. Petra a Pavla	Sláma 1977,83
Panenský Týnec, Louny	+ 1			57	v prostoru pozdějšího kláštera	Sláma 1977,87
Pchery, Kladno		2	16	57	lokalizováno z hrobů, mj. + hrnec	Sláma 1977,88
Pšov, Louny	+ 4	13		34	lokalizace nepřesná, z hrobů, + hrnce ?	Bubeník 1988,225
Slatina, Kladno		9	21	46	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977,150
Srbeč, Rakovník	+ 1			61	nelokalizováno, z hrobu	Sláma 1977,152
Stožice, Strakonice		6	42	55	nelokalizováno, patrně z hrobů	Michálek 1987,23
Sušice, Klatovy		8	12	35	lokalizováno, vše z jednoho hrobu, v jiném hrobě denár Vratislava II.	Turek 1948,512
Svádov, Ústí n. L.		3	61	64	lokalizováno, prozkoumáno 9 hr, nedaleko kostela sv. Jakuba většího	Zápotocký 1977,536
Sýkořice, Rakovník		2	24	67	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977,159
Tuchlovice, Kladno		15	12	48	lokalizováno, prozkoum. 11 hrobů	Sláma 1977,164
Tuřany, Kladno		2	42	54	lokalizováno nepřesně, bez okolností	Sláma 1977,164
Úhřetice, Pardubice		1		?	lokalizováno, ze zničených hrobů	Frolík-Sígl 1995,65, obr. 32
Újezd n. Lesy, PH-Záp.		1		37	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977, 169
Ústí n. L. - Trmice		4	54	56	nelokalizováno, z hrobů?	Zápotocký 1978, 280
Veliká Ves, PH-Vých.	+ 4	22		48	nelokalizováno, bez okolností	Sláma 1977, 171
Velvěty, Teplice		4	29	30	lokalizace nepřesná, prozkoum. 4 hroby	Zápotocký 1978, 284
Volyně, Strakonice	+ 4	35		49	z hrobů, u kostela sv. Václava	Želízko 1916
Zdice, Beroun	+ 2	30		46	z hrobu, u kostela P. Marie	Benková-Lutovský 1997

**Tab. 1.** Venkovská pohřebiště v Čechách s nálezy esovitých záušnic o průměru nad 30 mm, u nichž není bezpečně doložen vztah k církevní stavbě. Rastrem jsou vyznačeny položky u nichž známe nálezné okolnosti a můžeme vyloučit vazbu pohřbívání na starší nezachycenou fázi vrcholně středověké sakrální stavby. **A** – lokalita; **B** – v Soupisu papežských desátků (RDP) z 2. poloviny 14. stol. zmiňován farní kostel; v obcích, kde je pohřebiště bezpečně lokalizováno do jiné polohy než církevní stavba, není údaj uveden; **C** – počet nalezených záušnic; **D** – nejmenší zachycený průměr esovité záušnice; **E** – největší zachycený průměr záušnice; **F** – poznámky; **G** – literatura

U značné části starších nálezů neznáme jejich nálezné okolnosti a nelze tudíž vyloučit možnost (i když méně pravděpodobnou), že byly získány ze sídlištních situací, popřípadě byly učiněny na jiné lokalitě. V šesti případech doprovázely záušnice pohřby situované nedaleko sakrálních staveb, jejichž raně středověký původ není doložen, víme nicméně, že fungovaly ve vrcholném středověku. Oprávněně lze tedy u nich očekávat dosud neidentifikovaného románského předchůdce. Jako k hodnověrným dokladům přežívání řadových pohřebišť v Čechách hlouběji do 12. století můžeme tudíž přistupovat jen k devíti z 44 evidovaných položek.

Zmíněné indicie svědčí podle mého názoru poměrně jednoznačně pro to, že naprostá většina venkovských řadových pohřebišť na Moravě i v Čechách je opuštěna v relativně krátkém intervalu okolo přelomu 11. a 12. století. Toto tvrzení má však svou oprávněnost pouze v úrodných, hustě osídlených oblastech, vystavených od 19. století zájmu archeologů. Situaci v periferních regionech nelze prozatím z tohoto hlediska adekvátně posoudit; lze zde nicméně odůvodněně očekávat opožděný nástup této změny. Kam se však místa posledního odpočinku tak náhle přemisťují?

Existují v podstatě 4 základní varianty výkladu: **1)** Stará lokální pohřebiště se přesunují pouze v rámci „katastru“ jednotlivých osad. Tato možnost není příliš pravděpodobná; žádné průkazné lokality tohoto druhu prozatím neznáme. **2)** V řadě západoevropských regionů, kde k obdobnému procesu dochází již v 7. a 8. století, krátkodobě mezi zánikem řadových a vznikem kostelních pohřebišť fungovaly drobné nekropole situované přímo v intravilánu jednotlivých osad, kde se obvykle vázaly na jednotlivé usedlosti (*obr. 5, srov. dále*). Archeologický výzkum západoslovanských venkovských sídlišť ale prozatím takové případy neodhalil.<sup>68</sup> **3)** Stará pohřebiště jsou opouštěna ve prospěch „centrálních“ hřbitovů, na nichž teprve s jistým časovým odstupem vzniká kostel. O této variantě uvažoval např. v případě jihočeské Radomyšle *B. Nechvátal (1999, 143; pro Moravu Procházka 2005, s. 212, pozn. 10)*.<sup>69</sup> Taková interpretace však není bez problémů. Pomineme-li nejisté datování stojících staveb, nemůžeme navíc zpravidla vyloučit, že stávající svatyni předcházeli starší (např. dřevěný) kostel. **4)** Na počátku 12. století byla již minimálně v úrodných starých sídelních oblastech Čech a Moravy síť venkovských kostelů natolik hustá, že dokázala pokrýt potřebu místa posledního odpočinku pro většinu populace usídlené mimo centra.<sup>70</sup> Pokud tuto variantu připustíme, můžeme rovněž předpokládat, že vazba venkovanů ke konkrétnímu kostelu neobnášela pouze pohřeb u něj, ale spočívala i v naplňování jiných funkcí duchovní správy, jako byl křest či vysluhování svátostí. Předpokládaná síť kostelů by tedy již naplňovala podstatu farní organizace, byť jistě v nedokonalé a nestabilizované podobě. Hromadný zánik řadových pohřebišť okolo přelomu 11. a 12. století pak může být svědectvím jednorázového ustavení takové „organizace“,

---

<sup>68</sup> Lidské skelety uložené v sídlištních kontextech sice nejsou v západoslovanském prostředí neznámým jevem, v naprosté většině případů se však jedná pouze o jednotlivé pohřby, často „nepietně“ uložené do opuštěných sídlištních objektů (pro Čechy srov. *Tomková 2003*). Výjimkou je prostředí hlavních velkomoravských aglomerací, kde jsou v okolí sídlištních objektů poměrně hojně registrovány menší skupiny regulérních hrobů (např. *Dostál 1982*). Za nápadnou vnější podobností se západoevropskou situací 7. a 8. století se však mohou skrývat odlišné příčiny.

<sup>69</sup> Dosud nejlépe poznané raně středověké venkovské kostelní pohřebiště v Radomyšli u Strakonice bohužel provází několik podstatných interpretačních problémů. Nejdůležitějším je chronologické vymezení počátku pohřbívání ve vztahu k sakrální stavbě. Řešení komplikuje především lokalizace hřbitova opodál (nikoliv okolo) kostela, což znemožňuje hodnocení vzájemného statigrafického vztahu. Prozkoumána byla přibližně polovina z předpokládaných asi 1000 pohřbů. Jestliže autor výzkumu zařadil stavbu kostela do doby kolem poloviny 12. století (*Nechvátal 1999, 191*) a výskyt esovitých záušnic podle něj výrazněji nepřekračuje do 13. století, byl nucen vyrovnat se s vysokým počtem hrobů, které by tak měly vzniknout v krátkém období asi 50 let. Hypotézu o počátku pohřebiště bez kostelní stavby na počátku 12. století však nelze s ohledem na absenci přímých opor jednoznačně přijmout. Společné pohřbívání několika osad (které jistě provázelo opuštění lokálních řadových nekropolí) na místě bez sakrální stavby, se však jeví jako obtížně zdůvodnitelné.

<sup>70</sup> Do přímé souvislosti dává opouštění řadových pohřebišť a vytváření hřbitovů v okolí kostelních staveb *P. Sommer*. Změnu klade (především na základě svědectví některých písemných pramenů) rovněž do 1. pol. 12. století – *Sommer 1989, 57-59; 2001, 41-42*.

kteřá by vřak nutně musela navázat na sít' již stojících staveb.<sup>71</sup> Svědčí vřak pro tuto variantu i jiné druhy pramenů?



**Obr. 5.** Mezi opuřtěním řadových pohřebiřt' a vznikem kostelních hřbitovů eviduje archeologie v řadě západoevropských oblastí relativně krátkodobou etapu pohřbívání v intravilánech osad u jednotlivých usedlostí. Na sídlišti odkrytém u Kircheimu v dolním Bavorsku jsou tato drobná pohřebiřt' datována do doby kolem r. 700. Jejich zánik pravděpodobně souvisí s přesunem pohřbívání k blízkému kostelu sv. Ondřeje založenému v 7. století. Tento typ nekrolí v západoslovanském venkovském prostředí neevidujeme (podle *Christlein 1981*).

Zaměřme nejdřívě pozornost na hřbitovy obklopující venkovské románské kostely. Nejstarřší nálezy na nich by měly chronologicky odpovídat nejmladřšímu horizontu řadových pohřebiřt'. Musíme bohužel konstatovat, že mimo zmíněnou Radomyřř u Strakonice a pouze předběžně publikovaný výzkum pohřebiřt' okolo současného kostela v Mikulčicích (*Klíma 1987*) čerpáme naše poznatky výhradně ze starých náhodných nálezů nebo izolovaných záchranných akcí. Česká a moravská archeologie dosud nevěnovala tomuto typu památek soustavnějši pozornost. Za neutěšeným stavem vřak stojí mimo artefaktuální neatraktivnost i objektivní faktory: okolí kostelů zpravidla sloužilo pohřbívání kontinuálně často až do počátku 20. století, což přirozeně obnářelo i ničení starřších fází pohřbívání. Přínosný je tedy především výzkum těch lokalit, kde se vrcholně středověký a novověký hřbitov prostorově alespoň z části nepřekřýval s raně středověkým.<sup>72</sup> Mimořádný význam z tohoto pohledu přikládáme novému výzkumu ve Vrbně u Mělníka.

<sup>71</sup> Zánik řadových pohřebiřt' je spojity s přesunem pohřebiřt' ke kostelům, čili zřejmě často do těsného kontaktu s raně středověkými sídlišti. Bezpochyby důležitá položka v argumentačním řetězci se vřak nejprve musí vyrovnat s řiřší problematikou vlastností a dynamiky raně středověkého venkovského osídlení před stabilizací sídelní sítě ve vrcholném středověku.

<sup>72</sup> I v těchto případech je vřak třeba zohlednit mechanismus růstu nekrolí. Nejstarřší hroby se mohou nacházet v okolí kostelní stavby, které bylo zpravidla zničeno mladřším pohřbíváním. K těmto případům v Čechách *Jeřek 1998*.

Ves Vrbno se nachází necelé 4 km od významného raně středověkého centra Mělník v úrodném kraji nedaleko soutoku Vltavy s Labem. Podobně jako u velké většiny románských sakrálních staveb ve venkovském prostředí, jsou i historické souvislosti vzniku vrbenského kostela zastřeny mlčením písemných pramenů. Vrbno je poprvé zmiňováno teprve v r. 1236, kdy královna Konstancie daruje zdejšímu kostelu desátek z nedalekého Řepína. Vše nasvědčuje tomu, že ves byla do té doby součástí knížecího majetku vytvářejícího bezprostřední hospodářské zázemí mělnického hradiště (Štefan – Varadzin 2005, 404). Uprostřed dnešní oválné návsi stojí kostel Povýšení sv. Kříže, jehož loď si až po štít zachovala románskou podobu (obr. 6). Uměleckohistorické datování stavby A. Merhautovou (1971, 356-357) do poloviny 12. stol. pokládáme s ohledem na absenci jakýchkoliv signifikantních prvků za nedostatečně odůvodněné (k datování nově Sommer 2005, 417).

V roce 2003 bylo možno několika drobnými sondami vstoupit do chrámového interiéru, kde se podařilo odkrýt základy původní románské apsidy<sup>73</sup> a o dva roky později uskutečnit rozsáhlý záchranný výzkum části přiléhajícího raně středověkého pohřebiště, jež poskytl 250 hrobů.<sup>74</sup> Výsledky výzkumu ještě nebyly vyhodnoceny, na tomto místě lze zmínit jen některá důležitá zjištění. Byly shromážděny doklady o počátcích kostelního pohřebiště již na přelomu 11. a 12. století. Chronologické určení se opírá o celkovou situaci na nalezišti a o svědectví pěti mincí v podobě tzv. obolu mrtvých, z nichž nejstarší dvě ražby náležely do knížecí vlády Vratislavu II. (1061-85).<sup>75</sup> Vrbno tedy představuje lokalitu, která umožňuje časově spojit zánikový horizont řadových pohřebišť „opodál dědin“ se vznikem kostelních hřbitovů.

Protože výzkum zachytil hranice nekropole na více místech, lze celkový počet pohřbených z období zhruba od přelomu 11. a 12. století do 2. třetiny 13. století odhadnout na 1500 až 2000 jedinců. Jakkoliv předběžný odhad přináší důležité svědectví: pohřebiště nemohlo sloužit jednomu sídlišti. Výpočet průměrných 300 žijících jedinců dovoluje odhadnout pět až šest sídlišť přinášejících své mrtvé ke kostelu. Ve Vrbně se tedy setkáváme se spádovou oblastí, kterou můžeme spojit s formujícím se farním okruhem, který byl zřejmě utvářen venkovskými osadami tvořícími hospodářské zázemí mělnického hradu.

Výzkum také vyvrátil hypotézu o kontinuitě pohřbívání na místě od 10. století,<sup>76</sup> vzniku kostelního pohřebiště naopak předcházelo opuštění staršího sídliště fungujícího od 6./7. století. Bylo shromážděno mnoho poznatků osvětlujících pohřební zvyky na nejstarších hřbitovech tohoto typu. Rozsah hřbitova značně překračoval jeho pozdější obvod vytyčený zřejmě při stabilizaci vesnického půdorysu ve vrcholném středověku a ve všech případech přesně

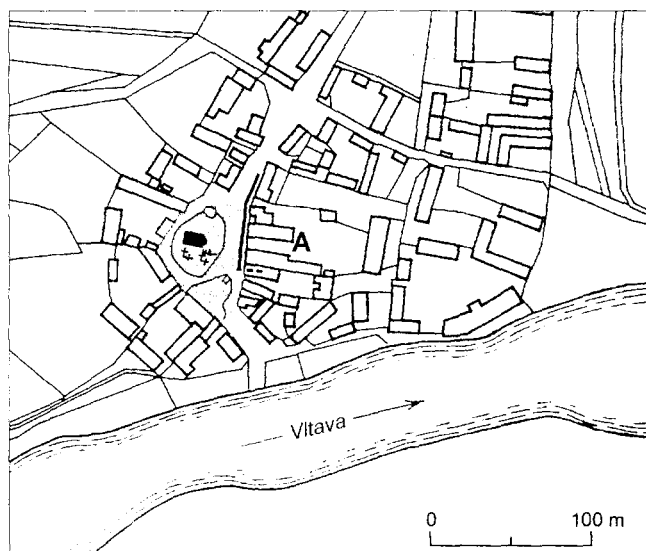
<sup>73</sup> Výzkum Archeologického ústavu AV ČR v Praze (Štefan – Varadzin 2005). K datování vzniku stavby však tento výzkum neposkytl žádné nové poznatky.

<sup>74</sup> V 60. letech 20. století odkryl B. Nechvátal severně od kostela 13 hrobů z nichž jeden obsahoval 126 denárů uložených kolem poloviny 12. století (Hásková – Nechvátal 1992).

<sup>75</sup> 2 x Vratislav II. (1061-1086), Břetislav II. (1092-1100); Vladislav I. (1120-1125), Přemysl Otakar II. (asi 1260-1278) - Mility – Polanský – Štefan – Varadzin 2006.

<sup>76</sup> Z náhodných výkopů na konci 19. stol. jsou hlášeny nálezy koster a hrnců (Klápště 1999, 801-802). S velkou pravděpodobností se však nejednalo o hrobové nálezy ale o keramiku pocházející z četných sídlištních situací zjištěných novým výzkumem. Žádné hroby obsahující inventář datovatelný před 11. stol. výzkum v r. 2005 neodhalil.

respektoval rozsah dnešní návsi. Uspořádání hrobů do řad v počáteční etapě připomíná do jisté míry nekostelní pohřebiště; teprve v určitém časovém odstupu došlo k zahušťování hrobů v blízkosti kostela doprovázeném jejich vzájemným narušováním (tzv. etážovité pohřbívání). Hřbitov byl součástí širšího sídelního celku umístěného ve vrcholové partii nevelkého náplavového kužele u soutoku Vltavy a Labe, který zahrnuje i rozsáhlý areál obehnaný příkopem v těsném sousedství pohřebiště. S největší pravděpodobností ho lze interpretovat jako vrchnostenské sídlo, snad hospodářský dvorec.



**Obr. 6.** Vrbno u Mělníka na indikační skice z poloviny 19. století s vynesemím základních komponent rané středověké topografie. **Šedý rastr** - zjištěný rozsah pohřebiště konce 11.-13. století okolo kostela Povýšení sv. Kříže (vyznačen půdorys románské fáze). Pravděpodobně v době stabilizace půdorysu vsi ve vrcholném středověku se rozsah hřbitova zúžil na prostor vymezený dnešní ohradní zdí. **A** - vnitřní plocha areálu ohrazeného příkopem o dvou fázích zasypaného v průběhu 13. století.

Naskýtá se přirozeně otázka, do jaké míry lze situaci v zázemí mělnického hradu zobecnit. Limitující je především velmi nízká reprezentativnost ostatních položek. V úvahu připadá situace v okolí kostela P. Marie v Přešticích (okr. Plzeň-jih) dotčená nedávno záchranným výzkumem. U jednoho z pohřbů zde byla nalezena mince Vratislava II. (předběžně Čechura 2005, 368). Kostel, který v baroku ustoupil novostavbě, přitom vystupuje v písemných pramenech teprve v 1. polovině 13. století. (Poche 1980, 3. sv., 175-177). Odůvodněně lze o pohřbívání přinejmenším od konce 11. století uvažovat v okolí kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8). Výskyt samotných esovitých záušnic menších průměrů jako argument pro pohřbívání v 11. století sloužit nemůže, menší exempláře se totiž vedle velkých kruhů zřejmě běžně vyskytovaly do počátku 13. století.<sup>77</sup>

<sup>77</sup> Bez bližší znalosti souvislosti nemůžeme vyloučit (spíše výjimečnou) variantu prostorové návaznosti kostelního hřbitova na starší řadové pohřebiště; srov. např. Klápště 1994, 172, obr. 92.

#### IV.1.3. Vznik venkovských sakrálních staveb v umělecko-historických, archeologických a písemných pramenech

Vše, co bylo uvedeno, nás nutí předpokládat na našem území dostatečně rozvinutou síť sakrálních staveb již na počátku 12. století. Úsudek založený na výpovědi archeologických pramenů se však ocitá v rozporu s poznatky dějin umění, které významnější nárůst kostelů mimo opevněná centra datují teprve od poloviny 12. století a především v průběhu první poloviny věku následujícího (obr. 7).

Za hlavní příčinu této disproporce lze považovat objektivní okolnosti, které formovaly prameny historie umění. Orientační představu poskytne srovnání její pramenné základny v podobě celkově nebo částečně zachovaných staveb se zmínkami kostelů v raně středověkých písemných pramenech. Z celkových 39 písemně zachycených staveb bylo v době vydání kompendia Anežky Merhautové (1971) přístupných umělecko-historickému zkoumání pouhých devět, tj. asi čtvrtina (tab. 2; obr. 8). Překvapivě malé prolínání obou skupin pramenů, které zjišťujeme, naznačuje, že dosud zachované památky nejsou reprezentativním snímkem historické skutečnosti.

č.	datace	lokalita	zasvěcení	prameny	fyzická podoba
1	před 993	Vrané u Zbraslavi	?	CDB I, 375	neznámá
2	před 993	Chcebus	?	CDB I, 375	neznámá
3	před 1034-1055	Svatý Jan Pod Skalou	Jan Křtitel	CDB I, 52, 359	neznámá
4	před 1034-1055	Domažlice	Jakub	CDB I, 52, 359	neznámá <sup>78</sup>
5	před 1034-1055	Veliz u Kublova	?	CDB I, 52, 359	neznámá
6	1061	Bílina	Petr	Kosmas II, 19	neznámá
7	1070	Žerčice/Žerčíněves (Boleslavsko)	?	Kosmas II, 27	neznámá
8	1070	Sázava	sv. Kříž	FRB II, s. 250	známá <sup>79</sup>
9	před 1092-1100	Putim	Petr	CDB I, 98 CDB II, 359	neznámá
10	před 1115	Řestoky	?	CDB I, 390	neznámá
11	před 1115	Bijadla	?	CDB I, 390	neznámá
12	před 1115	Opatovice	Michael	CDB I, 390	neznámá
13	před 1115	Praha-Na Zderaze	Petr	CDB I, 390	známá
14	před 1115	Zbraslav	Havel	CDB I, 390	známá
15	před 1115	Vrbčany (Kouřimsko)	?	Kan. Vyšehradský	známá
16	před 1125-1140	Praha-Petřín	Vavřinec	CDB I, 393	známá
17	1125-1140	Únětice	?	CDB I, 124	neznámá
18	1126	Říp	Jiří	Kan. Vyšehradský	známá
19	před 1130	Praha	Maří Magdaléna	CDB I, 111	neznámá
20	1134-1161	Mnichovice	Michal	Mnich Sázavský	neznámá
21	před 1136	Běstvína	Jan Křtitel	Kan. Vyšehradský	neznámý
22	před 1136	Slapy (u Čáslavi?)	Gothard	Kan. Vyšehradský	neznámá
23	1137	Žehuň/Žehouň	Gothard	Ann. Hrad.-Opat.	neznámá
24	před 1140-1148	Praha-Krušina	?	CDB I, 154 CDB II, 359	neznámá <sup>80</sup>
25	nejpozději 1142	Praha-Újezd	Jan	Kan. Vyšehradský	neznámá

<sup>78</sup> Kostel snad odkryt archeologickým výzkumem.

<sup>79</sup> Kostel odkryt teprve archeologickým výzkumem.

<sup>80</sup> Kostel odkryt teprve archeologickým výzkumem.

26	1165	Praha-Betlémské nám.	Ondřej	Zbraslavská kronika	neznámá
27	před 1167	Bechyně	?	CDB I, 280, 399	neznámá
28	před 1174-1178	Praha-Na Poříčí	Petr	CDB I, 290	známá
29	před 1175	Rokycany	?	CDB I, 285	neznámý
30	před 1178	Praha-Mysíkova ul.	Kosma a Damián	CDB I, 287	neznámá
31	1179-1181	Praha-Na Zderaze	Václav	RBM II, č. 1174	neznámá <sup>81</sup>
32	před 1182	Manětín	?	CDB I, 298	neznámá
33	před 1183	Stříbro	P. Marie	CDB I, 402	neznámá
34	1183	Praha-Na Bojišti	Jan	CDB I, 301, 402	známá
35	před 1186	Kadaň	?	CDB I, 310, 402	neznámá
36	před 1187	Praha-Martin ve Zdi	Martin	CDB I, 406	známá
37	před 1205	Tuklaty	Vojtěch	CDB II, 359	neznámá
38	před 1205	Hrusice	Vojtěch	CDB II, 359	známá
39	před 1255	Praha, pod Vyšehradem	Markéta	Vavřínc z Březové	neznámá

**Tabulka 2.** Raně středověké sakrální stavby v Čechách zmíněné nebo předpokládané (např. uvádějící archipresbytera) v písemných pramenech sepsaných před polovinou 13. století (výjimkou je údaj Vavřince z Březové o *capella rotunda*). Zahrnuty nebyly nelokalizovatelné kostely, stavby na hradištích a kláštery. Zaujme skutečnost, že polovina z uvedených kostelů vznikla již před koncem první třetiny 12. století.

K podobným závěrům dospívají rovněž archeologické výzkumy, případně důkladně stavebně historické průzkumy. Postupem času přibývají nálezy starších a předtím neznámých stavebních etap, mezi nimi poměrně často takových, které byly zničeny až do úrovně základů a které jsou přístupné pouze archeologickým metodám.<sup>82</sup> Ukazuje se, že poměrně běžným stavebním typem byly dřevěné kostely, které oproti zděným představovaly podstatně úspornější a tedy dostupnější řešení; i ty byly v následujících stoletích vystřídány prostornější, výstavnější nebo obranyschopnější zděnou architekturou<sup>83</sup> nebo byly naopak zcela opuštěny.<sup>84</sup> Malý počet rozsáhlejších výzkumů v interiérech našich sakrálních staveb zatím neposkytuje spolehlivou představu o četnosti jevu, avšak pohled do sousedního Německa, poznamenaného řadou

<sup>81</sup> Kostel odkryt archeologickým výzkumem.

<sup>82</sup> Pozoruhodným případem je kostel sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech. Ačkoliv náleží mezi jednodlní románské stavby řazené zhruba k polovině 12. století, archeologický výzkum prokázal hned dva starší zděné předchůdce v podobě jednodlní budovy z 11. století následované rotundou (!) z přelomu 11. a 12. století. O širším zobecnění tohoto příkladu lze diskutovat, jeho význam však spočívá v obecnějším metodickém dosahu. (*Dragoun – Tryml 1977*); na omezené možnosti zobecnění upozorňuje s ohledem na nejasnou majetkovou příslušnost kostela *J. Klášť 2005*, 59-60). Další nález románských zděných základů pod mladším kostelem, tentokrát barokním, byl učiněn v Praze na Pankráci (*Olmerová 1976*).

<sup>83</sup> O běžném výskytu dřevěných kostelů lze usuzovat z letmé zmínky Kanovníka Vyšehradského k r. 1134. Mezi dřevěné kostely nalezené při archeologickém výzkumu náleží např. sv. Vít v Zahrádce (*Hejna 1978*), sv. Jan Křtitel v Nudvojovicích (*Prostředník 2003*) nebo kostel Božího těla v Kopistech (*Klášť 1994*, 56-60). Všechny tři byly nahrazeny zděnými následovníky ještě před koncem 13. století. Posledně jmenovaný příklad přibližuje nesnáze při archeologické identifikaci pozůstatků dřevěných konstrukcí s horizontálně uspořádanými prvky, které dřevěným kostelům u nás i v okolních zemích dominovaly. Ukazuje se tím, že v řadě případů (zejména u výzkumů menšího rozsahu) mohou tyto stavby zcela unikat.

<sup>84</sup> Kostel bez zděného následovníka prozkoumaný v Nesveticích na Mostecku obklopený hřbitovem (*Brych 1989*) mimo jiné dokládá, že i v případě dřevěných kostelů lze počítat alespoň s některými farními funkcemi. Příklad tohoto typu lokalit je pozoruhodný ještě z jednoho hlediska: kdyby okolnosti nedovolily prozkoumat naleziště ve větším rozsahu, pak v případě, že by bylo zachyceno jen několik ojedinělých hrobů, uvažovalo by se pravděpodobně o nekostelním pohřebišti. S podobnými příklady se setkáme i v sousedních zemích, např. v Zalaváru (*Müller 1995*) a Fönyed-Gólyásfa v Maďarsku (*Aradi 2005*, 196).

výzkumů při poválečné rekonstrukci země a při rozsáhlé adaptaci kostelních interiérů o generaci později, ukazuje na zcela běžný výskyt dřevěných nejstarších etap a na poměrně dynamické nahrazování starších staveb novými a to často ještě v průběhu raného středověku (katalog. *Ahrens 2001*, 6-96).

Další – nepochybně negativní – úlohu sehrávají omezené možnosti umělecko historického datování nejstarší zděné architektury, zejména ve venkovském prostředí. Bezpečný přenos datace – východisko chronologického určení – by dokonce bylo možné redukovat v zásadě jen na autentika (ačkoliv i o jejich příslušnosti k zachované fázi staveb je možné pochybovat) a stavební nápisy, neboť souvislost písemné zmínky se zachovanou stavební etapou posuzované památky zpravidla není zaručena. To výrazně snižuje počet referenčních staveb: pro druhou polovinu 12. století máme jen malé množství takových opor, zatímco pro první polovinu – důležitou z našeho hlediska – disponujeme jediným sporným dokladem.<sup>85</sup> Hledání shod a rozdílů mezi bezpečně datovanými a zbývajícími stavbami, jichž je většina, je nejčastěji odkázáno na takové znaky (stavební technika, dispozice, proporce), které mohou vést jen k dosti podmíněným závěrům. Zejména u venkovských kostelů řazených do 12. století se lze jen v malé míře opřít o náročněji vyhotovené stavební články, které by dovolily spolehlivější určení.

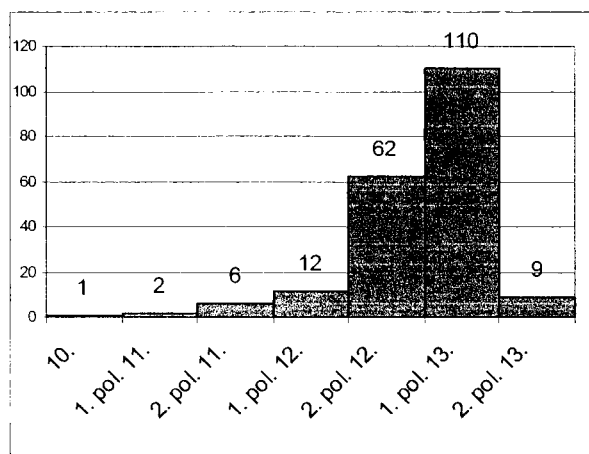
Tyto poznatky vedou k závěru, že rozložení raně středověkých sakrálních staveb v čase a jejich převaha v mladším období, které předkládá umělecko historické bádání (*obr. 7*), nejsou spolehlivá svědectví proti existenci určité sítě venkovských kostelů v době zanikání řadových pohřebišť. K tomu vlastnosti pramenné základny jednoduše nepostačují. Zdá se spíše, že odráží obecnou tendenci nahrazování starších staveb mladšími, naplňujícími vyšší nároky. V postupném nárůstu počtu kostelů se projevuje rovněž stavební aktivita v nově kolonizovaných oblastech a zcela jistě i neutuchající zahušťování původní sítě.

Poznatky vyplývající z archeologických pramenů zbývá ještě srovnat s výpovědí písemných zpráv, které předpokladu budování sítě kostelů ve venkovském prostředí od přelomu 11. a 12. století neprotiřečí. Všechny příslušné zprávy reflektující stav do poloviny 12. století byly již v odborné literatuře porůznu uváděny, spokojíme se proto jen s jejich stručnou rekapitulací. Zcela stranou ponecháváme důležitou otázku okolností vzniku těchto údajů, je však podstatné, že řada z nich byla zaznamenána nahodile. Tato skutečnost se dotýká zejména kvantitativní reprezentativnosti informací.

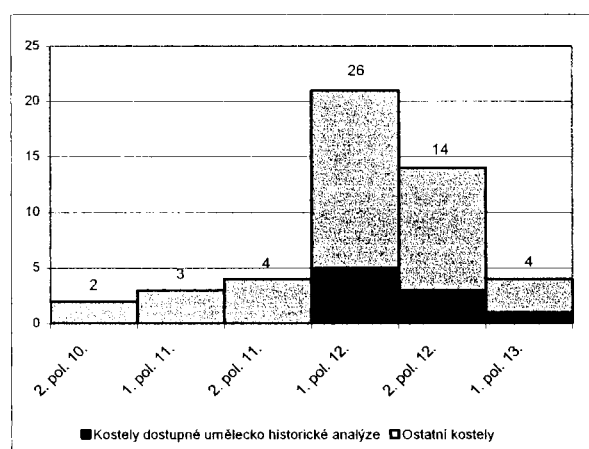
---

<sup>85</sup> *A. Merhautová (1971)* eviduje pro toto období celkem čtyři, případně pět autentik (v Praze-Bohnicích, Jakubu u Kutné Hory, Řečanech, v Praze-Starém Městě ze sv. Ondřeje, příp. v Nudvojevicích). Z kostelů datovaných stavebními nápisy: Albrechtice u Sušice, Lenešice, Praha-Kyje, Praha-Průhonice a Praha sv. Jan Na Zábradlí. O datování posledně zmíněné stavby do doby biskupa Heřmana (1099-1122) podle nalezené desky autorka pochybuje. K autentikám: *Pavlíková 1951; Flodr 1954*.





**Obr. 7.** Časové zařazení románských kostelů v Čechách podle umělecko historických poznatků. Podkladem bylo kompendium A. Merhautové (1971). Převažují stavby z 2. poloviny 12. a 1. poloviny 13. století.



**Obr. 8.** Rozložení kostelů v čase podle zmínek v písemných pramenech. Stavby dostupné umělecko historickému bádání představují jen malou část dosahující pouhé čtvrtiny.

Nejstarší indicii nalezneme v Kosmově líčení, které mimoděk uvádí, že během pouhých sedmi měsíců na přelomu let 1092 a 1093 (tedy přibližně v době závěru řadových pohřebišť) bylo vysvěceno *mnoho* kostelů a kněží (*Kosmas II, 51*). Není ovšem jisté, jestli se informace alespoň dílem týká venkovského prostředí. Jako hodnotnější proto vnímáme příběh zaznamenaný Kanovníkem Vyšehradským k r. 1137 o zázračném uzdravení choré ženy z Běstviny na Čáslavsku, který zmiňuje jejího bratra výslovně jako faráře tamního kostela (*parochianus ecclesiae*). Hlavním naučným poselstvím známého příběhu má být více než cokoliv jiného právě apelace na princip farní příslušnosti – nemocná žena má na radu svatých obětovat dar za uzdravení na oltář *svého* kostela. V listině datované do období vlády Soběslava I. (1125-1140) se dočítáme o soukromém založení kostela kanovníkem Zbyhněvem na svých statcích v Úněticích; pramen dokládá křestní a pohřební funkci chrámu. Listina v neposlední řadě ukazuje, jak malý majetek nedosahující jedné celé vesnice postačoval k hmotnému zabezpečení kostela a rovněž

z jak nízkého sociálního prostředí mohli nově ustanovení kněží pocházet (*CDB I*, 124). V listině z roku 1143 vyzývá papežský legát Guido pražského a olomouckého biskupa k přesnějšímu vymezení hranic farních obvodů (*CDB I*, 135).<sup>86</sup> Tato zpráva poukazuje na existenci (byť nepřesně vymezených) farností v obou diecézích již před polovinou 12. století. Důležité svědectví přináší *Homiliář opatovický* z 1. poloviny 12. století určený k duchovní kultivaci českého prostředí, který jasně akcentuje dodržování principu příslušnosti farníka ke konkrétnímu kostelu a knězi. V souvislosti s církevními stavbami zmiňuje také *atrium ecclesiae*, v jehož rámci lze důvodně předpokládat i farní hřbitov (*Sommer 2001*, 41-42). Uvést lze i Helmholdovu kroniku sepsanou kolem poloviny 12. století, která o České zemi uvádí, že „...je plná kostelů a Božího náboženství...“ (*Helmold*, s. 14).<sup>87</sup> Svědectví sporadických rozsáhlejších soupisů majetků se nezdá být pro řešenou otázku příliš směrodatné. Např. listina olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka z r. 1141, která uvádí výčet veškerých majetků biskupství, neobsahuje jedinou zmínku o venkovské sakrální stavbě (srov. *CDB I*, 115).

Bližší představě o hustotě sítě venkovských kostelů v počátečním období tak prozatím brání charakter pramenné základny. Na problematičnost uměleckohistorického svědectví již bylo poukázáno, archeologický přístup limituje faktorů více. Za jisté můžeme pokládat, že o jedno kostelní pohřebiště se najednou muselo dělit několik sídlišť - ve Vrbně stejně jako v Radomyšli nebo jak se s tím ostatně běžně setkáváme ještě v mladším středověku. I tato výrazná redukce míst pohřbívání po zániku řadových pohřebišť nepochybně úměrně snižuje pravděpodobnost archeologické evidence. Určitou představu si tak alespoň prozatím můžeme učinit na základě těch svědectví, která přibližují maximální možné vzdálenosti míst vybavených farními funkcemi od příslušných venkovských osad. Jeden z příkladů představuje farnost ustavená v r. 1203 s kostelem v Rynarci na Pelhřimovsku, která sloužila 23 sídlištím vzdáleným až sedm kilometrů (*Dobiáš 1918; 1927*, 31-35). Jde-li o samotnou fyzickou dostupnost, pak podnětné může být i přihlédnutí k novověkým poměrům, z nichž zaujme např. situace v čerstvě kolonizovaném Moravském Valašsku v 17.-18. století (viz *Exkurz*). Navzdory náročnému horskému terénu museli farníci z nejbližších osad docházet za svátostmi a se svými mrtvými až 17 km. Zahušťování sítě kostelů v průběhu 12. a 13. století ale tyto vzdálenosti zkracovalo, počet současně pohřbívajících u jednoho kostela se tím snižoval a „odebíral mrtvé“ původním farnostem.

<sup>86</sup> „Ad hec episcopis precepimus, ut in parrochiis suis plebales ecclesias distinguat.“

<sup>87</sup> V první kapitole první knihy se Helmold pokouší o postizení charakteristických znaků vybraných národů ve střední a východní Evropě (Uher, Polska, Ruska, Korutanska a Čech).

Farní organizace jako jedna z institucí raně středověkého českého státu, se nepochybně vyvíjela postupem času v souřadnicích spojujících vývoj mocenských poměrů, zájmy církve a její emancipační snahy a možnosti masové integrace venkovského obyvatelstva do systému. K důležitým tématům jako je vznik celé organizace, vlastnictví venkovských sakrálních staveb a příčiny jejich budování, uplatňování farních práv, problematika desátku, rozsah provozovaných svátostí, hraniční spory o farnosti nebo donucovací prostředky organizující venkovské obyvatelstvo, se archeologie může vyslovit jen malým dílem. Její svědectví se opírá zejména konstatované změny pohřbívání okolo přelomu 11. a 12. století jak v Čechách, tak na Moravě. Jejich relativně rychlý průběh nutně vede k závěru o jednotném projektu, jehož záštitou mohl být v dané době jedině panovník, na Moravě pak jednotlivá údělná knížata. Předpokládaný nemalý počet kostelů ve venkovském prostředí již na počátku 12. století nutně vyvolává otázku jejich vlastnictví, které zřejmě nemohlo být výhradně panovnické. Tím se úzce dotýkáme diskuse o době formování pozemkové šlechty a obecně o majetkoprávních poměrech v Českých zemích 10.-12. století. K cílům ani možnostem tohoto příspěvku řešení této otázky nenáleží. Vypjatá debata nad tímto problémem nicméně naznačuje, že rozhodně nebylo řečeno poslední slovo (srov. např. *Jan 2006*, 213-214 *versus Třeštík – Žemlička 2007*). Příklad soukromého Zbyhňěvova založení však ukazuje, že pro vybavení kostela nebyl rozsáhlý pozemkový majetek, s nímž se setkáváme až od poloviny 12. století, nezbytný.

Překvapivé je mlčení písemných pramenů o vzniku farní organizace. Posuzováno prizmatem archeologických dokladů se však přeci jen jeden pramen objevuje. Kosmas nás v první kapitole třetí knihy seznamuje s opatřeními Břetislava II. vyhlášenými o svatováclavském setkání „*veškerým dvořanům a předákům*“ na Pražském hradě roku 1092, kterými „...vyplenil..., aby se již budoucně nedály v lidu božím“, „*pohřby, jež se děly v lesích a na polích*“ (*Kosmas*, III: 1, s. 143).<sup>88</sup> Akt, vykonaný Břetislavem podle Kosmy „*k užitku církve*“ a „*ve prospěch této země*“, „*rozlícen velikou horlivostí pro křesťanské náboženství*“, který spadá do závěru řadových pohřebišť, se ve světle archeologických pramenů jeví jako víc než pouhé vypořádání se s okrajovými skupinami pohanů. Měl-li mít tento zákaz reálný efekt, musel k zapovídáním nekropolím nabízet systémovou alternativu. Je tedy nutno předpokládat,

---

<sup>88</sup> Kosmas pořádně současným badatelům zamotal hlavu tím, že stejný zákaz vložil do úst již Břetislavu I., který jej měl mezi jinými pronést i s přísnými sankcemi za jeho porušení r. 1039 nad hrobem sv. Vojtěcha v Hnězdně. Zemřelý měl být znovu pochován „na hřbitově věřících“, Kosmas tedy přímo nehovoří kostelním hřbitově („...*mortuum tamen in poliandro fidelium humi condant denuo.*“ *Kosmas (ed. Bretholz)* II:4, s. 88. Za předpokladu, že v 1. polovině 11. stol. neexistovala nějaká hierarchie nekostelních pohřebišť (svěcená – nesvěcená) je toto prohlášení v jasné kontradikci se zjištěním archeologie a jeho vymáhání mohlo mít sotva reálný význam. Vzhledem k tomu, že tzv. hnězdnská statuta známe pouze od Kosmy, nemůžeme vyloučit, že kronikář svému oblíbenému knížeti přiřkl řešení problému, který byl aktuální teprve v době Břetislava II., tedy v průběhu Kosmova života.

že součástí rozsáhlé proměny muselo být budování a vybavování venkovských kostelů alespoň některými farními právy.

## **IV.2. Pohled okolo – počátky venkovských kostelních hřbitovů a farní organizace v evropských souvislostech**

### **IV.2.1. Západní Evropa**

Téma počátků pohřbívání vázaného k sakrálním stavbám a s tím spojené opouštění předchozích míst posledního odpočinku, je bezesporu nositelem významného svědectví v oblasti institucionalizace křesťanství, sociální diferenciaci, proměny vztahu k zemědělným, nebo změn sídelní-topografie. Přes zjevný potenciál však bylo jako vlastní předmět zájmu objeveno západní a středoevropským badáním relativně nedávno, o čemž svědčí i nepřilíš dlouhý soupis speciálních prací. Předchozí nezáměr vyvěrá v první řadě z omezující tradice odděleného „systematického“ studia ve skutečnosti spolu „v přirozeném světě“ souvisejících archeologických nálezových prostředí. Podstatným iniciátorem debaty byly množící se objevy malých skupin hrobů na raně středověkých západní- a středoevropských sídlišťích zkoumaných ve velkém rozsahu teprve v 70. a 80. letech. Ty relativizovaly jednoduchou sekvenci řadové pohřebiště – kostelní hřbitov, kterou předpokládalo předchozí badání (srov. *Fehring 1979*, 565). Jednu z prvních systematických analýz problematiky podnikl téměř před 20 lety *H. Steuer (1988*, 30-32); nejnovější souhrn pro západoevropské prostředí ukázal, že plejáda otázek a nejistot se s dalšími výzkumy ještě rozmnožila (*Zadora-Rio 2003*). Z těchto důvodů nelze na tomto místě usilovat o více než nastínění základních obrysů problému.

Přenesení pohřbívání ke kostelům je v evropském měřítku „událostí dlouhého trvání“ *par excellence*. Má svůj počátek za hradbami pozdně antických středomořských měst a svůj opožděný konec např. na baltské výspě Evropy v 18. století, kdy jsou zde opuštěna venkovská pohřebiště v mnoha směrech připomínající naše „řadová“ (*Valk 2001*). Reálný stav v každé konkrétní oblasti je přirozeně průsečíkem ideálních nároků organizující moci a reálných možností jejich naplnění.

Kořeny přimykání zemřelých k sakrálním stavbám lze sledovat v pozdně antických křesťanských komunitách, pohřbívajících své zemřelé zprvu v antické tradici za hradbami měst. V 5. a 6. století se již plně projevuje magnetismus martyrií a bazilik stavěných na těchto nekropolích nad hroby mučedníků. Pohřeb *ad sanctos* měl zemřelému zajistit ochranu svatého patrona a přimluvu v okamžiku posledního soudu. Již ze 6. století pochází první zákazy pohřbů v církevních interiérech, které budou napříště stálou součástí církevního zákonodárství. Kult

relikvií oslabuje rovněž antický odpor k tělesným pozůstatkům zemřelých a křesťanské hřbitovy často „obrůstají“ novými sídlišti (Ariès 2000, 48-; ke kultu relikvií a pohřbu *ad sanctos* - Geary 1994, 41-43).

Zcela dominantním typem nekropolí merovejského období jsou však od 5. století v západo- a středoevropském prostředí řadová pohřebiště bez církevní stavby situovaná opodál osad sloužící jedné popř. několika venkovským komunitám. Ke společným znakům těchto někdy značně rozsáhlých pohřebišť náleží převažující východozápadní orientace do krátkých řad položených hrobů a často bohatá výbava doprovázející zemřelé.<sup>89</sup> Pohřební zvyklosti na těchto lokálních nekropolích, které zřejmě náležely k „obecní“ sféře, byly zcela v kompetenci rodinných jednotek pohřbívajících. Především nejmladší fázi užívání pohřebišť provázelo téměř systematické vykrádání starších hrobů (např. Stork 1997a, tam další lit.). Pokus o interpretaci jevu přinesl několik protichůdných hypotéz a byl vysloven i ne zcela neodůvodněný názor kladoucí jej do souvislosti s prosazujícím se křesťanstvím (Koch 1973).

Na základě relativně spolehlivé chronologie pohřebních inventářů se zánik tohoto typu nekropolí odehrál ve většině oblastí francké říše v poměrně krátkém časovém rozpětí od 2. poloviny 7. do poloviny 8. století.<sup>90</sup> Klíčovým problémem je jednak důvod hromadného opuštění lokálních pohřebišť jednak identifikace jejich bezprostředního nástupce či nástupců.

Překvapivý je především naprostý nezáměr dobových církevních normativních dokumentů o regulaci míst pohřbívání (Zadora-Rio 2004, 2). Jediný (avšak téměř o 100 let mladší) *Capitulatio de partibus Saxoniae*, vztahující se ovšem pouze k nově anektovanému Sasku a Frisku, zapovídá pohřeb na pohanských pohřebištích ve prospěch kostelních hřbitovů.<sup>91</sup> Projekce tohoto pramene na dřívější situaci v již christianizované francké říši (např. Fehring 1979, 565), může být zavádějící. Mladší prameny již se samozřejmostí hovoří o hřbitovech *in atrio ecclesiae*.

Problém christianizace francké společnosti a v 6. století anektovaných oblastí Alamanie a Bavorska přesahuje zadání této práce (např. James 1998, 212-158; Lorenz 1997; Mayr 1988).

---

<sup>89</sup> Přehlednou charakteristiku s novou soubornou literaturou poskytují nejlépe katalogy výstav: francké prostředí: Koch 1996, Alamanie: Stork 1997, Bavorsko: Zeller 1988.

<sup>90</sup> V okrajových oblastech je možno sledovat někdy i značné opoždění vůči hlavnímu trendu. Např. v sousedním severovýchodním Bavorsku jsou evidována řadová pohřebiště sloužící ještě v 9., či dokonce na počátku 10. stol. (Haberstoh 2000), ještě v 11. stol. pak běžně fungují „řadová“ pohřebiště ve východních oblastech francké říše osídlených převážně původním slovanským obyvatelstvem (pro Durynsko Bach – Dušek 1971). Části obyvatelstva je však v tomto období již vyhrazen pohřeb na svěcené půdě v okolí kostelů.

<sup>91</sup> „Iubemus ut corpora christianorum Saxonorum ad cimeteria ecclesiae deferantur et non ad tumulus paganorum.“ (MGH Capit. 1.26.22:69). Není výjimečným jevem, že normativní nárok a realita nejdou ruku v ruce. K reálnému prosazení pohřbívání u kostelů dochází v Sasku teprve přibližně o sto let později. Do té doby bez přerušení pokračuje provoz starých lokálních pohřebišť. Stavba nejstarších kostelů je pravděpodobně dílem christianizované saské šlechty (Laux 1999, 278-280).

Klíčové je však pro naše otázky zjištění, že nositelem nové víry byla v první řadě vydělená skupina obyvatelstva, pro níž se v německé historiografii pro nedostatek diferencovanější dobové terminologie vžil obecné označení „Adel“. Její přítomnost indikuje dnes na řadě lokalit existence malých skupin hrobů s výjimečnou výbavou (doklady naposledy sebral *Böhme 1996*). V některých šťastných případech lze na jedné lokalitě pozorovat pohřební zvyklosti této elity po několik generací. Vydělená skupina bohatě vybavených hrobů se často vyskytuje již na řadovém pohřebišti či v jeho sousedství (např. *Wintergerst 1999; Krohn 2002*). V rozmezí od 6. do 8. století dochází ve všech částech francké říše k mohutnému nárůstu výstavby drobné venkovské sakrální architektury, jejímiž iniciátory jsou v podstatné míře právě příslušníci rané pozemkové šlechty. Vzepětí zbožnosti této společenské skupiny dokumentují navíc od 8. století desítky donací činěných ve prospěch velkých církevních institucí (např. *Innes 2004, 18 ff.*). Majetkoprávní nároky k vlastnickým kostelům (*Eigenkirchen*) uplatňované rodinami zakladatelů mají svůj archeologický odraz v pohřbech v interiérech staveb či v jejich bezprostředním okolí. Nejstarší pohřby přitom často provází ještě bohatá hrobová výbava, která mj. umožňuje pevnější časové zařazení vzniku staveb. Evropská archeologie dnes již disponuje několika desítkami dokladů tohoto pravděpodobně běžného fenoménu (obecně *Borgolte 1985; katalog Böhme 1996*). Funkce a formy provozu raných sakrálních staveb bohužel nejsou osvětleny písemnými prameny. Nízký počet pohřbů doprovázejících nejstarší fáze (často zprvu dřevěných) sakrálních staveb však jasně indikuje, že pohřeb na svěcené půdě si zpočátku vyhrazuje pouze rodina zakladatelů, tzn. většina populace často ještě několik desetiletí pohřbívá na „obecních“ pohřebištích bez církevní stavby.<sup>92</sup> Kdy a s jakou dynamikou však dochází k přenesení pochovávání celých venkovských komunit ke kostelům a čeho je tento jev vlastně důsledkem?

V sousedství vsi Lauchheim v Bádensku-Würtenbersku se uskutečnil svým rozsahem výjimečný archeologický výzkum (výsledky prozatím předběžně *Stork 1997*). Postupně bylo odkryto sídliště o rozloze 7-8 ha, osídlené od 6. do počátku 12. století, v rámci něhož bylo možno poměrně spolehlivě vydělit rozsah jednotlivých usedlostí. V odstupu asi 200 m od něj se rozkládalo řadové pohřebiště, odkryté téměř v plném rozsahu (více než 1300 hrobů). Nekropole sloužila přilehlému sídlišti obývanému přibližně 250 současně žijícími lidmi od 2. poloviny 5. století a byla opuštěna někdy mezi léty 660-680. Již v 7. století postihlo téměř 90% hrobů rabování. Přibližně v době zániku velkého pohřebiště se na okraji některých (i když zdaleka ne všech) usedlostí objevují malé skupinky hrobů. Datování mezi léta 680-720 se mohlo opřít

---

<sup>92</sup> Na několika řadových pohřebištích v Bavorsku byly odkryty stopy jednoduchých kůlových staveb (např. *Staubing - Christlein 1971; Aubing - Dannenheimer 1987, 11-40*) interpretovatelných jako drobné kostely nebo kaple. Již z JZ části Německa však navzdory rozsáhlé terénní aktivitě nejsou známy (*Theune-Grosskopf 1997, 474*). Jejich funkce a souvislost s ranou pozemkovou šlechtou zůstává nejasná.

jednak o často výjimečně bohaté vybavy, jednak o dendrodata získaná z dřevěných konstrukcí hrobů. Ve východní části sídliště se nacházel největší dvorec vsi. Na jeho okraji pak našlo poslední odpočinek 7 jedinců, z nichž některé doprovázely mimořádně honosné předměty. Nízký součet hrobů na těchto malých soukromých nekropolích kontrastuje s rozsahem řadového pohřebiště – velká část obyvatel vsi musela být po jeho opuštění pohřbena někde jinde. V úvahu přichází nejpravděpodobněji kostel sv. Petra v jádru dnešního Lauchheimu vzdálený necelý kilometr od raně středověké vsi. Do světla písemných pramenů však bohužel vstupuje teprve ve vrcholném středověku a prozatím se ho nedotkly ani archeologické aktivity.

Obdobný doklad tohoto způsobu pohřbívání může poskytnout bavorský *Kirchheim* zkoumaný na konci 70. a na poč. 80. let 20. stol. (*obr. 5*; předběžně *Christlein 1981a, 1981b*). Na sídlišti datovaném do 7. a 8. století bylo rozlišeno přibližně 12 rozsáhlých usedlostí. U šesti z nich byly podobně jako v Lauchheimu odkryty nevelké skupiny hrobů datované do doby kolem r. 700. Autor výzkumu odhaduje dobu jejich provozu nanejvýše na dvě generace. I když v tomto případě není známo příslušné řadové pohřebiště, lze očekávat, že časová sekvence bude obdobná Lauchheimu. Malý rozsah těchto „soukromých“ nekropolí opět vyvolává tázání po místě uložení většiny obyvatel vsi. V tomto případě připadá v úvahu kostel sv. Ondřeje v dnešním Kirchheimu, který dal zřejmě vsi jméno a okolo počátku 9. století se ocitl v jádru přesunutějšího sídliště. I když prozatím v kostele ani v jeho okolí archeologický výzkum neproběhl, může jako příklad posloužit kostel v sousedním Aschheimu vzdáleném od raně středověkého sídliště asi 1,5 km na západ (*Dannenheimer 1987*). První písemná zmínka o něm pochází z poloviny 8. stol. Dozvídáme se v ní, že zde byl před svým přenesením do Řezna pohřben sv. Jimram (†690). R. 755 se pak v Aschheimu konala první bavorská synoda. Archeologický výzkum odkryl pod dnešním kostelem pozoruhodný příběh. Na konci 6. stol. na tomto místě vznikla malá skupina výjimečně bohatě vybavených hrobů, nad nimiž krátce nato vzniká dřevěný chrám opět doprovázený pohřby s přepychovými předměty. Okolo r. 700 se kostel převléká do kamene a vybava uložených nebožtíků se v této době omezuje na jednoduché součásti oděvu. Důležité pro situaci v Kirchheimu je tedy zjištění, že v okolní krajině v době zániku řadových pohřebišť na konci 7. stol. již běžně fungovaly četné kostely. Nevelký rozsah výzkumu v okolí kostelní stavby v Aschheimu bohužel neumožňuje vyjádřit se k otázce, kdy kostel přestal plnit výlučnou funkci „mauzolea“ elity a kdy (a zda) začal být obkloповán hřbitovem určeným širokým vrstvám obyvatelstva.

Fenomén malých skupin hrobů uvnitř osídlené plochy se s rozvíjejícím se výzkumem ukázal jako značně rozšířený. Jsou známy z Bavorska (*Steuer 1982, 32, poz. 29*), Bádenska-Würtenberska (*Theune-Grosskopf 1997, 472-473*) z řady oblastí Francie (*Zadora-Rio 2003, 2-8*)

i Anglie (*Hadley 2001*, 17). Otázku vzbuzuje v první řadě délka provozování pohřbívání na sídlištích. Zatímco ve zmíněných oblastech Německa je zřejmě skutečně vázáno jen na nedlouhé období po zániku řadových pohřebišť, není vyloučeno, že v některé z nich fungovaly na území dnešní Francie podstatě delší dobu a to dokonce i ve vsích s vlastním kostelem. Řešení ale komplikuje jejich chronologické ukotvení – většina z nich již neobsahovala inventář a proto jedinou naději pro datování mohou nabídnout přírodovědné metody (*Zadora-Rio 2003*, 8).

V čem tedy spočívaly příčiny ukládání některých jednotek komunit mimo vznikající kostelní pohřebiště? Původní názor, odsouvající jev na tehdejší sociální periferii, se ukázal jako neoprávněný. Na svém soukromém pozemku (např. jako v Lauchheimu) zřejmě nějakou dobu ukládali své zemřelé i příslušníci nejmocnějších skupin obyvatelstva. Nepravděpodobný je i jejich výklad jako pohřbů jedinců odmítajících pohřeb na kostelní půdě pro odpor k novému náboženství. Řada těchto pohřbů (zejm. na německém území) obsahovala artefakty s jasnou křesťanskou symbolikou. Těsný prostorový kontakt zemřelých se světem živých, který ze staršího období prakticky neznáme naopak svědčí o oslabování obavy z nečistoty zemřelých, které je jednou z charakteristik nastupující křesťanské kultury (*Ariès 2000*, 48 ff.).

Pozoruhodný výklad nedávno nabídl pro tyto památky v Alamanii a Bavorsku *H. W. Böhme 1996*, 493-500). Vyšel z analýzy distribuce zlatých tepaných křížků (tzv. Goldblattkreuze), které se v relativně velkém množství objevují v 7. stol. na řadových pohřebištích a později také v některých hrobech v intravilánech osad. Jejich původ je zřejmě třeba hledat v mediteránní oblasti, zejm. na území osídleném Langobardy. Autor se domnívá, že jejich výskyt svědčí o vzájemných kontaktech a zřejmě i o recepci křesťanství a pohřebních zvyků z italských oblastí za Alpami. Důležité je zjištění, že tyto charakteristické památky nedoprovází ani v jediném případě současné pohřby situované v interiérech církevních staveb. Autor navrhuje „konfesní“ výklad situace: Rané církevní stavby vznikají ve zmíněných oblastech Německa z iniciativy elity svázané s franckými zájmy a prosazující franské formy křesťanství. Část obyvatelstva sympatizující s mediteránním křesťanstvím pak pohřeb na půdě kostelů odmítá a uchyluje se po opuštění (a snad jisté „tabuizaci“ obecního pohřebiště – *Christlein 1981*, 162) k ukládání zemřelých na soukromé půdě. Tento konfesní dualismus se podle Böhmeho v první polovině 8. století definitivním vítězstvím franského směru stírá, což vede k přesunu celé komunity ke kostelní stavbě.

Není třeba zdůrazňovat, že fenomén pohřbů na sídlištích sotva bude mít jedno univerzální vysvětlení. Inspirativní však může být pozornost, kterou Böhme upřel na (v obecném smyslu) sociální pnutí uvnitř jednotlivých komunit. Podle mého názoru nelze vyloučit ani demonstraci právní nezávislosti na vlastníkově kostela. Připomeňme zde příklad z pozdně antického



galorománského prostředí: Ve viennské provincii se zachoval hrob bohatého statkáře, který se r. 515 nechal pohřbít na svém pozemku. Na náhrobku stojí vytesáno: „*Penthogotus, opouštíje křehké pozemské bytí, nechtěl prosit o místo pro svůj hrob [na obecním hřbitově]; proto své tělo svěřil půdě, která mu patří*“ (cituje Ariès 2000, 58). Kdy a za jakých okolností však dochází k přesunu pohřbívání většiny venkovské populace k sakrálním stavbám?

Tyto otázky se přímo dotýkají problematiky formování farní organizace. Zde je však možné pokusit se pouze o všeobecnou charakteristiku. Důvodem jsou na prvním místě odlišné poměry v jednotlivých oblastech. Zatímco např. v Bavorsku předchází první vlna budování venkovských vlastnických kostelů zřízení biskupství, stojí za organizací duchovní správy v Porýní ve velké míře velké kláštery zakládané příslušníky panovnické rodiny a významných šlechtických rodů (Wood 2006, 79 ff.). Přesto se většina badatelů shoduje v tom, že vlastnické kostely poměrně záhy přebírají funkce center lokální duchovní správy (Wood 2006, 66 ff.; Haider 1994, 338-341). Diferencovanější posuzování však již vyžaduje sama náplň pojmu *farnost* (viz úvod). Podle zjištění J. Semlera (1983) doznávají proměn především formy vymezení hranic farnosti (*terminus*). Absence jakýchkoliv zmínek v církevně-právních pramenech o prostorovém vytýčení farních okruhů do doby kolem r. 800 vedly autora k domněnce, že merovejské a raně karolínské farnosti fungovaly na principu osobních vazeb farníků a faráře, resp. vlastníka kostela (tzv. *Personalpfarrei*). Za „teritorializací“ farnosti během vlády Karla Velikého stála především snaha o zpřehlednění výběru desátků, teologicky zdůvodněných jako dávky za vysluhování (mj. také pohřební) svátosti (Semler 1983, 41). Od karolínské doby také probíhají pravidelné biskupské vizitace (Fuhrmann 1995, 40-43).

Podle výše zmíněné chronologie závěru řadových pohřebišť by tedy vznik kostelních hřbitovů měl ve většině oblastí západní Evropy procesu „teritorializace“ předcházet. Z toho vyplývá, že pravidla příslušnosti konkrétních osob ke konkrétním kostelům (a tím i pohřbu u nich) se mohly lišit od pozdější praxe a mohly se např. překrývat s majetkoprávními nároky ke konkrétním osobám. Samotné zpřístupnění vlastnického kostela poddaným bylo s velkou pravděpodobností motivováno mj. také fiskálními zájmy – vedle vybírání desátku to byly i poplatky za vysluhování svátostí. Již od poloviny 9. století můžeme sledovat neúspěšné zákazy vybírání dávek za otevření hřbitova při pohřbu (Kyll 1972, 85-88). Kostel a jeho okolí sehrával v mnoha případech i funkci centra nižšího řádu. V jeho blízkosti se často nacházel dvůr vlastníka či správce, byly zde vybírány dávky a zřejmě se zde odehrávaly i pravidelné lokální výměnné transakce (s prameny Haider 336 ff.). Tuto rovinu významu staveb reflektují četné zákazy konání trhů, soudů apod.

A. Zadora-Rio (2003, 10-13) vyslovila před nedávnem na základě jí známých písemných pramenů názor, že vysvěcený, prostorově vymezený kostelní hřbitov, se stal běžnou součástí krajiny západní Evropy teprve v 11. či dokonce ve 12. století. Je sice pravdou, že jeho teologické zdůvodnění pochází teprve z této doby (Sommer 1989, 57), autorka však zcela opominula starší církevně-právní prameny, svědčící o podstatně časnějším prosazení tohoto fenoménu. Na počátku 10. století vizitační protokol Regina z Prümü určený pro trevírské biskupství se samozřejmě hovoří o *atrium ecclesiae*, jehož součástí je *cimiterium*. Prostor okolo kostela se hřbitovem má být přitom vždy ohrazen plotem (Kyll 1972, 80 ff.). Zákazy trhů a soudů v prostoru *atrium ecclesiae* přitom pocházejí již z karolínského období (tamtéž, 89). Stejný závěr nabízí i - ve středověku značně oblíbené - shrnutí kanonického práva provedené Burchardem z Wormsu na základě starších konciliárních zápisů na počátku 11. století. Dva paragrafy, týkající se pohřbívání, zapovídají pohřbívání v kostelních interiérech a naopak nařizují pochovávání v okolí kostela (Burchard, *Cap. 151, 159*).<sup>93</sup> Podle mého názoru tedy není za těchto okolností žádný důvod zpochybňovat počátky venkovských hřbitovů v *atrium ecclesie* právě v průběhu 8. století.

Od sklonku 10. do 12. století lze v řadě biskupství ve východní části francké říše sledovat cílené dobudovávání a restrukturalizaci nižší církevní správy, spojené s oklešťováním vlivu laiků na církevní záležitosti. Tento jev je součástí širokého emancipačního hnutí zosobněného v nejvyšší rovině následným bojem o investituru. Přestože teprve v této době se především v mladých sídelních územích farní systém stabilizuje a začleňuje poslední „nepokryté“ regiony (k pasovskému biskupství detailně *Erkens 1994*)<sup>94</sup>, jde již z obecného pohledu spíše o institucionální podřízení stávající heterogenní struktury přímé kontrole biskupství.

Sledování odrazu formování kostelních pohřebišť v archeologických pramenech je podstatně limitováno opuštěním zvyku vkládání milodarů do hrobů, které doprovází opuštění řadových pohřebišť. Tento jev komplikuje, nebo dokonce znemožňuje časové zařazení počátku intenzivního pohřbívání okolo kostelních staveb. Dalším faktorem je podobně jako u nás kontinuita pohřbívání na jednom místě od raného středověku do současnosti, odpovědná za likvidaci starších pohřbů. Stejně jako v českém prostředí zůstává tedy i v západní Evropě

<sup>93</sup> „...ut in ecclesia nulatenus sepeliantur, sed in atrio, aut in portico, aut in exedris ecclesiae“.

<sup>94</sup> Problém se vztahoval především k zalesněným a řídko osídleným oblastem. Např. farnost sv. Michala ve Wachau sahala v 11. století od Dunaje až k velké a malé Kremži, farní kostel v Gramstatten dokonce obhospodařoval rozsáhlý obvod sahající od Dunaje až k české hranici. Ještě ve 12. století existují v pasovské diecézi regiony bez příslušnosti ke konkrétní farnosti (*Erkens 1994, 58 ff.*). Zmíněné příklady však podle mého názoru nijak nerelativizují podstatně dřívější prosazení farní organizace jako celku. Nedostatečnost sítě kostelů byla pro nově kolonizované regiony charakteristická ještě v novověku (viz exkurz).

výzkum této kategorie památek důležitým tématem dalšího bádání (příklady *Theune-Grosskopf 1997; Krohn 2002; Zadora-Rio 2003*).

#### IV.2.2. Raně středověké Uhry

Pokus o základní vymezení procesu formování farní organizace a proměn topografie pohřbívání v raně středověkých Čechách, Uhrách a Polsku v sobě mimo nespornou důležitost skrývá navíc další přitažlivý moment: Historické bádání (s větší či menší razancí) hovoří od 60. let o „středoevropském typu (či modelu) státu“. Termín má vyjadřovat předpokládanou vysokou míru podobnosti jejich organizačního skeletu, jehož hlavou je panovník a páteří jím řízený správní a hospodářský aparát. Samostatné aktivity pozemkové šlechty a církevních institucí stojí dlouhou dobu pouze na okraji přísně centralizovaného mechanismu (naposledy důrazně *Třeštík – Žemlička 2007*, 125-128). Panuje však předpokládaná vysoká míra shody i v oblasti budování nižší církevní správy?

Formování uherského státu a počátky christianizace spadají do 2. poloviny 10. století a jsou na přelomu tisíciletí završeny korunovaci Štěpána I. spojenou se vznikem arcibiskupství v Ostrihomu. Bádání o struktuře uherského státu 11. a 12. století se může mimo jiné opřít o soubor několika královských zákoníků a synodálních zápisů, které v žádném ohledu nenachází v ostatních středoevropských státech srovnatelný protějšek (edice: *Závodsky 1904*). Zákoníky kodifikují oblast světského i kanonického práva, jehož hlavním nositelem a garantem je uherský král. Již delší dobu je známo, že řada (především církevních) nařízení má své přímé předlohy v karolínských právních sbírkách a synodálních zápisech (nejnov. *Múcska 2004a*, 62 ff.; ke vztahu uherského panovníka a církve *Gerics 2000*). Výpůjčky ze západních církevně-právních pramenů však zjevně nejsou prázdnými *topoi*, nýbrž živě reagují na aktuální domácí potřeby.

Pokud jde o způsob budování nižší církevní správy, obsahuje již zákoník Štěpána I. (1000-1038) překvapivé nařízení, podle nějž má každých deset vesnic povinnost vystavět vlastní kostel a zabezpečit jeho provoz pozemky, služebníky i domácím zvířectvem. Král pak má ke kostelu dodat liturgická roucha a pokrývky; za přidělení faráře a liturgických knih zodpovídá příslušný biskup.<sup>95</sup> Štěpánský zákoník obsahuje také příkaz pravidelné nedělní návštěvy kostela a vybírání desátku. Již v 1. polovině 11. století je tedy v uherském prostředí jednoznačně znám a prosazován princip farní příslušnosti. Poněkud jinou otázkou je již jeho reálné naplňování. To, že již v průběhu prvních dvou třetin 11. století vznikla na uherském území (alespoň dílčím

<sup>95</sup> „Decem ville ecclesiam edificent, quam duobus mansis totidemque mancipiis dotent, equo et iumento, sex bubus et duabus vaccis, XXX minutis bestiis. Vestimenta vero et coopertoria rex provideat, presbiterum et libros episcopi.“ (*Závodsky 1904*, I., cap. I., str. 45).

způsobem) funkční síť církevních staveb však vyplývá ze zákoníku Ladislava I. (1077-1095) vydaného r. 1092 v Szalabocsi, hovořícím jednoznačně o „farních“ kostelech (*Závodsky 1904*, I., cap. XI., str. 66). Ten nařizuje vesničanům, kteří přešli v dobách nepokojů k jiným kostelům, návrat k původní svatyni a obnovu zničených staveb (*tamtéž*, I., cap. VII, str. 63). „Realismus“ Ladislavových dekretů implikuje zvýšená tolerance vůči vesničanům usazeným v místech odlehlých od farního kostela, kteří mají v na nedělní a sváteční bohoslužby vyslat alespoň jednoho zástupce (*Závodky 1904*, I., cap. XI, str. 66). Z jiných partií lze bezpečně usuzovat, že přes dominantní podíl fundací na královském majetku existovaly v Uhrách i soukromá „šlechtická“ založení a vesnické kostely vznikaly rovněž z iniciativy jiných církevních institucí (*Múcska 2004a*, 98-100).

Nejstarší ustanovení, regulující oblast pohřbívání, nacházíme teprve ve zmíněném Ladislavově zákoníku. Za porušení zákazu pohřbu mimo půdu kostela má být venkovan (a případně i pán, který nenechal u kostela pohřbít svého poddaného) sankcionován dvanáctidenním půstem.<sup>96</sup> Stejnou formuli, obohacenou navíc lokalizací hřbitova výlučně do kostelního *atria*, obsahuje i zákoník a ostříhomský synodální dekret vzniklé za Ladislavova nástupce Kolomana (1095-1114).<sup>97</sup> Jaký odraz však nachází tato normativní rovina skutečnosti v archeologických pramenech?

V následujícím hodnocení se budeme opírat především o lokality na území dnešního Slovenska. To se po zániku Velké Moravy již ve 2. polovině 10. století stává integrální součástí uherského panství a je rozčleněno na jednotlivé komitáty spravované hradskými centry. V 11. století náleží větší část Slovenska k Nitranskému vévodství, v jehož čele stojí nevládnoucí příslušníci arpádovské dynastie a po jeho zrušení po r. 1100 přechází pod přímou vládu Uherského panovníka (např. *Marsina 2000*). Centrum církevní správy se teprve delší dobu po zániku biskupství v Nitře přesouvá na počátku 11. století do nově zřízené metropole v Ostřihomi. Rozsah ostříhomského biskupství se prakticky překrýval s územím dnešního západního a středního Slovenska, východní část země náležela biskupství s ústředím v Jageru. V severozápadní části ostříhomské diecéze je počátkem 12. století obnoveno nevelké Nitranské biskupství (*Steinhübel 2001*). Již v 11. století se pravděpodobně ostříhomské biskupství vnitřně členilo na archidiakonáty, překrývající se zpravidla s župami (*Marsina 1999*). Vytváří se tak systém principiálně podobný českému „velkofarnímu“. Situaci na území dnešního Slovenska

---

<sup>96</sup> „*Si quis ... mortuos suos ad ecclesiam non sepellierit, XII dies in pane et aqua peniteat in cippo. Si dominus servi sui corpus, aut villicus pauperis hospitis vel villani ad ecclesiam non detulerit, tantumdem peniteat.*“ (*Závodsky 1904*, cap. XXV, str. 75).

<sup>97</sup> „*Sepulture christianorum non nisi in atriis ecclesiarum fiant.*“ (*Závodsky 1904*, s. 92)

(především v jeho jižní polovině) můžeme tedy pokládat za relativně reprezentativní vzorek dění v Uhrách jako celku; lze dokonce předpokládat, že velkomoravská tradice napomohla pevnému zakořenění křesťanství již v době, kdy v některých oblastech Uher dosud probíhala pohanská povstání (*Múcska 2004b*, 205). Slovenská historiografie bohužel prozatím postrádá studii, která by zmínky o jednotlivých sakrálních stavbách v písemných pramenech souhrnně analyzovala.<sup>98</sup> Na souvislost mezi zánikem řadových pohřebišť a formováním farní organizace upozornil před nedávnem *A. Ruttkay (1996)*.

Základní sídelně-topografické souvislosti raně středověkých venkovských „řadových“ pohřebišť se v období po připojení území dnešního Slovenska k uherskému panství zřejmě nijak výrazně neodlišovaly od situace sledované v této době v Čechách a na Moravě. Nekropole byly situovány v nevelké vzdálenosti od sídelních areálů a sloužily jedné, popř. několika málo venkovským komunitám. V severní polovině území lze v inventářích hrobů 10. století sledovat dožívající velkomoravský šperkařský styl, jižní část Slovenska již vykazuje příslušnost k tzv. belobrdské kultuře charakteristické pro centrální oblasti uherského panství. V průběhu 11. století se tyto rozdíly - snad s výjimkou nejsevernějších částí Slovenska - téměř stírají (např. *Ruttkay 1996*, 392-393). Navzdory pokusům o precizaci chronologie inventářů „belobrdských“ pohřebišť (*Giesler 1981*) se prozatím můžeme při řešení našich otázek opřít pouze o mince ve funkci „obolu mrtvých“. Nejstarší sérii položek na řadových pohřebišťích reprezentují ražby Štěpána I. (1000-1038) a nálezy z reprezentativního vzorku kostelních pohřebišť jasně hovoří o plynulé kontinuitě zvyku do pozdního středověku (*Kolníková 1967*, 200-212, graf 3).<sup>99</sup> Proměny ostatních artefaktů doprovázejících zemřelé (esovité záušnice, prsteny), se pohybují v neúměrně širokých časových intervalech.

Jestliže připustíme, že zemřelé zpravidla provázely aktuální ražby (*Kolníková 1967*, 222) datují nejmladší mince na jednotlivých lokalitách proces opouštění řadových pohřebišť do období od sklonku 11. do konce 1. poloviny 12. století. Rozložení lokalit s ražbami 12. století<sup>100</sup> přitom nijak neodsouvá fenomén déle fungujících pohřebišť na periférii tehdejšího osídlení. Jako

<sup>98</sup> Ani zevrubné soupisy majetků však nemusí odrážet dobovou realitu. Jako příklad uveďme známou zoborskou listinu z roku 1113 (*CDS*, č. 69, s. 66), která systematicky eviduje několik desítek sídel v majetku významného benediktinského kláštera, ani u jednoho z nich však nezmiňuje sakrální stavbu. Víme přitom bezpečně, že např. v Kostofanech pod Tribečom, zmíněných zde pouze jako ves, stál nejpozději od 2. pol. 11. století kostel (viz dále). Vstup sakrálních staveb do dobových písemností zřejmě často podléhal jiným pravidlům, než tomu bylo u jiných druhů majetku. Můžeme v této souvislosti zmínit Zdikovu listinu z r. 1141, zaznamenávající majetky olomouckého biskupství (viz výše). Ani zde kostely nenalezly místo.

<sup>99</sup> Soupis slovenských hrobových nálezů mincí (naposledy *Kolníková 1967*) čeká na svou aktualizaci. V evidenci nových položek jsem vycházel především z *Bialeková a kol. 1989; 1992*.

<sup>100</sup> Koloman (1095-1114): Hostovce (*Bialeková 1961*, 289), Hurbanovo (*Rejholcová 1976*), Košúty (*Chropovský 1955*), Nové Zámky (*Rejholcová 1974*), Timoradza (*Wiedermann 1985*, 77), Béla II. (1131-1141): Bešeňov (*Kraskovská 1958*, 434), Čakajovce (*Rejholcová 1995*, 78). Nálezové okolnosti hrob s mincí Štefana IV. (1162-1163) z lokality Šala-Veča nebyly zveřejněny (pouze *Kolníková 1967*, 195).

příklad může posloužit nekropole v Čakajovcích, vzdálená pouze několik kilometrů od centra nově obnovené diecéze v Nitře, která definitivně přestává plnit svoji úlohu teprve kolem poloviny 12. století. Nijak výjimečný nebyl zřejmě tento jev ani v centru karpatské kotliny, i když k zániku velké části nekropolí došlo právě okolo přelomu 11. a 12. století (*Lovag 2000*). Ve velkém rozsahu zkoumaná nekropole nedaleko obce Halimba, vzdálená necelých 20 km od nejstaršího uherského biskupství ve Vešprému, sloužila (zřejmě však již jen v omezené míře)<sup>101</sup> rovněž až do poloviny 12. století (*Török 1962*, 108-109).

Při dalším hodnocení problému se náš pohled přirozeně obrací k nejstarší venkovské sakrální architektuře. Stav výzkumu je ve srovnání s českým prostředím podstatně rozvinutější (bilance *Habovštiak 1985*, 146-203; *Ruttikay 2002*). Mimo programový zájem bádání vstupují do hry i četné raně novověké pustošivé vpády z jihu, mající za následek definitivní zánik řady kostelů, které jsou tudíž relativně přístupnější archeologickému výzkumu než dosud fungující stavby. Pevnější ukotvené vzniku většiny z nich však přesto činí značné obtíže. Jestliže náročnější výzdobné prvky zpravidla absentují a chronologický význam půdorysného uspořádání a členění hmoty stavby je problematický, zůstávají většinou určujícím podkladem pro datování opět pouze hrobové celky respektujících stavbu, což prakticky eliminuje možnost datování vzniku staveb, u nichž počátek funerálních aktivit následoval teprve jistou dobu po jejich založení. Z bohatého fondu zkoumaných kostelů jsme navíc nuceni se omezit na lokality datované mincemi ve funkci „obolu mrtvých“. Za klíčové přitom považuji kostelní stavby vzniklé v 11. a v 1. polovině 12. století.

Na tomto místě pomineme sakrální stavby situované v hradeckých centrech uherské správy. Kontinuita pohřbívání u některých z nich sahá až do velkomoravského období (Nitra, Bratislava-Hrad, Děvín), v Trenčíně či Starém Tekově pak zřejmě vznikají hradní svatyně teprve v průběhu 11. století.<sup>102</sup>

Specifická kontinuita sakrální stavby (nebo alespoň její tradice) sahající od 9. století až do uherského období, byla zachycena na třech „venkovských“ lokalitách v jádru původní velkomoravské domény. Ve všech případech zřejmě kostel provázený malým hřbitovem původně plnil funkci privátní svatyně v sousedství později zaniklých panských sídel (Ducové u

<sup>101</sup> Pro značné omezení pochovávání v Halimbě na počátku 12. století může svědčit zastoupení hrobů s jednotlivými ražbami – Šalamoun (1063-1074) – v 17 hrobech; Ladislav I. (1077-1095) – v 18 hrobech; Koloman (1095-1114) – v jednom hrobě, Béla II (1131-1141) – v jednom hrobě (srov. *Török 1962*, 98-99). Obdobnou (i když nikoliv tak markantní) tendenci lze sledovat i v Čakajovcích (srov. *Rejholcová 1995*, 81, obr. 23). Tato pozorování otevírají otázku homogenity venkovských komunit v oblasti zacházení se zemřelými.

<sup>102</sup> V blízkosti centrální stavby na Trenčínském hradě byl odkryt hrob s mincí Kolomana (1095-1114; *Nešporová 1978*). Starý Tekov: u kostela P. Marie hrob s mincí Ondřeje (1046-1061; *Bialeková a kol. 1989*; 165-166).

Piešťan, Nitranská Blatnica a Skalka nad Váhom u Trenčína<sup>103</sup>). Ne zcela jednoznačná je úloha zdejších kostelů v období po začlenění území do Uherského státu. V Nitranské Blatnici a Skalce snad můžeme uvažovat o přebírání farních funkcí, v případě Ducového však kostel zaniká a sotva lze proto o následném pohřebišti hovořit jako o typickém reprezentantu kostelního hřbitova (v tomto smyslu *Ruttkay 1996*). Kontinuita velkomoravských církevních staveb mimo hlavní centra do mladšího raného středověku se tak prozatím jeví jako výjimečná kapitola omezená navíc na oblast severozápadního Slovenska.

Prozatím nejstarší, poměrně přesvědčivě datovaný, venkovský kostel bez velkomoravského předchůdce se vypíná nad úzkou kotlinou potoka Drevnica v Kostol'anoch, pod Tribečom ve středním Ponitří. Nevelkou, dodnes zachovalou podélnou stavbu s pozoruhodným cyklem nástěnných maleb obklopoval (bezpečně mladší) hřbitov s počátky nejpozději okolo poloviny 11. století.<sup>104</sup> Nepříliš rozsáhlá nekropole jejíž počátky sahají do doby kolem poloviny 11. století, (mince Ondřeje I. /1046-1061/) byla zjištěna u emporového kostela sv. Michala v Dražovcích vzdálených necelé 4 km západně od Nitry (*Ruttkay 1997, 17*).

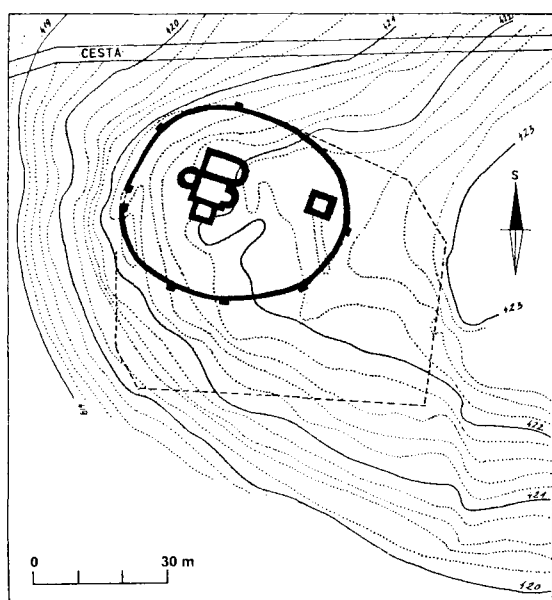
Relativně početnější skupina venkovských kostelních staveb vzniká na podkladě mincovních nálezů nejpozději na přelomu 11. a 12. století. Pohřby kolem zaniklého cihlového kostela v Modranech (cca 20 km od Komárna; *Dušková 1978*, tam starší lit.) doprovázely ražby Ladislava I. a Kolomana. Mince Kolomana (+ další mince stejného stáří v zásypu jiného hrobu) byly nalezeny u zemřelého na hřbitově okolo gotického kostela v Martině u nějž můžeme důvodně předpokládat staršího předchůdce (*Budínský-Krička 1944, 15, 25*). Nejreprezentativnější položkou nadále zůstává systematicky zkoumaný kostel s přilehlým hřbitovem v Krásně ve středním Ponitří (obr. 9). Zařazení počátků podélné stavby uzavřené apsidou se opírá o sérii anonymních uherských mincí z přelomu 11. a 12. století nalezených v 25 hrobech na něž plynule navazují mladší ražby (*Krupica 1978, 1981*).

Významný poznávací potenciál přisuzujeme menším krajinným sondám v mikroregionech s hustým katastrem nálezů. V blízkosti jihoslovenského Hurbanova-Bohaté prozkoumala *M. Rejholcová (1976)* část řadového pohřebiště se 130 hroby z nichž 14 obsahovalo

<sup>103</sup> Ducové: současně s panským sídlem přestává svou funkci zřejmě ve 2. pol. 10. stol. zřejmě plnit i rotunda. Pohřbívání kolem rozvalin kostela však ve značném rozsahu (150-250 současně žijících jedinců) pokračuje do vrcholného středověku a tradice svěceného hřbitova přetrvává v omezené míře až do 19. století i po úplném zániku stavby (*Ruttkay 1996*). Nitranská Blatnica - rotunda z 9. století je v 11.-12. stol. přestavěna. Pohřbívání probíhá okolo kostela od velkomoravského období do poč. 13. století (předběžně *Ruttkay 2002, 169*). Skalka nad Váhom: zřejmě dřevěný kostel na kamenných základech z 9. století na konci 10. století opuštěný a zřejmě o sto let znovu obnovený. Zatímco velkomoravské hroby se vážou na kostelní stavbu, pohřebiště datované mincemi do 12. a 13. století dělí od kostela cca 25 m (*Hanuliak - Nešporová 2001*).

<sup>104</sup> Nejstarší mince v hrobech okolo kostela: Oldřich (1012-1033, 1034) - *Baxa - Polanský - Bisták 2006*; Šalamoun (1063-1074), Ladislav (1077-1095) - *Habovštiak 1968*. Datování podporuje i kolekce nalezených ženských šperků.

mince počínaje ražbami Štěpána I. (1000-1038), konče mincí Kolomana (1095-1114). Necelý kilometr odtud byly následně odkryty základy románského kostela s přilehlým hřbitovem a sídlištěm (*Habovštiak 1985, 273*). Přestože zdejší pohřby ukřývaly pouze šperky s širším intervalem výskytu (esovité záušnice, prsteny), lze s jistou pravděpodobností mezi obě lokality klást pojítka následnosti. Klíčový význam přelomu 11. a 12. století pro změnu topografie pohřebišť potvrzuje výzkum nepatrných zbytků další cihlové kostelní stavby obklopené hřbitovem asi 4 km JZ odsud. Jeden z pohřbů doprovázela ražba Kolomana (+ další dvě mince z 12. stol. v zásypech - *Čaplovič 1965*).



**Obr. 9.** Krásno, okr. Topoľčany. Farní kostel Povýšení sv. Kříže v dominantní poloze nad vsí vzniká na přelomu 11. a 12. stol. (**černá**), v písemných pramenech však poprvé vystupuje teprve v 1. pol. 13. století. Neohrazený středověký hřbitov s přibližně 3000 pohřby postupně zaujal téměř půlhektarovou plochu (**šedý rastr**), teprve okolo přelomu 14. a 15. století došlo výstavbou ohradní zdi k jeho prostorové redukci. Pozoruhodné svědectví přinesl petrografický rozbor 111 středověkých náhrobních kamenů pocházejících z různých výchozů vzdálených max. 10 km od kostela; rádius původu se přitom prakticky překrývá s rozsahem středověké krásenské farnosti. Není vyloučeno, že hotové náhrobní kameny byly do Krásna přiváženy spolu se zemřelými (podle *Krupica 1978, upraveno*).

Pro další příklad lze sáhnout do východoslovenského Somotoru náležejícímu již k jagerské diecézi. Na úpatí vrchu Somotorská hora fungovalo řadové pohřebišťe čítající asi 100 hrobů časově vymezené mincemi Štěpána I. – Ladislava I. V nevelké vzdálenosti od něj, na plató hřbetu, vznikla rozsáhlá nekropole, z níž známe jen menší část. Spodní hranice fungování je vymezena anonymními uherskými ražbami z 1. poloviny 12. století ve dvou hrobech a ukládání zemřelých s různou intenzitou zřejmě pokračuje až do 16. století. Místo s nálezy stavební suti, kde je možno očekávat nález základů sakrální stavby, bohužel nebylo možno prozkoumat (*Hanuliak 1991*). I v tomto případě lze odůvodněně uvažovat o následnosti.



Dynamický rozvoj farní sítě spojený se štěpením původních rozsáhlejších farností v průběhu 12. století lze doložit na příkladě Bratky u Levic na jižním Slovensku, kde se protnul archeologický výzkum s výjimečným svědectvím písemných pramenů. Rámcové datování nejstarší odhalené sakrální stavby do 12. století se opírá o hrobové nálezy anonymních ražeb a esovitých záušnic. Z listiny z r. 1158 a falza hlásícího se k r. 1156 vyplývá, že kostel vznikl před polovinou 12. století z iniciativy velmože Euzideriuse. Nově vzniklá farnost byla tímto vyňata v tekovské farnosti (*Habovštiak 1963*). Několik kilometrů vzdálený Starý Tekov (historický *Bors*) přitom náležel k centřům komitátní správy. Přestože hradní kostel P. Marie vznikl a jeho okolí sloužilo jako místo posledního odpočinku nejméně od 2. poloviny 11. století (viz výše), zůstává otázkou, zda u něj spočinuli i venkované z Bratky, nebo zda opuštění jejich řadového (dosud nelokalizovaného) pohřebiště iniciovalo až založení vlastní venkovské svatyně.

Zmíněná pozorování nám tedy pro uherské prostředí umožňují vyslovit následující závěry:

- 1) Princip pevné příslušnosti venkovského obyvatelstva ke konkrétnímu farnímu kostelu byl v Uhrách znám a alespoň v ideální rovině prosazován od počátku 11. století. Stavba chrámu náleží k povinnostem farníků, na jeho vybavení se podílí více institucí. V menší míře zřejmě vznikají kostely i z iniciativy laické elity. Samotný bohoslužebný provoz a dosazování kněze má kontrolovat příslušné biskupství.
- 2) Z písemných pramenů nevyplývá, že by vývoj církevně-správních struktur probíhal v principu stadiálně od velkých archidiakonátů – „velkofar“ svázaných se sídly komitátní správy k malým farnostem. Přestože vznik hradních kostelů zřejmě většinou předcházeli zakládání farních kostelů, mohly obě formy od počátku fungovat ve vzájemné součinnosti.
- 3) Výstavba sítě farních kostelů byla na základě archeologických pramenů dlouhodobým procesem. Časové zařazení se však opírá pouze o nejstarší datovatelný pohřeb vázaný ke stavbě. Některé chrámy tak mohly vzniknout již nějakou dobu před tímto datem. Spíše výjimečně zřejmě farní funkce přebíraly sakrální stavby velkomoravského původu (Nitrianská Blatnica, Skalka nad Váhom). Vznik nejstarších venkovských kostelů bez starších předchůdců v regionu Nitry můžeme přesvědčivě zařadit již do 11. století (Dražovce, Kostofany pod Tribečom). Stavební aktivita se zřejmě stupňuje okolo přelomu 11. a 12. století, kdy známe venkovské kostely již ze všech osídlených oblastí Slovenska a plynule pokračují do 12. století.
- 4) S tímto konvenují i pozorování z venkovských řadových pohřebišť. Na přelom 11. a 12. století zřejmě spadá zánik podstatné části z nich. Zákazy obsažené v Ladislavově a Kolomanově zákoníku tedy v obecné míře došly naplnění. Přímá následnost obou typů míst posledního odpočinku je zcela evidentní. Užívání některých nekostelních nekropolí však pokračuje až do pol. 12. století. Zůstává otázkou, zda jsou nejmladší pohřby vždy důsledkem nedostupnosti pohřbu na

svěcené půdě kostela, nebo projevem individuální (v zákonících sankcionované) nechuti k přetržení vazeb se zemřelými předky.

#### **IV.2.3. Polsko**

V kontrastu se situací v raně středověkých Uhrách je polské historické bádání nad počátky farní organizace odkázáno na značně omezené kompendium písemných pramenů postrádající až do 13. století přesvědčivě zobecnitelné položky. Většina zainteresovaných autorů nachází shodu v tom, že síť nejstarších církevních staveb na polském území vyrůstala od konce 10. století na hlavních knížecích hradech a v jejich suburbiích a později byla doplňována o svatyně svázané s centry kastelánské správy (např. *Tazbirowa 1963*, 371-372; *Wiśniowski 2004*, 19).

Jednota však již zdaleka nepanuje v časovém zařazení počátků alespoň relativně uzavřené venkovské farní sítě. Kontroverze tkví v nemalé míře v nejednotném chápání pojmu. *J. Tazbirowa (1963)*, která vyšla z analýzy písemných a uměleckohistorických pramenů, dospěla k názoru, že farní organizace je v Polsku teprve záležitostí 13. století. Starší venkovské kostely vzniklé především z iniciativy rané pozemkové šlechty sice mohly v některých případech plnit „protofarní“ funkce, jejich síť byla však podle písemných pramenů až do konce 12. století natolik řídká a majetkoprávně roztržštěná, že nebyla s to pokrýt duchovní potřeby většiny venkovského obyvatelstva. Indicií pro uzavírání systému je pro ni až první zmínka o vymezení farních hranic v Polsku na majetcích kláštera v Lubiaži z r. 1217.

*E. Wiśniowski (1964; 2004, 15-37)* vyšel z poněkud odlišného čtení stejných pramenů. Poměrně oprávněně podotýká, že nízký počet venkovských staveb zmíněných do poč. 13. století nemusí reflektovat skutečný stav, ale spíše nerozvinutou kulturu zlistiňování majetkových převodů. Nejstarší známé privátní fundace z přelomu 11. a 12. století (Pacanow - 1100-1117, Kazimierz Mała – mladší falzum k 1063) podle něj odrážejí již poměrně rozšířený jev. Autor dále poukazuje na doklady drobných venkovských kanonií (srov. výše české Únětice) spojených snad rovněž s duchovní péčí o širší skupiny obyvatelstva. Retrogresivní analýzou lépe dokumentovaných regionů dochází k závěru, že již na sklonku 12. století existovalo v Polsku až 800-1000 „farností“. Oproti *J. Tazbirowé*, akcentující přesné teritoriální vymezení, zdůrazňuje jiné „protofarní“ funkce soukromých kostelů, jejichž rádius se snad často překrýval s rozsahem příslušných šlechtických majetků. Vyznění písemných pramenů tedy rozhodně není jednoznačné. Argumentace *ex silentio* v sobě může skrývat obdobnou chybu jako zobecnění jednotlivých případů. Vstup „vnějších“ archeologických dat do diskuse tedy představuje jednu z mála nadějí na posun v poznání.

Podobně jako v českých zemích, se zájem polského bádání dosud soustředil především na výzkum „řadových“ pohřebišť. Jedinou složkou hrobových inventářů přesvědčivěji ukotvující dobu jejich užívání jsou opět jednotlivé ražby doprovázející zemřelé. Jejich poslední soupis z území Malopolska a Slezska (*Wachowski 1992*) eviduje celkem 77 případů.<sup>105</sup> Mince ražené od počátku 12. století jsou zastoupeny pouze na pěti řadových pohřebištích.

Delší přežívání nekropolí bez církevní stavby však zřejmě ani v jižním Polsku nebylo pouze výsadou periferních oblastí. Pohřebiště v Zakrzówku dělily od krakovského Wawelu dva kilometry. Je pravděpodobné, že náleželo zemědělské komunitě usídlené v těsné blízkosti krakovské aglomerace, od níž však bylo odděleno tokem Visly. Jeho provoz začíná v 11. století a ustává teprve okolo pol. 13. věku.<sup>106</sup> Mince Boleslava Křivoústého (1102-1138) byla objevena v Mokronosu Dolnym, vzdáleném asi 6 km od centra raně středověké Vratislavi (*Wachowski 1975*, 100). Ještě podstatně delší trvání měla řadová nekropole v Sokolnikach (*Śledzik-Kamińska – Terlecka 1988*), kde do hrobů vstoupily denáry slezského a krakovského knížete Vladislava II. (1138-1146) a Boleslava Kadeřavého (1146-1173). Pohřebiště přitom od Vratislavi dělilo pouhých 20 km. Pozornost zasluhuje i pohřebiště u vsi Złota Pińczowska (vévodství Kielce), užívané nejpozději do konce 12. století.<sup>107</sup> Lokalita se přitom nachází pouze několik kilometrů od kostela v Kijích, který měl podle písemných pramenů nejpozději na počátku 13. století plnit farní funkce (*Wiśniowski 2004*, 27). V jádru románskou stavbu datovanou do 2. pol. 11. století obklopovaly středověké hroby, z nichž jeden obsahoval esovitě záušnice velkých rozměrů (*Zoll-Adamikowa 1966*, 61).

Ani existence těchto lokalit však nijak výrazně nerelativizuje platnost pozorování *H. Zoll-Adamikowe* (1971, 144-145), že většina malopolských řadových pohřebišť byla opuštěna nejpozději v 1. polovině 12. století (pro Slezsko shodně *Wachowski 1975*, 71). I když prozatím nedisponujeme žádným pevněji datovaným venkovským kostelním hřbitovem, který by na předchozí typ nekropolí bezprostředně časově navazoval, je velmi pravděpodobné, že tato situace dává za pravdu spíše koncepci *E. Wiśniowského*. Dostatečně hustá síť venkovských kostelů, vybavených alespoň některými farními právy, zřejmě v jižním Polsku vzniká již delší dobu před formováním pevných farních okruhů v 1. pol. 13. století (již *Zoll-Adamikowa 1971*, 145).

<sup>105</sup> Nutno však podotknout, že nezanedbatelná část (především saských) ražeb mohla být datována pouze rámcově.

<sup>106</sup> Mince v 10 hrobech, nejmladší ražba přísluší Jindřichovi Bradatému (1202-1238) - *Morawski – Zaitz 1977; Haczevska 1977*.

<sup>107</sup> Neurčitelná ražba z 12. nebo 13. století; mince Boleslava Kadeřavého (1146-1173) - *Zoll-Adamikowa 1966*, 134; *1971*, 191.

Možnosti hodnocení tohoto jevu na území Velkopolska jsou prozatím omezeny absencí aktuálního katalogu pohřebišť i nálezů mincí. Pozornost však vzbuzuje obecné tvrzení Z. Kurnatowské a A. Łosińskiej (1990, 112), že provoz řadových pohřebišť zde plynuje pokračuje až do počátku 13. století. Bez podrobné analýzy by však zřejmě bylo předčasné vyvozovat z toho širší historické závěry.

#### **IV.3. Závěry – Nejmenší Boží obec**

Hlavním z cílů předchozích úvah bylo hledání příčinného vztahu dvou podstatných historických jevů – archeologicky poznávaného opouštění (často několik staletí fungujících) lokálních pohřebišť jednotlivých agrárních komunit ve prospěch hřbitovů obklopujících venkovské kostelní stavby a na straně druhé formování středověké farnosti, tedy „primární molekuly církevní struktury“. Přes několik výše zmíněných výjimek předchází ve většině sledovaných oblastí první proces dobu, kdy můžeme na základě písemných pramenů bezpečně hovořit o pevně utvořené farní organizaci.

V západním prostředí se pohřbívání širších skupin obyvatelstva okolo sakrálních staveb začíná uplatňovat již v 1. polovině 8. století, zatímco doklady cíleného prosazování farních principů jsou obsaženy až v písemnostech karolínského období. Vysvětlení lze zřejmě v řadě případů hledat v iniciativě laické elity, která na svých dominiích organizuje duchovní péči ve vlastní režii a naplňuje tak de facto hlavní úkoly farní organizace. K uzavírání roztržité mozaiky vlastnických kostelů do koordinovaného církevního organismu však dochází teprve postupně. Symptomatickým projevem tohoto přechodného období jsou pohřby některých členů venkovských komunit v intravilánech fungujících sídlišť. Nešlo však o samostatné „stádium“ pohřbívání, ale spíše o časově omezenou (a zřejmě spíše okrajovou) alternativu ke kostelnímu pohřbu. Názory badatelů kladoucích zobečnění vysvěcených hřbitovů *in ario ecclesiae* v západním prostředí teprve do 11. či 12. století nepokládám (mj. s ohledem na písemné prameny) za odůvodněné.<sup>108</sup>

Ke vstupu sakrálních staveb do venkovského prostředí dochází ve středoevropských státech zformovaných teprve v 10. a 11. století přirozeně podstatně později. Nevyrovnané svědectví písemných pramenů však komplikuje identifikaci hlavního činitele. Z uherských zákoníků jednoznačně vyplývá, že budování nižší církevní správy zde od 1. poloviny 11. století

---

<sup>108</sup> Ve většina evropských jazyků se v označení hřbitova ozývá latinské *cimiterium* – ang. *cemetery*, franc. *cimetière*, ital. *cimentero*, špaň. *cementerio*, pol. *cmentarz*, slov. *cinter*, *cintorín*. Český *hřbitov* (strč. *břítov*) má původ v německém *Friedhof* a vyskytuje se již v Klaretově slovníku ze 14. stol. (Machek 1997, 187). Slovo je poprvé doloženo v 8. stol. a označovalo opečovávané, příp. klidné uzavřené místo (Köbler 1995, 138). Původní západoslovanský termín, který označoval nekostelní místo pohřbívání tedy neznáme.

iniciuje v první řadě panovník; aktivity rané šlechty se zřejmě výrazněji uplatňují teprve později, církev vystupuje jako „výkonný orgán“. Součet svědeckví písemných a archeologických pramenů ukazuje, že relativně hustá síť venkovských sakrálních staveb majících jasné farní funkce, se v Uhrách zformovala již okolo přelomu 11. a 12. století. Rámcový časový souběh se zákazem pohřbívání mimo kostelní hřbitovy vyhlášeným r. 1092 Ladislavem I. v Szalabocsi zřejmě nebude náhodný. Teprve v této době mohlo mít toto ustanovení reálnou odezvu. Opouštění řadových pohřebišť však datuje archeologie na základě nálezů mincí do širšího intervalu od konce 11. do poloviny 12. století. Jejich zákaz se příznačně opakuje znovu ve dvou Kolomanových zákonících. Bezprostřední následnost řadových a kostelních pohřebišť je v Uhrách nesporná.

Možnosti poznání situace v Českých zemích a Polsku významně ochuzuje absence systémových právních pramenů a nízký stav archeologického poznání raných venkovských kostelů a k nim přiléhajících nekropolí. Dosavadní bádání zpravidla spojovalo vznik většiny venkovských svatyní v Čechách s ranou pozemkovou šlechtou a kladlo jej teprve do 12. či počátku 13. století, opíraje se rovněž o uměleckohistorické datování stojících staveb, které však (jak bylo ukázáno výše) může být zavádějícím argumentem. Je třeba mít na paměti, že většina objektů vstoupila do světla písemných pramenů v podstatě náhodně. Akceptujeme-li premisu principiální podobnosti středoevropských států, není navíc důvod domnívat se, že by dříve christianizované Čechy v budování nižší církevní správy výrazně zaostávaly za Uhrami. Zbývá si položit otázku, co bychom o církevně-organizačních aktivitách uherských panovníků věděli bez dochovaných zákoníků.

Podstatný význam v této debatě připadá poměrně spolehlivému datování zániku většiny řadových pohřebišť do doby okolo přelomu 11. a 12. století s nímž pozoruhodně konvenuje zákaz pohřbů *v lesích a na polích* vyhlášený 1092 Břetislavem II, tedy ve stejném roce, kdy se toto ustanovení poprvé ozývá také v Uhrách. Archeologické prameny svědčí pro rámcově stejný průběh tohoto procesu i v Malopolsku a Slezsku.

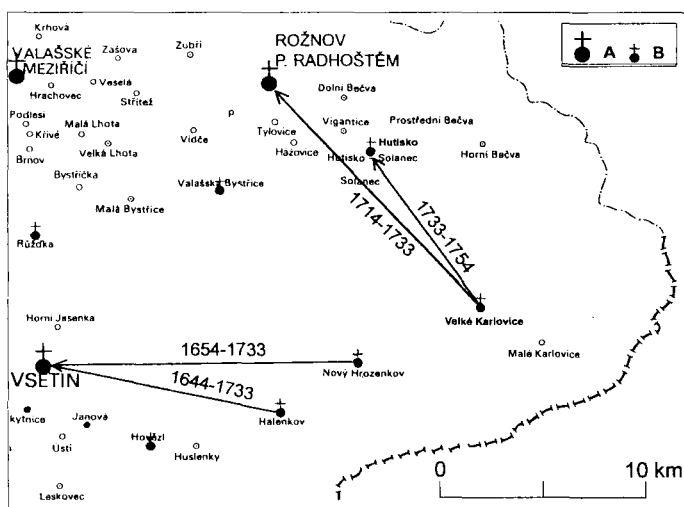
Přibližně v období od poloviny 11. do poloviny 12. století má tedy ve středoevropských státech svůj počátek mimořádně podstatná strukturální proměna. Autarkní venkovský svět poprvé prorůstá systémem prosazující univerzální zájmy a jednotný pohled na svět. Řečeno slovy klasika mediévistiky A. Gureviče: „*Člověk náležel své farnosti: zde byl po narození pokřtěn, tj. z biologické bytosti se měnil v bytost společensko-morální, měl svůj kostel, naslouchal modlitbám a poučování, účastnil se kultovních projevů, zpovídal se, vstupoval do manželství; zde také dostával poslední pomazání a rozhřešení. Neopouštěl svou farnost ani po smrti, neboť jen v jejích hranicích mohl být pohřben ...*“ (Gurevič 1996, 173). Význam venkovského kostela se

však často záhy rozšiřuje i do oblastí přesahujících jeho prvotní poslání: stává se centrem nižšího řádu, které může sdělovat požadavky vrchnosti stejně jako usnadňovat výběr dávek, směnu zboží či obecně výměnu informací. Venkovský farní kostel jako nositel významné civilizační proměny však vystupuje na scénu již před „zrychleným časem změn“, který v západní Evropě spadá do doby po roce 1000 a v západoslovanském a uherském prostředí především do 13. století.

### Exkurz: Vývoj farní sítě v 17. a 18. století v horském regionu horního Pobečví (východní Morava)

Naše představy o dostatečnosti hustoty farní sítě jsou přirozeně formovány současným stavem. Ještě v 17. a 18. století, tedy období tradičně spojovaném s prohlubováním náboženského života, najdeme v Českých zemích oblasti, kde cesta do kostela a zpět představovala celodenní program (srov. obr. 10).

V horském regionu tzv. Moravského Valašska, se středověké osídlení založené především na obilnářství, koncentrovalo do nižších poloh v okolí řeky Bečvy. Teprve od 16. století vzrůstá zájem o využití vyšších partií regionu, v 17. a na počátku 18. století pak vrchnost přistupuje k systematickému vysazování nových vsí zaměřených především na chov dobytka, zpracování dřeva, sklářství apod. Tvorba adekvátně dostupné farní sítě však silně zaostává za procesem osidlování a nové vsi jsou často přiřazovány ke značně vzdáleným kostelům. Místa posledního odpočinku vázaná výlučně na svěcenou půdu kolem sakrálních staveb pak nabývala charakter rozsáhlých centrálních nekropolí. Postupné zahušťování sítě kostelů dospělo do dnešní podoby teprve ve 2. polovině 18. století.



**Obr. 9.** Síť farních kostelů v horním Pobečví (východní Morava) v 17. a 18. století. **A** – kostely středověkého původu; **B** – kostely vzniklé v průběhu 18. století. Šipkami je vyznačena farní příslušnost nejvzdálenějších osad.

Na rožnovském panství je např. r. 1714 vysazena horská rozptýlená ves Velké Karlovice, která na počátku přísluší faře v Rožnově vzdálené 17 km, tzn. více než 4 hodiny chůze jedním směrem, navíc náročným horským terénem. Roku 1732 je ves převedena k nově založenému dřevěnému kostelu v Hutisku (10 km) a konečně v r. 1754 (po 30 letech existence) je ve Velkých Karlovicích postaven dřevěný kostel. Ještě neuspokojivější stav shledáváme u nejuvýchodnější vsi vsetínského panství – Nového Hrozenkova, která byla formálně založena v letech 1649 na předcházejícím rozptýleném osídlení. Přestože již o 20 let později měla přes 300 obyvatel, příslušela až do r. 1733 (tzn. více než 80. let) ke vsetínské faře vzdálené 17 km, tzn. opět minimálně 4 hodiny chůze jedním směrem (srov. *Nekuda a kol. 2002*).

Snaha církve ohradit s konečnou platností svět mrtvých hřbitovní zdi farního kostela a přijmout tak zemřelé do „lůna církve,“ se v některých okrajových oblastech střední Evropy až hluboko do novověku střeávala s nepřiměřenou vzdáleností lidských sídel. Ještě osm století po vydání Ladislavových a Kolomanových dekretů se ve slovenském horním Pohroní ozývají stížnosti na to, že venkované nepřinášejí své zemřelé na hřbitov, ale pochovávají je bez přítomnosti kněze v polích a lesích (*Jágerová 2001, 25*).





## V.

### **Raně středověké sídliště, hromadný hrob a pohřebiště v poloze Na Týnici v sousedství budečského hradiště. Ke vztahu archeologie a „událostní historie“**

#### **V.1. Úvodem**

Téměř třicet let trvající války mezi Karlem Velikým a saskými kmeny bezpochyby náleží k největším vojenským konfliktům raného středověku, který si podle dobových písemných pramenů vyžádal mimořádně velké množství obětí a přesídlení celých skupin obyvatelstva. Když si však před nedávnem německý archeolog F. Laux položil jednoduchou otázku, co (či přímo zda) bychom o těchto událostech věděli, pokud by hlavní tíha svědectví spočinula na bedrech archeologie, dospěl k neradostným závěrům. Žádné doklady rozvratu komunit, hromadného usmrcování, tedy všeho toho, co by bylo „hodno“ tragického rytmu doby dosud nebylo rozpoznáno (Laux 1999b). K poměrně nevyhraněnému archeologickému odrazu většiny přelomových historických událostí raného středověku bychom se tedy zřejmě dopracovali nejen u nás (srov. např. Kouřil 2003) ale i v celoevropském měřítku – organizované skupinové násilí, které je středobodem zájmu dobových kronikářů, nachází v pramenech archeologie i fyzické antropologie přímý protějšek jen v překvapivě malé míře.

Pravděpodobně nejrozsáhlejším bezpečným dokladem raně středověkého násilného konfliktu na území Evropy je v této chvíli hromadný hrob 33-60 jedinců odkrytý v rámci systematického výzkumu asi 200 m západně od budečského hradiště v poloze Na Týnici. Exkavace v jeho okolí však postupně ukázaly, že raně středověké dějiny tohoto místa „před hradbami Budče“, byly podstatně barvitější - vzniku hromadného hrobu předcházelo nevelké sídliště, které je nedlouho po svém zániku překryto poměrně rozsáhlou nekropolí s řadou zvláštních rysů. Každá z těchto aktivit přináší na jedné straně sama o sobě důležité svědectví k poznání života blízké Budče jako centrální lokality, na straně druhé může teprve souhrnný pohled na ně napomoci v osvětlení okolností a časového zařazení vzniku unikátního objektu. Jako jediný smysluplný přístup se tedy záhy ukázalo samostatné analytické vyhodnocení každé ze zachycených komponent.

Rozsáhlé a náročně opevněné budečské hradiště, podrobené v letech 1972-1990 systematickému výzkumu Archeologického ústavu AVČR, představovalo nejpozději od počátku 10. století důležitou oporu moci prvních Přemyslovců (souhrnně naposl. Bartošková – Štefan 2006) a jeho význam nachází odezvu i v nebohatém raně středověkém písemnictví (Sláma 1988, 13; Sláma 2005). Přestože násilná smrt 33-60 jedinců jednorázově pohřbených v jeho těsné

blízkosti bezpochyby náležela k důležitým událostem raných českých dějin, nenacházíme o ní v písemných pramenech žádnou přímou zmínku. Jestliže tedy přesto v závěru této práce přistupujeme na hru historického výkladu, činíme tak s plným vědomím nejisté povahy archeologických datovacích opor, které sotva kdy umožní zcela bezpečné zasazení tragické události do příběhu přelomového 10. století.

## V.2. Archeologický výzkum a jeho vyhodnocení

Poloha Na Týnici vstoupila do zorného úhlu archeologické evidence v letech 1964 a 1965, kdy zde Antonín Knor prozkoumal a zdokumentoval několik raně středověkých hrobů narušených hlubokou orbou (*Knor 1965*).<sup>109</sup>

V roce 1972 začíná na akropoli Budče systematický výzkum Archeologického ústavu ČSAV, který se pod vedením různých autorů postupně rozrůstá i na první předhradí (poloha Na Kašně) a do okolí hradiště (pohřebiště v Zákolanech; k dějinám výzkumu *Bartošková 1997; Kuchyňka 2005; Bartošková – Štefan 2006, 725-727*). V roce 1983 jsou pak pod vedením Ivana Krutiny zahájeny i systematické odkryvy v poloze Na Týnici. V šesti sezónách zde bylo položeno 26 sond o celkové rozloze asi 1035 m<sup>2</sup> (*obr. 7*). Výsledky rozsáhlých exkavací autor výzkumu předběžně zveřejnil pouze v krátké zprávě, která se zabývala především nálezovou situací hromadného hrobu (*Krutina 1992*).<sup>110</sup> Po její publikaci se již autor lokality nevěnoval a po roce 2003 postupně předává nálezy a dokumentaci Ivo Štefanovi, který následně připravil předložené zhodnocení a v rámci širěji koncipovaných prací předběžně zveřejnil některé závěry (*Štefan 2005; Bartošková – Štefan 2006*).

Autor výzkumu soustředil pozornost v první řadě na funerální aktivity, které byly dokumentovány relativně standardním způsobem. Podstatně menší úsilí již bylo vynaloženo na rekonstrukci poměrně komplikovaných sídelních poměrů. Disponibilní dokumentace, která sloužila jako podklad závěrečného vyhodnocení, je tedy v některých ohledech bohužel spíše torzem ideálního stavu.<sup>111</sup>

---

<sup>109</sup> *I. Krutina (1992, 567)* zmiňuje tři nálezové zprávy A. Knora, týkající se polohy Na Týnici (č.j. 1868/58; 3034/68; 136 a 137/65). V Archivu nálezových zpráv ArÚ AV ČR je však zachována jen obrazová příloha poslední z nich. Ze čtyř kresebných tabulek lze usuzovat, že zde A. Knor prozkoumal (pravděpodobně) dva hroby, z nichž získal pouze keramiku obsaženou v zásypech. Knor doplnil výzkum sběrem na okolní orané ploše a na základě nalezených keramických fragmentů datoval pohřebiště do mladší doby hradištní. Ze situační skici vyplývá, že prostorový rozsah raně středověkých aktivit stanovil v podstatě v rozsahu, který o dvě desetiletí později vymezil systematický výzkum.

<sup>110</sup> Z období výzkumu pochází navíc 14 stručných hlášení, které jsou uloženy v Archivu nálezových zpráv ArÚ AV ČR. Nálezová zpráva a celkový plán byly na základě dochované dokumentace vypracovány teprve I. Štefanem. Autor zpracování dospěl v řadě oblastí k odlišným závěrům, než které předkládá předběžná publikace *I. Krutiny (1992)*. Tyto diskrepance budou zmíněny v příslušných partiích textu.

<sup>111</sup> Deficit pocítujeme především v naprostém nedostatku kresebné i slovní dokumentace sídelních objektů a geomorfologické situace lokality; nezřídka postrádáme lokalizaci předmětů v rámci hrobů. Závažné nedostatky

Již v průběhu výzkumu byl antropologický materiál z hromadnému hrobu předán Miroslavě Blajerové, která vypracovala pečlivý posudek (1987), jehož závěry následně zveřejnila (Blajerová 1992). Pozornost se soustředila především na demografické a metrické charakteristiky pohřbené skupiny, četné pozůstatky zranění na kostech byly záměrně zhodnoceny pouze předběžně. Nová detailní analýza, kterou autorka provádí ve spolupráci s J. Likovským by měla následovat v dohledné době.

Antropologické vyhodnocení raně středověkého pohřebiště se ujala Petra Stránská (posudek 1991; v tisku), z jejichž závěrů vychází i veškeré informace uvedené v této studii.

Do rámce komparativní metalografické analýzy nožířských výrobků z různých poloh budečského hradiště a jeho okolí zahrnul R. Pleiner (1993) i devět exemplářů vyzvednutých Na Týnici (3 z hrobů, ostatní ze sídlištních situací).

Intenzivní sídelní aktivity přirozeně doprovázela konzumace zvířat. Bohatý osteologický fond však bohužel s výjimkou výplně objektu 5/5 (určení kostí provedl L. Peške – Krutina 1992, 570-572) dosud nebyl vyhodnocen.

### **V.3. Geomorfologická charakteristika polohy a determinanty zachování historických terénů**

Budečské hradiště zaujalo polohu rozlehlého plató, které na východní straně ukončuje relativně vysokou, několik kilometrů dlouhou ostrožnu s plochým vrcholem, tvořící rozvodí Dřetovického a Týneckého potoka. V těsném jihovýchodním sousedství se hřbet ostrožny výrazně zužuje v krček široký pouze tři desítky metrů, který se směrem k jihozápadu opět postupně rozevívá. (obr. 1; obr. 2; obr. 6). Tato poloha vzdálená asi 200 m od opevnění předhradí Budče nese místní jméno „Na Týnici“. Jeho etymologie sice vykazuje jasný vztah k osadě Týnec položené v údolí stejnojmenného potoka severozápadně pod hradištěm,<sup>112</sup> o době ani okolnostech vzniku však nic nevyovídá.

Plocha s doklady raně středověkých aktivit se rozkládá v nadm. výšce 283-287 m n.m. na mírném, k severu obráceném svahu (obr. 2; 6; 4: A). Ze severovýchodu je ohraničena zářezem cesty směřující z hradiště dolů do Týnce, ze severu až tři metry vysokou mezí, která ji odděluje

---

musíme konstatovat v oblasti metodiky výzkumu. Autor obvykle odkrýval situace po mechanických vrstvách (u nichž velmi často navíc není uveden jejich výškový rozsah), čímž značně snížil schopnosti jejich výpovědi. Nejpalčivěji se tento postup dotkl unikátního hromadného hrobu.

<sup>112</sup> Zmiňované již ve falzu zakládací listiny vyšehradské kapituly z 12. století hlásících se k roku 1088 – CDB I, č. 378, s. 380-381; č. 387, s. 390.

od sousedního nižšího terasového stupně. Na jihu je poloha vymezena cestou do Kovár, pod níž terén prudce spadá dolů.<sup>113</sup>

Možnosti zachování dokladů raně středověkých aktivit klíčovým způsobem znevýhodnily místní geomorfologické podmínky, vydatně posilované staletí trvající orbou. Podloží tvoří na většině zkoumané plochy různě zvětralá pískovcová, (*obr. 4: A*) nebo slepencová (*obr. 4: E*) skála, která je v sektorech 2, severní části sondy 18 a snad i v sondách 7 a 24, překryta jílovitými vrstvami. Dostupná dokumentace bohužel nedovoluje sledovat detailní geomorfologické poměry a jsme tudíž odkázáni na sumární výpověď *obr. 2.*, který předkládá zpětně rekonstruovanou výšku nadloží v jednotlivých sektorech. V důsledku sklonu terénu byla plocha vystavena trvalé erozi, která v některých partiích snížila úroveň nadloží až na 20-25 cm (srov. např. *obr. 4:D; 5:A* a *25:A*). Veškeré památky uložené nad úrovní podloží byly v těchto plochách přinejmenším silně dekomponovány, zpravidla však zřejmě zcela zničeny. Tuto skutečnost hmatatelně dokládá rozrušení mělce uložených hrobů, či nálezy novověké keramiky ve spodních partiích těsně nad podložím.<sup>114</sup> Ani současný mocný půdní pokryv (především v severní části plochy) však není bezpečným garantem uchování raně středověkých situací. Již A. Knor (1965, *obr. 2*) upozornil na vrcholně středověké, či novověké terasové úpravy, jejichž pozůstatkem je schodovitý mezní pás severně od sondy 4 a 5 a alespoň dílem i výrazná podoba mezního pásu severně od zkoumané plochy.<sup>115</sup> Postupné vyrovnávání sklonu terénu signalizují i nálezy recentní keramiky v sondě 17 a 18 až 1 m pod povrchem. Podstatnou část nadloží lze tedy i v těchto partiích považovat za mladší splachy.

Většina raně středověkých činností, které se odehrávaly nad současnou úrovní podloží, se tak ocitá v nechvalně proslulé oblasti „archeologie nenalézaného“.

Již v první sezóně výzkumu byl v S části sekt. 4 identifikován poměrně výrazný terénní zlom (*obr. 4: C*), interpretovaný autorem výzkumu jako do skály zahloubený mělký příkop probíhající ve směru V-Z, jehož severní hrana se však měla nacházet v nezkoumané ploše. Předpokládaný zahloubený lineární útvar byl následně protnut sondami 6 (*obr. 4: B; obr. 12*) a 22. Jediný dokumentovaný řez „příkopem“ zobrazuje situaci na Z profilu sekt. 6. Podle něj

<sup>113</sup> Jako jižní vymezení lokality uvádí I. Krutina (1992, 567, *obr. 1*) bývalou polní cestu do Dřetovic, kopírující přibližně vrchol ostrožny, které přisuzuje raně středověký původ. Přestože raně středověkou komunikaci tímto směrem můžeme důvodně předpokládat, její přesná trasa se pochopitelně nemusí shodovat s recentním stavem.

<sup>114</sup> Četně např. v sondě 12, 13 a 26. Zdaleka ne všechny případy však byly zřejmě zaznamenávány. Dokladem narušování situací v novověku je i mince města Zhořelce ze 16. století, nalezená v objektu 2 v sekt. 15 (zachovala se pouze fotografie, za předběžné určení děkujeme J. Militkému).

<sup>115</sup> Mezní pás severně od lokality byl za cílem jeho datování prořat sondou 20. Nezachovala se bohužel žádná dokumentace, pouze z výročního hlášení (Krutina 1987; 1988) se dozvídáme, že sonda ověřila existenci výrazného sklonu terénu v těchto místech již v raném středověku. Ve vyšších partiích mezního násypu se ale vyskytovala recentní keramika.

dosahuje útvar hloubky max. 1 m od úrovně podloží; jižní strana se postupně svažuje kde dnu, předpokládaná severní hrana nebyla zachycena (srov. obr. 5: C). Interpretační nejasnosti vedly autora zpracování k terénní revizi situace na V profilu sekt. 22 (únor 2008), tedy asi v metrovém odstupu od řezu dokumentovaném autorem výzkumu.<sup>116</sup> V jižní části byl na úrovni pískovcového podloží zjištěn poměrně ostrý terénní zlom, severní hrana domnělého příkopu však v o osmimetrovém úseku zachycena nebyla; podloží se pouze postupně svažovalo směrem k severu (srov. obr. 5: G). Ze zjištěné situace vyvozujeme následující: žádný „příkop“ na lokalitě neexistoval, jednalo se pouze o lineární zlom podloží probíhající po směru vrstevnice. Zda jde o přirozený útvar, či důsledek mladších terénních úprav, lze dnes obtížně rozhodnout.

#### **V.4. Základní chronologický vztah sídelních a funerálních aktivit**

Jak bylo naznačeno v úvodu, archeologický výzkum identifikoval v období raného středověku dvě různé formy využívání polohy Na Týnici. Sídelní aktivity dokládá více než třicet identifikovaných objektů (obr. 12) a relativně bohatý fond nálezů z vrstev; svůj poslední odpočinek - pokud odečteme hromadný hrob – pak nalezlo na místě nejméně 122 lidí (příloha 1). První křižovatkou v dalších úvahách je tedy vymezení základního relativně-chronologického vztahu těchto aktivit, jejich absolutní časové zařazení ponecháme následujícím kapitolám.

Svou představu o vývoji lokality zveřejnil krátce již autor výzkumu (*Krutina 1992*, 567-568). Nejstarší komponentu tvoří podle něj nevelká skupina hrobů v SV části polohy (především sektory 1A a 25), kterou datoval do doby okolo poloviny 9. století. Časové zařazení opřel o „celkovou úpravu hrobů, pietní uložení těl a...skořápky slepičích vajec v nádobě u nohou pohřbené“. Na Z odsud měla na konci 9. století vzniknout řada sídlištních objektů, které jsou podle autora ve většině případů starší, než početná skupina zde situovaných hrobů, což vyvozoval z několika dokumentovaných superpozic. Některé hroby (zvláště v S a SZ části nekropole),<sup>117</sup> měly být ale sídlištními objekty porušeny a sídelním aktivitám tudíž předcházely. Nejmladší hroby nepřekračující však polovinu 10. století spatřoval autor ve skupině Z a JZ od objektu 5/5, která vznikla teprve po zániku osídlení. Vyhodnocení dostupné dokumentace však ukázalo, že tento koncept s největší pravděpodobností vychází z chybného čtení nálezové situace a je nutno jej zcela revidovat.

---

<sup>116</sup> Za pomoc děkuji L. Varadzinovi.

<sup>117</sup> V textu zmiňuje pouze H78, ve výročních hlášeních a nálezovém deníku je však zmíněno více situací - viz dále.

Opřít se můžeme v první řadě o šest prokazatelných superpozic hrobů a sídlištních objektů.<sup>118</sup> Nejmarkantnější je situace okolo zemnice 5/5,<sup>119</sup> k níž jsou přisazeny H22 a H20, které zasahují do jejího zásypu a mohly tedy bezpečně vzniknout teprve po jejím zaplnění (srov. obr. 24 a 27). Totéž se týká H21 a H31, jejichž těsná blízkost koliduje se synchronním využíváním zemnice (srov. obr. 24). Obdobnou situaci identifikujeme i v sekt. 16, kde se nacházela druhá prozkoumaná zemnice. Ji a kruhové objekty, které ji narušily, bezpečně překrýval H74 (a snad i nepřesně lokalizovaný H80). Ve stejné sondě byl obj. 6 s bohatým souborem raně středověkých keramických zlomků (tab. 1) překryt H83 (obr. 83). Hrobová jáma H45 bez nalezeného kosterního materiálu narušila jamku 102 v sondě 11, rovněž obsahující raně středověkou keramiku (tab. 1; obr. 34) a konečně H144 objevený v sondě prosedl J stranou do sídlištního objektu 1, z něž se zřejmě do zásypu hrobu dostalo 25 keramických zlomků. Otazníky vzbuzuje nedostatečně dokumentovaná situace H50 a H52. Značná hloubka a atypický kruhový půdorys hrobové jámy zde dovoluje uvažovat o druhotném využití opuštěného sídlištního objektu.

Věnujme nyní pozornost hrobům, které měly podle interpretace autora výzkumu stratigraficky předcházet vzniku sídlištních objektů. Jedná se v první řadě o zmíněný H84 v sekt. 16, překrytý údajně obj. 15. Disponibilní fotografie a kresba (srov. obr. 38) jasně ukazuje, že drobná dětská kostra se silně pokrčenýma nohama nejeví jakékoliv známky výraznějšího narušení, k němuž by nutně muselo při hloubení sídlištního objektu dojít. Desinterpretaci zřejmě zapříčinilo neodlišení zásypu hrobové jámy od zásypu – ve skutečnosti mladšího – objektu. Dalším zmiňovaným případem je H85 ve stejné sondě, údajně porušený obj. 11. Značné rozrušení pohřbu uloženého již nad úroveň podloží (srov. obr. 38) však s hledem na přítomnost všech částí skeletu připíšeme mnohem pravděpodobněji radlici pluhu. Stejný závěr bude zřejmě platný i pro hrob 106 v sekt. 21. Jako neodůvodněný se pak jeví i údaj o narušení H104 s plně zachovalým skeletem i hrobovou jámou.<sup>120</sup>

Silnou indicií pro časovou následnost sídelních a funerálních aktivit je však především absence narušení kostry i hrobové jámy u naprosté většiny alespoň minimálně zahloubených hrobů, a to i v místech koncentrace nálezů raně středověké keramiky, která je jasným dokladem jejich intenzivního využívání (srov. příloha 1 a obr. 3: A). Při kopání hrobů pak v těchto místech

<sup>118</sup> Kresebná dokumentace bohužel zpravidla zachycuje pouze hroby vyňaté z jejich nálezových souvislostí. Při zpracování tedy bylo nutno vycházet z nepublikovatelných terénních náčrtů. Všechny dále zmíněné situace však spolehlivě verifikují zachované fotografie.

<sup>119</sup> Při vyhodnocení bylo respektováno původní číslování objektů, pouze římské číslování sond bylo pro přehlednost nahrazeno arabským. První číslo označuje objekt, druhé sondu.

<sup>120</sup> Jakékoliv údaje o zmiňovaných sídlištních objektech bohužel nejsou k dispozici.

přirozeně docházelo k přesunu keramických zlomků ze starších sídlištních situací do hrobových zásypů (srov. obr. 3: B).

Poněkud komplikovanější je bezpečné časové zařazení V skupiny hrobů situované již na periférii sídelního areálu. Výše uvedené argumenty autora výzkumu, které mají dokládat její starší datování, jsou však chybné.<sup>121</sup> Jedinou odůvodněnou indicií pro větší stáří skupiny je „archaický“ vzhled hrnce z H25 (rozb. viz kap. V.7.5.5.). Blízký H114 však porušuje sídlištní obj. 1 a obsahuje hrnec, který se podobně jako nádoby z ostatních hrobů hlásí k pokročilé středohradištní produkci. Jak ukážeme níže, vznikla tedy i V skupina hrobů s největší pravděpodobností v podobném časovém horizontu jako ostatní partie nekropole.

Z krátké bilance tedy plyne následující: všechny dostupné informace svědčí pro to, že k počátku využívání polohy jako pohřebiště, stejně jako k uložení hromadného hrobu do zemnice 5/5, došlo teprve po opuštění sídliště.

## V.5. Raně středověké sídliště v poloze Na Týnici

### V.5.1. Sídlištní objekty, struktura a rozsah sídliště

V dochované dokumentaci se zachovaly informace přibližně o 30 identifikovaných zahloubených sídlištních objektech, které bylo možno alespoň přibližně lokalizovat a vynést do celkového plánu (obr. 12).<sup>122</sup> Lze však velmi důvodně předpokládat, že jejich počet byl ve skutečnosti podstatně vyšší, nebyly ale buďto rozlišeny nebo dokumentovány.

Nejvýraznějším objektem situovaným přibližně uprostřed zkoumané plochy je zemnice 5/5, která byla druhotně využita k uložení hromadného hrobu. Většinu zaznamenaných informací i obrazové dokumentace publikoval již autor výzkumu (*Krutina 1992*, 568-569), přesto se však při zpracování vynořily interpretační nejistoty, s nimiž je nutno se vyrovnat. Zemnice se svislými stěnami a plochým dnem o rozm. 380 x 330 cm (12, 5 m<sup>2</sup>) byla pečlivě zahloubena (pravděpodobně železným dlátem, po němž se údajně zachovaly stopy) do skalního podloží tvořeného pískovcem a slepencem (obr. 4: A; 24; 26:F). Hloubka objektu od současného povrchu činí asi 140 cm, od úrovně skalního podloží pak 120 cm. Neznáme však raně středověké výškové poměry lokality a hloubka objektu tedy mohla být v době jeho provozu větší.

Ploché dno pokrývala podle dokumentovaného profilu asi 10-15 cm silná vrstva písku a rozpadlého podloží (obr. 24 :C: 9, 10, 11). Autor výzkumu uvádí (*Krutina 1992*, 568), že

<sup>121</sup> Autor zde v kontrastu k přítomnosti anomálních hrobů v Z části pohřebiště hovoří pouze o pietních pohřbech. Muž v H26 však spočíval na levém boku. Přítomnost vajec nemůže být prostředkem datování, i kdyby však byla, vejce bylo zachyceno i v H59, který autor řadí do nejmladší skupiny hrobů (*Krutina 1992*, 568).

<sup>122</sup> Při rekonstrukci sídlištních objektů bylo možno vycházet pouze z šesti, v měřítku provedených, plánů (obr. 5). Ostatní kresebná dokumentace se omezuje na několik nepublikovatelných terénních skic v nálezových denících. Celkový plán tedy nemohl být proveden v menším měřítku.

přibližně ve středu objektu (pod kontrolním profilem), byla v této vrstvě nalezena samostatná lidská lebka<sup>123</sup> a kolem ní „byly rozprostřeny“ střepy nádoby, kterou se podařilo téměř v úplnosti rekonstruovat (obr. 8:3).<sup>124</sup> Ze spojení samostatné lebky se sídlištní fází objektu pak bylo hypoteticky usuzováno na „kultovní“ funkce zemnice (Krutina 1992, 575). Těsná blízkost hromadného hrobu v jehož dolní části byla zaznamenána koncentrace jednotlivých lebek (obr. 24: B) s písčitou vrstvou právě přibližně v místech, kde byla nalezena zmíněná lebka (srov. obr. 24: C), však vyvolává pochybnosti o správné interpretaci nálezové situace. Z obr. 24: C jasně vyplývá, že hromadný hrob byl vložen do mísovité jámy, která druhotně porušila zásyp zemnice. Objekt 5/5 byl však bohužel vybírán po horizontálních mechanických vrstvách a nalezená lebka spočívající hypoteticky na dně výkopu pro hromadný hrob se tak mohla dostat do písčité podlažní vrstvy, aniž by byly identifikovány hranice vkopu. Dostupná dokumentace bohužel dnes nedovoluje situaci verifikovat.

Výzkum nezaznamenal žádné výraznější stopy otopného zařízení, uváděno je jen malé ohniště, které mělo asi 80 cm od středu západní strany nasedat na uvedené písčité vrstvy (nedokumentováno).

Všechny výše položené vrstvy (nejasná je doba geneze humusovité vrstvy č. 7), náleží zjevně již době po opuštění objektu. Pro postupné zanášení svědčí šikmý sklon zásypových vrstev (srov. obr. 24: C). Teprve do nich byl pak zahlouben výkop pro hromadný hrob.

Inventář výplně zemnice (a jejího nejbližšího okolí) byl mimořádně bohatý - skýtá 1208 zlomků keramických úlomků (cca 15 kg), jednu v úplnosti rekonstruovatelnou nádobu (obr. 8: 3) a tři železné předměty. Postup po mechanických vrstvách bohužel neumožnil odlišovat nálezy ze zásypu zemnice od výplně hromadného hrobu.

sekt.	č. obj.	počet zlomků	hmotnost (g)
3B	7	8	80
5	5	1208	15000
10B	104	4	45
10C	103	31	300
9A + 11	101	3	20
11	102	13	105
15+16	1 (horní partie)	242	2555
15+16	2	65	525
15	3	2	10

<sup>123</sup> Lebku zachycuje pouze fotogrametrický plán. Nepodařilo se ji sice bezpečně vyčlenit ani z deponovaného antropologického souboru, zdá se ovšem nejpravděpodobnější, že je totožná s lebkou 34 (poslední vyzvednutá lebka), která byla stejně jako ta na fotografii poškozena velkým otvorem na temeni. Ta náležela jedinci (snad ženského pohlaví) ve věku maturus I (Blajerová 1987, 30). Prozatím nelze posoudit, zda bylo její rozbití příčinou úmrtí, nebo ji postihlo teprve *post mortem*.

<sup>124</sup> Postrádáme jakoukoliv dokumentaci rozložení jednotlivých střepů a jejich prostorového vztahu k lebce. Z charakteristického zabarvení ve spodní části však soudíme, že sloužila nějakou dobu v běžném kuchyňském provozu.



15+16	4+16	132	1120
15	5	?	?
16	6	63	720
16	7	75	590
16	8	9	100
15+16	9+13	122	1765
16	10	?	?
16	11	29	220
16	12	25	130
15+16	14	?	?
22	1 ?	48	680
25	1	?	?
Σ		2071	23885

Tab. 1. Kvantifikace raně středověké keramiky nalezené v zásypech sídlištních objektů. Tabulka má s ohledem na charakter výzkumu spíše orientační výpověď.

Druhá zemnice (obj. 1/15 na rozhraní sekt. 15 a 16) o rozměrech přibližně 3 x 3 m (cca 9 m<sup>2</sup>) byla do současného povrchu slepencového podloží zahloubena maximálně pouze 40 cm (*obr. 12; 4: E, G*). Její půdorys lze dnes přesně rekonstruovat pouze v sekt. 15, zahloubení do podloží na V straně bylo podstatně menší.<sup>125</sup> Šikmý sklon nepříliš vyrovnaného skalnatého dna na zachyceném profilu (*obr. 5: A*) bude pravděpodobně dán spíše nepřesnou orientací výkresu (srov. *obr. 4: E*). Celou kubaturu zásypu zemnice tvořil podle dochované dokumentace (*5: A*) čistý světlý písek, do něž se zahlubovaly objekty 9, 10, 13 a 14 přibližně kruhového půdorysu s hlinito-kamenitým zásypem se silnou příměsí popela a uhlíků. Z nálezového deníku vyplývá, že bohužel nebyla odlišována keramika z horní partie písčitého zásypu a mladších objektů. Žádné stopy otopného zařízení, ani pozůstatky konstrukce zemnice, výzkum neodhalil.

Nejpočetnější skupinu identifikovaných objektů tvoří nevelké, funkčně nespecifikovatelné jámy, u nichž navíc většinou postrádáme elementární údaje o rozměrech a složení zásypu. Jejich největší koncentraci sledujeme v sekt. 15 a 16, kde byla jejich výplň zpravidla prostoupena popelem, uhlíky, množstvím zvířecích kostí a keramiky (*srov. tab. 1*). Ve dvou případech bezpečně konstatujeme vzájemné narušení (obj. 6, 7 a 15 v sekt. 16 – pouze *obr. 12* a obj. 4 a 16 – *obr. 5: E*).

Druhý shluk objektů se soustředil do sekt. 3B a 10 na JV zkoumané plochy.<sup>126</sup> Pozornost zde vzbuzuje zejména jáma kruhového půdorysu (obj. 6) hluboká nejméně 60 cm od úrovně podloží, v níž spočívaly skelety H52, H50, kterou můžeme s opatrností pokládat za opuštěný sídlištní objekt (rozb. situace kap. V.7.4)

<sup>125</sup> Dochovaná fotografie je neostrá a nemohla být publikována.

<sup>126</sup> Obj. 103 ledvinovitého půdorysu hluboký max. 50 cm od úrovně podloží; žlabovitý obj. 104 max. 30 cm od úrovně podloží.

Ve střední části plochy provází nejasný výklad obj. 101 půdorysu mírně rozevřeného lichoběžníku o rozměrech přibližně 200 x 80, zahloubený asi 50 cm do podloží, který byl – podobně jako okolní hroby – orientován delší stranou ve směru V-Z (srov. *příloha 1*). Jáma se napojovala na H33, aniž bychom však dnes dokázali určit jejich stratigrafický vztah (*obr. 32* může být jen rekonstrukcí). Nedaleko od ní V směrem se nacházela obdélná jáma H45, která však prokazatelně neobsahovala žádné lidské pozůstatky (*obr. 34*). Podobně jako ji tedy zřejmě vyřadíme ze soupisu sídlištních objektů i obj. 101 a budeme je považovat za připravená, z neznámého důvodu ale již neobsazená, místa posledního odpočinku. Nepočítaje obj. 5/5, byly již ve střední části identifikovány pouze drobné obj. 102 a 1, který zřejmě předcházel vzniku H58.

Ostatní části zkoumané plochy poskytly již jen nevýrazné stopy osídlení. Uprostřed V části sekt. 18 je v deníku zmíněn mělce zahloubený objekt obsahující keramiku, která ale nebyla vyčleněna od nálezů z vrstev. Záhadou zůstává blíže nespecifikovaný obj. 1/22, velmi bohatý na keramiku (srov. *tab. 1*), který snad může být totožný s domělým lineárním zahloubeným útvarem, resp. partií pod výrazným terénním zlomem (viz výše). Ani jedna ze tří drobných jamek v sondě 8 neobsahovala inventář. Jediným prokazatelným rozsáhlejším zahloubeným objektem v SV části lokality je pouze neúplně odkrytý obj. 1/25, jehož keramický obsah zřejmě druhotně vstoupil do zásypu H114.

Z devíti kůlových jamek identifikovaných v sekt. 1A, 1E a 3A obsahovaly zlomky raně středověké keramiky pouze tři.<sup>127</sup>

V sekt. 1E zachytil výzkum mělký žlábek dlouhý asi 4 m, který však neobsahoval žádné nálezy.

Snímek rozložení zahloubených objektů však bezpochyby odráží původní tvářnost sídliště velmi selektivně. Jak bylo naznačeno v kap. V.3., prodělala lokalita řadu transformací, které zcela smazaly stopy po povrchových stavbách a činnostech. Jedinou možností alespoň dílčí kompenzace je analýza prostorové distribuce keramiky nalezené v ornici a vrstvách, která svou kvantitou značně přesahuje kolekci získanou z objektů; ku prospěchu lze využít i keramiku ze zásypů hrobů (srov. *tab. 2*).

*Obr. 3: A*, který z uvedených důvodů sčítá veškerou keramiku nalezenou mimo zásypy hrobů, poskytuje obdobný, v detailech však přesto poněkud odlišný obraz: V S skupině sledujeme největší koncentraci keramiky nikoliv v prostoru s odkrytými objekty, ale Z odsud v sekt. 13C a v nemalé míře také v sekt. 17. I tento plán však může odrážet raně středověký stav

<sup>127</sup> V sekt. 3B jamka 9 (*obr. 5: F*) – 7 ks.; jamka 12 – 4 ks.; v sekt. 1A jamka ve středu sondy – 1 ks.

pouze dílčím způsobem. Hlavní determinantou je výška nadloží v jednotlivých sekt. (srov. obr. 2), která především v nejvýše položené JV části lokality vystavila celý objem nadloží intenzivní orbě. Keramika (hypoteticky) původně uložená v těchto partiích tedy buďto podlehla povětrnostním a mechanickým vlivům, nebo se mohla přesunout do nižších partií (*Kuna a kol. 2004, 311-317*). Proti systémovému přesunu keramiky směrem po svahu však svědčí její nízké zastoupení v sekt. 21, 13B a 22.

Jisté zmírnění těchto limitů může nabídnout vynesení distribuce keramiky v zásypech hrobových jam. Vycházíme z předpokladu, že na ploše sídliště došlo v krátkém časovém úseku mezi jeho opuštěním a počátky pohřbívání pouze k minimálním prostorovým transformacím. Keramika, která vstoupila do - orbou později neporušených - zásypů hrobů ze zaniklých sídlištních situací, by tedy měla „konzervovat“ její původní rozložení na ploše. Premisu minimální kontaminace plochy mladší keramikou validuje srovnání *grafu 3* a *grafu 5*). Při sestavování *obr. 3: B* bohužel nebylo možno vyjádřit poměr množství keramiky ke kubatuře hrobových jam, jelikož k tomu postrádáme dostatečně přesné údaje. Jako korelát lze ale nabídnout rámcovou rekonstrukci zahloubení hrobů (srov. *obr. 11*). Výsledek se v základních rysech překrývá s předchozí evidencí. Překvapivá je jen nízká četnost souborů okolo obj. 5/5.

Výsledky dílčích analýz tedy rozkládají raně středověké sídliště Na Týnici na tři nevelká jádra aktivit. V S části je to zemnice 1/15 obklopená a částečně porušená jámami kruhového půdorysu, na kterou Z směrem navazuje asi 20 m dlouhý pás s četnými nálezy keramiky, který může indikovat existenci dalších povrchových objektů, příp. přiléhající odpadní areál. Několik superpozic je dokladem delšího užívání plochy, mj. i po zániku zemnice 1/15. Ve střední části evidujeme pouze izolovanou zemnici 5/5 (a drobný obj. 102); bohaté soubory keramiky z hrobů JZ od ní ale mohou opět indikovat další stavby. V JZ části lokality pak výzkum zjistil tři, resp. čtyři funkčně neurčitelné objekty, doprovázené dvěma (případně třemi kúlovými jamkami). O intenzivních sídelních aktivitách opět hovoří četné zlomky keramiky ve vrstvách a zásypech hrobů. Z úplné absence keramiky v hrobech a pouze sporadických nálezů ve vrstvách usuzujeme, že JZ koncentraci dělila od střední i S části lokality volná plocha, která nebyla zastavěna, ani jinak intenzivně využívána. Nezkoumanou plochu mezi střední a S koncentrací nelze z tohoto hlediska posoudit. Ostatní partie lokality již zřejmě tvořily periferní, nejvýše hospodářsky využívaný areál.

Opakované negativní sběry na oraných plochách okolo plochy výzkumu (jaro 2004, podzim 2006) potvrzují vymezení raně středověkého sídliště Na Týnici přibližně ve stanoveném

rozsahu. Poněkud problematický zůstává pouze prostor S od lokality, oddělený dnes vysokou mezí.<sup>128</sup>

## V.5.2. Hmotná kultura sídliště

### V.5.2.1. Keramika

V průběhu archeologického výzkumu byl získán rozsáhlý soubor raně středověkých keramických zlomků čítající téměř sedm tisíc kusů o celkové váze 67,6 kg (viz *tab. 2*). Necelých šest tisíc zlomů přitom pochází z ornice, vrstev a zahloubených sídlištních objektů, okolo tisíce fragmentů vstoupilo do zásypu hrobových jam, v drtivé většině jistě ze starších sídlištních situací (*tab. 2*).

nálezový kontext	počet zlomků	okrajových zlomků	celková váha (g)	průměrná váha střepu (g)
zahloubené objekty	2071	167	23885	11,5
ornice, vrstvy a nerozpoznané zahloubené obj.	3903	307	36520	9,4
zásypy hrobů	1018	75	7235	7,1
Σ	6992	549	67640	9,3

**Tab. 2.** Kvantifikace a fragmentarizace raně středověkých keramických zlomků v jednotlivých nálezových kontextech.

Již tato základní bilance jednoznačně hovoří pro intenzivní a pravděpodobně nikoliv krátkodobé osídlení lokality. Tomu odpovídá i vysoký stupeň fragmentarizace, která podle očekávání postihla výrazněji keramiku získanou z ornice, vrstev a zásypů hrobů (srov. *tab. 2*).

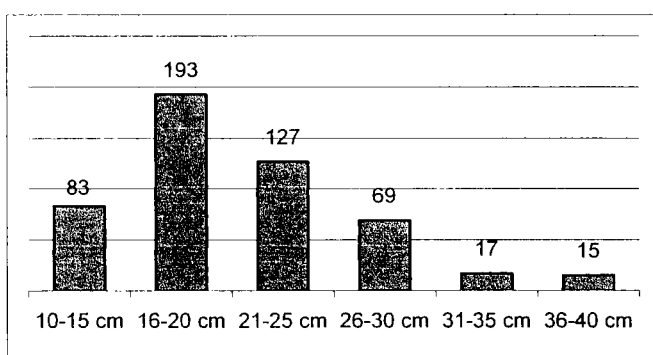
K zevrubné analýze keramiky vedly dva hlavní důvody: Přes relativní intenzitu netrval život týnického sídliště pravděpodobně déle než několik desetiletí. Jak bude zdůvodněno níže, lze na to usuzovat na jednu stranu z absence keramiky konvenčně označované jako staro- a časně středohradištní, kterou lze zařadit do 8. a 1. poloviny 9. století, na straně druhé pak z velmi nízkého zastoupení keramiky s kalichovitými okraji, která tvoří dominantní část středočeské produkce větší části 10. a zřejmě i 11. století. Soubor ze sídliště Na Týnici tedy poskytuje vítané prohloubení poznání středočeské keramiky v období počátků českého státu, kterou známe převážně z málo rozsáhlých, nebo mladšími aktivitami kontaminovaných souborů. Při komparaci se budeme nejčastěji obracet na soubor keramiky pocházející z první fáze osídlení předhradí Budče v poloze Na Kašně, který byl detailně zhodnocen *A. Bartoškovou (1997)*. Druhým důvodem je překrytí sídliště pohřebištěm, jehož inventář poskytuje pro hodnocený soubor datum *ante quem* a obráceně – přesnější chronologické fixaci počátků pohřbívání může napomoci stanovení horního datovacího intervalu výskytu keramiky ze sídlištních situací.

<sup>128</sup> Proti pokračování sídliště tímto směrem svědčí vymezení lokality sběry *A. Knora (1965, obr. 1)* v době, kdy byla tato plocha ještě přístupná povrchovému sběru.

Pozornost se při zpracování soustředila především na 550 fragmentů okrajů nádob, které naplňovaly alespoň základní předpoklady deskripce. S ohledem na nejednoznačně vymezené nálezové okolnosti podstatné části souboru, bylo přistoupeno k hodnocení *en bloc*. Pracovní pokus o srovnání keramiky z jednotlivých částí sídliště neukázal žádné prokazatelné rozdíly. Přes riziko kontaminace v době vzniku hromadného hrobu jsme do součtů zahrnuli i bohatý soubor ze zásypu zemnice 5/5, jelikož jeho charakteristiky kopírují tendence pozorované u zbytku kolekce. Z celkové kvantifikace tak byly vyčleněny jen zlomky ze zásypů hrobových jam, u nichž musíme alespoň teoreticky připustit jejich možnou souvislost teprve s dobou pohřbu.

### V.5.2.1.1. Tvary a velikost nádob

V souboru konstatujeme naprostou převahu hrnců nad ostatními tvary. Miska je zastoupena třemi exempláři – v jediném případě, u něhož známe celý profil, ji ukončoval dovnitř zatažený okraj (obr. 28: 19); dva drobné fragmenty zřejmě náleží ke kónicky rozevřeným tvarům (obr. 17: 16, 17). Pouze jeden drobný exemplář ven vyloženého okraje lze spojit s láhví (obr. 28:14).



**Graf. 1.** Průměr hodnotitelných okrajů keramických nádob (včetně keramiky ze zásypu hrobových jam).

Celý profil známe pouze u vejčitého hrnce, nalezeného na dně zemnice 5/5 (obr. 8:3; v. 24 cm,  $\varnothing$  okraje 22 cm). S ohledem na vysoký stupeň fragmentarizace je tedy jediným vodítkem alespoň k přibližné představě o velikosti nádob průměr jejich okraje. Vysloveně drobný tvar byl zjištěn pouze jedenkrát (obr. 14: 4). Z grafu 1 vyplývá největší podíl hrnců s okrajem o průměru mezi 16-25 cm; nádoby o průměru nad 30 cm jsou zastoupeny pouze sporadicky. Z objemné nádoby bezpochyby pochází technologicky atypické fragmenty na obr. 17: 25, 26.

Převážnou většinu keramických nádob tedy tvořily středně velké hrnce, sloužící zřejmě především v běžném kuchyňském provozu. Větší nádoby pak mohly být určeny ke - spíše krátkodobému - skladování.

### V.5.2.1.2. Technologie výroby a keramické třídy

Zlomkovitost a pouze makroskopické hodnocení souboru umožnilo jen paušální charakteristiku. Řada nádob nese na vnitřní straně jasné stopy dodatečného přilepování a formování horních částí, které jsou často pokryty modelačními rýžkami svědčícími přinejmenším o částečném obtáčení keramiky na ručním hrncířském kruhu (pro blízký soubor z polohy Na Kašně srov. *Bartošková 1997*, 128, obr. 4). Rovněž určení kvality výpalu je bez exaktních analýz zatíženo značnou subjektivitou; smysluplnost komparace navíc relativizují variabilní postdepoziciční podmínky, které se negativně podepsaly zejména na zlomcích z ornice a vrstev. Lze pouze konstatovat, že většina zlomků vykazuje na lomu jednolitě zbarvení bez tzv. sendvičového efektu, které, spolu s kompaktností, hovoří pro vysoký stupeň výpalu. Některé exempláře pak dosahují v celkovém zpracování přímo vynikajících kvalit (srov. např. obr. 20). Barva střepu (převažují různé odstíny hnědé a šedé) nemůže sloužit jako hodnotící kritérium – v řadě případů byly zaznamenány výrazné rozdíly již mezi vnější a vnitřní stranou zlomků (srov. obr. 8: A).

Rozdíly ve složení keramické hmoty a závěrečné úpravě povrchu nádob vedly k vymezení sedmi základních keramických tříd.<sup>129</sup> Rámcovou vizuální představu o nich podává obr. 8: A; příslušnost fragmentů na kresebných tabulkách uvádí číslo v závorce.

1. Keramika má hrubší povrch daný silnou příměsí zrn písku o velikosti okolo 1 mm, slída v drtivé většině není v těstě vůbec zastoupena, pouze na několika jedincích evidujeme sporadická mikroskopická zrnka (odpovídá třídě I u *Bartošková 1997*).

1a. Složení keramického těsta je totožné jako u 1. skupiny, povrch nádob je však navíc přetažen jemnou hlinitou vrstvičkou, která částečně překrývá vystupující ostřiva. Ta je někdy přítomna pouze na vnější straně nádoby (odpovídá třídě II u *Bartošková 1997*).

2. Keramika má středně hrubý povrch daný silnou příměsí písku o velikosti zrn okolo 0,5 mm. Zastoupení slídy je naprosto zanedbatelné jako u 1 a 1a (odpovídá třídě III u *Bartošková 1997*).

2a. Složení keramického těsta je totožné jako u 2. skupiny, povrch nádob je však navíc přetažen jemnou hlinitou vrstvičkou, která částečně překrývá hrubší povrch. Ta je někdy přítomna pouze na vnější straně nádoby (odpovídá třídě IV u *Bartošková 1997*).

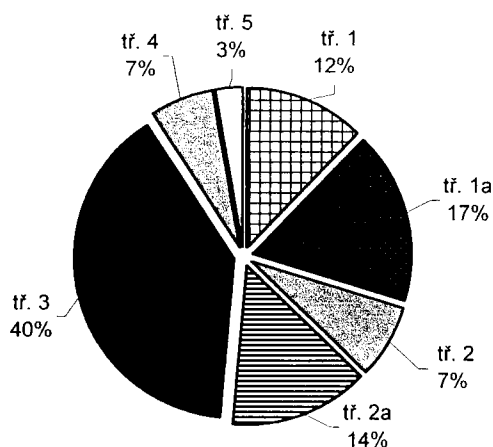
3. Keramika je ostřena jemným pískem o velikosti okolo 0,1-0,3 mm. Na povrchu je někdy přítomna tenká vrstvička přetahu. Zastoupení slídy je zcela zanedbatelné jako u předchozích skupin (odpovídá třídám V a VI u *Bartošková 1997*).

---

<sup>129</sup> Klasifikace pro možnost srovnání navazuje na zpracování souboru z 1. fáze budečského předhradí v poloze Na Kašně (*Bartošková 1997*, 128, 135-136). Počet tam vymezených keramických skupin byl však nakonec pro riziko subjektivity redukován. Vyčleněné keramické třídy tedy vystihují pouze základní diference.

4. Ve složení keramického těsta zcela převládají hlinité složky nad písčitou příměsí, slída není zastoupena. Keramika má hladký povrch. Úroveň zpracování i výpalu se může odlišovat (vynikající např. u *obr. 28: 38*, podprůměrná u *obr. 17: 25, 26*). Odpovídá třídě VII u *Bartošková 1997*).

5. Heterogenní nepočtená skupina zlomků, v jejichž hmotě jsou výrazně zastoupena menší zrna slídy (o velikosti okolo 1 mm). Keramika s velkými zrny slídy nebyla na lokalitě zjištěna.



**Graf. 2.** Procentuální zastoupení keramických tříd v souboru všech okrajů z lokality (včetně zásypů hrobových jam).

Podíl vymezených keramických tříd v celém souboru vyjadřuje *graf 2*, z něž vyplývá dominantní zastoupení keramiky ostřené hrubším pískem (skupiny 1, 1a, 2, 2a), která je nejčastěji vypálena do různých odstínů šedi a v základních znacích odpovídá tzv. pražské šedé řadě, která je charakteristická pro horizont středočeské mladohradištní keramiky s kalichovitými okraji. Je nutno upozornit, že současná nepřítomnost jemného přetahu u skupin 1 a 2 nemusí vždy odpovídat původnímu stavu. Na řadě střepů pocházejících z ornice a vrstev totiž konstatujeme různě intenzivní narušení hlinitých složek povrchu. 40% posuzovaných zlomků pak náleží ke 3 skupině ostřené jemným pískem o velikosti zrn okolo 0,1-0,3 mm. Jemná keramika bez přítomnosti ostřiva byla zastoupena pouze 7%. Podstatným markantem je zanedbatelný podíl keramické produkce obsahující slídu (třída 5).

### V.5.2.1.3. Okraje nádob

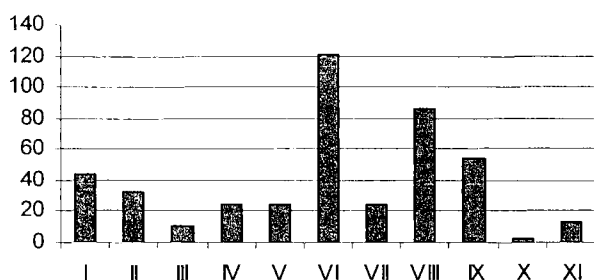
Typová škála způsobu formování okrajů hrnců je značně pestrá. Klasifikační tabulka (*obr. 13*) eviduje 72 variant rozčleněných do jedenácti základních typů. Při jejím sestavování jsme opět navázali na vyhodnocení souboru z polohy Na Kašně (*Bartošková 1997*, 114-118, *obr. 3*, tam i

slovní popis), jehož variabilita je ovšem mj. díky podstatně menšímu počtu okrajových zlomků nižší (42 variant). K osmi základním typům, které charakterizovaly 1. fázi osídlení Na Kašně, přibyly navíc další tři (IV, X a XI).

V souboru jsou přitom zastoupeny tři typy okrajů, které jsou podle dnešních znalostí nositelem výraznější chronologické informace. Na prvním místě jsou to výrazně rozevřené okraje, vycházející z výrazně zaškrbeného hrdla, nazývané konvenčně límcovité (skupina III, *obr. 14: 6; 15: 14*), které představují specifický typ okraje zařaditelný rámcově na sklonek 9. a první desetiletí 10. století (charakteristika např. *Boháčová – Čiháková 1994*, Taf. 1 B: PH 5).

Kalichovité okraje (*obr. 13: IV*), jsou vůdčím typem středočeské produkce 10. a části 11. století (charakteristika *Boháčová – Čiháková 1994*). Na Týnici se vyskytuje jak nízká („archaická“) varianta (např. *obr. 28: 8*), tak varianty s vysokým okrajem (*obr. 14: 7; 16: 1; 18: 6*).

Posledním dobře definovaným typem jsou tzv. zduřelé okraje, které jsou signifikantním tvarem mladší fáze mladohradištního období a nastupují zřejmě ve druhé polovině 11. století (*Bartošková 1999*). Jsou zastoupeny jak „archaickou“ variantou (*obr. 13: X: 1, 2*), která je podle současných poznatků vyráběna zřejmě od 2. poloviny 11. století (*Bartošková 1999*), tak v jednom exempláři i „klasickou“ variantou (*obr. 20: 3*) datovatelnou teprve na počátek 13. století (*Hrdlička 1993*, 104). Ke zduřelým okrajům ve vlastním slova smyslu (např. *Hrdlička 1993*) neřadíme - pouze morfologicky podobný - okrajový zlomek zdobený zadržávanou hřebenovou vlnicí (*obr. 18: 1*).



**Graf. 3.** Poměr zastoupení jednotlivých skupin okrajů (srov. *obr. 13*).

Jsme si vědomi toho, že celková kvantifikace vyjadřuje pouze relativní poměr jednotlivých typů a variant okrajů. Vzhledem k silné fragmetarizaci totiž nelze vždy zaručit, že každý okrajový střep reprezentuje jednu samostatnou nádobu. Z *grafu 3* a *grafu 4* vyplývá dominantní zastoupení typu VI, sdružujícího okraje ukončené užší lištou, vzniklou vytažením dolní hrany okraje. Nejpočetnější je přitom varianta VI:2, VI:9 a VI:11. Na druhém místě je typ



VIII zakončený užší lištou vytvořenou vytažením horní i dolní hrany. Zcela přitom dominuje jednoduchá varianta VIII:1. Třetí příčku zaujaly různě varianty nízkých okruží (skupina IX). Všechny výše zmíněné, chronologicky signifikantní, skupiny okrajů, jsou přitom zastoupeny pouze nevýrazně. Límcovitý (III) byl zaznamenán pouze v deseti, kalichovitý (IV) ve 25 a zduřelý (X) pouze ve třech případech.

Vyjádření vazby mezi keramickými skupinami a typy okrajů neodhalilo žádnou výraznější pravidelnost (srov. graf. 4). Zastoupení jednotlivých keramických skupin v rámci jednotlivých variant okrajů v podstatě kopíruje jejich celkový proporcionální poměr (srov. graf. 2). Zmínit lze snad pouze prokazatelnou vazbu slídnaté keramiky na jednoduše formovaný okraj I:1, či naprostou absenci jemné hlinité keramiky (třída VII) u výrazně zastoupeného okraje VI:2.

#### **V.5.2.1.4. Výzdoba**

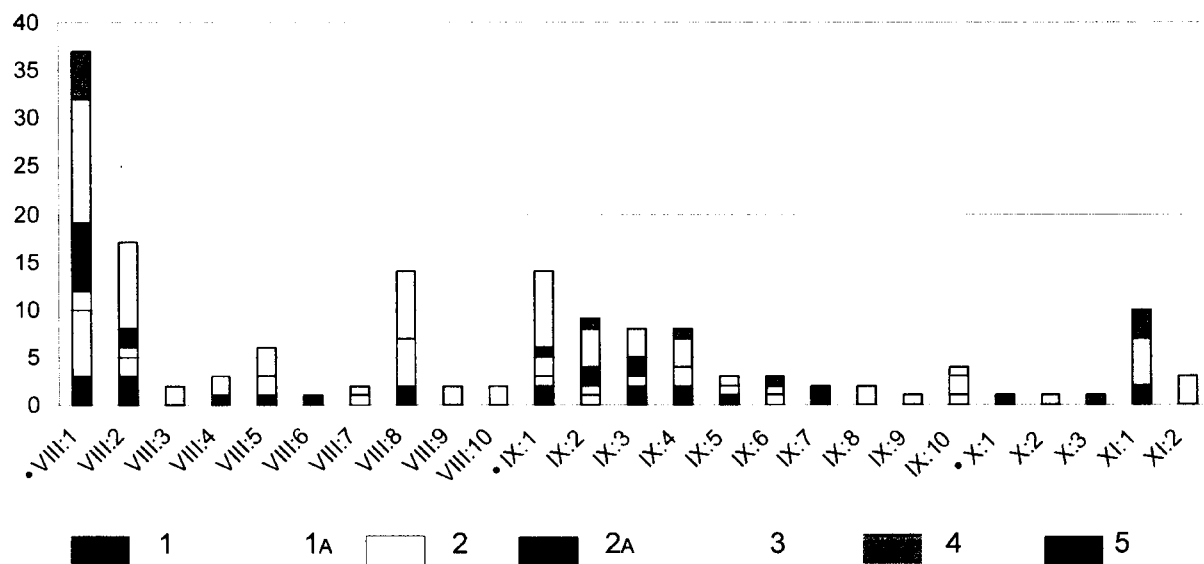
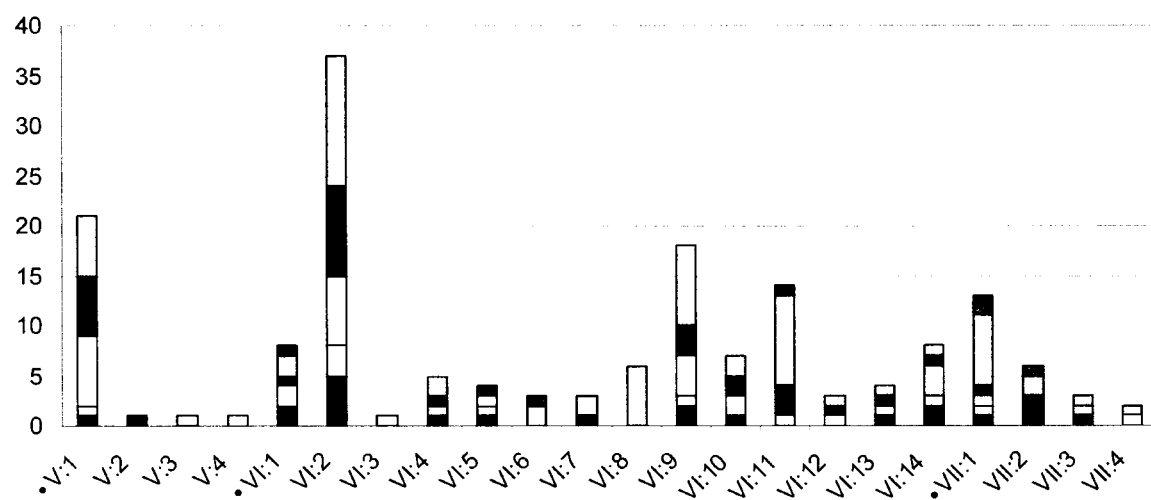
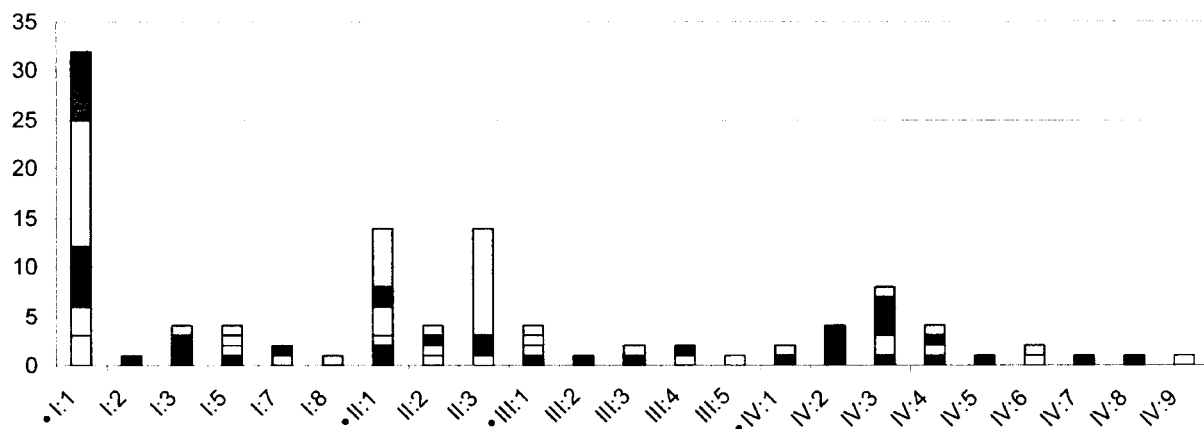
Celkovou výzdobu se podařilo rekonstruovat pouze v jednom případě (*obr. 8: 3*). Alespoň část výzdobného pole se pak zachovala pouze u 92 okrajových fragmentů, z nichž většina je zachycena na kresebných tabulkách (počítáno včetně keramiky ze zásypů hrobů). Téměř u tří čtvrtin nádob sáhl hrnčíř po vícehrotém rydle (67 kusů), v 21 případech evidujeme výzdobu jednohrotým, ve čtyřech případech dvouhrotým nástrojem.

První výzdobný pás v podhrdlí nejčastěji obstarala hřebenová vlnice (44 případů); hřebenový pás zde evidujeme pouze v šesti případech. Podstatně méně byl využíván hřebenový vpich (např. *obr. 15: 12; 16: 13, 16, 17*), který evidujeme v podhrdlí u 10 nádob.

U okrajů, kde se zachovalo více výzdobných motivů, konstatujeme nejčastěji dva či tři pásy hřebenových vlnic pod sebou a kombinaci hřebenové vlnice a pásu. Nikoliv výjimečným výzdobným prostředkem, který byl ale nejčastěji aplikován až okolo největší výdutě, a proto jej nelze přesněji kvantifikovat, jsou plastické pásy či vývalky, buďto přesekávané hřebenovým vpichem (*obr. 20; obr. 15: 9; obr. 17: 2, 3, 4, 5, 22*), nebo pokryté drobnou hřebenovou vlnicí (*obr. 15: 11*).

Evidentní vazba mezi způsobem výzdoby a typem okraje se projevuje pouze u kalichovitých okrajů, které jsou až na jediný (ne zcela typický exemplář - *obr. 28: 1*) zdobený jednohrotým rydlem (to je však přítomné i na jiných typech). Výzdoba hřebenovým vpichem byla pak nejčastěji aplikována na nádobách obsahujících jemné ostřívo (třída III, 8 z 13 případů).

Z okruhu běžné středohradištní výzdoby se vymyká několik zlomků výdutí zdobených složitějšími motivy, které bývají zpravidla spojovány se starohradištní produkcí (např. *obr. 17: 8; 45: 4*). Technologická podobnost zbytku souboru ale neumožňuje rozhodnout, zda jde v tomto případě o starší příměs, archaismus nebo projev tvůrčího přístupu.



**Graf 4.** Zastoupení jednotlivých variant okrajů ve vazbě na keramické třídy (vyjma keramiky za zásypu hrobových jam).

#### **V.5.2.1.5. Keramické značky**

Ze všech situací včetně zásypů hrobových jam se podařilo vydělit přibližně sto fragmentů den, které lze s výhradami ztotožnit se samostatnými nádobami. Osm z nich přitom neslo reliéfní značku (*obr. 15: 10; 16: 18, 20; 17: 9; 19: 2; 45:9* + dva velmi drobné fragmenty). Lze pouze litovat, že žádné z den nelze rekonstruovat v úplnosti a srovnat jej s dosud známým fondem motivů. Nízký poměr značené keramiky je zřejmě odrazem pozvolného prosazování tohoto pozoruhodného zvyku okolo závěru 9. a na počátku 10. století (*Varadzin 2005, 169-170*).

#### **V.5.2.1.6. Keramika pravděpodobně cizího původu**

Identifikace keramiky cizí provenience představuje podstatný doklad nadregionálních směnných kontaktů. Prvním předpokladem je však přirozeně bezpečná lokalizace jejího původu. V souboru z Týnice bylo v průběhu zpracování zaznamenáno několik drobných zlomků, které se morfologií, výzdobou, či technologickými znaky odlišovaly od většiny produkce. Nejvýraznější jsou vyobrazeny na *obr. 19*. Musíme však konstatovat, že s jistotou nelze stanovit bezpečnou provenienci žádného z nich.<sup>130</sup>

#### **V.5.2.1.6. Otázka druhotné kontaminace souboru**

Na závěr je nutno položit si otázku zásadního významu: Lze celé spektrum keramiky uložené v Na Týnici spojit se zdejšími sídleními aktivitami, nebo mohlo v pozdějším období docházet k jeho „obohacování“ mladší keramikou? Skutečnost, že zájem o využití polohy nekončí zánikem sídliště přitom jasně dokládá následné uložení hromadného hrobu a vznik poměrně rozsáhlého pohřebiště. Bohatým zdrojem mladší keramické produkce, vzdáleným pouhých 200 m, přitom bylo budečské hradiště, žijící intenzivním životem až do 2. poloviny 11. století (*Bartošková 1999*).

Jak vyplývá z předchozího rozboru, hlásí se drtivá většina posuzovaných zlomků ke kategorii značně heterogenní středohradištní keramické produkce. Výjimkou jsou tři výše uvedené skupiny okrajů (viz. kap. *V.5.2.1.3.*), které již reprezentují nástup (límcovité okraje), starší fázi (kalichovité okraje) a mladší fázi (zduřelé okraje) mladší doby hradištní. Jedinou

<sup>130</sup> Nejvýraznější je zlomek výdutě s výrazně odsazeným hrdlem (*obr. 19: 4*), celkovým ztvárněním a výzdobou blízký středo-mladohradištní keramice, známé především z Žatecka (srov. např. *Bubeník – Meduna 1994, Abb. 4: N*) od níž se však údajně odlišuje jemným povrchovým přetahem. Vzhůru vytažený, na horní plošce prožlabený okraj, je často zastoupen na keramice tzv. litoměřického typu (srov. např. *Zápotocký 1965, 252-254, obr. 34: 6, 7*). U zlomku silně prostoupeného slídou, zdobeného plastickými vývalky a hřebenovým vpichem (*obr. 19: 3*), připadá v úvahu více míst původu (např. východní část středních Čech – srov. *Princová-Justová 1994, Abb. 3: 5*; nebo dílny zásobující nedaleký Levý Hradec – *Tomková 2001, obr. 58a, 58b*). Za laskavé posouzení děkuji P. Čechovi a P. Medunovi.

možností prověření jejich souvislosti se sídlením Na Týnici je bližší pohled do jejich nálezových souvislostí.

č.	sekt.	kontext	typ	obr.
1	1E	vrstva 2	IV:7	
2	KB 3B-10A	?	IV:2	
3	KB 4-11	?	IV:4	16:1
4	KB 4-11	?	IV:4	
5	5	ornice (nad obj. 5/5?)	IV:3	14:7
6	5	ornice (nad obj. 5/5?)	IV:3	
7	5	obj. 5, ornice	IV:6	
8	5	obj. 5, ornice	IV:5	28:1
9	5	obj. 5, ornice	IV:2	28:3
10	5	obj. 5, 20-40 cm (horní partie hrom. hrobu)	IV:4	28:5
11	5	obj. 5, 20-40 cm (horní partie hrom. hrobu)	IV:2	28:8
12	5	obj. 5, 20-40 cm (horní partie hrom. hrobu)	IV:2	28:9
13	5	obj. 5, kontr. blok	IV:8	29:1
14	8	ornice	IV:3	
15	9C	nad podložím	IV:1	
16	KB 10A-10B	?	IV:3	
17	10C	vrstva 3	IV:4	14:7
18	13A	20-35 cm pod povrchem	IV:6	
19	17	na podloží	IV:2	
20	17	40-80	IV:3	
21	18	vrstva 3 (plachy)	IV:1	
22	18	na podloží	IV:9	17:14
23	21	vrstva 4	IV:3	
24	23	u obj. 5/5	IV:3	
25	26	vrstva 3	IV:3	

**Tab. 3.** Rozložení nálezů kalichovitých okrajů na zkoumané ploše. Šedým rastroem označeny položky vázané na horní partie obj. 5/5 (KB - kontrolní blok mezi sondami).

Límcovité okraje (typ III) jsou zastoupeny jen deseti exempláři, z nichž navíc pouze jeden pochází z výplně objektu, zbytek byl nalezen v ornici či vrstvách.<sup>131</sup> Okraj na *obr. 28: 24* byl vyzvednut z kontrolního bloku zemnice 5/5 v horizontu 20-40 cm od současného povrchu a nelze tudíž vyloučit jeho spjatost teprve s ukládáním hromadného hrobu.

Okraje s kalichovitou profilací (typ IV) jsou zastoupeny 25 exempláři. Lokalizace jejich nálezů však ukazuje stejným směrem (*srov. tab. 3*). Nápadně se koncentruje do vyšších partií zemnice 5/5, přičemž v žádném dalším sídlištním objektu nebyly nalezeny.

Zduřelý okraj (typ X) reprezentovaný třemi kusy, pochází ve dvou případech z vrstev pod ornici,<sup>132</sup> pouze klasický zduřelý okraj (datovatelný teprve do 1. poloviny 13. století) byl zařazen do sáčku, který měl obsahovat keramiku z obj. 1/22, který snad můžeme ztotožnit s domělým lineárním zahlobeným útvarem, resp. hlubšími partiemi pod terénním zlomem (*viz. výše*). S

<sup>131</sup> Z úrovně nad podložím (sekt. 17) pochází pouze jeden okraj (typ III:4, třída 1a).

<sup>132</sup> Sekt 10A, vrstva 2; sekt. 22, vrstva 2.

ohledem na datování pohřebiště (srov. dále) překrývajícího plochu sídliště můžeme keramiku se zduřelými okraji považovat za jednoznačně mladší intruzi.

Tato bilance nás tedy s jistou dávkou opatrnosti vede k závěru, že ani jeden z uvedených typů okraje nebyl v době života sídliště Na Týnici v masové míře vyráběn. Tato keramika se sem zřejmě v nevelkém množství dostává teprve po zániku osídlení v souvislosti s následnými aktivitami (uložení hromadného hrobu, pohřbívání, či jiné nespécifikovatelné činnosti). Charakteristické typy mladší produkce mohly doprovázet i méně výrazné tvary, které ale za dnešního stavu poznání neumíme od zbytku kolekce odlišit.

#### **V.5.2.1.7. Datování**

Přijmeme-li závěry předchozí kapitoly, odvíjí se časového zařazení horní hranice souboru spjatého s osídlením především z absence keramiky s kalichovitými okraji v situacích bezpečně spjatých s osídlením. K nástupu tohoto vůdčího typu mladohradištního období dochází v pražském prostředí nejspíše někdy v závěru první třetiny 10. století (dendrodatum nejdříve po 917 - *Boháčová 2001*, 273-279). V tomto klíčovém rysu se soubor hlásí ke kolekci keramiky reprezentující jasně vydělenou první fázi osídlení předhradí Budče v poloze Na Kašně (*Bartošková 1997*).

Podstatným rozdílem mezi nimi je však nepřítomnost keramiky s límcovitými okraji, která je Na Kašně zastoupena. Tento typ okraje je pokládán za předchůdce kalichovité profilace (*Boháčová – Čiháková 1994*), jeho počátky však dosud nelze přesněji stanovit. Od jednoznačného chronologického výkladu jeho neúčasti Na Týnici nás však vzdaluje otázka jeho reálného podílu v dobovém spektru okrajů. Vždyť např. ve vzorku 79 zdobených okrajů z Kašny je zastoupen pouze 15 kusy, což je méně než 20% (srov. *Bartošková 1997*, tab.1).

V ostatních charakteristikách (morfologie okrajů, způsob výzdoby) však mezi oběma kolekcemi konstatujeme vysokou míru podobnosti. Ze zjištěných rozdílů uvedme ještě nevýrazné zastoupení keramické třídy 4, která je Na Kašně značně frekventovaná, či naopak užití plastické pásky, která se Na Kašně nevyskytuje. Nelze však spolehlivě rozhodnout, zda těmto diferencím přiřknout chronologický význam, nebo je spojit s jinými faktory – např. se zásobováním lokalit odlišnými dílnami.

Stanovení dolní hranice datování naráží na naprostou absenci absolutních opor pro starší období raného středověku. Pouze relativní, přesto však směrodatná, je komparace s keramikou ze spodních vrstev osídlení budečské akropole, předcházejících vzniku prvního raně středověkého opevnění, která se vyznačuje přítomností slídy, jednoduchými okraji a nepravidelně provedenou výzdobou (srov. *Bartošková 1997a*, 44, obr. 4, 5). Keramika z Týnice se v tomto srovnání jeví

jako podstatně pokročilejší, důležitý význam může mít i téměř naprostá absence slídy v keramické hmotě. Blízká je naopak keramice, kterou obsahovalo těleso 1. fáze raně středověké hradby akropole (srov. *Bartošková 2003a*, obr. 16) a 1. a 2. fáze opevnění prvního předhradí (srov. *Bartošková 1992*, obr. 4-6). Komparaci se vzdálenějšími lokalitami relativizuje vysoká rozrůzněnost středohradištní produkce. Zmiňme zde pouze rámcově blízký, soubor získaný ze situací překrytých tělesem nejstaršího opevnění na Pražském hradě (před rokem 917 – srov. *Boháčová 2001*, zejm. obr. 49a, 49b).

Za dnešního stavu poznání tedy můžeme keramický soubor, jehož vznik spojujeme se sídelními aktivitami v poloze Na Týnici, zařadit do intervalu 2. poloviny 9. – počátku 10. století. Toto datování nezávisle podporuje i rozbor předmětů svázaných s následným pohřbíváním (viz kap. V.7.6.).

#### **V.5.2.2.. Přesleny a tkalcovské závaží (?)**

Fragmenty čtyř keramických přeslenů běžných typů, které se podařilo získat v průběhu výzkumu, pochází z různých nálezových kontextů (*obr. 22: 1-4*). Prvé dva zlomky náleží k dvojkónickým tvarům s leštěným povrchem, třetí exemplář je k tomuto účelu upraveným střepem silnostěnné nádoby. Poslední fragment pravděpodobně náležel k větším kulovitým tvarům.

Nejistá funkční interpretace provází asi 6 cm vysoký fragment předmětu vyrobeného ze špatně vypálené jemné hlíny, který byl nalezen v zásypu H3 (*obr. 22: 32* – skutečná orientace předmětu je neurčitelná). Zachovaná je pouze část vnější obrysové linie, která dovoluje uvažovat o tvaru stlačené koule či kuželovitém tvaru se zaoblenými hranami, střední část je bohužel odlomena. Není vyloučeno, že se původně jednalo o závaží tkalcovského stavu s vertikálně probíhajícím otvorem (srov. *Váňa 1995*, obr. 43:15; *Pleinerová 1999*, zejm. obr. 1: 4, 7).

Pokud jde o zpracování textilu doložitelném v našem prostředí především nálezy přeslenů, náleží poloha Na Týnici ve srovnání s jinými částmi budečského hradiště k nejméně výrazným (*Bartošková – Štefan 2006*, 740). Odpovídá-li nálezový obraz alespoň v základních rysech skutečnosti, nepatřily tyto činnosti Na Týnici k nijak intenzívně provozovaným.

#### **V.5.2.3. Zbraně**

Jediným prokazatelným militáři je neúplný železný hrot šípu s křídélky a tulejkou (*obr. 22: 7*) nalezený v S části sekt. 18 ve vrstvě nad podloží. Tento typ střely náleží v západoslovanském prostředí raného středověku k nejčastěji zastoupeným (např. *Kempe 1991*, 31-33, Karte 5). Dva obdobné exempláře pochází i ze západní části akropole Budče (*Váňa 1995*, 57). Prokazatelné

spojení dalších dvou fragmentů s šípkami neumožňuje špatný stav jejich zachování (srov. obr. 22: 8, 9).

#### V.5.2.4. Nože

V průběhu výzkumu bylo ve vrstvách a sídlištních objektech nalezeno celkem dvanáct nožů či jejich částí. Polovinu z nich podrobil R. Pleiner metalografické analýze a následně začlenil do kvalitativní komparace nožířských výrobků z různých částí Budče (Pleiner 1993).<sup>133</sup> Je ale bohužel třeba zmínit, že raně středověké stáří je nálezovým kontextem bezpečně zaručeno pouze u nože č. 8, u tří předmětů zcela postrádáme informace o místě nálezů (srov. tab. 4).

Celkovou délkou mezi 6-12,5 cm se kolekce řadí k malým a středním kusům, určeným zřejmě prvotně k širokému spektru běžných každodenních činností. Výjimku představuje 17 cm dlouhý, štíhlý exemplář (č. 9, obr. 21:9) u něhož nelze vyloučit i využití v boji.

Metalografická analýza identifikovala relativně širokou škálu výrobních postupů a z nich plynoucích funkčních a estetických kvalit. Všechny výrobky s výjimkou nože č. 4 vznikly svařením železných a ocelových komponent. U nožů č. 7 a 9 byl identifikován technologicky náročný, esteticky působivý tzv. pruhovaný svárkový damask. Nevelká četnost a široké datování ostatních položek z Budče a okolí však bohužel prozatím nedovolují vyvozovat z těchto zjištění obecnější závěry.

č.	sonda	nález. kontext	celk. délka	délka čepele	metalografické hodnocení	obr.
1	18	nad podložím	8,8 cm + x	cca 7 cm		21:1
2	23	S okraj sekt.	8,8 cm	cca 7 cm		21:2
3	18	na podloží	8,6 cm	6 cm		21:3
4	13C	?	5,3 cm + x		méně hodnotný výrobek (vz. 671)	21:4
5	17	40-80 cm	cca 6 cm	4,6 cm	dobrý výrobek (vz. 672)	21:5
6	17	?	8,5 cm	7 cm	nepříliš povedený výrobek (vz.673)	21:6
7	3B	?	6,4 cm + x		prvotřídní výrobek (vz. 677)	21:7
8	5	obj. 5	12,1 cm	8 cm	průměrný výrobek (vz. 678)	21:8
9	10	?	17,1 cm	12 cm	velmi dobrý výrobek (vz. 679)	21:9
10	?		4,5 cm + x			21:10
11	?		12,5 cm	cca 9,5 cm		21:11
12	?		9,8 cm	9,5 cm		21:12

**Tab. 4.** Nože z vrstev a sídlištních objektů v poloze Na Týnici. Kvalitativní hodnocení podle Pleiner 1993, v závorce uvedeno pořadové číslo vzorku.

#### V.5.2.5. Ostatní kovové předměty a břidlicový brousek

Nálezový fond ostatních předmětů vyrobených z kovu čítá okolo 35 položek, z nichž ovšem pouze menší část pochází ze situací, které garantují jejich raně středověké stáří. Především málo

<sup>133</sup> Tyto předměty jsou dnes bohužel nezvěstné. Soubor se podařilo v úplnosti rekonstruovat ze zachovaných fotografií (obr. 21).

výrazné, fragmentární, či silně korodované artefakty nalezené ve vrstvách, mohou souviset teprve se zemědělským využitím plochy v pozdějším období.

Z jednoznačně identifikovatelných předmětů zmiňme nejdříve tři pouta věder sloužící k uchycení držadla; každá z nich přitom reprezentuje odlišný typ (*obr. 22: 13, 19, 31*). Přestože poslední z uvedených bylo nalezeno v H83 mezi levým kolenem a okrajem hrobové jámy (*obr. 38*), přikláníme se s ohledem k jeho osamocenosti spíše k sepětí se sídlištními aktivitami. H83 ostatně porušil zahloubený obj. 6/16, obsahující bohatý keramický inventář. Nejistota provází fragment plochého předmětu (dnes) srdcovitého tvaru (*obr. 22: 14*). Zaoblení může opět naznačovat spojitost s okutím vědra, nelze však vyloučit ani jinou interpretaci. Velikostí i tvarem je mu blízký další zlomek předmětu (*obr. 22: 6*).

Náročněji ztvárněné jehlice určené ke spínání oděvu nepatří v našem prostředí k častým nálezům (*Krumphanzlová 1967*). S jistou opatrností k nim můžeme přičíst drobný (pravděpodobně železný) artefakt získaný z obj. 7/16 s tordovaným hrotem a do trubičky svinutou, mírně roztepanou hlavicí (*obr. 22: 11*).

Z obj. 1/22, který je snad totožný s původně předpokládaným lineárním zahloubeným útvarem (viz výše), pochází drobná jehla s ouškem (*obr. 22: 12*).

Potíže s datováním se dotýkají i podkovy nalezené v sekt. 9C ve vrstvě nad podloží (*obr. 22: 17*). Okutí zvířecích kopyt bylo v raném středověku prováděno spíše výjimečně a nevelký fond podkov vykazuje značnou typovou různorodost (např. *Beranová 1980, 242-243; Kaźmierczyk 1978*). Podkova z Týnice bez patrného ozubu zaujme především svou drobnou velikostí, která svědčí spíše pro osla než koně. To podporuje i společně nalezený tenký podkovák, který by koňskému klusu zřejmě dlouho neodolával.

Neúplný plochý předmět jazykovitého tvaru z kontrolního bloku zemnice 5/5 (*obr. 22: 10*), má svůj blízký protějšek v H27 (srov. *obr. 42*). Obě jednoduchá kování bez patrných nýtů či otvorů pro ně snad mohly původně sloužit jako jednoduchá nákončí. Jistotu však nemáme.

Zbylá část železných předmětů buďto neumožňuje funkční určení, nebo pochází ze situací, které mohly být kontaminovány v průběhu pozdějšího období.

K ostření železných nástrojů sloužil nevelký břídlíkový brousek trojúhelníkovitého tvaru s otvorem pro zavěšení, jehož dolní část může být odlomena (*obr. 22: 5*). Pochází z obj. 103/10C, což zvyšuje pravděpodobnost jeho datování do raného středověku.

#### **V.5.2.6. Předměty z kosti a parohu**

Výzkum polohy Na Týnici přinesl třináct (či spíše dvanáct) jednoduchých kostěných nástrojů (*obr. 23; tab. 5*). Nelze však zcela vyloučit, že některé kostěné artefakty nebyly v době výzkumu



identifikovány a skrývají se v dosud nezpracovaném fondu zvířecích kostí. Přiřazení odlomené výsady srnčího parohu k nástrojům je s ohledem na absenci makroskopických stop opracování i opotřebení problematické (obr. 23: 14).

č.	inv. č	sonda	nález. kontext	funkční určení	zoologické určení	anatomické určení	obr.
1	83/42	4	pod omicí	šídlo	neurč.	neurč.	23:1
2	83/153	8	vrstva 2	šídlo	tur	radius (zl. diaf.	23:2
3	85/73	8C	zásyp H64	proplétáček	ovce/koza	tibia dist. sin.	23:3
4	85/6	KB 10A-10B	30-60 cm	proplétáček	pes	radius prox. sin.	23:4
5	86/41	17	na podloží	proplétáček	srnec	metacarpus dist.	23:5
6	84(141)	10A	vrstva 2	proplétáček?	kohout	tibiotarsus	23:6
7	83/221	5	obj. 5, vrstva 7	šídlo/proplétáček	ovce/koza	radius prox. sin	23:7
8	84/182	10B	vrstva 4	šídlo/proplétáček	ovce/koza	tibia dist. sin.	23:8
9	85/164	16	obj. 10	šídlo/proplétáček	ovce/koza	metacarpus diaf.	23:9
10		18	vrstva 4	šídlo/proplétáček	srnec	metatarsus prox.	23:10
11	85/145	16	na podl. u H74	šídlo/proplétáček	srnec	metacarpus diaf.	23:11
12		20	vrstva 1	šídlo/proplétáček	ovce/koza/ srnec	dialýza dist.	23:12
13		17	?	jehla?	neurč.	neurč.	23:13
14	83/221A	5	vrstva 3	?	srnec	výsada parohu	23:14

Tab. 5. Přehled nalezených kostěných předmětů. Zoologické určení provedli L. Peške a R. Kyselý.

Výrobu i užívání všech předmětů můžeme velmi pravděpodobně zařadit do období, kdy byla poloha využívána k sídlení. Byly nalezeny ve všech osídlených částech polohy a nevykazují tudíž žádnou prostorovou koncentraci.

Po vzoru *A. Bartoškové (1995; 2003)*, byly předměty rozděleny do čtyř základních kategorií. *Šídla*, charakterizovaná hrotem seříznutým do tvaru jehlanu, jsou zastoupeny dvěma kusy. Tzv. *proplétáčky*, vzniklé šikmým seříznutím dutých kostí, jsou zastoupeny třemi charakteristickými exempláři. Přiřazení drobné, šikmo seříznuté (či pouze odlomené?) kohoutí kosti k této kategorii, a k nástrojům vůbec, je spíše méně pravděpodobné (obr. 23:6). Do tvarově nevyhraněné skupiny šídlo/proplétáček řadíme dalších šest nástrojů. Drobná, silně ohlazená, a tudíž zoologicky neidentifikovatelná kost kruhového průřezu (obr. 23: 13), mohla být užívána jako jehlice. Jistotu bohužel snižuje odlomení horní část s předpokládaným otvorem.

Zoologické určení opracovaných kostí pravděpodobně odráží preference konstatované *A. Bartoškovou (1995, tab. 1; 2003, 259)*. U dutých, upravených kostí (proplétáček, šídlo/proplétáček) sledujeme převahu ovce/kozy a srnce; k výrobě šídla bylo užito kosti tura (tab. 5).

Charakter týnického souboru vynikne opět nejlépe v komparaci. Srovnatelná kolekce kostěných předmětů byla získána z chronologicky rámcově současného prvního sídlištního horizontu na prvním předhradí Budče, v poloze Na Kašně. Při poněkud menší ploše výzkumu zde bylo nalezeno 22 jednoduchých artefaktů (*Bartošková 1995*). I zde zcela převažovaly kostěné nástroje nad parohovými. Škála předmětů zdejších předmětů je však širší. V pěti exemplářích se zde vyskytly - Na Týnici neidentifikované - „brusle“ a dvě ozdobné obkladové destičky, z nichž jednu zdobil relativně náročně provedený motiv páva. V obou souborech zcela absentují nálezy hřebenů. Fond z budečské akropole i z jiných zpracovaných českých lokalit prozatím neumožňuje vydělení chronologicky vymezených souborů.

Nepočetný soubor jednoduchých kostěných nástrojů z polohy Na Týnici, jejichž přesné využití neumíme prozatím určit, pouze obecně spojujeme se zpracováním kůže, textilu, lýka či proutí. Zpracování těchto materiálů, stejně jako výroba samotných nástrojů, však ve světle našeho souboru nepřekročily Na Týnici rovinu podomácké výroby.

#### **V.5.2.7. Předměty ze skla**

První byl nalezen v blíže nespecifikované vrstvě 4 v sondě 21. Jde o drobný modrý korálek bez otvoru, k němuž je přitavena menší kapka bílé skelné hmoty (*obr. 8: 5*). Pouze předběžně lze uvažovat o polotovaru či výrobním zmetku.

Do vrstvy nad podložími mezi H81 a H89 je lokalizován nález poloviny většího stlačeného soudkovitého korálku žluté barvy zdobeného natavenými modrobílými očky, které mírně vystupují z povrchu šperku (*obr. 8: 6*). Tyto perly nejsou běžnou komponentou raně středověkého náhrdelníku v českém prostředí (*Krumphanzlová 1965, 175-177*) a jejich datování nebyla nověji věnována detailní pozornost. Na budečských pohřebištích zastupuje různobarevné perly jen jeden exemplář, nalezený v H27 u rotundy sv. Petra (*Šolle 1990, 168*). Souvislost perly se sídelními aktivitami podporuje relativní neporušenost okolních hrobů (s výjimkou povrchově uloženého H82 náležejícímu novorozenci - srov. *příloha 1*). Nelze však rovněž vyloučit již pravěký původ tohoto artefaktu.

#### **V.5.3. Závěrem - Sídlště před hradbami Budče**

Již letmý pohled na poměrně dobře známou osnovu raně středověkého osídlení v širším zázemí budečského hradiště, které se výrazně váže k vodním tokům na dně potočních údolí (srov. *Bartošková - Štefan 2006, obr. 5*), dává tušit specifické určení raně středověkého sídliště v poloze Na Týnici. Analýza početného souboru keramických zlomků nám dovolu-

předpokládat, že k jeho vzniku dochází někdy v průběhu 2. poloviny 9. století, tedy rámcově ve stejné době, kdy se Budeč stává rozsáhlým, vícedílným, intenzívně osídleným hradem, chráněným mohutnou fortifikací (Bartošková 1992; 2003a; Bartošková – Štefan 2006). Jeho život se z neznámých důvodů uzavírá již po několika desetiletích – pravděpodobně okolo počátku 10. století. Nevelké sídliště na vrcholu ostrožny bez vydatnějšího vodního zdroje<sup>134</sup> bylo tedy s vysokou pravděpodobností úzce svázáno s potřebami sousedního hradiště v prvním období jeho rozmachu. Souhra nepříznivých geomorfologických podmínek, problematického vedení výzkumu a absence vyhodnocení zvířecích kostí, nám však nedovoluje překročit pouze velmi obecnou charakteristiku jeho podoby a funkcí.

Doklady osídlení se koncentrují na ploše asi 40 x 50 m. Dílčí analýzy dovolily v tomto prostoru vyčlenit dvě, či pravděpodobněji spíše tři koncentrace zahloubených sídlištních objektů a výskytu keramiky (přinejmenším JZ shluk dělila od ostatních volná plocha), které je možno hypoteticky ztotožnit se samostatnými usedlostmi (srov. obr. 3: A, B; 12). Pokud akceptujeme tuto základní představu, poskytovalo sídliště domov maximálně dvěma desítkám obyvatel.

Jako sídelní jádra severní a střední jednotky snad sloužily dvě do skály vytesané zemnice, položené 15 m od sebe. V prostoru JZ koncentrace aktivit takový objekt zjištěn nebyl, nelze však vyloučit, že se skrývá někde v okolní neprokopané ploše. Pravoúhlé zahloubené stavby lze na akropoli i předhradí Budče doložit v celém období existence hradiště, jejich budování se ale rovněž soustřeďovalo především do středohradištního, či starší fázi mladohradištního, období (s lit. Bartošková – Štefan 2006, 732-735). Plošnou výměrou (14,5 m<sup>2</sup> a cca 9 m<sup>2</sup>) se obě zemnice řadí k průměrně velkým stavbám tohoto druhu (např. Donat 1980, 57; Dostál 1987, 14). Ani jedna ze zemnic neobsahovala stopy výraznějšího otopného zařízení. U obj. 1/15 to lze snad přičíst narušení mladšími objekty, v zemnici 5/5 bylo u západní strany zjištěno jen nevelké ohniště. Toto řešení však ale nebylo výjimkou – pouze jednoduché topeniště je doloženo i ve třech zemnicích na akropoli hradiště (Váňa 1995, 15, 103). K rekonstrukci nadzemních partií obou zemnic chybí jakékoliv přímé indicie. Dostatečnou výšku obytného prostoru však alespoň u obj. 5/5 zaručovalo značné zahloubení (minimálně 120 cm) doplněné snad již jen jednoduchým typem střechy.

Existenci nadzemních staveb jednoznačně indikuje jen několik kúlových jamek, neskládajících ale žádný rekonstruovatelný půdorys. Překvapivá je nepřítomnost mazanice, která,

---

<sup>134</sup> V současné době není v širokém okolí registrován žádný zdroj vody. Na změnu vodních poměrů od raného středověku ale nepřímou poukazuje husté osídlení hradiště, které si bez jeho dostupnosti lze jen těžko představit.

např. v rámcově současném 1. horizontu osídlení předhradí v poloze Na Kašně, indikuje nadzemní stavby vyplétané nebo rámové konstrukce (*Bartošková 1992, 445-446*).<sup>135</sup>

Nálezový obraz zástavby je tedy bezpochyby pouze úzkým výsekem původní skutečnosti. S velkou pravděpodobností musíme navíc předpokládat alespoň hospodářské stavby, určené k ustájení dobytka a uskladnění obilí.<sup>136</sup>

Sociálně-profesní profil obyvatel sídliště je mnohem více než přítomností specifických objektů a artefaktů vytýčen jejich chyběním. Nepřítomnost strusky umožňuje zcela vyloučit místní zpracování kovů. Nízký počet přeslenů ukazuje, že k intenzívně provozovaným činnostem nepatřilo ani spřádání příze; kostěné nástroje spojitelné pouze obecně se zpracováním kůže, lýka či proutí jsou zastoupeny v průměrném množství. Žádná z nevelkého spektra archeologicky doložitelných řemeslných aktivit (např. *Donat 1995*) zde tedy není doložena v takové míře, aby ji bylo možno považovat za určující náplň života obyvatel sídliště.

Více světla nepřináší do problému ani kolekce předmětů z kovů. Zcela postrádáme náročnější artefakty spojitelné s přítomností elity, zbraně zastupuje prokazatelně pouze hrot šípu.<sup>137</sup>

Za předpokladu, že využívání polohy jako pohřebiště vrocíme až do doby po zániku sídliště, neznáme bohužel ani místo, kde obyvatelé osady našli poslední odpočinek.

Raně středověké sídliště v poloze Na Týnici je nejlépe poznanou sídelní komponentou v nejužším zázemí budečského hradiště (*Bartošková – Štefan 2006, 744-746, obr. 5*). Z archeologických a mladších písemných pramenů svázaných zpravidla s obdarováváním církevních institucí víme, že v těsné blízkosti významných center vznikala sídliště, jejichž obyvatelé byli nezdůvodně povinováni jasně specifikovanými výrobními či služebními činnostmi (nejnov. *Klápště 2005, 296 ff.*). S naplňováním některé z osobitých potřeb obyvatel Budče zřejmě souvisel i vznik nevelké osady v jejím předpolí. Zdejší život však z neznámých důvodů utichá již po několika desetiletích existence.

<sup>135</sup> Jejich půdorys vymezují písčité a jílovité vymazávky podlah o rozměrech přibližně 3,5 x 3,5 m. Z dalších konstrukčních typů jmenujme sruby doložené na několika místech akropole dochovaným základovým věncem (souhrnně *Bartošková – Štefan 2006, 732-735*).

<sup>136</sup> Nebudeme-li předpokládat (nepříliš pravděpodobně) vyvázání obyvatel sídliště z agrárních činností. Přinejmenším intenzívní konzumaci zvířat dokládá velké množství kostí nalézáných na celé ploše výzkumu. Určen však byl pouze (relativně početný) soubor získaný údajně z hromadného hrobu (L. Peške - *Krutina 1992, 570-572*). Můžeme přitom snad předpokládat, že alespoň část kostí sem vstoupila z opuštěných sídlištních situací. V kolekci naprosto dominují pozůstatky domácích druhů s převahou skotu a prasat, podstatně méně je zastoupena ovce/koza. Koňské kosti tvoří velmi malý podíl, z divokých druhů je jednou kostí zastoupen srnec. Pozoruhodná je naprostá absence žernovů (či jejich zlomků) v nálezovém fondu.

<sup>137</sup> Není však třeba příliš zdůrazňovat, že archeologický obraz formují mimo postdepozicičních procesů především okolnosti opuštění lokality.

## V.6. Hromadný hrob

Převážnou část registrovaných souvislostí a provedené dokumentace unikátního hromadného hrobu 33-50 jedinců, který byl prozkoumán v první sezóně výzkumu v roce 1983, obsahuje již předběžná publikace (*Krutina 1992*).<sup>138</sup> Značný výpovědní potenciál - v podstatě neporušeného objektu - bohužel výrazně snížil zvolený způsob odebrání lidských pozůstatků po mechanických vrstvách bez přítomnosti antropologa. Ten jednou provždy přetrhal původní souvislosti mezi jednotlivými částmi lidských skeletů, které podle zachovaných fotografií zčásti spočívaly v anatomickém uložení a snížil výpověď nalezené keramiky. Vyhovující není ani kresebná a fotografická dokumentace, která se sestředila především na horní partie hrobu, ze spodní části však disponujeme pouze jedinou terénní skicou. Řez objektem zachycuje jen jedna generalizovaná kresba, žádná fotografie profilu ale z neznámých důvodů nebyla pořízena. Účelem následujících kapitol je rekapitulace podstatných zjištění a revize klíčových interpretačních opor tam, kde to dostupná dokumentace umožňuje.

### V.6.1. Nálezová situace a stratigrafický vztah k okolním pohřbům

Jáma, která posloužila k jednorázovému uložení lidských pozůstatků, byla vyhloubena do zásypu opuštěné zemnice 5/5 situované přibližně ve středu zkoumaného areálu (*obr. 12; příloha 1*). Pro postupné zanášení interiéru sídlištního objektu (a tedy i delší proluku mezi jeho zánikem a výkopem pro hromadný hrob), svědčí šikmý sklon zásypových vrstev 4 a 5 (srov. *obr. 24: C*; k prvotní funkci zemnice *kap. 5.5.1*). Povrch terénu však mohl v raném středověku ležet výše než dnes; o výběru místa snad rozhodla patrná deprese, která byla nově prohloubena. Lidské pozůstatky tedy spočinuly v nepravidelné mísovité jámě o rozměrech asi 2,7 x 2,9 m v horní části, jejíž dno se podle dokumentovaného profilu nacházelo v době výzkumu asi 120 cm pod povrchem, tzn. asi 1 m pod úrovní kamenitého podloží. Nelze ale vyloučit, že k události náleží i lebka vyzvednutá z úrovně písčité vrstvy na dně zemnice (*viz kap. 5.5.1*), což by znamenalo, že vkop místy zasahoval ještě hlouběji. Kostí údajně přiléhaly těsně k hraně výkopu, což by svědčilo o jeho bezprostředním zaplnění (*Krutina 1992, 569*).

Značnou kumulaci kostí obsahovala již orniční vrstva sondy 5 (*obr. 25: A*). Charakter objektu však ještě nebyl v této fázi rozpoznán a části nalezených skeletů byly pracovními označeny jako H11-H13. Po identifikaci obrysu zemnice v hloubce asi 30 cm pod povrchem přikročil autor výzkumu k rozšíření sondy J směrem (sonda 5C), přičemž zachoval kontrolní profil, probíhající přibližně středem objektu. V této úrovni (na profilu *obr. 24: C* mezi kontexty 1 a 2; srov. *obr. 25:*

<sup>138</sup> K nim při zpracování přibyla dosud nezveřejněná fotografická dokumentace a terénní skica dolních partií hromadného hrobu. Terénní deník žádné nové relevantní informace neregistruje.

B) byl pořízen i jediný detailní půdorysný plán. Mezi četnými pískovcovými, břidlicovými i opukovými kameny je bez anatomických vazeb rozptýleno na relativně velké ploše asi 10 samostatných lebek (mezi kterými se nacházela i lebka s esovitými záušnicemi) a kosti postkraniálního skeletu.

V hloubce asi 40-50 cm se vkop pro hromadný hrob zužuje a získává ostré hranice (srov. obr. 25: C, E; 26: A). V této vrstvě (obr. 24: C, vrstva 2) dosahuje hustota kostí maxima a zdá se, že lidské pozůstatky byly jen minimálně prosypávány hlínou a kameny.

Fotografie zachytily nejméně dvě zachované větší části skeletů bez lebek (obr. 26: B); ve dvou případech identifikujeme lebky spojené s páteří (obr. 26: C, D). Nezřídka se vyskytovaly soudržné části skeletů rukou či nohou, promíšené však s jinými částmi těl (obr. 25: D, E).

Ke spodní vrstvě hromadného hrobu (obr. 24: C) postrádáme jakoukoliv fotografickou dokumentaci. Množství lidských kostí zde údajně nedosahovalo hustoty předchozí úrovně, ve větší míře měly být zastoupeny pískovcové kameny. Rozmístění samostatných lidských lebek asi 1 m pod úrovní povrchu znázorňuje jen nivelovaný situační plán (obr. 24: B), lze však usuzovat, že i v této vrstvě doprovázely krania i další části skeletů. Přejmenším v S polovině objektu však byly lebky bezpochyby záměrně vyskládány do půlkruhu lemujícího okraj výkopu.

Lidské pozůstatky uložené v hromadném hrobě nedoprovázely žádné artefakty, o něž by se mohlo datování tragické události opřít. Jedinou výjimkou je osm drobných esovitých záušnic nalezených ve funkční poloze u lebky č. 2 (obr. 26: E).<sup>139</sup> Lebka byla nalezena na rozhraní ornice a vrstvy 2 nedaleko S rohu zemnice, tedy v místech, kde se hromadný hrob již více nezahluhoval (obr. 24: A; 25: B). Autor výzkumu sice v předběžné publikaci pokládá příslušnost lebky k ostatním pozůstatkům za nejpravděpodobnější, připouští však i jiné varianty (narušený starší, či teprve sekundárně vložený mladší hrob – *Krutina 1992, 576*). Poslední variantu je ale možno zcela vyloučit,<sup>140</sup> proti sekundárnímu přemístění ze staršího hrobu rovněž hovoří několik výrazných indicií.<sup>141</sup> Žena, které náležela lebka č. 2, tedy s vysokou mírou pravděpodobnosti náležela k obětem diskutované tragické události.

<sup>139</sup> M. Blajerová konstatuje v antropologickém posudku zelené zbarvení lebky kolem otvorů zvukovodů a na mastoidech. Spolu s lebkou byly ke zpracování předány i drobné zlomky postkraniálního skeletu, jejichž příslušnost je však sporná, i když ne vyloučená. Lebka náležela ženě v kategorii adultus I - kolem 20 let (*Blajerová 1987, 5*).

<sup>140</sup> Relativně neporušená lebka spočívala jednoznačně již pod úrovní skalního podloží, do něhož byla zahluhovala zemnicí 5/5 a obličejovou částí byla orientována k 40 cm vzdálené hraně objektu. Případná hrobová jáma by tedy v partii trupu a nohou nutně narušila okraj zemnice (jak sledujeme např. u H22 – obr. 27: A-C), k ničemu takovému však nedošlo. Těžko si lze navíc představit okolnosti, při nichž by byl zcela zničen postkraniální skelet a lebka zůstala prakticky neporušena.

<sup>141</sup> 1) ve stejné vrstvě bylo identifikováno dalších nejméně osm samostatných lebek (srov. obr. 24: A); 2) přestože v hromadném hrobě zcela převažovaly pozůstatky mužů, byly zde identifikovány další dvě ženské lebky (*Blajerová 1992, 579*); 3) soudržnost esovitých záušnic s lebkou ukazuje na nepřilíš dlouhý odstup mezi smrtí a uložením,

Pro vymezení časové posloupnosti uložení hromadného hrobu a vzniku okolního pohřebiště, které je jedním z hlavních východisek interpretace lokality jako celku, bohužel postrádáme jednoznačné důkazy. V těsném prostorovém kontaktu s hromadným hrobem se nachází pouze H22, zahloubený do zásypu zemnice 5/5 (*obr. 24: A; 27*), který tedy stejně jako H20, H21 a H31, mohl vzniknout teprve po jejím opuštění. Podle zachovaných fotografií byla kostra H22 překryta četnými kameny, získanými zřejmě v souvislosti s hloubením hrobové jámy. Jeho zásyp se těsně dotýká výplně výkopu pro hromadný hrob, obsahující v horní partii rovněž četné kameny. Vzájemný stratigrafický vztah však dnes již bohužel nelze posoudit (srov. *obr. 27*).

### V.6.2. Datování hromadného hrobu

Pokus o časové zařazení vzniku hromadného hrobu – a tedy i tragické události jejímž je důsledkem – může vycházet z několika různě spolehlivých opor:

1) Výpovědní potenciál keramiky obsažené v obj. 5/5 bohužel poněkud snižuje způsob jeho výzkumu. Vybírání probíhalo převážně po mechanických úrovních a keramika obsažená ve výplni hromadného hrobu tudíž nebyla vydělena od kolekce ze zásypových vrstev zemnice. Jediným vodítkem tak může být výšková pozice nálezů (všechny větší okrajové zlomky jsou vyobrazeny na *obr. 28 a 29*). Drtivá většina keramiky ze všech úrovní objektu se bezpečně hlásí k výše charakterizované středohradištní produkci, kterou známe z ostatních částí sídliště (srov. kap. V.5.2.1.), což odpovídá předpokladu, že do hromadného hrobu druhotně vstoupily především zlomky získané při hloubení výkopu pro něj. Bezpečný datum *post quem* pro uložení hrobu poskytuje ale pouze keramika, která pochází již z úrovně pod hromadným hrobem, či ze splachových vrstev (*obr. 28: 25-40*). Z absence límcovitých a kalichovitých okrajů ale poměrně vyspělého ztvárnění tedy usuzujeme, že k uložení pozůstatků nemohlo dojít dříve, než koncem 9. století.

Vývojově mladší typy však byly v objektu rovněž nalezeny, pocházejí však pouze z vyšších partií zásypu (*tab. 3*). Jde přitom o límcovitý okraj z úrovně 40-60 cm od povrchu (*obr. 28: 24*) a především kalichovité typy okrajů, které byly ve dvou, případně třech případech nalezeny ve vrstvě 20-40 cm pod povrchem (*obr. 28: 8, 9, 12*), další tři, příp. pět exemplářů pochází z ornice (*tab. 3; obr. 28: 1, 3, 5 a snad i 14: 7*). Cesta těchto nálezů do horní části zásypu je nejasná, ale přinejmenším hlouběji nalezené exempláře lze již poměrně bezpečně spojit se zasypáváním hromadného hrobu. Z *tab. 3* přitom navíc plyne markantní soustředění nálezů

---

absence postkraniálního skeletu zároveň předpokládá nepietní nakládání s tělem, které v hromadném hrobě nachází řadu smutných analogií.

kalichovitých okrajů na lokalitě právě do obj. 5/5 a jeho okolí. Jestliže nedošlo k hlubší kontaminaci objektu v mladším období, posouvá se dolní hranice datování vzniku hromadného hrobu nejdříve do doby nástupu kalichovitého okraje, ke kterému podle dnešních znalostí dochází okolo třetiny 10. století (*Boháčová 2001, 273-279*).

2) S tím konvenuje i výpověď osmi drobných esovitých záušnic, nalezených u lebky č. 2, o průměru 12-16 mm (viz *kap. V.7.5.1*). Jejich nástup lze na základě rozboru provedeného v *odd. III*. klást v českém prostředí nejdříve na počátek 10. století. Obliba drobných záušnic je však poměrně dlouhodobá – definitivně přestávají být užívány teprve okolo poloviny 11. století.

3) Archeologické opory tedy umožňují relativně přesné stanovení dolní hranice. Pevnější ukotvení horní laťky však přináší teprve výsledky radiokarbonové analýzy, provedené na dvou mužských femurech vyzvednutých z hromadného hrobu (viz *Exkurz 1*). Podle nich muselo k události dojít nejpozději před rokem 990.

Vysoce pravděpodobný interval vzniku hromadného hrobu je tedy ohraničen počátkem až 90. léty 10. století. Současné datování nástupu keramiky s kalichovitými okraji a počátku užívání esovitých záušnic však posouvají dolní hranici spíše k jeho třetině. Užší interval je ovšem nutno přijímat s vědomím, že archeologická chronologie již nejednou doznala podstatných změn.

### **V.6.3. Okolnosti vzniku hromadného hrobu (předběžná výpověď antropologické analýzy)**

Jáma, druhotně vyhloubená do zásypu zemnice 5/5, obsahovala velké množství nepietně uložených částí lidských těl. V některých případech můžeme na základě zachovaných fotografií konstatovat zachování anatomických vztahů (srov. *obr. 25; 26*), velká část kostí byla ale nalezena samostatně, nežádka ve fragmentárním, nebo poškozeném stavu.<sup>142</sup> V době uložení se tedy mrtvá těla nacházela již ve značném stádiu rozkladu – forensní antropologie dovoluje předběžně uvažovat o době minimálně dvou měsíců až několik let, které uplynuly mezi dobou úmrtí a uložením.<sup>143</sup>

Podle antropologické analýzy provedené *M. Blajerovou (1987; 1992)* spočinuly v hromadném hrobě pozůstatky minimálně 33, maximálně 60 individuí, přičemž skutečný počet se pravděpodobně blíží horní hranici.<sup>144</sup> V souboru zcela absentují kosti dětí a pouze tři lebky

<sup>142</sup> Při vybírání hrobu nebyly k velké škodě zachovalé anatomické souvislosti registrovány a k antropologickému rozboru byl předán již jen soubor jednotlivých kostí, což citelně snižuje výpovědní potenciál celé situace.

<sup>143</sup> Určující determinantou rozkladu měkkých tkání a vazivových spojení jsou podmínky uložení těla. Zatímco v suchém, chladném a uzavřeném prostoru probíhá rozklad těla poměrně pomalu, na otevřeném prostranství v letních měsících může dojít ke značné dekompozici již průběhu několika málo měsíců. Výsledný stav skeletů pak silně ovlivňuje i způsob následné manipulace. K objasnění těchto otázek snad přispěje připravovaná nová analýza kosterního materiálu. Za konzultaci děkuji npp. Jiřímu Koňářkovi.

<sup>144</sup> Dolní hranici určuje počet z větší části zachovalých lebek, horní pak další lebeční zlomky a ostatní kosti postkaniálních skeletů..



náleží ženám. Naprosto dominantní podíl zauímají mezi zemřelými muži ve skupině adultus (20-40 let – srov. *Blajerová 1992*, tab. 2 a 5). Převažují robustní jedinci nadstřední až velké výšky s středně mohutným až mohutným svalovým reliéfem. Metrické charakteristiky, které mohou být cenným zdrojem informací o původu skupiny prozatím spíše obecně vykazují největší podobnost se skupinou mužů pohřbených v Lumbeho zahradě na severním předpolí Pražského hradu a s populací z moravského Josefova, příp. i ze středočeských Lahovic (*Stránská v tisku*, diagram 1 a 2).

Podstatná část osob prokazatelně podlehla následkům násilí. Přesná kvantifikace a charakteristika zranění bude předmětem samostatné studie, v této chvíli lze zmínit sečné a impresní zásahy, které postihly různé partie 17 lebek, několik dekapitací identifikovaných na krčních obratlích a řadu sečných, impresích i řezných zranění na zbytku skeletů (*Blajerová 1987; 1992*, 584).

## **V.7. Raně středověké pohřebiště**

### **V.7.1. Rozsah, prostorové uspořádání a základní demografické charakteristika**

Raně středověká nekropole zaujala polohu relativně nedlouho předtím opuštěného sídliště situovaného na mírném, k severu skloněném svahu (*srov. obr. 12 a příloha 1*). V průběhu výzkumu se podařilo dokumentovat 114 hrobů, které obsahovaly pozůstatky nejméně 119 jedinců. Naprostá většina zemřelých spočinula v samostatném hrobě, prokazatelné dvojhroby byly zjištěny pouze ve třech případech (H25, H59 a zřejmě i H115). V dalších třech případech obsahoval hrob pozůstatky dvou jedinců, jejichž vzájemný vztah se však s ohledem na vysoké narušení nepodařilo stanovit (H5, H34, H58). K číslu je však navíc nutno přičíst obtížně vyjádřitelný počet individuí (okolo třiceti?), jejichž ostatky byly ve značně fragmentárním stavu objevovány především ve střední části lokality v podorniční vrstvě, nebo jako „příměs“ identifikovány teprve při antropologickém zpracování (*Stránská v tisku*).<sup>145</sup> Lze tedy bohužel důvodně předpokládat, že nevyčísitelný počet dalších pohřbů podlehl beze zbytku

---

<sup>145</sup> Určení původního uložení těchto zemřelých je dnes značně komplikované. V některých případech jde bezpochyby o mělce položené samostatné hroby, v některých případech zřejmě vstoupily kosterní pozůstatky do mladších hrobů ze starších narušených pohřbů, většinu situací ale neumíme uspokojivě vysvětlit. Nápadný je přitom naprosto dominantní podíl „příměsí“ v první sezóně výzkumu, ovšem bez náznaku prostorové koncentrace. Velmi pravděpodobně tedy alespoň v některých případech došlo k druhotnému promíšení antropologického materiálu. Jako příklad může sloužit H15, jehož kresebný plán a fotografie zachytily značně porušenou kostru dospělého jedince (*obr. 30*), ale k antropologickému zpracování byly předány fragmenty skeletů náležející čtyřem jedincům. Stejný osud postihl i H31 (*srov. Stránská v tisku*). Konfrontace dokumentace a antropologického materiálu však naštěstí ukázala, že mimo první sezónu již k těmto pochybením nedocházelo. Torza skeletů nejasného původu nebyla do demografických analýz zahrnuta.

radlici pluhu již před započítáním systematického výzkumu.<sup>146</sup> V průběhu výzkumu byly identifikovány dva prázdné zahloubené podélné objekty, jejichž velikost i orientace svědčí pro připravené, ale z neznámého důvodu nevyužité hrobové jámy (H45 a objekt navazující na H33).

Jedním z řady pozoruhodných rysů nekropole je značně rozvolněná půdorysná struktura daná nestejným kladením hrobů a rozrůzněnou orientací. S ohledem na to nepřístupil autor výzkumu k plošnému odkryvu, ale kladl nevelké zjišťovací sondy, které podle potřeby rozšiřoval. Okraje pohřebiště (či alespoň příslušných skupin) byly tímto způsobem zřejmě zachyceny na západní, jihozápadní a snad i severní a východní straně. O rozsáhlém prostoru mezi sondami 1 a 7 bohužel postrádáme jakékoliv informace. Argumentovaný odhad původního počtu pohřbů a prostorového rozsahu lokality tedy nelze za těchto okolností provést. Sotva však spočinulo na pohřebišti méně než 150 osob.

Na celkovém plánu lze v rámci pohřebiště vydělit čtyři různé početné skupiny hrobů oddělené (alespoň v době výzkumu) volnými odstupy, s charakteristickou převládající orientací vůči světovým stranám. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem však může mít toto rozdělení pouze pracovní charakter. Nejméně početná je východní skupina hrobů s převládající západní orientací, kterou od ostatních odděluje pouze z části poznaná plocha bez dokladů pohřbívání. Početná, relativně pravidelně uspořádaná střední skupina s převahou západně orientovaných pohřbů, navazuje v pásu dlouhém cca 25 m západním směrem na obj. 5/5 s hromadným hrobem. Počítáme k ní i solitérní H1-H4 a H117. JZ směrem od ní se rozkládá skupina 15 pohřbů orientovaných převážně k JZ (na SV vymezená H54 a H37). Poslední, dále nečlenitelná skupina se rozkládá v severní části lokality. Jedinou pevnou osu zde představuje linie asi 10 pohřbů směřujících hlavou k JJZ, orientace ostatních skeletů je značně rozkolísaná.

	východní	střední	jihozápadní	severní	Σ
ženy	3	10	5	16	<b>34</b>
muži	1	2	-	6	<b>9</b>
neurč. dospělí	-	8	-	7	<b>15</b>
děti	4	29	10	18	<b>61</b>
Σ	<b>8</b>	<b>49</b>	<b>15</b>	<b>47</b>	<b>119</b>

**Tab. 6.** Početní a antropologická charakteristika jednotlivých skupin pohřebiště (antropologické určení provedla P. Stránská).

Nejpodstatnější z výlučných charakteristik pohřebiště Na Týnici však odhalil teprve antropologický rozbor. Téměř 80% dospělých u nichž se podařilo stanovit pohlaví představují ženy (tab. 6). Demografické rovnováhy by přitom nebylo dosaženo ani v případě, že bychom

<sup>146</sup> Narušování hrobů konstatoval již v 60. letech 20. století A. Knor, který zde nejméně dva hroby prozkoumal. Dostupná dokumentace dnes neumožňuje jejich přesnou lokalizaci.

všechny neurčené dospělé jedince považovali za muže, což je vysoce nepravděpodobné (*Stránská v tisku*). Výraznější, přesto však extrémně nízké zastoupení mužů vykazuje severní skupina, v ostatních částech nekropole jsou již přítomni jen minimálně, nebo vůbec.

Přibližně polovina pohřbívací populace zemřela již v dětském věku, což rámcově odpovídá smutné bilanci známé z jiných lokalit. S ohledem na převahu žen však toto číslo není nijak vysoké. S výjimkou severní skupiny tvoří pohřby dětí nadpoloviční většinu ve všech částech nekropole (srov. *obr. 9; tab. 6*). Navzdory předpokladu vysoké kojenecké úmrtnosti jsou nejvýrazněji zastoupeny teprve děti ve skupině *infans II* (0,5-6 let). Charakteristický „deficit“ malých dětí (např. *Dollhopf 2002*) lze alespoň na Týnici vysvětlit značným stupněm narušení horních vrstev. Novorozenci, event. nedonošené plody se přitom poměrně výrazně soustřeďují v okrajových partiích jednotlivých skupin (srov. *obr. 9*). Úmrtnostní tabulky sestavené pro dospělou populaci vykazují u žen ve srovnání s jinými současnými pohřebišti nápadně vyšší průměrnou délku života. Průměrný věk mužů dosahuje obvyklých hodnot. Především u žen se pak poměrně výrazně projevuje oboustranné zatížení stehenní muskulatury, které hovoří pro nespecifikovatelné dlouhodobé pracovní vypětí (*Stránská v tisku*).

### V.7.2. Velikost hrobových jam a vnitřní konstrukce

Nevelká, v rámci lokality rozkolísaná, mocnost nadloží a nepříznivé podmínky pro zachování dřeva, silně redukuje možnost detailního sledování a vzájemné komparace velikostních parametrů a vnitřní úpravy hrobových jam.<sup>147</sup> Význam proto přičítáme pouze kontrastním ukazatelům.

Téměř u poloviny hrobů činí jejich maximální zachycená hloubka méně než 20 cm, zatímco větší než půlmetrové zahloubení doprovázelo pouze čtyři případy.<sup>148</sup> Hroby žádné z kategorií nevykazovaly prokazatelnou tendenci k prostorové koncentraci (srov. *obr. 11*). I když děti častěji spočinuly nehluboko pod povrchem, nezdá se, že by existovala přímá souvislost mezi dosaženým věkem a hloubkou pohřbu. Nejhlouběji leží malé dítě v H27 (1 m), další tři hluboké hroby náleží dospělým ženám (H30, H25, H115). Není přitom bez zajímavosti, že poslední dvě ženy zemřely zřejmě v době těhotenství, nebo spolu s dítětem těsně po porodu. Žádný z mužských hrobů nepřesáhl hranici 40 cm.

Půdorys zachycených hrobových jam je ve většině případů přizpůsoben velikosti těla. Pouze u pěti pohřbů (H3, H24, H32, H54, H115) byly tyto nároky výrazněji překročeny. Ve

<sup>147</sup> V naprosté většině případů byly jejich obrysy registrovány teprve na úrovni podloží. Výškové poměry lokality však mohly od raného středověku doznat řady změn.

<sup>148</sup> Nepočítaje H50 a H52, které snad byly vloženy do opuštěného sídlištního objektu (viz dále).

dvou z nich můžeme prokázat uložení zemřelého v dřevěné schránce – v H115 zůstala zachována, u H24 svědčí pro primární dutý prostor specifická dekompozice skeletu.<sup>149</sup> Půlmetrovou hloubku však překročil pouze zmíněný H115. Ke vtěsnání dospělého do neadekvátně malého prostoru došlo jen u mužského H66 (*obr. 36*). Pozoruhodným jevem je evidentní přizpůsobení tvaru výkopu obrysové linii těla u některých nestandardně uložených pohřbů (*viz dále*).

Navzdory dostupnosti kamene doprovází výraznější obložení pouze sedm pohřbů. Nejnáročnější konstrukce v podobě schránky sestavené z velkých plochých bloků se dočkalo větší dítě v H49, uložené navíc v dřevěné schránce (*obr. 35*) a ve skromnější podobě i sousední H48 (*obr. 34*) náležející k JZ skupině pohřebiště. Ve střední skupině byl obvod hrobové jámy obložen kameny u H112 a z části i v H113 (*obr. 41*), ve východní skupině pak u H25 (*obr. 31*). Forma disartikulace kostry a zachování fragmentů dřeva v H24 (východní skupina) a H33 (střední skupina) nasvědčují pro to, že oba zemřelí odpočívali původně v dřevěných schránkách, k nimž byly v hlavách a nohou přiloženy dva masivní kameny, které se po vyhnití dřevěné konstrukce sesunuly na kostru (*obr. 31, 32*). V severní skupině doklady záměrného využití kamene zcela postrádáme (*srov. obr. 10*).

K obložení bylo nejčastěji použito břidlice, pískovce a buližníku, které jsou s největší pravděpodobností místního původu. Pouze v H49 a H109 byla údajně zjištěna opuka, jejíž nejbližší výchozy se nacházejí až na druhém břehu Zákolanského potoka mezi obcemi Trněný Újezd a Otovice (*Bartošková 1992, 432*). K rozsáhlé exploataci těchto výchozů došlo v souvislosti se stavbou rotundy sv. Petra a budováním druhé fáze opevnění akropole (*Bartošková 2004, 783*). Cesta opuky na pohřebiště tedy zřejmě souvisela s jednou z těchto stavebních akcí.

Pozůstatky vnitřních dřevěných konstrukcí zůstaly dochovány pouze v několika málo případech. Ucelenější představu poskytuje jen pohřeb ženy s plodem, případně novorozencem v H115 (*obr. 41*). Kostra byla vměstnána do úzké prkenné rakve zhotovené srubovou technikou, vložené do rozměrné hrobové jámy; dno ani víko nebylo zachyceno (či rozlišeno); podobné řešení lze předpokládat i u dětského H2. Pro širší rakev v H76, jejímž pozůstatkem je prkno zachované pod kostrou, svědčí prostorové transformace skeletu, typické pro primární dutý prostor; širší rakev můžeme předpokládat i u zmíněného H24 a H33. Situace v H27 (*obr. 33*) s narušeným skeletem překrytým úzkým prknem již přesvědčivou rekonstrukci neumožňuje. Za

---

<sup>149</sup> Forma disartikulace kostry může být cenným zdrojem informací o původním způsobu uložení zemřelého (nejnov. *Prokeš 2007*). O posouzení lépe zachovaných skeletů z Týnice se na základě fotodokumentace pokusila P. Stránská. Hodnocení poněkud komplikuje přítomnost úzkých rakví, či obložení v nichž dochází k podobným transformacím, jako v případě pohřbu do země. Jediným rozdílem je výrazná vertikalizace klíčních kostí a uvolnění mandibuly. Závěry šetření tedy mohou mít jen dílčí spolehlivost.

pozůstatky rakví lze pravděpodobně považovat úlomky dřeva nalezené v H2, H14, H23, H25, H49, H76 a H79. O uložení v dutém prostoru lze již pouze na základě tafonomických procesů hypoteticky uvažovat i u dalších dvanácti zemřelých.<sup>150</sup> Celkově lze tedy vnitřní dřevěné konstrukce předpokládat na Týnici nejméně u 25 hrobů. Zda se ovšem ve všech případech jednalo o skutečné rakve, nebo pouze o obložení těla sestavené teprve na místě, nelze posoudit.

Pozoruhodné výsledky přineslo druhové určení vzorků dřev odebraných ze sedmi hrobů rozptýlených ve všech částech pohřebiště (viz Exkurz 2). K výrobě dřevěných schránek bylo užito výlučně jedlového dřeva. Z palynologických analýz lze usuzovat, že jedle byla v době pohřbívání běžnou součástí nezapojených lesních porostů v okolí hradiště (*Břízová – Bartošková 1994*, 84). Přísně selektivní přístup však překvapuje o to více, že venkovská komunita pohřbívající na cca 6 km vzdáleném pohřebišti v Brandýsku, užívala ke stejným účelům výhradně dřeva borovice (*Kyticová 1968*, 231). Dendrologická analýza čtyř schránek z rámcově současného pohřebiště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě prokázala vedle obou zmíněných druhů dřev i smrk ztepilý (*Březinová – Turek 1999*, 680). Lze pouze litovat, že vzorky nebyly odebírány ze zachovaných dřevěných konstrukcí na pohřebišti u rotundy sv. Petra (srov. *Váňa 1995*, obr. 60-64).

Minimálně v sedmnácti případech byla těla zemřelých uložena přímo do země.<sup>151</sup> Tento jednoduchý způsob pohřbu byl uplatněn u většiny pohřbů uložených v nestandardních polohách.

### V.7.3. Dvojhroby a vzájemné superpozice

Naprostá většina zemřelých spočinula v samostatném hrobě. Tři výjimky náleží ženám jejichž, úmrtí zřejmě zapříčinily komplikace v těhotenství nebo v kritickém období po něm. Ještě před porodem zemřela žena uložená v pečlivě upraveném H115. Situace v H25, kde byly kosti novorozence nalezeny v oblasti stehen narušeného skeletu, neumožňuje jasnou interpretaci. K úmrtí ženy a dítěte vloženého k jejím nohám v H59 došlo teprve několik měsíců po porodu. O společný pohřeb dvou jedinců se tedy jednoznačně jedná jen v posledním případě. Pozornost věnovanou těmto zesnulým implikuje uložení v rakvích a předměty nalezené v H25 (hrnec) a H59 (esovité záušnice, korálek). Zřejmě nikoliv náhodou doprovázelo obě ženy slepičí vejce. Původní situaci H5, H34 a H58 nelze s ohledem na značné narušení rekonstruovat.

Výzkum identifikoval celkem 12 jasných situací vzájemného narušení, či překrytí hrobů. Pět z nich se dotklo pouze okrajů hrobových jam, aniž by přitom došlo k výraznějšímu zásahu do staršího pohřbu.<sup>152</sup>

<sup>150</sup> H30, H31, H35, H59, H69, H73, H77, H101, H102, H111, H113, H116.

<sup>151</sup> H20, H26, H50, H55, H65, H66, H67, H81, H83, H84, H88, H89, H98, H99, H104, H110, H117.

Okolnosti vzniku ostatních superpozic byly rozrůzněné. Příliš dlouhá doba pravděpodobně neuplynula mezi pohřbem muže ve skrčené poloze na boku v H81 a ženy H78, položené křížem přes něj (*obr. 38*). Navzdory těsné blízkosti obou koster totiž zůstala starší zcela nenarušena, což indikuje přítomnost měkkých tkání v době mladšího zásahu. Porušení nepoznamenalo ani na kostru většího dítěte v H66 překrytou tělem mladé ženy (*obr. 36*). Nelze vyloučit ani variantu, že oba pohřby byly uloženy současně. Nepřítomnost dokumentace brání posouzení situace u H58 překrývajícího H59, který však nejeví náznaky narušení. Neurčitelný je i časový odstup, který dělil pohřby dětí v H3 a H4 s koncentricky situovanými hrobovými jámami (*obr. 30*). V případě superpozice dětských H104, H105 a H107, výkop pro horní kostru zcela rozrušil starší pohřby, které již tedy zřejmě byly ve značném stádiu rozkladu (*obr. 40*). Teprve nějakou dobu po pohřbu dítěte v H52 byl zřejmě uložen i H50 v nestandardní poloze. H47, překrývající oba pohřby, se pak zahluboval pouze do horní úrovně zásypu H50 (*obr. 34*). Nejasnosti provází hodnocení vztahu H21 a pod ním spočívajícího neporušeného H31 v těsné blízkosti zemnice 5/5 (*obr. 24: A; 31 a 32*). Částečně neanatomické uložení dětské kostry v H21 připouští možnost jejího sekundárního přemístění z jiného místa, které však neumíme lokalizovat.

Podobně jako na většině soudobých pohřebišť docházelo i Na Týnici k vzájemnému překrytí, či vícenásobnému využití hrobových jam poměrně zřídka, což hovoří pro jejich původní povrchové označení. Těsný prostorový kontakt zemřelých byl tedy sotva dílem náhody a jeho úkolem bylo nejspíše vyjádřit sepětí osob, blízkých si ve šťastnějších okamžicích života. Bylo by jistě přínosné tuto hypotézu v budoucnu ověřit s pomocí exaktních metod.

#### V.7.4. „Nestandardní pohřby“

„Nestandardní pohřeb“ chápeme pouze jako obecnou deskriptivní kategorií. Volbou neutrálního pojmu se tak předem zříkáme jednoznačného výkladu těchto jevů. Na obtíže však narážíme již v základní definiční rovině. Nestandardní hroby nejsou jasně ohraničenou, ale naopak dosti heterogenní, a tedy nutně arbitrárně vymezenou, skupinou. Mezi „standardní“ formou pohřbu (která je Na Týnici značně rozkolísaná) a jasným vybočením se nachází mezilehlé případy, u nichž můžeme oprávněně pochybovat, zda je odlišnost dílem úmyslu, či pouze náhody. Do dalších úvah tedy zahrnujeme pouze ty případy, kdy tělo zemřelého spočinulo výrazně jinak než v natažené poloze na zádech, anebo směřuje hlavou k jiným než západním azimutům (tzn. SSZ-JJZ). Tyto odchylky Na Týnici evidujeme celkem u 29% ze 104 hodnotitelných pohřbů.

---

<sup>152</sup> V pořadí od stratigraficky mladších: H27 – H30 – H29; H51 – H46; H75 – H76; H87 – H93; H110 – H111.

Výraznou odchylku od uložení zemřelého v natažené poloze na zádech konstatujeme ve třinácti případech, což je přibližně 13% ze všech posuzovatelných pohřbů (*tab. 7*).<sup>153</sup> Jen třikrát ji doprovázela orientace odlišná od západních azimutů (tzn. SSZ-JJZ). Takto pohřbení jedinci nejsou v rámci nekropole rozmístěni pravidelně ale výrazně se koncentrují v severní skupině, kde tvoří celou pětinu všech hrobů. To nápadně kontrastuje s jejich nepřítomností v početné skupině střední. Zastoupení ostatních částech již není nijak výrazné (srov. *obr. 10*).

O poloze v níž bude nebožtík pohřben bylo alespoň v některých případech rozhodnuto již nějakou dobu předem. Usuzujeme na to z tvary hrobových jam H55, H67, H84 a H88, které neumožňují standardní uložení těla. Z nálezové situace i způsobu dekompozice kostry vyplývá, že většina z těchto pohřbů byla uložena přímo do země; hloubka hrobů je poměrně rozrůzněná.

H	způsob uložení	hlavou k	pohlaví, věk	inventář	skupina	obr.
26	na levém boku, mírně pokrčené nohy, pokrčená ruka	JZ	muž, matusus II	-	V	32
50	na břiše, překřížené nohy, v sídlištním objektu ?	JZ	žena, adultus I	-	JZ	34
55	na levém boku, silně pokrčené nohy, v malé hrobové jámě	SZ	žena, matusus I	-	JZ	35
66	vměstnán do malé hrobové jámy, v polosedě, mírně skrčené nohy, ruce v klíně	JJZ	dítě, infans III	-	S	36
67	na levém boku, silně pokrčené nohy, v kruhové hrobové jámě	JJZ	dítě, infans II	?	S	36
71	na levém boku, silně pokrčené nohy	Z	žena, matusus II	-	S	37
81	na levém boku, silně pokrčené nohy	JV	muž, adultus I- matusus II	-	S	38
84	na pravém boku, silně pokrčené nohy, v kruhové hrobové jámě	SV	dítě, infans II	-	S	38
88	na břiše a pravém boku, silně pokrčené nohy, v malé hrobové jámě	Z	žena, matusus II	-	S	
94	na pravém boku, silně pokrčené nohy ?	Z	neurč., matusus	ocílka	S	39
100	na břiše, pokrčené nohy	SV	neurč., matusus	-	S	40
104	na pravém boku, silně pokrčené nohy	Z	dítě, infans I-II	-	S	40
110	na břiše, pokrčené nohy	Z	dítě, infans III	-	střední	41

**Tab. 7.** Pohřby uložené v nestandardní poloze. Tučně zvýrazněna orientace těla odchylovající se od západního azimutu.

Pozornost si zaslouží superpozice H52, H50 a H47 v sondě 10A. Jak již bylo uvedeno, můžeme se domnívat, že k funerálním účelům byla druhotně využita větší sídlištní jáma kruhového půdorysu, jejíž pokračování dokumentoval autor výzkumu v sousedním sektoru 3B (srov. *obr. 5: D, F; 12; 34*); objekty však bohužel v závěrečné fázi nepropojil a řádně

<sup>153</sup> Deset pohřbů bylo narušeno natolik, že původní polohu těla již nelze rekonstruovat. Tyto zemřelé do celkových součtů nezahrnujeme. V poloze na boku snad ležel i silně narušený H103 náležející malému dítěti. K nestandardním hrobům nepočítáme pohřeb muže v H98 v mírně pokrčené poloze (*obr. 40*). Antropologické ohledání kostry ukázalo, že muž trpěl srůstem obratlových těl a kyčelního kloubu, který znemožňoval vzpřímenou chůzi i pohřeb (*Stránská v tisku*). V šesti případech spočívaly ruce zemřelého v jiné poloze, než podél těla (H6, H19, H75, H76, H77, H111). Těmto odchylkám, zastoupeným na většině soudobých pohřebišť, však nepřisuzujeme podstatnější výpověď.

nezdokumentoval.<sup>154</sup> Pohřeb do opuštěných sídlištních objektů je v našem prostředí poměrně vzácný, nikoliv však výjimečný (*Tomková 2003*; pro slovenské prostředí *Hanuliak 1997*).

Uložení těla v atypické poloze postihlo jedince obou pohlaví a všech věkových skupin v relativně vyrovnaném poměru k jejich celkovému zastoupení (srov. *tab. 6* a *tab. 7*). Ve shodě se situací na většině západoslovanských lokalit nedoprovázela pohřbené v nestandardních polohách žádná výbava (*Krumphanzlová 1964, Hanuliak 2004, 104-111*). Výjimkou je pouze H94, který ukrýval rozlámanou ocílku.

Zjevné patologické odchylky, které by mohly diskutované osoby v době života stigmatizovat a následně vést v rámci pohřebního obřadu k volbě specifických postupů, antropologický rozbor neidentifikoval (*Stránská v tisku*). Žádná z koster nejevila známky smrtelných zranění, násilných postmortálních zásahů, či záměrného narušení a nelze ani zodpovědně rozhodnout, zda bylo několika výrazně skrčených poloh těla dosaženo fixací končetin, či pouze vměstnáním do hrobové jámy. O svázání nohou můžeme s velkou opatrností uvažovat u H88 (*obr. 39*).

Druhou množinou, která se s předchozí překrývá pouze z malé části (srov. *tab. 7*), představují zemřelí orientovaní hlavou k jiným, než západním azimutům. Kromě tří výše zmíněných pohřbů evidujeme tyto odchylky v 15 případech, mezi nimiž silně převažuje východní orientace.<sup>155</sup> Soustředění těchto pohřbů znovu nacházíme v severní skupině (10 x), čtyři hroby jsou ale situovány i ve skupině střední (srov. *obr. 10*). Pohlavní i věkový profil třídy je opět poměrně vyrovnaný, konstatujeme pouze mírnou převahu dětí nad dospělými.<sup>156</sup> Čtyři z pohřbů doprovázel alespoň jeden předmět, což vzhledem k celkové chudobě pohřebiště odpovídá průměrnému zastoupení vybavených hrobů.<sup>157</sup> Hrobové jámy této kategorie dosahují poměrně malého zahloubení. Hranici 25 cm přesáhl jen dětský H90. Ze čtyř hodnotitelných případů spocinuli tři zemřelí pravděpodobně v dřevěné schránce a pouze jeden přímo v zemi.

O záměrném postfunerálním zásahu lze s opatrností uvažovat pouze u relativně hlubokého H25, který obsahoval kostru ženy a novorozence. Pokud jsou však posuny kostí jeho důsledkem, stalo se tak až s delším odstupem od úmrtí. U narušených, či mělce uložených pohřbů nelze otázku posoudit.

---

<sup>154</sup> Vznik situace lze bez možnosti ověření rekonstruovat takto: Do dna opuštěného otevřeného sídlištního objektu byl nejprve mělce zahlouben dětský H52. Po nějaké době byl otevřený objekt znovu využit pro pohřeb dospělé ženy v nestandardní poloze na břiše se zkříženýma nohama a následně zasypan. Nejmladší komponentou je pak dětský hrob H47 zahloubený již do zásypu, aniž by oba předchozí pohřby porušil.

<sup>155</sup> S tolerancí drobných odchylek: hlavou k východu: H10, H19, H29, H74, H75, H79, H86, H103, H111; k SV: H22, H61, H83; k JV: H73; k jihu: H90, H106.

<sup>156</sup> 10 dětí různých věkových kategorií, 4 dospělé ženy juvenis-maturus II, 2 muži adultus a maturus II.

<sup>157</sup> Mužský H22 - křesací souprava; dětský H75 – dvě jednoduché náušnice; ženský H73 – železná tyčinka; H79 – 5 bronzových esovitých záušnic a zlomky železných předmětů.



### V.7.5. Inventář hrobů

Alespoň jeden předmět byl nalezen v 35% z 93 hodnotitelných hrobů. Poměr hrobů s inventářem je v rámci pohlavních a věkových skupin vzácně vyrovnaný.<sup>158</sup> V obecné přítomnosti inventáře vítězí s 50% skupina východní, následuje část střední (41%), severní (33%) a JZ (21%). Nezapomeňme však na jejich nestejnou velikost.

Pokud však pohlédneme na složení jednotlivých výbav blíže, nacházíme u velké části zemřelých pouze jeden či dva jednoduché předměty, které mohly být často pouze součástí oděvu zemřelého (srov. *tab. 8*). Mužské skelety žádná výraznější výbava nedoprovází. Ve skupině pohřbů obsahujících šperk (náležejících zřejmě převážně dívkám a ženám) výrazně vyčnívá dětský H3 s osmi stříbrnými záušnicemi s očkem, položený na jižním okraji střední části nekropole; v dalších dvou hrobech jsou zastoupeny již jen jednotlivé drobné ozdoby (H30 – miniaturní hrozníčkovitá náušnice a H38 – tenký stříbrný kroužek). Početnější kolekci skleněných či jednoduchých bronzových šperků nacházíme jen ve čtyřech hrobech (H6, H27, H65 a H79 – viz *tab. 8*). Tyto vzácné, „lépe“ vybavené, pohřby jsou rozesety ve všech částech nekropole s výjimkou východní skupiny (srov. *obr. 10*).

Pro přehlednost jsme v následujících analytických pododdílech přistoupili k obvyklé kategorizaci nálezového inventáře. Důraz je přitom kladen především na korelace s antropologickými charakteristikami zemřelých a časové ukotvení výskytu předmětů v našem prostředí. Obecné hodnocení jednotlivých artefaktů přesahuje rámec práce a ponecháváme ho kompetentním odborníkům.

#### V.7.5.1. Ozdoby hlavy

Ženy a dívky, pohřbené se šperky označovanými konvenčně jako náušnice či záušnice, se poměrně zřetelně soustřeďují ve střední skupině hrobů, kde se nacházelo šest z celkových deseti případů. Tyto ozdoby zcela absentují ve východní části nekropole (*srov. obr. 10*). Mezi vybavenými v poměru 7:3 převažují děvčátka nad dospělými ženami. Pouze ve dvou hrobech (H6, H59) se setkávají s ozdobami krku.

***Jednoduché kroužkovité náušnice*** pochází z H38 (stříbro) a H75 (pravděpodobně bronz). Pozůstatkem stejného typu mohly být i fragmenty v H40 a a snad i H59. Chronologická výpověď tohoto jednoduchého šperku je s ohledem na jeho průběžnost velmi nízká.

---

<sup>158</sup> 22 hrobů bylo narušeno natolik, že nelze původní přítomnost, či absenci výbavy posoudit. Vybavených z celkového počtu: 31% dětí, 34% žen, 37% mužů, 37% neurčitelných dospělých jedinců. U části nalezených předmětů bohužel postrádáme jakékoliv informace o jejich přesné lokalizaci v rámci hrobu.

**Záušnice s očkem**, zastoupená osmi stříbrnými exempláři o  $\varnothing$  1,2 cm v dětském H3, se v českém prostředí vyskytuje nejpozději od počátku 10. století. Datování se opírá o exemplář nalezený v ženském hrobě v kostele P. Marie na Pražském hradě, který je přisuzován manželce Spytihněva I. († 915) a o několik situací v nichž byla nalezena se šperky velkomoravského typu (srov *odd. III., tab. 1*). Záušnice s očkem doprovázely tři zemřelé na pohřebišti u rotundy sv. Petra a Pavla (H17/86, H22/86, H28/86 – *Váňa 1995, 79-94*) a vyskytovaly se i na pohřebišti v Zákolanech-Cukrovaru (H3 – *Šolle 1982; ze starých nálezů Sláma 1977, 177, Abb. 42:3*)

**Esovité záušnice** pochází z H59 (pravděpodobně dva kusy), H79 (pět exemplářů) a H117 (pravděpodobně dva exempláře). Osm dalších o průměru 12-16 mm bylo nalezeno v okolí samostatně uložené lebky v horní vrstvě hromadného hrobu v objektu 5/5 (*obr. 44: A; rozměry: 1.  $\varnothing$  13,5/13 mm, s. 2 mm; 2.  $\varnothing$  17/15 mm, 2 mm; 3.  $\varnothing$  13/11 mm, 1,5 mm 4.  $\varnothing$  13/11 mm, s. 1,5 mm; 5  $\varnothing$  11/11,5 mm, s. 1,5 mm (esovitá klička odlomena); 6.  $\varnothing$  14,5/13 mm, 1,5 mm (esovitá klička odlomena); 7.  $\varnothing$  16/13 mm, s. 2 mm; 8.  $\varnothing$  10/14 mm, s. 1,5 mm (esovitá klička odlomena).*

Ve všech případech se tedy Na Týnici jedná o exempláře malých průměrů (12-16 mm), vyrobené z bronzového drátu o maximální síle 2.5 mm, které jsou obvykle pokládány za nejstarší formu tohoto šperku v Čechách (např. *Krumphanzlová 1974, 49-53*). Jediným výraznějším doprovodným artefaktem je segmentovaný korálek v H59.

Časové ukotvení tohoto relativně homogenního souboru je komplikováno nedostatkem přímých datovacích opor. Rozbor provedený v *odd. III.* nás však za dnešního stavu poznání nutí předpokládat, že počátek užívání esovitých záušnic v českého prostředí spadá teprve na sklonek výskytu velkomoravského typu šperků, tedy nejdříve do první třetiny 10. století.<sup>159</sup> Někam do této doby tedy budeme klást i spodní hranici datačního intervalu našich předmětů. Při hledání horní hranice se můžeme opřít o nepočtené případy kontaktu záušnice s mincemi ve funkci „obolu mrtvých“ v jednom hrobovém celku. Souhrn všech případů z Čech ukazuje, že zřejmě již v 1., jistě však ve 2. polovině 11. století obvykle zemřelé nedoprovázely exempláře menší, než 15 mm (srov. *odd. III, tab. 3, obr. 1*). V této době se již ale vyskytují vedle větších kusy, které na lokalitě zcela postrádáme. Dodejme, že drobné tvary se v několika hrobech vyskytují i na pohřebišti okolo kostela Panny Marie na budečské akropoli, který zřejmě vzniká někdy v průběhu 2. poloviny 10. století (*Šolle 1991, 247*).

Jakkoliv esenciální význam pro historický výklad lokality datování zdejších esovitých záušnic přisuzujeme, nelze jej dnes zodpovědně zúžit na interval kratší, než je počátek 10.-1. polovinu 11. století.

<sup>159</sup> U rotundy sv. Petra založené na přelomu 9. a 10. století, se esovité záušnice se vyskytovaly pouze v H73 a H76. H 73 přitom překrývá starší H71 s bohatým inventářem velkomoravského charakteru (*Šolle 1990*).

Č. HROBU →		2	3	6	8	9	16	22	25	27	30	35	36	38	40	46	52	53	59	63	65	68	73	75	78	79	87	94	102	103	112	113	114	117	
VÝBAVA ↓	POHLAVÍ / VĚK →	●	●	●	♂	○	●	♂	♀	●	♀	♀	●	●	●	♀	●	●	♀	○	♂?	○	♀	●	♀	♀	♀?	○	♂	●	●	●	♀	●	
náušnice	jednoduchá br. jednoduchá stf.								●					?					●					2											
záušnice	hrozníčková stf. s uzlíčky br.			1							1																								
	spirálovitá br. s očkem stf.		8															1																	
	es. ø < 15 mm es. ø < 20 mm																		2						5										2
korálky	olivovité			3																		1									3				
	melounovité										2												3												
	kónické			1							2																								
	dvojkónické			2																															
	soudkovité			1																															
	kulovité			1		1													4				1												
	segmentované miniaturní										1?									1		1													
	neurčitelné grandle											2											2												
nůž hrnec		1									1				1	1									1	1		1		1	1			1	
Fe tyčinka přezka	železná							2											1			1	1	1				2							
	bronzová							1															1						1						
šipka				1																															
vejce Fe kování							1			+	?								+																
ocílka neidentifikovatelné předměty	Fe předm.						1													1	3					+		1		3					
	bronz. předm.																				1?	1				?			+						
kamenné oblož. dř. oblož./rakev nestandardní		+	+	+							+	+	+						+			+						+							+
	orientace silně pokrčen							V															J	V		V							V		+

Tab. 8. Budeč-Na Týnici, hroby s inventářem; ♂ - muž, ♀ - žena, ○ - neurč. dospělý, ● - dítě.

		náušnice		záušnice		korálky												vědro	hřelec
		hrozníčková	bubínková	s uzlíky	s očkem	es. < 15 mm	es. < 20 mm	olivovité	melounovité	kónické	dvojkónické	soudkovité	kulovité	segmentované	válcovité	miniaturní	jantarové hráněné		
náušnice	hrozníčková	X	Z14	RS7	Z4	Z4, Z14, RS71, Ži10, H11						Z4, Z14, RS71	Z4, Z14, RS71				Ži10, Ži11	Z14, Ži10	
	bubínková s uzlíky		X			Z5, Z14						Z14	Z14					Z14	
				X	RV28	T6, RS71	T6	T6	T6			T6, RS71, RV28	RS71						
záušnice	s očkem				X	Z3						RV28	Z3			Z3		Z3	
	es. $\varnothing < 15$ mm				X	Z4, Že64a						Z4, Z8	T59, Z4	Z8	Z8, RS71	Z8, RS71		Že64a	
	es. $\varnothing < 20$ mm				X	Že64b										Že64b			
korálky	olivovité					X	B27	T6, T65	T6	T6, T65	T6, T65, RS71, Z4, Z14, B27, Ži7	T65, RS71, Z3, Z4, Z14, Že37, Ži7			Z3	Že64b, Že68, Ži7, Ži10, Ži10	Z3, Z14, Že37, Ži10	Že64a	
	melounovité						X	T27			B27	T27			T27			T27	
	kónické						X	T6	T6, T65	T6, T65	T6, T65	T27, T65			T27			T27	
	dvojkónické							X	T6	T6	T6								
	soudkovité								X	T6, T65	T65								
	kulovité									X	T65, RS71, Z4, Z14, Ži7		Z8	Z8, Že72	Z8, Že72, Ži7	Z14	Že72		
	segmentované										X			T27	Z3	Z8, Ži7	Z3, Z14, Že37	T27	
	válcovité												X		Z8	Z8			
	miniaturní													X				T27	
	jantarové hráněné														X	Z8, RS71, Že72	Z3	Že72	
	jantarové kulaté															X	Ži10	Že72	

**Tab. 9.** Kombinační tabulka vybraných artefaktů na pohřebištích Budče a okolí. Uvedena je zkratka lokality a číslo hrobu: T – Týnice, RS – Budeč, rotunda sv. Petra, výzkum *M. Šolle* (1990); RV – výzkum *Z. Váni* (1995); Z – Zákolany (*Šolle* 1982); Že – Želenice (*Sláma* 1977); Ži – Žižice (*Sláma* 1977; B – Brandýsek (*Kyticová* 1968).

**Hrozníčkovitá náušnice** s jednostranným trojbokým hrozníčkem vyrobená ze stříbra byla nalezena v H30, náležejícím dospělé ženě. Miniaturní rozměry (celková výška 0,9 cm, ø oblouku 0,6 cm) činí z ozdoby unikát, pro který nenacházíme srovnatelnou paralelu. Její užívání dospělou ženou je dokonce obtížně představitelné. Lze pouze litovat, že dokumentace neuvádí lokalizaci náušnice vůči pohřbu, a proto nemůžeme vyloučit ani její druhotný vstup do zásypu hrobu. V úvahu se nabízí sousedství s H29 náležejícím dítěti ve věku 6-12 měsíců, který byl H30 nedaleko hlavy okrajově porušen (srov. obr. 32). Souvislost drobných rozměrů exkluzivního šperku s uzpůsobením pro „kojeneckou velikost“ však zůstane pouhou hypotézou. Časové vročení charakteristického šperku odpovídá velkomoravskému horizontu v českém prostředí.

**Náušnice s uzlíky** na dolním oblouku a na konci jednoho z ramen vyrobená z bronzového drátu pochází z dětského H6, kde ji doprovázel koliér, složený z olivovitých a dalších typů korálů, náleží do skupiny jednoduchých šperků tzv. podunajského typu (Dostál 1966, 30-31), které se českého prostředí vstupovaly spolu s náročnějšími velkomoravskými šperky v obtížně zažitém období 2. poloviny 9.-1. poloviny 10. století (např. Krumphanzlová 1974, 40-42). V Čechách se vyskytuje v různých variantách s jedním nebo dvěma uzlíky. Obdobný stříbrný exemplář s jedním uzlíkem byl součástí bohaté výbavy dětského H71 u rotundy sv. Petra (Šolle 1980, obr. 2: 3), luxusnější forma pak byla na stejném pohřebišti nalezena v H28 (Váňa 1995, 93, obr. 66).

**Náušnice se spirálovitým ukončením** z bronzového drátu doprovázela dítě v H52. V nálezovém fondu českých pohřebišť se jedná o šperk výjimečný - prozatím se nabízí pouze dva srovnatelné exempláře – první byl získán spolu s náušnicí s uzlíky z H13/78 na strahovském pohřebišti (Tomková 2005b, 230), druhý pochází z H139 na kanínském pohřebišti situovaném v zázemí Libice nad Cidlinou H139 (Mařík 2007). V moravském prostředí byl počátek výskytu náušnice kladen B. Dostálem (1966, 32) teprve do 1. poloviny 10. století a jeho vyznění řazeno na jeho sklonek. Nové analýzy ale předpokládají užívání šperku již v 1. polovině 9. století (Ungerma 2007, 78-81). Časové zařazení opět odpovídá velkomoravskému horizontu v Čechách.

#### **V.7.5.2. Ozdoby krku**

V sedmi hrobech rozptýlených ve všech částech pohřebiště bylo celkem nalezeno 37 korálků plus další neurčitelné zlomky (tab. 8; obr. 10). Ve čtyřech případech doprovázely dětskou kostru, dva hroby náležely dospělým ženám. Mezioborová diskrepance provází H65 s osmi skleněnými korálky a provrtanou jelení grandlí. Antropologická atribuce hovoří o starším muži, inventář odpovídá spíše ženským hrobům.

**Olivovité korálky** byly nalezeny v H6 (3 kusy), H65 (1 kus) a v H103 (3 kusy). Kromě exempláře s třemi žebry z H103, byly všechny exempláře čtyřdílné. Podobně jako na jiných českých lokalitách u nich převládá poloprůsvitná skelná hmota, zbarvená do různých odstínů zelené. Výjimkou je exemplář z H65 s perleťovým stříbřitým povrchem, u nějž byla poškozením odhalena bronzová, nebo měděná trubička v jádru. Olivovité korálky jsou nejvýznamnějším typem skleněné ozdoby 2. poloviny 9. a 1. poloviny 10. století v Čechách (*Krumphanzlová 1965, 168-171; 1974, 63-65; Tomková 2007*) a jejich definitivní vyznívání lze odůvodněně datovat nejpozději do doby po polovině 10. století (*Sláma 1990, 129*). Na pohřebištích se vyskytly jak v kontaktu s velkomoravskými kovovými šperky, tak s esovitými záušnicemi malých průměrů (srov. *tab. 9*). Podobně jako jiné skleněné ozdoby absentovaly na pohřebišti u kostela Panny Marie (*Šolle 1991, 247 ff.*).

**Melounovitý korálek** se byl ve značně poškozeném stavu vyzvednut z H27 a není vyloučeno, že pozůstatkem dalšího exempláře je i drobný zlomek s náznakem podélného členění ze stejného hrobu. Tento typ nepatří na pohřebištích v regionu Kladenska a Slánska ani na jiných středočeských pohřebištích k příliš často zastoupeným (např. pro Pražský hrad srov. *Černá – Tomková – Hulínský – Cílová 2005, tab. 2-5*). Počátky jeho výskytu se bezpochyby kryjí nejpozději s „velkomoravským horizontem“; vyznění bývá kladeno na sklonek 10., či počátek následujícího století (*Krumphanzlová 1965, 168*).

**Segmentované korálky** charakterizuje v našem prostředí poměrně široký interval výskytu sahající od 2. poloviny 9. století do mladohradištního období (*Krumphanzlová 1965, 172-174*). Na budečských pohřebištích se vyskytují v kontaktu s velkomoravským typem šperku i drobnými esovitými záušnicemi (srov. *tab. 9*). Na Týnici byly obsaženy v H59, H65. Pozůstatkem tohoto typu jsou zřejmě i tři drobné kusy s patrnými lomy z H27. Všechny exempláře pokrývá tenká fólie stříbřité barvy.

**Ostatní skleněné korálky** (*tab. 8*) představují běžné a chronologicky nepříliš specifické typy. Z méně obvyklých zmiňme miniaturní korálky čokkovitého tvaru s černým a zlatavým povrchem, nalezené v dětském H27.

**Grandle** (horní špičák jelena)<sup>160</sup> s průvrtem byl součástí skleněného koliéru v H65, který provází nejasné pohlavní určení. Přestože uspořádání náhrdelníku nebylo zaznamenáno, lze ale předpokládat centrální umístění grandle. V kontextu raně středověkých českých pohřebišť se jedná o nález naprosto ojedinělý.

---

<sup>160</sup> Za určení děkuji R. Kyselému

### V.7.5.3. Zbraně

**Šipka** rombického tvaru s řapem, určená ke střelbě z luku, je na týnickém pohřebišti jediným nalezeným militáriem. Stanovení jejího původního vztahu ke staršímu muži pohřbenému v H8 znesnadňuje absence dokumentace její polohy v hrobě. Nelze tedy dnes určit, zda byla výbrojí, příčinou smrti, či snad dokonce (což je ale méně pravděpodobné) součástí hrobového zásypu. Exempláře s řapem jsou oproti tvarům s tulejkou zastoupeny v západoslovanském prostředí méně často a nezřídka bývají spojovány s vlivy z jihovýchodu, či dokonce fyzickou přítomností nomádů (naposl. s lit. *Kouřil 2003*, 114, pozn. 10; *Michálek – Lutovský 2000*, 202-206). Pro zdomácnění tvaru však nasvědčují příklady jejich výskytu ve standardně upravených hrobech (pro Moravu - *Kouřil 2003*, pozn. 10; v Čechách např. Lahvice H26/57 a H41/57 – *Krumphanzlová 1974*, 78-80). Tři exempláře (dva s dlouhým řapem) byly nalezeny také v sídlištních situacích západní části budečské akropole (*Váňa 1995*, 57). Přesnější typologické zařazení týnické šipky komplikuje neznalost původní délky trnu, který mohl být odlomen. S nomádkým prostředím je přitom spojována především varianta s dlouhým, odsazeným řapem, zatímco varianta s jeho plynulým přechodem je málo signifikantní (*Kempke 1991*, 25-27, Abb. 15, Karte 7). Interval výskytu předmětu se pohybuje v širokém rozpětí od 9. do 13. stol. (*tamtéž; Ruttkay 1976*, 330).

### V.7.5.4. Součásti oděvu

Jedinými předměty, které lze bezpečně spojit s oděním zemřelých, jsou nevelké kovové přezky sloužící s největší pravděpodobností k upevnění pásu. Pochází z mužských H22 (*obr. 42*) a H102 (*obr. 44*); u H68 (*obr. 43*) dovoluje stav zachování skeletu uvažovat pouze o starším jedinci. V posledních dvou uvedených kontextech spočívaly v oblasti břicha, zřejmě tedy v původní funkční poloze. V H22 byla přezka spolu s ostatními předměty nalezena nedaleko hlavy, což komplikuje posouzení jejího původního určení.

Pásové přezky jsou v nálezovém fondu českých raně středověkých pohřebišť dosti výjimečnou položkou (*Krumphanzlová 1974*, 68-69; srov. také *Tomková 2005b*, 222-223) a jejich výraznější nástup je konstatován teprve na sklonku raného středověku. Zemřelého nedoprovodily ani na žádném z ostatních, rámcově současných, budečských pohřebišť.

U všech přezek z Týnice byl trn a rámeček nalezen samostatně. U H22 jde o jednoduchý kruhový tvar, u H68 o kvadratický; oba předměty byly vyrobeny ze železa. Poněkud náročnější variantu představuje obdélná bronzová přezka z H102, u které byl nalezen bronzový předmět jazykovitého tvaru, který můžeme považovat za příslušející trn.

Podstatně menší jistota provází drobné rovné tyčinky dlouhé maximálně 4 cm. Podobné předměty registrované v několika ženských středo- a mladohradištních hrobech na Moravě nově *D. Jelínková (2005)* hypoteticky interpretovala jako jednoduchá spínadla ženského oděvu. Nálezové okolnosti týnických předmětů nejsou s tímto výkladem v rozporu. V H59, H73 a H78 (*obr. 43*) náležejících dospělým ženám byly nalezeny v oblasti hrudníku. Jiným účelům snad sloužily v mužském H22. Na řadě lokalit mohly tyto předměty pro svou nevýraznost zůstat ujit pozornosti.

#### V.7.5.5. Tzv. předměty denní potřeby

**Keramické nádoby** pochází pouze z pěti hrobů, rozmístěných ve všech skupinách, kromě střední (srov. *obr. 10*). Zvyk ukládání nádob k zemřelému v rámci pohřebního obřadu tedy náležel u komunity pohřbívající na Týnici k spíše zřídka provozovaným (5% z hodnotitelných hrobů). Markantní je vazba na ženy (H25 + plod nebo novorozeně, H78, H87 a H114), jimž byl v prvních třech případech přistaven k pravému chodidlu; u H114 zaznamenal autor výzkumu pouze polohu u nohou. V dětském H27 byl neporušený malý hrníček nalezen dnem vzhůru v rohu hrobové jámy asi 20 cm nad kostrou (*obr. 32*). Jen zde doprovodila nádobu rozsáhlejší výbava. Hrnc z H25 obsahoval vejce, v hrnci z H78 byly nalezeny zvířecí kosti. Alespoň v těchto případech tedy nebyly do hrobu vloženy nádoby jako takové, ale posloužily jako obal pro „potravinový milodar“.

Žádná z nalezených nádob bohužel nenese výraznější chronologickou výpověď.<sup>161</sup> Hrnc z H27 (*obr. 42*), H87 (*obr. 43*) i H114 (*obr. 44*), zdobené vícehrotým rydlem, se všemi znaky hlásí k vyspělé středohradištní produkci. Hrnc H78; (*obr. 8: 2*) zdobený vlnicemi provedenými jednohrotým rydlem, může, ale také nemusí, být mladší. Posoudit, zda byly nádoby vyrobeny ve 2. polovině 9., či teprve v průběhu následujícího věku, však prozatím neumíme. Horní hranici výskytu hřebenové výzdoby bychom dnes konvenčně hledali asi někde okolo poloviny 10. století, mohla však přežívat i o něco déle.<sup>162</sup>

<sup>161</sup> Autorovi zpracování byly předány pouze tři nádoby (z H25, H78 a H114), při hodnocení ostatních jsme odkázali jen na kresbu a fotografii (H27) a fotografii (H87).

<sup>162</sup> Problém vězí v dlouhodobém osídlení většiny zkoumaných středočeských lokalit. I jasně uzavřené stratigrafické kontexty zde mohou obsahovat – a zpravidla zřejmě i obsahují – vedle „aktuální“ keramiky i příměsi ze starších sídlištních aktivit, které nelze nijak filtrovat (obecně např. *Hrdlička 1993*). Cennou výpověď tak mohou přinést místa s ohraničenou sídelní tradicí. Jedno z mála známých představuje Vyšehrad vzniklý podle zjištění numizmatiků nejpozději v 80. či 90. letech 10. století. Veškerá dosud zde nalezená keramika již nenese výzdobu hřebenovým rádem, která je charakteristická pro předchozí středohradištní produkci (*Bartošková 1998; Varadzin – Štefan 2007, Štefan – Varadzin v tisku*). Z toho usuzujeme, že nejpozději na sklonku 10. století již tento druh výzdoby nebyl ve středních Čechách běžně užíván a uvedené nádoby z Týnice jsou tedy zřejmě starší.



Svým jednoduchým ztvárněním a především přítomností slídy v keramické hmotě, která u dostupných nádob z hrobů není zastoupena, se ze souboru vymyká hrnec z H25, který je situován ve východní části nekropole. Slídu obsahovala na Budči ve větší míře pouze staro-středohradištní keramika, předcházející vzniku prvního raně středověkého opevnění. V kolekci související s provozem sídliště Na Týnici již tvoří keramika s příměsí slídy jen nepatrný podíl (srov. kap. V.5.2.1.7., *graf 2*). Nádobu z H25 je tedy buďto velmi stará – anebo (což považujeme za podstatně pravděpodobnější), ji lze pokládat za import.

Posuzování hrobové keramiky prizmatem běžné sídlištní produkce relativizuje stále nevyřešená otázka, zda pro pohřební účely nebyly v některých případech vyráběny speciálně k tomu určené nádoby (jak např. pro polské prostředí předpokládá *M. Trzeciecki 2005*).

č. hrobu	celk. délka	délka čepele	metalografické hodnocení	antropologické určení	obr.
2	13,3 cm	11 cm	výborný výrobek (vz. 681)	infans III (10-11 let)	42
35	nezvěstný			žena, maurus	-
46	5,7 cm + x		výborný výrobek (vz. 675)	žena, maurus II	43
52	10,2 cm + x		výborný výrobek (vz. 674)	infans II (1,5-2 roky)	43
87	fragment			spíše žena, maurus II	43
102	14,4 cm	11,8 cm		muž, maurus II	44
112	13 cm + x	12,1 cm		infans II (cca 4 roky)	44
113	14,5 cm	10 cm		infans III (12-13 let)	44

**Tab. 10.** Charakteristika nožů nalezených v hrobech. Metalografické hodnocení podle *Pleiner 1993* (vz. – číslo vzorku).

*Nože* byly zachyceny celkem v osmi hrobech (tzn. 9% ze všech hodnotitelných hrobů), rozložených ve všech částech pohřebiště mimo východní skupinu (srov. *obr. 10*). Obdobně jako na většině současných lokalit, nepozorujeme žádnou vazbu mezi věkovou či pohlavní charakteristikou zemřelých a přítomností, ba dokonce ani velikostí, nože (srov. *tab. 10*). Tři předměty (z H2, H46 a H52) byly *R. Pleinerem (1993)* podrobeny metalografické analýze z níž vyplynulo, že máme co dočinění s předměty výborné kvality, zhotovené náročnou technikou sváření železných a ocelových komponent (viz katalog hrobů). Pozoruhodný je především nůž z dětského H2 vyhotovený vizuálně působivou technikou tzv. pruhovaného svárkového damasku. Všechny posuzované výrobky jsou střední velikosti a byly patrně primárně určeny ke každodenním praktickým činnostem.

*Ocílka* pochází z H22 ve střední skupině, který náležel staršímu muži (*obr. 42*) a H94 v severní skupině, kde doprovázela narušený skelet pohlavně neurčitelného jedince ve věku 40-60 let ve skrčené poloze (*obr. 43*). První ze zemřelých byl vybaven i křesacími kaménky uloženými spolu s dalšími předměty (snad v textilním či koženém váčku) nedaleko lebky. Jeho

ocílka náleží k trojúhelníkovému typu s esovitým ukončením ramen, druhou z H94, jejíž ramena byla zakončena očky, nelze přesně rekonstruovat.

Výskyt ocílek, či celých souprav určených k rozdělování ohně, je v Čechách charakteristický pro středohradištní období a zřejmě v průběhu 1. poloviny 10. století tyto předměty z hrobových výbav mizí (*Krumphanzlová 1974, 73-74*).

#### V.7.5.6. Předměty „s magickým potenciálem“

Všechny předměty ukládané intencionálně k zemřelému v rámci pohřebního obřadu získávají odvozený, výsostně symbolický význam. Samostatné pojednání několika z nich tedy nemá odrážet sémantickou výlučnost, ale slouží pouze potřebám archeologické klasifikace.

*Skořápky vajec* byly identifikovány ve třech hrobech.<sup>163</sup> V H25 byly nalezeny uvnitř hrnce přistaveného k nohám ženě, která zemřela jako těhotná, nebo nedlouho po porodu. V H59 odpočívala žena, kterou provázelo dítě zesnulé asi v pátém měsíci života. Skořápky vajec spočívaly bez obalu rovněž u nohou zemřelé. V H27, který náleží malému, relativně bohatě vybavenému dítěti, byly pozůstatky vajec údajně identifikovány teprve při proplavování vzorků zásypu a souvislost s pohřbem zde tak nemůže být zaručena.

Určení skutečné míry uplatňování tohoto pozoruhodného zvyku je přímo závislé na lokálních půdních podmínkách, zachování hrobu a v neposlední míře na kvalitě výzkumu. Vkládání vajec k zemřelému je v Čechách bezpečně zachyceno již na pohřebištích konce 9.-počátku 10. století a mizí snad v průběhu 11. století. V jisté míře zřejmě prostupuje celou raně středověkou společností (*Smetánka 2003, 17-24*). Jistě z něj tedy nelze vyvozovat jakékoliv podstatnější chronologické závěry (jak to činí *Krutina 1992, 568*). Symbolický význam vejce zřejmě odkazuje k jeho biologické podstatě. V živé kultuře se zpravidla asociuje se znovuzrozením či očištěním (*Smetánka 2003, 17-24*; etnografický diskurz *Večerková 1997*).

*Kančí zub (kel?) a grandle.* Kančí zub byl údajně nalezen v mužském H22. Předmět je dnes neznámý, a proto nelze správnost předběžné zoologické atribuce posoudit. Pravděpodobnost záměrného uložení zvyšuje kontakt s dalšími předměty, které snad byly uloženy v textilním, či koženém obalu u ramene zemřelého.

Zuby či kosti divokých zvířat jsou v představách řady tradičních společností obdařeny silou a vitalitou svých původců (např. *Hansmann – Kriss-Rettenbeck 1966*). Zúžení významového pole konkrétního nálezu však budeme sotva kdy schopni. V našem prostředí patří tyto předměty k výjimečně identifikovaným. Zmiňme pouze dva kančí kly potažené stříbrnou

<sup>163</sup> Zachovány jsou pouze skořápky z H59.

trubičkou z H49 na Staré Kouřimi (*Šolle 1966*, 259), či obdobně upravený kus slonoviny z kolínského hrobu (*Lutovský 1994*). Podobným směrem bychom se zřejmě ubírali i při hledání mimoestetického významu grandle, která byla součástí náhrdelníku v H65 (viz. *V.7.5.2.*).

**Kravský či volský roh** spočíval v těsné blízkosti pravé nohy starší ženy v H54, což svědčí pro jeho záměrné uložení (*srov. obr. 35*).<sup>164</sup> V takovém případě by šlo o naprosto ojedinělý druh „milodaru“, pro který budeme o to obtížněji hledat hodnověrné vysvětlení. Podle laskavého posouzení R. Kyselého jde v každém případě o samotný roh, nikoliv o rohovinový toulec, užívaný v řadě kultur k ritualizované konzumaci posilujících nápojů.

#### **V.7.5.7. Poškozené a funkčně nespécifikovatelné předměty**

Vedle výše zmíněných předmětů pochází z pohřebiště několik dalších položek, jejichž stav zachování, či nespécifický tvar, znemožňuje jejich přesvědčivé zařazení k některé z předchozích skupin.

Zmiňme nejprve ty, které byly vyrobeny z barevných kovů. Na hrudi staršího neurčitelného jedince v H63 byla podle nálezu deníku objevena polovina rolničky. Předmět je bohužel dnes neznámý. Několik drobných zaoblených bronzových plíšků bez patrné výzdoby pochází i z H27 (přesná poloha nálezu nebyla zaznamenána). Na místě je zřejmě úvaha o rolničce, či jednoduchém gombíku. Dva ploché, pravděpodobně bronzové, fragmenty z nichž jeden nese drobný kruhový punc z mužského H102 (*obr. 44: H102: 5*), nelze rekonstruovat.

Z H16, H27 a H36 pochází fragmenty plochých železných kování (*obr.42*), u nichž bohužel ani v jediném případě nelze zaručit původní souvislost s pohřbem.<sup>165</sup> Naši pozornost budí především předmět z H27, který nachází svůj protějšek v kování nalezeném z zásypu obj. 5/5 (*srov. obr. 22: 10*). Se značnou opatrností snad můžeme uvažovat o jednoduchých pásových nákoncích.

Identifikace ostatních předmětů již bohužel zřejmě zůstane otevřená. Lze toho litovat zejména u poměrně početné kolekce z mužského H102.

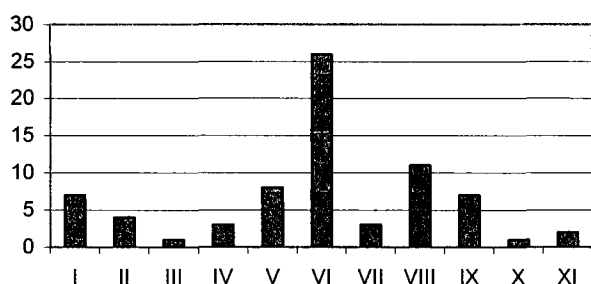
#### **V.7.5.8. Keramika v zásypech hrobů**

Tvarové spektrum keramiky vyzvednuté ze zásypů hrobů se v překvapivé míře shoduje s charakteristikami souboru z ostatních nálezuových kontextů (*srov. graf. 5 a graf 3*; detailní popis

<sup>164</sup> Předmět nebyl autorovi zpracování k dispozici, může se však skrývat v nezpracovaném fondu zvířecích kostí. Podle zachovaných fotografií byl nalezen na úrovni kostry.

<sup>165</sup> V H16 byl předmět nalezen asi 10 cm nad pravým kolenem; kování z H36 bylo nalezeno u lebky, pohřeb byl však natolik narušen, že předmět mohl být sekundárně přemístěn z jiného místa; v H27 nebyla poloha předmětu zaznamenána.

tab. 11). Zastoupení chronologicky signifikantních okrajů, které již spojujeme s mladohradištní produkcí je minimální. Límcovitý okraj reprezentující její nástup byl vyzvednut pouze ze zásypu H78, kalichovité okraje pak obsahoval zásyp H15, H37 a H117. U H15 však snižuje jistotu souvislosti s pohřbem jeho značné narušení. Ze sáčku obsahujícím údajně materiál ze zásypu H80 pochází okraj zduřelé profilace, který podle dnešních znalostí můžeme datovat nejdříve do druhé poloviny 11. století (k datování uvedených typů viz *kap. V.5.2.1.3.*). S ohledem na povrchové uložení hrobu (srov. *obr. 37*) se s největší pravděpodobností jedná o mladší intruzi.



**Graf 5.** Poměr zastoupení jednotlivých skupin okrajů (srov. *obr. 13*).

číslo hrobu	počet zlomků	celková váha (g)	počet zdobených výdutí a druh výzdoby	typ okraje / keramická třída	obr.
2	1	5	1 - HP		45:1
3	13	90	4 - HV, PJL	VIII:1/2a	
5	8	55			
9	15	125	4 - HV, HP	VI:3/3a	
10	13	140	4 - HV, NV	VIII:8/3	
12	12	120	3 - HV+HP	IX:4/3	
14	10	100	3 - HV, HP, HV+HP	VI:9/3	
15	20	160	4 - HVP+HV, HP, JV+JNV+JV, HV	IV:7/3, I:1/2a	45:2
21	4	90	1 - HP+HP		
22	17	135	3 - HV, HP	VIII:1/2a, VIII:1/3	
27	14	180	4 - HV		
28	2	15		VI:2/3	
31	5	45	1 - HP		
32	1	10	1 - HP		
33	1	5		VI:12/3a	
35	15	115	7 - HV, HP	VI:12/3a, V:2/3a	
37	29	235	8 - HV, HP, JV+JL	IV:2/1a, I:5/2, II:1/1, IX:4/1,	45:3
39	1	15			
40	1	5			
41	2	5	1 - HP		
42	3	20	2 - HV, HP		
44	1	5			
45	24	245	9 - HPV; HV, JV+PJL	VI:1/2, IX:1/2	
46	29	230	7 - HV, HP, JL,	VI:8/3	45:4
47	38	355	4 - JV+JL, JV	I:1/1, VI:2/2, VI:3/2, V:2/2, IX:3/1	
48	20	220	2 - HV, HVP+HVP		
49	12	120	6 - HV, HP	VI:2/6	
50	9	45			
51	3	10	1 - HV		
52	14	100	2 - HV, HP	V:1/2, I:1/1, VIII:3/1	
53	1	5			
54	43	265	7 - HV	VII:3/2, I:1/2, I:1/2,, VIII:2/1, VI:1/2 VII:2/3, VI:2/2, IX:3/3, VI:2/2	
55	2	20	1 - D		

56	4	10	1 - HV		
59	8	35	4 - HV	VI:11/4	
60	2	15	2 - HV		
63	13	75	4 - PV, HP		
64	48	305	11 - HV, HP, HVP, JL+JV	VI:11/3, VI:9/2, VI:4/3, VI:14/3	45:6
65	9	75	3 - HV, PP+HVP	VI:6/3	
69	20	135	4 - HV, PP+HVP, HVP	VI:4/1	
70	5	25	2 - HVP, HV		
71	2	15	1 - HV		
72	15	90	4 - HV, HV+JL	import?	19:4
73	20	240	6 - HP, HV		
75	6	45			
76	40	310	6 - HV+HP, JV, DR	VI:2/3, II:1/6	
77	33	160	5 - HV, HP, D		
78	80	600	10 - HV+HV, HV, HV+PP	III:2/3, VI:14/1a, V:3/3, VIII:8/2, IX:2/2	
79	25	190	3 - JV, HV	VI:9/1	
80	4	30	3 - HV, D	X:1/3	45:7
81	12	55	1 - HV+HP		
82	5	45		VI:2/2, IX:9/1a	
83	27	260		I:1/2, V:1/3	
84	3	25			
85	15	150	2 - HV	VIII:1/2	
86	3	20	1 - HV	VI:9/3	
87	24	120	4 - HV	V:1/2a	
90	26	165	4 - HP, JV+JV	IX:3/3, V:1/3, VIII:1/3	
92	10	105	4 - HV+HP, HV	V:1/3, II:2/2, VI:3/1a	
93	3	10			
98	1	10	1 - P JL		
101	1	5	1 - HV		
102	2	10	1 - HV+HP		
104-7	5	55	1 - HP		
108	3	15	1 - HV		
109	6	50	2 - HV	VII:2/1a	
110	2	40			
112	29	190	7 - HP, HV		
113	2	10	1 - HV		
114	25	225	5 - HV	VI:10/3	45:8
116	16	155	3 - HV	VIII:1/3, VIII:1/3, VI:14/3, II:2/3	
117	4	55	1 - JL+JL	IV:2/1, XI:2/1a	45:10

**Tab. 11.** Kódovaný popis keramiky ze zásypů hrobů (výzdoba: HP - hřebenový pás, HV – hřebenová vlnice, HVP – hřebenový vpich, JL – jednoduchá linie, P JL – pás jednoduchých linií, JV – jednoduchá vlnice, NJV – nepravidelná jednoduchá vlnice, NV – nehtové vrypy, D – drobné důlky; k identifikaci typu okraje viz obr. 13, za lomítkem uvedena keramická třída).

Původ naprosté většiny keramických zlomků nalezených v zásypech hrobů je tedy možné spojovat s předcházejícím osídlením, které se uzavírá nejpozději na počátku 10. století. Ve třech případech se však do hrobových jam za neznámých okolností dostávají i mladší okraje, které můžeme podle současné chronologie klást nejdříve do doby kolem třetiny 10. století.

#### V.7.6. Kdy se na Týnici pohřbívalo?

Termín *post quem* pro počátek pohřbívání nabízí keramika spojená s předcházejícími sídelními aktivitami. Její časové ukotvení se ovšem prozatím pohybuje v širokém intervalu 2. poloviny 9. až počátku 10. století a může tak nabídnout jen velmi rámcovou představu.

Podstatně hodnotnější výpověď skládají chronologie jednotlivých artefaktů, které vstoupily do hrobových jam. V rámci šperků registrujeme v zásadě dvě skupiny. Pravá,

reprezentovaná především náušnicemi s hrozníčkem, spirálovitým ukončením a uzlíky a olivovitými korálky, se jasně hlásí k tzv. velkomoravskému horizontu, který je v českém prostředí tradičně řazen do 2. poloviny (či spíše sklonku) 9. -1. poloviny 10. století (souhrnně naposl. *Smetánka 2003*, 38-53). K těmto předmětům můžeme řadit i záušnice s očky, jejichž těžiště se zřejmě nachází v 1. polovině 10. století. Jak přesvědčivě dokládá *tab. 9*, vyskytují se tyto předměty v několika hrobech na budečských pohřebištích současně a jejich jemnější chronologické členění je tedy nemožné. Druhou skupinu představují drobné esovité záušnice nalezené ve třech hrobech, jejichž nástup klademe nejdříve na počátek 10. a jejich vyznívání na jeho sklonek, či na počátek 11. století.<sup>166</sup>

Obě skupiny šperků se však setkávají již na hřbitově u rotundy sv. Petra, který je zřejmě okolo poloviny 10. století překryt rozšířením stávající hradby akropole (srov. *Šolle 1990; Váňa 1995; Bartošková 2003a*).

Cennou indicií je výskyt kalichovitých okrajů v zásypech H15, H37 a H117. Podle dnešní chronologie by tedy alespoň poslední dva zmíněné (H15 byl značně narušen) neměly vzniknout dříve, než okolo třetiny 10. století.

Dílčí, avšak důležité, je i radiokarbonové datování H102, situovaného v západní části severní skupiny pohřebiště, který jistě nebyl uložen později, než na konci 10. století.

Počátky pohřbívání Na Týnici spadají nejdříve na přelom 9. a 10., nejpozději do poloviny 10. století. Jeho závěr klademe nejpozději na přelom 10. a 11. století. Jakékoliv úvahy o vnitřní chronologii pohřebiště či vzájemném vztahu jednotlivých částí jsou bohužel prozatím bezpředmětné a stejnou nejistotou trpí i odhad skutečné velikosti pohřbívající komunity. Pro představu uveďme dvě extrémní varianty, které počítají s průměrným věkem okolo 27 let. Při třicetiletém provozu lokality by ji využívala skupina čítající nejméně 110 osob, sto let trvající pohřbívání dovoluje na základě 119 zkoumaných pohřbů uvažovat přibližně o třiceti současně žijících jedincích.

#### **V.7.7. Pátrání po identitě - komparativní pohled na nekropoli**

Konstatováním základních jevů a jejich vzájemných vazeb pravděpodobně dospíváme k hranicím výpovědních možností týnického pohřebiště jako takového. Jednotlivé aspekty

<sup>166</sup> Jen na okraj konstatujme Na Týnici nepřítomnost jantarových perel a vědérek. Jantar, který se v českém prostředí začíná uplatňovat okolo počátku 10. století (*Krumphanzlová 1974*, 66-67), se přitom vyskytuje jak u rotundy sv. Petra (pouze H27), tak ve větší míře na pohřebišti v Zákolanech (*Šolle 1982; 1990*). Z jeho absence však nelze vyvozovat žádné chronologické závěry. V hrobových výbavách Na Týnici rovněž absentují vědra. V kombinační tabulce sestavené pro české prostředí *B. Sasse (1982, Abb. 5)* se vědra setkávají se záušnicemi (které lze považovat za progresivní typ šperku) pouze v pětkrát, zatímco kombinaci keramické nádoby a záušnice eviduje autorka ve 41 hrobových celcích (ve stejném smyslu již *Krumphanzlová 1974*, 77). Přestože existují i jiná vysvětlení (viz dále), může nepřítomnost věder podporovat spíše mladší datování nekropole.

pohřbívání mohou získat alespoň přibližné souřadnice na pomyslné sociální mapě rodičího se českého státu teprve v komparaci s prostorově a časově blízkými nekropolemi. Určující význam přirozeně připisujeme srovnání s rámcově současnými pohřebišti vázanými na budečské hradiště (souhrnně *Bartošková – Štefan 2006*, 735-739). Již sám fakt existence několika samostatných pohřebních areálů zřejmě reflektuje vnitřní bariéry v rámci budečského společenství.

Na přelomu 9. a 10. století zakládá kníže Spytihněv na akropoli hradiště – pravděpodobně v rámci knížecího dvorce vymezeného palisádou – rotundu sv. Petra, u níž se záhy začíná pohřbívat (*obr. 1: 2*). Hřbitov však již někdy okolo poloviny 10. století přestává plnit svou funkci a je částečně překryt rozšířením hradby akropole. Celkem 56 prozkoumaných hrobů (*Šolle 1990; Váňa 1995*, 77-94)<sup>167</sup> zřejmě tvoří podstatnou část jeho původní velikosti z čehož usuzujeme, že rotunda byla v primárně chápána jako soukromá kaple knížete a jeho nejbližší družiny, zřejmě ve smyslu karolínské a otonské „Hofkapelle“ (např. *Binding 1999*, 65 n.). Interiér stavby bohužel zničily mladší zásahy, můžeme ovšem předpokládat, že pohřeb v něm byl vyhrazen především členům vládnoucí dynastie (*Schulze-Dörrlamm 1993*). Z jasného sociálního a religiózního kontextu kostelního hřbitova usuzujeme na následující: **1)** zde pohřbení lidé náleželi ke špičkám tehdejší české společnosti disponující bezpochyby značným majetkem; omezení pohřební výbavy tedy nevyvěrá z omezenosti jejich prostředků; **2)** „sociální tělo“ zemřelých má zřejmě v době úmrtí vysoce pozitivní index (tzn. nevzbuzuje obavy, nevyvolává důvody k manifestaci marginality; srov. *Meyer-Orlac 1990*, 2); **3)** jejich pohřbu již zřejmě asistuje kněz; podoba ceremoniálů tedy není v rozporu s nároky dobového křesťanství.

Běžným doprovodem českých center 2. poloviny 9. a 10. století byly poměrně rozsáhlé pohřební areály, složené z větších či menších skupin hrobů, situované *extra muros*. Známe je z okolí nedalekého Pražského hradu (např. *Smetánka – Hrdlička – Bajerová 1974; Tomková ed. 2005*), Levého Hradce (*Sláma 1977*, 134-149; *Borkovský 1965*), či Libice nad Cidlinou (*Mařík 2005*). Profesní a sociální identita zde pohřbených lidí však mohla být značně rozrůzněná a sahát od prominentních příslušníků širší knížecí družiny přes specializované řemeslníky až k nesvobodnému personálu označovanému zpravidla jako *familia* (písemné prameny pro české prostředí shromáždil *Sláma 1986*, 30-31). Neadekvátní způsob výzkumu, nebo jeho neuzavřené vyhodnocení, ovšem bohužel u většiny z těchto lokalit prozatím při analýze jednotlivých aspektů pohřebního ritu neumožňuje aplikaci statistické komparace.

Vedle týnického pohřebiště reprezentuje tuto kategorii v okolí Budče již jen pohřební areál, situovaný asi 300 m severně od prvního předhradí, na místě bývalého cukrovaru

---

<sup>167</sup> Kosterní pozůstatky bohužel dosud nebyly podrobeny antropologickému rozboru. Část hrobů byla značně porušena, pracovat lze tedy jen se 46 pohřby.

v Zákolanech (obr. 1: 5). Nálezové celky známe jen v 16 případech (Šolle 1982; Sláma 1977, 178), ze starších nedokumentovaných akcí však pochází předměty, které dovolují uvažovat přinejmenším o stovce narušených hrobů (Sláma 1977, 174-178). Vymezení postavení zemřelých se může odvíjet jen z charakteru pohřebního inventáře. Vzhledem k přítomnosti řady náročných šperků velkomoravského typu u žen a ostruh v dvou mužských hrobech (srov. tab. 12), lze obecně uvažovat o lidech s vysokým sociálním statusem, kteří však zároveň neměli nárok na pohřeb u rotundy sv. Petra.<sup>168</sup>

Posledním referenčním prostředím jsou nevelká pohřebiště bez sakrální stavby, situovaná ve volné krajině, která připisujeme venkovským komunitám. Z okolí Budče jsou to především – z velké části prozkoumané – nekropole v nedalekém Brandýsku a Želenicích.<sup>169</sup> Hypoteticky zde lze předpokládat širší uplatnění tradičních pohřebních zvyků a omezený přístup k exkluzivním výrobkům.

Pokusme se nyní do těchto souvislostí postupně zařadit jednotlivé znaky týnického pohřebiště.

### ***Struktura pohřebiště a úprava hrobů***

Rozvolněná půdorysná osnova a koncentrace hrobů do menších skupin není na českých pohřebištích 2. pol. 9. a 10. století ničím neobvyklým (Krumphanzlová 1966, 309 n.), nicméně míra půdorysné desintegrace Na Týnici překračuje obvyklou míru a jen těžko pro ni můžeme nabídnout uspokojivé vysvětlení. Tímto jevem však nejsou postiženy všechny části pohřebiště stejně. Nejmarkantněji se projevuje v rámci severní skupiny, zatímco střední část s většinou Z-V orientovaných hrobů se jeví jako relativně standardní a odpovídá kladení do krátkých nepravidelných řad, které známe např. ze Zákolan (Šolle 1982, obr. 3), Lumbeho zahrady a Jízdárny na Pražském Hradě (srov. Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, příloha; Tomková 2006, obr. 2/3) či z žalovského pohřebiště vázaného na Levý Hradec (srov. Borkovský 1965, obr. 11).<sup>170</sup> Ze známých lokalit se situaci Na Týnici nejvíce blíží pohřební areál v Kaníně II vzdálený 0,5 km od libického hradiště (srov. Mařík 2005, obr. 6). Uspořádání hrobů na současných venkovských pohřebištích je podstatně pravidelnější.<sup>171</sup> Radiální a či podélné kladení nejstarších hrobů u rotundy sv. Petra bezpochyby souvisí s přítomností sakrální stavby (srov. Šolle 1990, obr. 17; Váňa 1995, obr. 57)

<sup>168</sup> Nelze pochopitelně vyloučit, že vznik některých hrobů stavbě kostela předcházel.

<sup>169</sup> Brandýsek - asi 5 km od Budče, datování cca 2. pol. 9.-konec 10. století, Kytlicová 1968; Želenice - asi 6,5 km od Budče, datování cca 2. pol. 9.-konec 11. stol., Sláma 1977.

<sup>170</sup> Podobnou strukturu mají i dvě nově prozkoumané skupiny hrobů v poloze Panenská u Levého Hradce (za dosud nepublikované informace děkuji K. Tomkové) a JZ od tetínského hradiště (za dosud nepublikované informace děkuji D. Stolzovi).

<sup>171</sup> Srov. Brandýsek (Kytlicová 1968), Želenice (Sláma 1977, Abb. 44) nebo Praha-Motol (Kovářík 1991, obr. 1).



Existence oddělených skupin v rámci jednoho areálu bývá obvykle zdůvodňována manifestací příbuzenských či sociálních vazeb, resp. vzájemnou distinkcí (např. *Steuer 1982*, 405 n. *Parker-Pearson 1999*, 11-17). Toto konstatování lze v obecné rovině vztáhnout i na týnické pohřebiště. Při konkretizaci povahy těchto vazeb však budeme muset zřejmě vyčkat na pomoc přírodních věd.

Celkový objem hrobových jam a náročnost vnitřních konstrukcí jsou spolu s výbavou hrobu jediným archeologickým měřítkem pozornosti věnované zemřelým v rámci jedné lokality. Tyto dva parametry však Na Týnici nevykazují žádnou provázanost. Nadměrnou (avšak mělkou) hrobovou jámu a současně bohatý inventář měl pouze dětský H3. V nečetných hrobech s výrazným kamenným obložením inventář většinou zcela absentuje, což je v souladu s obecným trendem (*Sasse 1982*, 126). Obecně můžeme konstatovat, že velikost i úprava hrobových jam v podstatě odpovídá obrazu, který známe z jiných soudobých pohřebišť. Na Týnici však absentují nadměrné a komorové hroby, které se v několika případech vyskytují u rotundy sv. Petra (srov. *Váňa 1995*, obr. 60-63), či v Lumbeho zahradě u Pražského hradu (*Smetánka – Hrdlička – Bajerová 1974*, obr. 9).

### **Výbava**

Je známou skutečností, že zvyk ukládání rozsáhlých souborů předmětů spolu se zemřelým, nezapustil v prostředí špiček raného českého státu hlubší kořeny. Neodmyslitelná manifestace sociální identity zemřelého a jeho pozůstalých v rámci pohřebního obřadu tak zřejmě již záhy nabývá jiných forem, a to nejspíše zbožných darů ve prospěch církevních institucí (pro západní prostředí komplexně *Innes 2000*, 34-40). Sociálně-indikační význam pohřební výbava definitivně ztrácí nejpozději na sklonku 10. století, jak téměř učebnicově dokládá např. blízký hřbitov kolem kostela Panny Marie na akropoli Budče (*Šolle 1991*). Perioda, v níž lze s hrobovou výbavou pracovat jako s alespoň dílčím odrazem sociálních nerovností, je tedy v českém prostředí velmi krátká, a co hůř, nemá jasně dané hranice, což komplikuje, či přímo vyvrací smysluplnost přísně statistických přístupů. Jednoduše řečeno: pokud by většina týnických hrobů hypoteticky vznikla před polovinou 10. století, pravděpodobně bychom zde registrovali podstatně barvitější artefaktuální obraz, než v jeho druhé polovině.

Zbraně v hrobech jsou na pohřebištích svázaných s českými centry prakticky výjimkou a rovněž počet pohřbů s ostruhami je např. ve srovnání s velkomoravským prostředím zcela zanedbatelný (srov. *tab. 12*).<sup>172</sup> Nepřítomnost těchto předmětů Na Týnici tedy může posloužit

---

<sup>172</sup> Pro Pražský hrad nejnov. *Tomková 2005*, 218-221; pro Levý Hradec *Sláma 1977*, 134-149; pro Libici předběžně *Mařík 2005*, obr. 8.

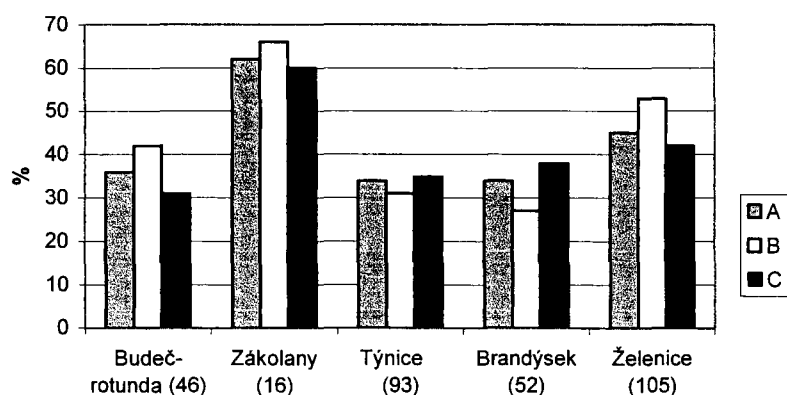
nejvýše jako indicie doplňující celkový obraz. Z hrotu šípu nalezeného v neznámé poloze v H8 nelze v tomto smyslu vyvozovat žádné závěry.

kategorie	specifikace	rotunda sv. Petra (46)	Zákolany (16+x)	Na Týnici (93)	Brandýsek (52)	Želenice (105)
„exkluzivní“ šperk	hrozníčkovitá náušnice	2	9	1	-	-
	bubínkovitá náušnice	-	3	-	-	-
	košíčkovitá náušnice	-	1	-	-	-
	náušnice s uzlíky (stříbrná)	4	-	-	-	-
	záušnice esovitá/s očkem (stříbro/zlacená)	36	8	8	2	6
	gombík	3	3	-	-	-
	stříbrný nákrčník	1	-	-	-	-
	kaptorga	-	-	-	1	-
	křížek s maskami	1	-	-	-	-
	<i>celkem</i>	47	24	9	3	6
„běžný“ šperk	bronzové náušnice či záušnice	4	2	15	18	11
výstroj jezdce	hrobů s ostruhou	2	2	-	2	-
nože	hrobů s nožem	8	6	8	7	17
nádobý	keramické	-	26	5	9	33
	vědra	-	8	-	2	6
nestandardní (na boku, bříše, výrazné odchyly orientace)		-	-	28	6	12

**Tab. 12.** Komparace zastoupení vybraných předmětů a nestandardních pohřbů, kde není uvedeno jinak vyjadřuje číslo absolutní počet předmětů na lokalitě; číslo v závorce udává počet hodnotitelných hrobů.

Výmluvnější je výpověď ženských hrobů. Na pohřebištích konce 9. a 1. poloviny 10. století svázaných s hlavními centry (Pražským hradem, Levým Hradcem, či Libicí) ve větší míře registrujeme technologicky náročné šperky vyrobené zpravidla ze stříbra (a výjimečně i zlata), vycházející z velkomoravských tradic, které na venkovských nekropolích zpravidla chybí (statisticky *Sasse 1982*, 144). Ani v nejvyšším prostředí však zjevně nefungovala přímá úměra mezi reálnými majetkovými možnostmi zesnulého a početností, ba dokonce ani samotnou přítomností archeologicky identifikované výbavy (srov. *graf 6*). Velkomoravský šperk je někdy od konce 1. poloviny 10. století postupně vytlačován jednoduchými záušnicemi zakončenými očkem či esem, které se vzájemně odlišují již jen druhem použitého kovu. Stříbrné, či dokonce zlaté exempláře, se opět ve větší míře vážou na hradiště (srov. *tab. 12*). Skleněný šperk prostupuje – jak se zdá – celým spektrem raně středověké společnosti, i když početnější koliery opět častěji krášlily ženy spojené s centry moci.

Jakkoliv jsou naše úvahy zatíženy řadou proměnných, připisujeme nepřítomnosti exkluzivních šperků na týnickém pohřebišti klíčový význam pro jeho sociální atribuci. Navzdory bezprostřednímu sousedství Budče odpovídají ozdoby z ženských hrobů – s výjimkou H3 – standardu známému z venkovských lokalit (srov. *tab. 12*).



**Graf. 6.** Poměr hrobů obsahujících alespoň jeden předmět na pohřebištích přímo svázaných s Budčí (rotunda sv. Petra, Zákolany, Na Týnici) a na venkovských nekropolích nedaleko hradiště (Brandýsek, Želenice); číslo v závorce udává počet hodnotitelných hrobů; **A** – vybavených hrobů celkem; **B** – vybavených dětí; **C** – vybavených dospělých.

Odlíšné kvalitativní vlastnosti běžných kovových předmětů denní potřeby (nejčastěji nožů), které jsou identifikovány prostřednictvím množících se metalografických analýz, mají stále dosti nejasné sociální souřadnice. Tři nože z hrobů Na Týnici podrobené hodnocení sice vykazují výborné technologické vlastnosti (jeden z nich byl zhotoven technikou tzv. pruhovaného svářkového damasku), stále však postrádáme rozsáhlejší referenční soubor z venkovských lokalit, který by podpořil, nebo naopak popřel, předpoklad omezeného přístupu k náročnějším produktům. Za současného stavu vědomostí se však spíše zdá, že nástroje komponované z železných a ocelových dílů byly v 10.-12. století zcela běžné (přehled dosavadních analýz *Hošek 2003*, 281-285). Do souboru dvaceti zkoumaných nožů z různých poloh Budečského hradiště a jeho okolí byly zapojeny již pouze dva nože ze synchronních nekropolí (po jednom kusu od rotundy sv. Petra a z pohřebiště v Zákolanech). V obou případech se jedná o vizuálně efektní výrobky vynikajících kvalit (*Pleiner 1993*, 78). Nože nalezené Na Týnici tedy o těch, které doprovázely, mohou dnes sotva přinést vyhraněnější svědectví.<sup>173</sup>

Nádoby, sloužící zřejmě převážně jako obal potravinových darů, představují v našem prostředí – až na malé výjimky – jedinou komponentu výbavy, bezpečně spojitelnou teprve se samotným pohřebním obřadem. Symbolický potravinový dar však mohl být pochopitelně uložen i v neidentifikovatelné celodřevěné nádobě, či zcela bez obalu. Na Týnici se vyskytují pouze keramické nádoby, zatímco např. v Zákolanech ale i v Brandýsku a Želenicích evidujeme vedle hrnců i dřevěná vědra s železným okutím (srov. *tab. 12*). Přestože pohřby s bohatou

<sup>173</sup> Mimořádně náročnou – a v raném středověku zřídka aplikovanou – techniku svářkového tordovaného damasku však průzkum na žádném z budečských nožů z hrobových, ani sídlištních situací neidentifikoval. Jeden ze tří dosud známých českých exemplářů paradoxně pochází z venkovského pohřebiště v Lahvicích, kde doprovodil zemřelého někdy v 1. polovině 10. století (*Pleiner 1979*).

výbavou provázejí podstatně častěji vědra než keramické nádoby (srov. *Sasse 1982*, Abb. 5), nejsou samy o sobě vyhraněným sociálním atributem. Svou roli zde může sehrávat i chronologický posun mezi Týnicí a zmíněnými lokalitami (viz *kap. V.7.6.*).

Zvyk ukládání nádob k zemřelému, a zřejmě tedy i soubor eschatologických představ s ním spojených, již zjevně nebyl součástí pohřebního ceremoniálu celebrowaného knězem. Usuzujeme na to z jejich naprosté absence na pohřebišti u rotundy a jen nepatrného zastoupení u většiny velkomoravských kostelů (nejnov. např. *Profantová – Kavánová 2003*, 55). Starší bádání z těchto pozorování nezřídka vyvozovalo jasné konfesní soudy. Raně středověká skutečnost však byla bezpochyby podstatně barvitější (k nádobám v hrobech nově *Trzeciecki 2005*). Kromě pravděpodobné nepřítomnosti kněze a z plynoucí možnosti uplatnění tradičních zvyklostí nevypovídá v tomto období nádoba v hrobě o religiozitě zemřelého nic. Nádoba ostatně Na Týnici doprovodila pouze pět procent zesnulých.

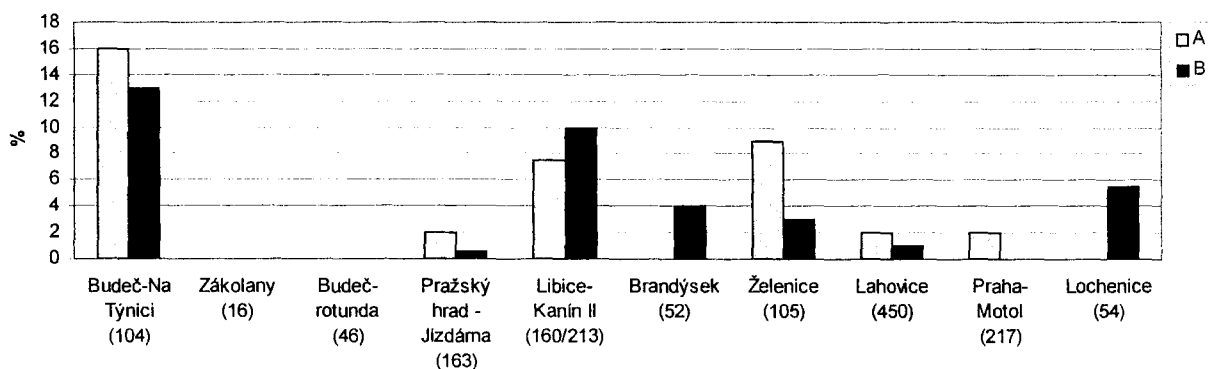
### *Nestandardní pohřby*

Uložení zemřelého v natažené poloze na zádech hlavou k západu náleží k nevelkému počtu obecně sdílených archeologicky identifikovatelných pohřebních zvyků raně středověkých Čech i velké části Evropy. Přestože odchylky od tohoto úzu nalezneme v českém i moravském prostředí téměř na každé soudobé nekropoli, překračuje týnické pohřebiště s téměř třetinovým podílem takto pohřbených jedinců obvyklá měřítka (srov. *graf 7*).<sup>174</sup>

Pohřbení zemřelého ve skrčené poloze na boku či na břiše a pouhé uložení těla v jiných než západních azimutech mohou být v zásadě dva samostatné fenomény s odlišným motivačním pozadím.

Pohřby s odlišnou orientací, uložené však v obvyklé poloze na zádech, náleží na většině nekropolí k častěji zastoupené kategorii. Třebaže je jen naprosto výjimečně doprovodil hodnotnější inventář (*Sasse 1982*, 124), výskyt jednoduchých předmětů či šperků není žádnou výjimkou. Jistou míru piety indikuje alespoň v některých případech uložení v rakvích, či v dřevěném obložení. Příklad hřbitova u rotundy sv. Petra, či pohřebiště v Mlékojedech v sousedství Litoměřic (*Zápotocký 1965*, 223), dokládá, že ve výjimečných situacích mohl být před „ideální“ orientací upřednostněn např. pomyslný pohledový kontakt zemřelého se sakrální stavbou. To však jistě nebyl případ Týnice.

<sup>174</sup> Při sestavování grafu jsme byli limitováni stavem publikace některých lokalit. Kategorie Pražský hrad-Jízdárna sčítá několik samostatných skupin: z Lumbeho zahrady (Za Jízdárnou) mohlo být použito pouze 105 hrobů prozkoumaných do r. 1973 (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*), další položky z okolí Jízdárny obsahuje nový katalog (*Tomková ed. 2006*). Ze součtů jsme eliminovali výrazně narušené hroby. K Lahvicím *Krumphanzlová 1964*; k Praze-Motoli *Kovářík 1991*; ke Kanínu II *Mařík 2007*; k Lochenicím *Sláma 1990*.



**Graf. 7.** Procentuální zastoupení nestandardních pohřbů na vybraných raně středověkých pohřebištích v Čechách (Budeč-Na Týnici až Kanín II – nekropole svázané s centrálními lokalitami, ostatní – venkovská pohřebiště); číslo v závorce uvádí počet hodnotitelných hrobů. **A** – tělo v obvyklé poloze směřující hlavou k jiným, než západním azimutům (tzn. S, SSV-JJV, J); **B** – tělo na boku, s výrazně pokrčenými nohama či na břiše. Do součtu nebyly zahrnuty pohřby narušené druhotnými zásahy či údajně pouze zatížené kameny.

Podstatně jednotnější korelace vykazuje druhá kategorie nestandardních pohřbů. U zemřelých uložených na boku či na břiše registrujeme byť jednoduchý inventář již jen naprosto výjimečně a pokud můžeme posoudit, byly ve většině případů ostatky ukládány přímo do země.<sup>175</sup>

Před vstupem do kalných vod konkrétního výkladu těchto jevů krátce pohlédneme na „zvláštní pohřby“ jako obecný kulturní fenomén. R. Meyer-Orlac ve své pregnantní kulturně-antropologické reflexi problematiky dokládá, že specifické zacházení s mrtvým tělem se ve většině společností zpravidla vztahuje k jedincům, situovaným v mezních pólech sociálně-religiózního pole, tedy k osobám s extrémně pozitivním, či naopak negativním, indexem (Meyer-Orlac 1990, zvl. 3-4).

Pozitivní konotace pohřbů na boku, či na břiše v našem prostředí, vedle absence výbavy a náročnější úpravy hrobu, jednoznačně vylučuje především jejich sociálně-topografický kontext. Na pohřebištích u kostelů, či ve vnitřních areálech center, je evidujeme jen zcela výjimečně.<sup>176</sup> Diferencovanější obraz již nabízí pohřebiště lemující obvod hlavních hradů. Značný význam připisujeme jejich absenci, či jen zanedbatelnému zastoupení v Zákolanech, na severním předpolí Pražského hradu (srov. graf. 5), nebo na předpolí Levého Hradce (Borkovský 1965, 58; k novým výzkumům ústní sdělení K. Tomkové). Tyto lokality spojuje koncentrace exkluzivních inventářů implikující vysoké sociální prostředí. Nekropole u velkomoravských hradišť, kde

<sup>175</sup> Pozoruhodnou výjimkou je mužský H125 s jezdeckou výstrojí na pohřebišti Kanín II v blízkosti Libice nad Cidlinou (Mařík 2007, autorovi děkují za upozornění a poskytnutí údajů).

<sup>176</sup> Zcela absentují u rotundy sv. Petra na Budči, v rámci pohřebiště na akropoli Libice n. Cidlinou (Turek 1978); na hřbitově okolo kostela na Pohansku u Břeclavi evidujeme pouze jeden případ (Kalousek 1971); u 6. kostela v Mikulčicích tvoří 3% pohřbů a koncentrují se na okraji areálu (Profantová – Kavánová 2003, 48-49) ve Starém Městě-Na Valách nedosahují ani 1% (Hrubý 1955).

honosné výbavy chybí, či tvoří pouze nevelký podíl, naopak provází vyšší výskyt zvláštních uložení.<sup>177</sup> Jedinou lokalitou, kde se oba jevy ve větší míře stýkají, představuje kanínské pohřebiště v sousedství libického hradiště (předběžně *Mařík 2005*). Na venkovských pohřebištích zpravidla nedosahuje jejich zastoupení ani 5% (*graf. 7*).<sup>178</sup> Vyvozování dalekosáhlých závěrů z jednoduchých statistických součtů nicméně relativizuje nestejná délka provozu posuzovaných lokalit a neschopnost pevnějšího chronologického ukotvení většiny z neobvyklých pohřbů.

České bádání, reprezentované především fundovanými pracemi *Z. Krumphanzlové* (zejm *1961; 1964*), se při pokusech o výklad diskutovaných jevů zpravidla uchyluje k přímým retrogesívním postupům. Zažité interpretační schéma projektuje nestandardní formy pohřbu do okruhu představ o strachu z „nemrtvých-mrtvých“, škodících živým. Ten však ve větší míře dokumentují teprve novověké písemnosti a především etnografické sběry 19. a počátku 20. století. Základním principem zaznamenaných „protivampyrických“ opatření byla symbolická, či přímo „fyzická“ imobilizace zemřelého, kterou ale u naprosté většiny nestandardních pohřbů nelze potvrdit, ani vyvrátit. Jak ukazuje pohled mimo rámec Evropy, škála motivací vedoucích k odlišné formě uložení je podstatně širší a ne vždy byla musela být v příčinné vazbě s eliminací škodlivého vlivu zemřelého (srov. *Meyer-Orlac 1990; Wahl 1994*; k možné souvislosti některých odlišně orientovaných pohřbů s cizinci *Pollex – Sikora – Alt 2005*). O postfunerálním zásahu lze Na Týnici s opatrností uvažovat jen u H25.

Specifické uložení postihuje Na Týnici i většinu dalších lokalit ostatky obou pohlaví i všech věkových kategorií, z čehož usuzujeme, že sotva vycházelo z jednotných příčin.<sup>179</sup> Pouze obecně tedy můžeme konstatovat, že nadprůměrná část pohřbených na našem pohřebišti náležela jedincům nepevně integrovaným, pohybujících se zřejmě na okraji společenství svázaného s budečským centrem.

### **„Kam zmizeli muži?“ aneb fyzická antropologie v roli korunního svědka**

Jak překvapivě ukázala antropologická expertíza P. Stránské, náležely téměř tři čtvrtiny posunovatelných skeletů dospělých jedinců ženám. Pohřebiště Na Týnici tedy vykazuje nejnižší index maskulinity ze však vyhodnocených pohřebišť v Čechách i na Moravě (srov. *tab. 13*). Z tabulky ale zároveň vyplývá, že výrazné demografické výkyvy na jednu, či druhou stranu, patří k téměř charakteristickým rysům nekropolí svázaných s hlavními hrady, což obecně hovoří pro

<sup>177</sup> Jižní předhradí Pohanska u Břeclavi – 12% (*Vignatiiová 1995*); drobná pohřebiště uvnitř opevněného areálu Pohanska – 9% (*Dostál 1982*); Mikulčice-Klášteřisko – 7% (*Klanica 1985*).

<sup>178</sup> Jedinou výjimkou jsou Žižice na Slánsku (*Sláma 1977, 189-192*) zkoumané na konci 19. století, s 16 prozkoumanými pohřby, z nichž čtyři byly údajně uloženy ve skrčené poloze na boku.

<sup>179</sup> Pohlavní a věková indiference těchto zvyků je pozorována i na merovejských pohřebištích v západním prostředí, kde však se však zvláštní pohřby vyskytují s podstatně menší intenzitou (např. *Lohrke 2004, 73-75, 163-164*)

složitou strukturaci a snad i direktivní segregaci obyvatelstva centrálních lokalit. Tento jev, který v sobě může ukrývat různé příčiny, by si bezpochyby zasloužil samostatnou mezioborovou studii. Na tomto místě se soustředíme především na okruh otázek provázejících týnické pohřebiště.

Přestože za předpokladu fungování monogamních vztahů nebyla skupina lidí pohřbívajících bez vnějšího vstupu schopna další reprodukce, registrujeme zde poměrně vysoké procento dětí. Jak tedy vysvětlit deficit mužů? Pokusme se zde předestřít základní výkladové varianty a zvážit míru jejich pravděpodobnosti. Každá z nich zároveň musí brát v potaz přítomnost hromadného hrobu nejméně 30, pravděpodobně však více mužů v reprodukčním věku k jehož uložení došlo nejpozději v době provozu pohřebiště.

lokality	celkem pohřbů	index maskulinity	datování (století)	literatura
Budeč-Na Týnici	119	273	10.	-
Pražský hrad-Lumbeho z.	148	308	2. pol. 9-10.	Blajerová 2006
Rajhrad	683	513	9.-1. pol. 10.	Hanáková-Stloukal 1986
Pohansko-uvnitř hradiště	166	581	9.-1. pol. 10.	Drozdová 2005
Josefov	179	583	9.-1. pol. 10.	Hanáková-Stloukal 1966
Pohansko-J předhradí	155	675	9.-1. pol. 10.	Drozdová 2005
Mikulčice III-4. kostel	99	710	9.-1. pol. 10.	Stloukal 1969
Mikulčice-11. kostel	77	810	9.-1. pol. 10.	Stloukal 1981
Pražský hrad-Jízdárna	51	857	2. pol. 9-10.	Blajerová 2006
Mikulčice-Klášteřisko	304	962	9.-10.	Hanáková-Stloukal 1985
Holubice	201	983	11.	Geisler 1992
Brandýsek	54	1000	2. pol. 9-10.	Chochoř-Palečková 1961
Lahvice	395	1012	2. pol. 9.-11.	Chochoř 1973
Velké Bílovice	73	1143	9.-1. pol. 10.	Měřinský 1985
Mikulčice IV-6. kostel	190	1153	9.-1. pol. 10.	Stloukal 1964
Praha-Motol	216	1266	2. pol. 9.-11.	Blajerová 1991
Mikulčice II-3 kostel	569	1267	9.-1. pol. 10.	Stloukal 1967
Mušov	261	1312	9.-11.	Hanáková-Stloukal-Dobisíková 1999
Libice-Kostel	500	1415	konec 9.-11.	Hanáková 1969
St. Kouřim-U Libuše	154	1467	9.-10.	Chochoř-Blajerová-Palečková 1960
Mikulčice I-1. a 2. kostel	252	1708	9.-1. pol. 10.	Stloukal 1963
Pohansko-SV předhradí	50	1833	9.-1. pol. 10.	Drozdová 2005
Pohansko-kostel	395	1859	9.-1. pol. 10.	Drozdová 2005

**Tab. 13.** Poměr mužů a žen na antropologicky vyhodnocených raně středověkých pohřebištích v Čechách a na Moravě (index maskulinity vyjadřuje počet mužů na 1000 žen). Šedě označeny nekropole svázané s centrálními lokalitami, bíle venkovská pohřebiště.

**1) Většina mužů byla pohřbena u rotundy sv. Petra na akropoli:** I když striktně segregovaná pohřebiště nejsou z našeho prostředí známa, existuje několik případů, kde můžeme o *převážně* odděleném pohřbívání uvažovat. V českém prostředí je to především areál v Lumbeho zahradě u Pražského hradu, kde antropologický rozbor rovněž konstatuje citelný nedostatek mužů (srov. *tab. 13*). Koncentrace exkluzivních šperků však hovoří pro vysoké společenské postavení řady zde pohřbených žen, a proto nelze vyloučit, že jejich protějšky spočinuly již na některém z hřbitovů u hradních kostelů, které však bohužel byly dalšími

aktivitami téměř zničeny. Podobným způsobem se pokusila demografickou diskrepanci mezi hřbitovem okolo kostela na Pohansku u Břeclavi a skupinami hrobů uloženými v mezi sídlištními objekty v rámci opevněného areálu a na jižním předhradí vyložit E. Drozdová (2005, 124). Je ale třeba upozornit, že u některých velkomoravských sakrálních staveb naopak převažovaly ženy (4. a 11. kostel v Mikulčicích – viz *tab. 13*).

V případě Týnice se takové vysvětlení nejeví jako velmi málo pravděpodobné. Antropologickou charakteristiku hřbitova u rotundy sv. Petra sice neznáme, vše ale svědčí pro to, že byl vyhrazen pouze úzké skupině nejvyšší elity, k níž ženy pohřbené Na Týnici jistě nepatřily. Kostel Panny Marie vzniká podle všeho teprve na sklonku 10. století.

### **2) Pohlavní segregace souvisí se systémově organizovanou výrobní specializací:**

V několika českých listinách 11. a 12. století figuruje společné darování většího množství nesvobodných žen či dívek, jejichž úkolem bylo především zpracování příze a následná výroba textilií. Tyto ženy byly často pevně organizovány v útvech nazývaných někdy *gynecea*, svázaných s hradišti či dvory. Z kontextu lze usuzovat na velmi nízké právní a sociální postavení dělnic, skoupé české prameny však nedovolují konkretizovat otázku jejich reprodukce, která byla jistě z ekonomického pohledu nadmíru žádoucí. Snad ji zpravidla zajišťovali příslušníci mužské čeledi, svázaní s hospodářským provozem dvora. Nejasné jsou v našem prostředí rovněž historické počátky a míra rozšíření těchto „textilních manufaktur“ (souhrnně s lit. *Petráček 2003*, 139-144).

Připustíme-li si možnost, že by se v rámci systematického výzkumu nepodařilo prozkoumat hromadný hrob, bylo by spojení pohřebiště s *gyneceem*, či obecně s ženskou dvorskou čeledí, žhavým favoritem. S tímto výkladem konvenuje nevýrazný inventář většiny hrobů, nepravidelné uspořádání pohřebiště i nadměrný výskyt nestandardně pohřbených jedinců. Poslední odpočinek příslušných mužů bychom pak pravděpodobně hledali na samostatném pohřebišti někde v blízkosti hradiště. Stejně jako u první možnosti se však do tohoto výkladu nedaří zahrnout početnou skupinu mužů uložených v hromadném hrobě.

**3) Pohřbívání v poloze Na Týnici iniciovalo nepietní uložení mužů, kteří pravděpodobně zahynuli v ozbrojeném konfliktu. V blízkosti jejich hromadného hrobu pak byly postupně pohřbívány především partnerky a děti těchto obětí:** Tato výkladová varianta v plné míře vyrovnává konstatovaný demografický deficit, poskytuje vysvětlení vyššího průměrného věku ženské populace (*Stránská v tisku*), přičemž zároveň provazuje hromadný hrob a okolní pohřebiště v jeden logický celek. Přestože archeologickými prostředky nejsme schopni



časovou souslednost hromadného hrobu a okolní nekropole spolehlivě vyřešit,<sup>180</sup> jeví se nám tento neveselý scénář v této chvíli jako jednoznačně nejpravděpodobnější.

#### **V.8. Závěrem - Hrob bezejmenných bojovníků, nekropole žen a české dějiny 10. století**

Je nadevší pochybnost, že určujícím handicapem archeologie na poznávacím poli „událostních dějin“, je její neschopnost pevněji fixovat odkrývané jevy na časové ose. Uprímná snaha dobrat se co nej přesnějšího datování tradičně spotřebovává podstatnou část sil tohoto oboru a produkuje přitom umělý jazyk, který je pro většinu spřízněných disciplín srozumitelný jen s největším vypětím. Tato práce navíc není vždy korunována trvalým úspěchem – archeologické datování nerozlučně provází stín dočasnosti a nový objev již ne jednou zvrátil pevně zažitou chronologii a vložil posuzované jevy do zcela jiných historických souvislostí (z pozice mnohokrát „zrazeného“ historika naposledy *Třeštík 1999*). Těmto úskalím nelze při veškerém snaze uniknout ani při pátrání po historických souvislostech vzniku týnického hromadného hrobu.

Přestože Budeč náležela k nejvýznamnějším přemyslovským hradům, lakonické písemnictví 10. století žádný násilný konflikt v souvislosti s ní nezmiňuje. Akceptujeme-li rámcový odhad historika *J. Žemličky (1995, 207)*, podle nějž tvořilo stálou armádu středočeského přemyslovského knížectví počátku 10. století asi 350-400 *militēs*, představovala jednorázová násilná smrt 30-60 mužů v produktivním věku bezpochyby významnou politickou událost raných českých dějin. Je na místě připomenout, že týnický hromadný hrob je pravděpodobně nejrozsáhlejším archeologickým dokladem raně středověkého organizovaného násilí na území Evropy.

Raně středověké vícenásobné pohřby obětí válečných událostí patří v k překvapivě zřídka nalézaným objektům. Z našeho prostředí uveďme nález sedmi mužských skeletů vhozených zřejmě v 1. polovině 10. století do studňovitého objektu v Bratislavě-Jiráskově ulici (*Vallašek 1972*), opuštěný sídlištní objekt posloužil i k pohřbu čtyř mužů u Brankovic na Moravě, kteří snad zahynuli v souvislosti se slovansko-maďarským ozbrojeným konfliktem na přelomu 9. a 10. století (*Drozdová – Parma – Unger 2005*). Z Čech známe tyto situace kromě Budče pouze ze starších výzkumů v Běchrarech a Psinicích na Jičínsku, jejichž jednoznačné hodnocení bohužel znesnadňuje absence adekvátní dokumentace (srov. *Ulrychová 2003*). Pravděpodobně největší raně středověký „depozit“ lidských pozůstatků v Evropě byl již koncem 17. století odkryt

---

<sup>180</sup> Ani od fyzické antropologie nelze v dohledné době očekávat jisté ano – či ne. Skelety *některých* dětí na pohřebišti a *některých* mužů v hromadném hrobě by za těchto okolností mohly vykazovat obdobné charakteristiky (např. epigenetické znaky apod.). Potíž však spočívá v naprosté fragmentarizaci mužských koster z hromadného hrobu, což neumožňuje sledování koincidence více specifických znaků v rámci celého skeletu. Srovnání genetických charakteristik by muselo proběhnout na všech dětských a mužských kostrách, což je za dnešního stavu jednak neúnosně nákladné, jednak stále negarantuje jistý výsledek.

nedaleko kláštera v anglickém Reptonu v hrabství Derbyshire. Nález několika stovek koster je spojován s vikinskými nájezdníky, kteří zde podle písemných pramenů přečkali zimu 873-874. Moderní revize odkryla pozůstatky dalších 250 převážně mužských skeletů a potvrdila původní datování. Velmi nízká četnost zranění ale příliš nepodporuje spojení situace s válečným konfliktem (*Biddle – Kjølbye-Biddle 1992*). U dalších známých situací datovaných do raného středověku se již jedná pouze o jednotlivce, případně malé skupiny - srov. *Unger 2002, 94-100; Drozdová – Parma – Unger 2005, 173-177; Osgood 2005, 68-77*). Je smutnou skutečností, že směrem k současnosti počet známých masových hrobů i množství v nich pohřbených obětí rychle narůstá (obecně *Osgood 2005*).

Konkrétní formy násilí spáchaném na skupině mužů uložených v obj. 5/5 osvětlí teprve připravovaná detailní antropologická expertíza, již dnes však lze říci, že mnohačetná zranění na celém skeletu, z nichž některá byla jistě smrtelná, hovoří pro variantu vojenského konfliktu, či masakru. Při hromadném výkonu hrdelního práva, které i v raném středověku bezpochyby podléhalo jasně určeným pravidlům bychom totiž očekávali podstatně jednostrannější stopy násilných zásahů. Agrese se dotkla poměrně vyhraněné části populace; kromě tří ženských lebek tvoří drtivou většinu pohřbených nadprůměrně vysokí muži v produktivním věku s výrazně vyvinutým svalovým reliéfem, zřejmě tedy lidé uvyklí vládnout zbraní.

Uložení těl v bezprostředním sousedství hradiště hovoří poměrně jednoznačně pro to, že předmětem konfliktu bylo dobytí, či přímo ovládnutí Budče. O způsobu a místě pohřbu obětí válečných konfliktů nás středověké písemnosti informují jen zcela výjimečně, zřejmě však k němu zpravidla docházelo přímo na bojišti, či v jeho blízkosti (souhrnně *Unger 2002, 94-100*). Výmluvnou zprávu nám v tomto ohledu zanechal kronikář Jarloch při líčení krvavé bitvy u moravských Loděnic roku 1185. Pohřbení obou stran byli na místě po deseti i po dvaceti pochovávaní v narychlo vykopaných hrobech (*Novotný 1913, 1079*). Varianta transportu pobytých z větší vzdálenosti se tedy jeví jako velmi málo pravděpodobná. Relativně dlouhý časový odstup mezi smrtí a uložením, které bylo zřejmě prosté jakékoliv piety staví skupinu zabitých mužů mnohem spíše na stranu poražených. Před klíčovým interpretačním rozcestím však stojíme s otázkou, zda náleželi k posádce hradiště, či naopak k jeho dobyvatelům. Od samotného hromadného hrobu bohužel prozatím nelze odpověď tohoto typu očekávat. Pokud ovšem připustíme, že populace pohřbená v jeho okolí, která nenesla stopy žádných smrtelných zranění, skutečně náleží převážně pozůstalým obětí, můžeme se přiklonit k první možnosti.

Pravděpodobný scénář, který ale – což znovu důrazně připomínáme – stojí a padá na křehkém spojení hromadného hrobu a pohřebiště v jeden celek, lze tedy vyprávět asi nějak takto: V blízkém okolí hradiště, či přímo na něm dochází k ozbrojenému konfliktu či masakru, kterému

padne za obět' nejméně 60 dospělých mužů. Konkrétní počty bojovníků usazených na hradech uvádí písemné prameny zcela výjimečně. Šedesát Soběslavových družiníků, kteří 1161 obsadili hlavní moravský hrad Olomouc ale již kronikář považoval za silnou posádku (*Sláma 1986*, 31-32). V našem případě tak zřejmě byla vybita podstatná část mužských obyvatel Budče. Zda byli tito lidé vystaveni jednostranné neočekávané agresi, či představovali obranyschopné soupeře nelze v této chvíli posoudit. Zabití nepřátel však zřejmě patřilo v 10. století k běžné praxi, o válečných zajatcích se písemné prameny ve větší míře zmiňují teprve v mladším období (*Choc 1967*, 410 n.). Tato zobecnění ale nelze přeceňovat; o nakládání s poraženou stranou jistě rozhodovaly konkrétní podmínky. Většina žen a děti se zřejmě konfliktu přímo neúčastnila. K pohřbení obětí bylo z neznámého důvodu přistoupeno teprve po nějakém čase a okolo hromadného hrobu se na místě zaniklého raně středověkého sídliště (srov. *kap. V.5.3.*) začíná postupně rozrůstat pohřebiště vyhrazené snad především jejich pozůstalým.

Sociální status zabitých mužů nejsme schopni blíže specifikovat (ke složení raně středověkých družin např. *Graus 1965*). Několik obecných poznámek si však zaslouží interpretační souvislosti nekropole, která ve srovnání se současnými lokalitami vykazuje řadu specifických rysů (srov. *kap. V.7.7*). Analýzy pohřebišť obvykle pracují (protože zpravidla ani nemohou jinak) se skrytým předpokladem minimální sociální mobility a evidované rozdíly mají jejich autoři tendenci interpretovat v relacích „času dlouhého trvání“. V případě naší lokality však nemusí být předpokládána marginalizace pohřbívací skupiny nutně dána po generace děděným socio-právním zařazením, ale jednorázovou tragickou událostí. Pozoruhodné téma ženy v české raně středověké společnosti prozatím úspěšně uniká soustředěnější pozornosti naší historiografie. Obecně však i v českém prostředí jistě platila principiální odvozenost statusu ženy od identity jejího otce a následně manžela (pro západní prostředí např. *Goetz 1999*, 201 n.). O právním postavení vdov však víme poměrně málo a např. jednotlivé germánské zákoníky nabízejí značně rozporuplný obraz sahající od vynucené sebevraždy až k relativně samostatné pozici pevně zajištěné dědictvím (*Nehlsen-von Stryk 1999; Goetz 1999*, 206-212; pro slovanské prostředí již poněkud antikvovaně *Saturník 1934*, 61-62). Lepší variantu dokládají v našem prostředí 10. století např. osudy sv. Ludmily, či Drahomíry disponujících značným majetkem a vlastní družinou. Pokud bychom však pro týnické pohřebiště předpokládali výše naznačený scénář, mohl by násilný incident spjatý hypoteticky i s politickým převrácením znamenat pro pozůstalé ženy ztrátu hmotného i právního zajištění a výrazný propad do spodních pater sociální pyramidy, který jim snad často zabránil i v uzavření nového sňatku a určil jako místo posledního odpočinku okolí hromadného hrobu. Antropologická expertíza hovoří o tom, že alespoň část života byly tyto osoby vystaveny značné fyzické zátěži.

Budeč je nejpozději od počátku 10. století úzce spjata s přemyslovským rodem. V písemných pramenech však vystupuje pouze v souvislosti se založením rotundy sv. Petra Spytihněvem, k němuž došlo v rozmezí let 895-915, výukou mladého Václava a dočasným vypuzením kněžny Drahomíry z Prahy, které je však na Budeč lokalizováno pouze staroslověnskou Proložní václavskou legendou a vzniklo zřejmě chybou opisovače (písemné prameny analyzoval *Sláma 1988*, 13; *Sláma 2005*). Přestože tedy hradiště žije ještě v 11. století intenzivním životem, výpověď písemností se uzavírá ještě před Václavovým uchopením vlády.

Historický výklad hromadného hrobu nabídl v rámci předběžné publikace nabídl již autor výzkumu (*Krutina 1992*, 575-576). Objekt datoval na přelom 9. a 10. století a hypoteticky jej vložil do souvislosti s předpokládanou (nikde ale přímo uváděnou) násilnou christianizací obyvatel Budče, jejímž završením měla být zmiňovaná stavba rotundy. *J. Sláma (1996, 7)* akceptoval Krutinovo datování, začlenil však událost do rámce předpokládané expanze Spytihněva I., přičemž naznačil možnost, že Budeč byla původně centrem samostatné kralupsko-kladenské oblasti, nezávislé na moci Přemyslovců (v mladším textu */Sláma 2005, 61/* již tuto variantu neuvádí). Konečně *D. Třeštík (1997, 353-354)* připisuje vznik hromadného hrobu na vrub konfliktu mezi jednotlivými větvemi přemyslovské dynastie, který na základě Krutinou předloženého datování rovněž řadí na přelom 9. a 10. století.

Současné představy o nástupu esovitých záušnic a keramiky s kalichovitými okraji však podle našeho názoru posouvají vročení tragické události hlouběji do 10. století, nejdříve snad někam před jeho první třetinu. Jako horní hranici stanovilo radiokarbonové datování rok 990. Sám hromadný hrob v tuto chvíli již žádné upřesňující informace nepřináší, přistoupíme-li ovšem na výše navrženou provázanost s okolním pohřebišťem, které fungovalo nejpozději od poloviny 10. století, omezuje se interval v němž mohlo k tragické události dojít přibližně (!) do rozmezí konce první třetiny až poloviny 10. století.

Až do tohoto okamžiku se náš pohled omezoval na výpověď výzkumu polohy Na Týnici. Zdejší pohřební aktivity jsou však bezpochyby především odrazem dění na 200 m vzdáleném hradě. Pro to, že i zde dochází někdy kolem poloviny 10. století k významným změnám svědčí výzkum v okolí rotundy sv. Petra (*Šolle 1990*) a řez opevněním akropole provedený asi 60 m severně odtud (*Váňa 1989*). Oba autoři se bohužel v průběhu výzkumu dopustili řady závažných pochybení, která náročnou revizí uvedla na pravou míru teprve *A. Bartošková (2003a; 2004)*. Dřevohlinitá hradba s čelní kamennou plentou vzniká na akropoli hradiště někdy ve 2. polovině 9. století. Zřejmě již v rámci takto opevněného areálu je na přelomu 9. a 10. století knížetem Spytihněvem postavena rotunda sv. Petra, kolem níž se záhy začíná pohřbívat. Z hrobového inventáře i celkového kontextu stavby usuzujeme, že nevelký hřbitov byl vyhrazen pouze

nejvyšší složce tehdejší společnosti (viz výše). Výzkum 60 m od rotundy ukázal, že přibližně kolem poloviny 10. století zaniká první hradba požárem a na jejím místě je postavena zcela nová fortifikace. V řezu valem v těsném sousedství kostela sice žádné stopy jednorázové destrukce zachyceny nebyly, stávající hradba se však ve stejné době dočkala výrazného rozšíření směrem ke kostelu, které částečně překrylo přilehlý hřbitov. Okolí rotundy sv. Petra tedy někdy okolo poloviny 10. století zcela ztrácí pohřební funkce a ukládání mrtvých se sem znovu vrací až ve 12. století. Úlohu hradního hřbitova přebírá okolí nevelkého kostela Panny Marie situovaného již mimo rámeček „knížecího“ dvorce. Kostel vzniká někdy ve 2. polovině 10. století (Šolle 1991). Bezpečnou synchronizaci uvedených událostí bude pravděpodobně jednou provždy relativizovat nejistá povaha archeologického datování. Přesto však lze konstatovat, že někdy okolo poloviny 10. století – tedy přibližně ve stejné době, kdy vzniká hromadný hrob – dochází na akropoli hradiště k výrazným strukturálním proměnám, které (hypoteticky!) iniciuje požár opevnění severně od kostela.

895-915	Založení kostela sv. Petra na Budči Spytihněvem I. <i>Po dobytí hradiště? Potlačení „pohanské“ vzpoury? Likvidace samostatného knížectví? Konflikt dvou větví přemyslovského rodu?</i>	Crescente fide, Gumpold, 2. stls. váslavská leg., Kristián
921	Zavraždění Ludmily na Tetíně. <i>Ludmila snad původně sídlila na Budči (?) - dobývání Budče družinou Drahomíry?</i>	Fuit, Proložní o sv. Ludmile, Kristián
922	Tažení bavorského vévody Arnulfa do Čech. Detaily neznámé.	MGH SS 9, 565 MGH SS 9, 771 MGH SS 17, 583
924	Nástup Václava na trůn snad doprovázen krvavými střety s přívrženci Drahomíry.	Kristián
929	Jindřich I. přitáhl s celým vojskem k Praze. Arnulf zřejmě s druhým vojem s Bavorska. Václav se poddal, boje nezmiňovány. Detaily neznámé.	Widukind I. 35 (MGH SS III) MGH SS 9, 565 MGH SS 17, 583 MGH SS 25, 626 MGH SS 30/2, 746
935 (929)	Po vraždě Václava ve Staré Boleslavi táhnou Boleslavovi družiníci do Prahy, kde vraždí Václavovy spojence. Detaily neznámé. <i>Likvidace Václavovy posádky i na Budči?</i>	Crescente fide Gumpold, 1. stsl. václavská, Kristián,
936	Tažení saského a durynského vojska do Čech. Boleslav poráží Sasy a následně dobývá hrad „sousedního podkrále“, který zůstává podle Widukinda pustý. <i>Událost zpravidla lokalizována do SZ Čech.</i>	Widukind II, 3, (MGH SS III, 438-439)
975	Výprava Oty II. do Čech. Zmiňováno plenění, jinak bez výsledku. Detaily neznámé.	MGH SS 5, 4
976	Výprava Oty II. do Čech. Jeden voj poražen u Plzně, druhý snad vstoupil hlouběji do Čech. Detaily neznámé.	Thietmar V, 7
977	Výprava Oty II. do Čech ukončená příměřím. Zmiňováno plenění. Detaily neznámé.	MGH SS 20, Ann. Lamp. 44
1003	Vraždění Vršovců a jiných předáků Boleslavem III. Nelokalizováno.	Thietmar V, 29 Kosmas I, 38

**Tab. 14.** Přehled vojenských střetů a násilností 10. století zmiňovaných v písemných pramenech u nichž nelze vyloučit souvislost s budečským hromadným hrobem. Kurzívou uvádíme hypotetický vztah k budečskému hromadnému hrobu. Rastrem zvýrazněny vnitřní konflikty.

Není třeba příliš zdůrazňovat, že hledání živého pozadí vzniku hromadného hrobu se velmi podobá řešením rovnice o dvou neznámých. V českých dějinách 10. století můžeme nalézt jedenáct událostí u nichž s naprostou jistotou *nelze vyloučit* souvislost s tímto objektem (*tab. 14*). Většinu z těchto konfliktů však neumíme ani přesně lokalizovat, natož posoudit jejich rozsah a povahu. Z „dějin násilí“ státotvorného 10. století navíc jistě známe pouze nepatrný, účelově zaznamenaný zlomek. Ostatně, co bychom věděli např. o tragickém konci Slavíkova rodu nebýt mučednické aureoly svatého Vojtěcha? Pokus o konzistentní provázání tedy ani nemůže být ničím více než pouhou hypotézou.

Všichni lépe informovaní autoři václavských legend shodně uvádějí, že místem, kam byl mladý kněz svým otcem vyslán, aby získal základy vzdělání byla právě Budeč (k výuce *Sláma 1997; Třeštík 1997, 364-366*). Není tedy vcelku pochyb o tom, že tento významný hrad tvořil jednu z důležitých opor moci prvních Přemyslovců a Václavovi družiníci zde s vysokou pravděpodobností sídlili i v době, kdy již usedl na knížecí trůn. Událostí, která zahajuje postupnou přeměnu nevelkého středočeského knížectví v rozsáhlý státní útvar je jednoznačně teprve staroboleslavská vražda roku 935 (929). Hrůzy, které po ní následovaly neopomenula zmínit žádná z václavských legend. Nechme nejprve promluvit autora *Crescente fide*, který jim byl nejbližší: „*Tenkrát snad hned se chvatně rozběhli do města Prahy, povraždili všechny jeho přátele a pronásledovali jeho kleriky*“ (str. 33-34, přel. B. Ryba). Výmluvnější Kristián popisuje události takto: „*Ale též vrahové svatého mučedníka ani po smrti nechtějíce šetřiti toho, jehož k smrti byli pronásledovali, divoce se ženou na hrad pražský a všechny přátele jeho, kteří jsouce dobří k dobrému, jak věříme, přilnuli, rozličnou a ukrutnou smrtí zahubili a dítky jejich za živa v hloubi řeky Vltavy utopili ...jejich počtu ani jmen pro množství jejich neznáme....*“ (str. 79, přel. A. Stříž). Nebývalá eskalace násilí ze strany Boleslavových přívrženců měla jasný cíl: šlo o to, co nejdříve a nejpevněji uchopit otěže nelegitimně nabyté vlády nad středočeským knížectvím, což nutně provázela likvidace Václavových přívrženců (srov. např. *Třeštík 1997, 435-436*). Přestože Budeč v těchto souvislostech nikde zmíněna není, jen těžko se bez jejího opanování mohl nastupující panovník dlouhodobě obejít. Jak nás zpravuje Widukind, již o rok později zahajuje Boleslav expanzi mimo panství svých předků; poráží saské vojsko a vyvrací sídlo sousedního „podkrálíčka“ situované pravděpodobně někde v severozápadních Čechách (s lit. naposl. *Sláma 2001, 538*).

Připustíme-li tedy, že hromadný hrob je smutným svědkem těchto událostí, dosáhlo násilí na Budči stejného cíle jako předtím v Praze – smrti nakonec zřejmě neunikla většina mužských obyvatel hradiště. Rozvrat centra byl dokonce tak ničivý, že nějakou dobu nebylo nikoho, kdo by jejich ostatky pohřbil. Převážnou část žen a děti sice agresori ušetřili, tragický převrat je ale

připravil o zázemí, což obnášelo vytěsnění na okraj společnosti. Budeč ovšem v souvislosti s těmito událostmi nezaniká, opevnění je naopak obnoveno a hradiště intenzívně žije ještě nejméně sto let, zřejmě již ale na poněkud odlišném sociálním půdorysu.

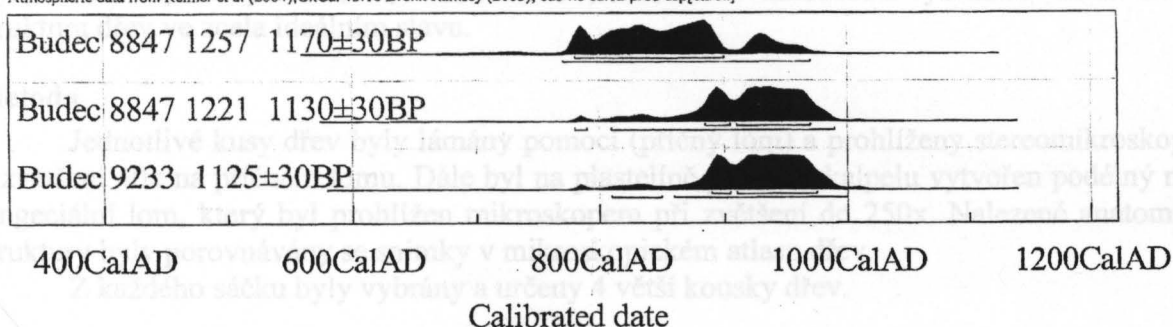
Řečeno slovy Dušana Třeštika, tak nějak by si to archeologové a historikové mohli vyprávět u společných večerních ohňů. Všechno ale mohlo být docela jinak...

## Exkurz 1

### Radiokarbonové datování hromadného hrobu a pohřebiště Na Týnici<sup>181</sup>

Potřeba pevnějšího chronologického ukotvení funerálních aktivit vedla k výběru tří vzorků, které byly v Poznań Radiocarbon Laboratory ([www.radiocarbon.pl](http://www.radiocarbon.pl)) podrobeny měření rozpadu radioaktivního uhlíku. Z hromadného hrobu to jsou dva levé mužské femury z vrstvy 2, zastupující tedy s jistotou dva jedince (vz. 1 a 2), ze západní části pohřebiště jsme zvolili dobře zachovaný femur z mužského H102 (vz. 3). Jestliže budeme za směrodatná považovat pouze kalibrovaná data s 95% pravděpodobností, neposkytlo měření žádný posun ve zpřesnění dolní hranice datování pohřbů. Horní hranice datování všech vzorků ale ukazuje, že k úmrtí zkoumaných jedinců došlo ve všech případech nejpozději před rokem 1000.

Atmospheric data from Reimer et al (2004); OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]



Graf 8. Kalibrační křivka tří vzorků z Budče-Na Týnici.

#### 1. Budeč-Na Týnici, hromadný hrob – levý femur 1

nekalibrované: 1170±30BP

kalibrované:

68.2% pravděpodobnost:  
780AD (68.2%) 900 AD

95.4% pravděpodobnost:  
770AD (95.4%) 970AD

Závěr

<sup>181</sup> Radiokarbonová analýza byla financována účelovým doktorandským stipendiem FFUK v Praze.

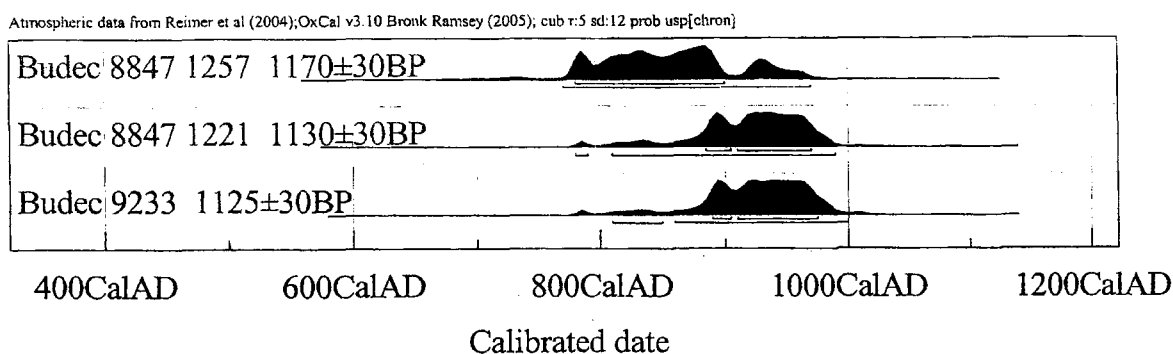
připravil o zázemí, což obnášelo vytěsnění na okraj společnosti. Budeč ovšem v souvislosti s těmito událostmi nezaniká, opevnění je naopak obnoveno a hradiště intenzívně žije ještě nejméně sto let, zřejmě již ale na poněkud odlišném sociálním půdorysu.

Řečeno slovy Dušana Třeštika, tak nějak by si to archeologové a historikové mohli vyprávět u společných večerních ohňů. Všechno ale mohlo být docela jinak...

## Exkurz 1

### Radiokarbonové datování hromadného hrobu a pohřebiště Na Týnici<sup>181</sup>

Potřeba pevnějšího chronologického ukotvení funerálních aktivit vedla k výběru tří vzorků, které byly v Poznań Radiocarbon Laboratory ([www.radiocarbon.pl](http://www.radiocarbon.pl)) podrobeny měření rozpadu radioaktivního uhlíku. Z hromadného hrobu to jsou dva levé mužské femury z vrstvy 2, zastupující tedy s jistotou dva jedince (vz. 1 a 2), ze západní části pohřebiště jsme zvolili dobře zachovaný femur z mužského H102 (vz. 3). Jestliže budeme za směrodatná považovat pouze kalibrovaná data s 95% pravděpodobností, neposkytlo měření žádný posun ve zpřesnění dolní hranice datování pohřbů. Horní hranice datování všech vzorků ale ukazuje, že k úmrtí zkoumaných jedinců došlo ve všech případech nejpozději před rokem 1000.



Graf 8. Kalibrační křivka tří vzorků z Budče-Na Týnici.

#### 1. Budeč-Na Týnici, hromadný hrob – levý femur 1 nekalibrované: 1170±30BP

kalibrované:

68.2% pravděpodobnost:  
780AD (68.2%) 900 AD

95.4% pravděpodobnost:  
**770AD (95.4%) 970AD**

<sup>181</sup> Radiokarbonová analýza byla financována účelovým doktorandským stipendiem FFUK v Praze.



## 2. Budeč-Na Týnici, hromadný hrob – levý femur 2

nekalibrované: 1130±30BP

kalibrované:

68.2% pravděpodobnost:

885AD (14.6%) 905AD

910AD (53.6%) 970AD

95.4% pravděpodobnost:

780AD (1.0%) 790AD

**810AD (94,5%) 990AD**

## 3. Budeč-Na Týnici, H102 – levý femur

nekalibrované 1125±30BP

kalibrované:

68.2% pravděpodobnost:

890AD (12.7%) 905AD

910AD (55.5%) 975AD

95.4% pravděpodobnost:

810AD (3.0%) 850AD

**860AD (92.4%) 1000AD**

## Exkurz 2

### Xylotomická analýza rakve z lokality Budeč-Na Týnici

Jan Novák

#### Analyzovaný materiál

Xylotomický materiál pochází z výzkumu lokality Budeč a Na Týnici. Dodané vzorky dřev byly uloženy v 7 papírových sáčcích, kde každý sáček odpovídal jednomu objektu (rakvi). Byly studovány sáčky č. 31, 92, 135, 159, 183, 191, 195. Vzhledem k vyschnutí vzorků nebyla struktura dřev ve zcela ideálním stavu.

#### Metoda

Jednotlivé kusy dřev byly lámány pomocí (příčný lom) a prohlíženy stereomikroskopem o zvětšení 40x na příčném lomu. Dále byl na plastelině pomocí skalpelu vytvořen podélný nebo tangenciální lom, který byl prohlížen mikroskopem při zvětšení do 250x. Nalezené anatomické struktury byly porovnávány se snímky v mikroskopickém atlasu dřev.

Z každého sáčku byly vybrány a určeny 4 větší kousky dřev.

#### Výsledky

Ve všech případech byl v sáčku nalezen vždy jen jeden druh dřeviny. To potvrzuje předpoklad, že rakve byly jen z jednoho druhu dřeva.

Podstatně větším překvapením je, že všech 7 rakví bylo vyrobeno z dřeva jedle bělokoré (*Abies alba*). Dřevo jedle má dobré technické vlastnosti a je všestranně využitelné. Ovšem její zastoupení v lesích Kralupska a dolního Povltaví bylo nízké. Dominantou lesní vegetace zde byl dub (*Quercus* sp.), hojně zastoupena byla i bříza (*Betula* sp.), borovice (*Pinus* sp.) či habr (*Carpinus* sp.). Jedle zde sice byla přítomna, ale její zastoupení se na archeologických lokalitách v blízkém okolí pohybovalo max. do 2-5%. To ukazuje na selektivní výběr jedlového dřeva.

#### Závěr

Studovaný materiál poskytl poměrně zajímavou informaci o druhu dřeva používaného k výrobě rakví na Budečsku. Dřevo všech 7 rakví bylo jedlové. V okolí studovaných lokalit byly

přítomny světlé často pařezinově využívané dubohabřiny s minimálním zastoupením jedle. Dřevo použité na rakve bylo velmi pravděpodobně selektivně vybíráno a nelze vyloučit i import.

sáček č.	hrob	<i>Abies alba</i>
31	H2	4
92	asi H14	4
135	H37	4
159	H79	4
183	H23	4
191	H76	4
195	H49	4

Tab. 15. Druhová skladba a počty určení studovaných vzorků rakví

## EXKURZ 3

### Pravěké osídlení lokality

Při zpracování raně středověké keramiky bylo identifikováno 22 keramických zlomků pravěkého stáří rozptýlených prakticky ve všech částech zkoumaného prostoru (sekt. 1A, 1B, 25, 2, 3B, 10C, 13A, 13C, 23, 25). Všechny pocházejí z nespecifikovaných vrstev nad úrovní podloží. O primárním uložení lze s výhradami uvažovat pouze u tří fragmentů nalezených v sekt. 3B, kde je na půdorysném plánu zmiňována „pravěká vrstva“ (srov. obr. 5: F). Počet keramických fragmentů je však v poměru k rozsahu zkoumané plochy mimořádně nízký, což komplikuje jakoukoliv specifikaci charakteru osídlení.

Možnosti průkazného chronologického zařazení výrazně limituje silná eroze povrchu většiny střepů a jejich fragmentárnost. Podle laskavého posouzení dr. M. Dobeše, mgr. Limburského, dr. Mouchy a dr. Zápotockého lze velmi hypoteticky uvažovat o jejich zařazení do mladší či pozdní doby bronzové, u některých exemplářů nelze vyloučit ani eneolitické stáří. V této souvislosti je třeba zmínit existenci nedalekého knovízského opevněného sídliště v místech pozdější raně středověké akropole Budče (Váňa 1989; Váňa 1995, 13, 71).

### V.9. Popis hrobů

Verbální popis hrobů zaznamenaný autorem výzkumu byl zpravidla velmi lakonický. Předložený text tedy z části vychází teprve z kresebné a fotografické dokumentace. Partie, v nichž autor zpracování dospěl k poněkud jiným závěrům než autor výzkumu jsou zvýrazněny kurzívou.

**H1, sekt. 2** (*dokumentace není k dispozici*)

**popis hrobu:** hrob zničen orbou včetně hrobové jámy, není vyloučeno, že pozůstatky byly přemístěny z jiného místa

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dítě, infans II (1-2 roky)

#### **H2, sekt. 2 (obr. 30)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, ruce složeny v klíně; železný nůž u pravé stehenní kosti (1), max. zachycená hloubka hr. jámy 15 cm

**výbava:** 1) nůž železný s řapem, celková d. 13, 3 cm; max. š. 1, 8 cm; d. čepele 11 cm; podle metalografického hodnocení (Pleiner 1993, 78, tab. 20) čepel svařena na sraz ze tří komponentů: železného hřbetu a dvou ocelových lamel na břit, v ostří zakaleno a popuštěno; výborný nožířský výrobek; předmět dnes nezvěstný (obr. 42)

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (10-11 let)

#### **H3, sekt. 2 (obr. 30)**

**popis hrobu:** nad dětským H4, který byl umístěn koncentricky pod ním, hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; u hlavy 8 stříbrných záušnic s očkem (1-8); velikost hrobové jámy značně přesahuje velikost těla, max. zachycená hloubka hr. jámy

10 cm

**výbava:** 1-8) identické stříbrné záušnice s očkem (2 kusy mají ulomená očka),  $\varnothing$  1,1 cm;  $\varnothing$  přes očko 1,3 cm; síla drátu 0,15 cm; očko mírně roztepáno – š. max. 0,2 cm (obr. 42)

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 6 let)

#### **H4, sekt. 2 (jen foto obr. 30)**

**popis hrobu:** v malé hrobové jámě umístěné koncentricky pod H3; zachovány jen fragmenty dětské kostry, max. zachycená hloubka hr. jámy 25 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (do 6 měsíců)

#### **H5, sekt. 4 (dokumentace nezachována)**

**popis hrobu:** podle antropologického posudku dva jedinci, kostry ve velmi torzovitém stavu, autor výzkumu uvažoval o přemístění koster z jiného místa

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** A – neurčitelný jedinec, maturus (40-60 let); B - spíše muž, maturus II (50-60 let)

#### **H6, sekt. 4 (obr. 30)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, lebka zničena, v natažené pouze na zádech s rukama složenýma v klíně; v neznámé poloze bronzová náušnice (1) a minimálně 9 skleněných korálků (2-10); max. zachycená hloubka hr. jámy 32 cm

**výbava:** 1) jednoduchá bronzová náušnice s uzlíčkem na dolním oblouku a na konci jednoho z ramen,  $\varnothing$  1,8 x 1,5 cm; síla drátu 0,1 cm; kolíer sestával nejméně z 9 skleněných korálků: 2) olivovitý čtyřdílný, zelený; 3) olivovitý čtyřdílný, zelený, část ulomena; 4) olivovitý čtyřdílný, světle zelený, na jednom konci svisle odříznutý; 5) kulovitý, tmavě modrý; 6) soudkovitý, tmavě modrý; 7) dvojkónický, hnědý; 8) dvojkónický, hnědý, značně poškozený; 9) kónický s patrným spirálovitým navíjením skelné hmoty; 10) kulovitý hnědý, značně rozlámaný; 11) dvojkónický šedohnědý (obr. 42)

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (11-15 let, 11-12 let –kostní věk, 14-15 let-zubní věk); **příměs:** 1) zl.levé poloviny maxily a obě tibie dítěte, inf II (5-6 let); 2) pravá ulna a pravý humerus malého dítěte

**H7, sekt. 4 (obr. 30)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, levá ruka zřejmě složena v klíně, primární poloha pravé ruky nejistá; kostra značně porušena orbou; hrobová jáma nezachována

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospělá žena, matusus I (40-50 let); **příměs:** 1) zl. pravé kosti pánevní a prstový článek nohy dosp. jedince; 2) zl. lebky, žeber, levá k. klíční, pravá tibia, malého dítěte (inf.II)

**H8, sekt. 4 (obr. 30)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, v hrobě železná šipka (1), její poloha v hrobě neznámá; max. zachycená hloubka hr. jámy 15 cm

**výbava:** 1) železná rombická šipka s trnem, v. 5, 8 cm; š. 1,7 cm; tl. 0, 3 cm

**antropologická charakteristika:** muž, matusus II (50-60 let)

**H9, sekt. 5 (obr. 30)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, kostra poničena orbou; uložen v kamenné suti, především křemeny, pískovce a opuka, v deníku bez milodarů, k dispozici sáček s korálkem lokalizovaným do H 9 (1), max. zachycená hloubka hr. jámy 11 cm

**výbava:** 1) skleněný korálek kulovitý, tyrkysové barvy

**antropologická charakteristika:** pohlaví neurčeno, matusus I (40-60 let)

**H10, sekt. 5 (obr. 30)**

**popis hrobu:** hlavou k V, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, řada kostí sekundárně přemístěna; hrobová jáma dobře patrná; max. zachycená hloubka hr. jámy 12 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dítě, infans III (8-9 let)

**H14, sekt. 3B (obr. 30)**

**popis hrobu:** pravděpodobně hlavou k JJZ, špatně zachovaná kostra; špatně patrná mělká hrobová jáma se zbytky dřevěné konstrukce (rakev?)

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (5-6 měsíců)

**H15, sekt. 6 (obr. 30)**

**popis hrobu:** velmi špatně zachovalá kostra dospělého jedince, zřejmě hlavou k Z na zádech; z hrobové jámy zachován jen jižní okraj; max. zachycená hloubka hr. jámy 4 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** k antropologickému zpracování předání čtyři jedinci: **A** - větší dítě, infans II-III; **B** - pozůstatky dospělého, neurčitelného jedince, adultus-matusus; **C** - dítě, infans II (1-6 let); **D** - blíže neurčitelný jedinec, adultus-matusus (20-60 let)

**H16, sekt. 6 (obr. 30)**

**popis hrobu:** hlavou Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; Z část hrobové jámy a lebka zničeny orbou, v deníku: „pod pravým kolenem (10 cm nad kostí) železný předmět (1)“; max. zachycená hloubka hr. jámy 10 cm

**výbava:** 1) fragment plochého železného kování s kruhovým otvorem, zachované rozměry 4 x 3,1 cm; max. tl. 0,5 mm; ø otvoru 1,1 cm (obr. 42)

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (6-7 let); **příměs:** zl. kostí postkr. skeletu dosp. jedince

**H17, sekt. 6 (obr. 30)**

**popis hrobu:** hlavou k JJZ, v natažené poloze na zádech patrně s rukama podél těla, špatně zachovaná kostra, max. zachycená hloubka hr. jámy 10 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** pozůstatky malého dítěte, infans II (1,5 roku)

**H18, sekt. 6 (obr. 31)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, na zádech, špatně zachovaná kostra, max. zachycená hloubka hr. jámy 13 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (0-6 měsíců); **příměs:** zlomky lebky a pánve nedosp. jedince

**H19, sekt. 6 (obr. 31)**

**popis hrobu:** hlavou v V, na zádech, pravá ruka v klíně, levá podél těla, spodní část nohou chybí, mírně přemístěny zřejmě i stehenní kosti; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 20 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (8-9 let)

**H20, sekt. 6 (obr. 31)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, uložen těsně při jižním okraji obj. 5/V, hrobová jáma slabě překrývala JV roh obj 5; původně uložen na zádech s rukama podél těla, vlivem sesedání zásypu se mírně otočil k S; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 20 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** spíše žena, adultus II-maturus I (30-50 let)

**H21, sekt. 5 (obr. 31)**

**popis hrobu:** porušuje H 31; pravděpodobně primárně hlavou k Z; hrob porušen, kostra přemístěna (jednotlivé části skeletu navršeny nad sebe, částečně v antropologické poloze – *sekundární pohřeb?*), hlava ležela v Z části malé hr. jámy (40 x 30 cm); max. zachycená hloubka 15 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 1 roku)

**H22, sekt. 5C (obr. 31)**

**popis hrobu:** hlavou k SV, v natažené poloze na zádech, s levou rukou podél těla a prvou v pánvi, pravá noha až o 20 cm prosedla do zásypu obj. V/5, mezi hlavou a levým ramenem: ocílka (1), křesací kaménky (2), železná přezka (3); dvě drobné železné tyčinky (4) a kančí zub (5) - *nezvěstný*, původně snad ve váčku, u stehenní kosti kost ovce nebo kozy; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 20 cm

**výbava:** 1) železná ocílka trojúhelníkového tvaru s mírně dovnitř zesílenou spodní bází a esovitě ukončeným ramenem, druhé rameno ulomeno; š. 9, 4 cm; v. 4 cm; tl. 0, 5 cm; 2) železná kruhová přezka s trnem, ø 2, 9 cm; d. trnu 3, 6 cm; 3) tři křesací kaménky z křemene, na jednom zbytky koroze; 4) dvě drobné železné tyčinky (obr. 42)

**antropologická charakteristika:** muž, maturus II (50-60 let)

**H23, sekt. 3B (obr. 31)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, špatně zachovaná kostra (lebeční kosti + dlouhé), zachovány zbytky dřevěného obložení hrobu, bez milodarů; max. zachycená hloubka hr. jámy 15 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** pozůstatky dítěte, infans II

#### **H24, sekt. 1A (obr. 31)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, zachovány zbytky dřevěného obložení, za hlavou buližník, velký buližník spočívající na chodidlech a holenních kostech byl pravděpodobně původně situován v západní stěně hrobu; rozměrná (230 x 80 cm), max. zachycená hloubka 38 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, matusus I (40-50 let)

#### **H25, sekt. 1A (obr. 31)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, kostra z neznámých důvodů kosti značně rozházeny (postfunerální zásah delší dobu po smrti?); mezi kostmi a pánví zbytky kostry novorozence, u nohou nádoba (1) v ní údajně uloženo vejce; hrob po všech stranách nepravidelně obložen asi deseti menšími buližníkovými kameny, zachyceny zbytky dřeva a mazanice; max. zachycená hloubka hr. jámy 55 cm

**výbava:** 1) nízký vejčitý hrnec s jednoduše vyhnutým, na horní plošce hráněným okrajem zdobený nepravidelnou hřebenovou vlnicí; na nepravidelné vnitřní i vnější straně těla výrazně patrné stopy po lepení; hnědý; hmota silně promíšena drobnými zrny slídy (třída 5); v. 17,5 cm; ø okraje 16 cm (obr. 8: 1).

**antropologická charakteristika:** A - spíše žena, adultus II (30-40 let); B - novorozenec, infans I

#### **H26, sekt. 1A (obr. 32)**

**popis hrobu:** hlavou k JZZ, uložen na levém boku, pravá ruka podél těla, levá pokrčena před trupem s dlaní na břicho, nohy mírně pokrčeny; před trupem a za nohama dohromady tři menší kameny; max. zachycená hloubka hr. jámy 24 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** spíše muž, matusus II (nad 50 let)

#### **H27, sekt. 3B (obr. 32)**

**popis hrobu:** porušuje roh H30; hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech, kostra porušena, poloha rukou nejistá, pravá holenní kost pokrčena v pravém úhlu k levému kolenu – může být výsledkem postdepozicičních procesů; v SZ rohu hr. jámy uložen v zásypu asi 20 cm nad kostrou dnem vzhůru celý hrnec (1); železný plochý pásek - *lokalizace neznáma* (2); u lebky korálky – nejméně 9 malých a 5 velkých (3-13), na lebeční kosti (*strana neuvedena*) otisk bronzového předmětu - několik fragmentů zachováno (14); „proplavováním vzorků z hrobů získány kosti, skořápky a korálky“; zachycená hloubka hr. jámy téměř 100 cm

**výbava:** 1) hrnec – nezvěstný, zachována pouze kresba: malý soudkovitý hrnec s jednoduchým, ven vyhnutým okrajem s náznakem vytažení dolní hrany, v podhrdlí hřebenová vlnice a dva vodorovné hřebenové pásy, v.: 8, 6 cm; ø okraje: 8, 5 cm; 2) dnes jeden větší a několik malých fragmentů plochého obdélného železného předmětu na jednom konci mírně ohnutého, podle fotografie před konzervací delší obdélný kovový pásek, funkční určení nejasné rekonstruované rozm. 1,4 x 5,8 cm, s.: 1,5 mm; koliér ze skleněných korálků: 3) značně poškozený melounovitý neurčitelné barvy; 4) značně poškozený kónický; 5) značně poškozený soudkovitý neurčitelné barvy; 6) tři stříbřité perleťové korálky s lomy na koncích pocházející snad z jednoho segmentovaného; 7, 8) dva miniaturní černé čočkovité; 9, 10) dva miniaturní čočkovité se zlatavým povrchem; 11) drobné fragmenty podélně členěného korálku (melounovitý, příp. olivovitý); 12, 13) neurčitelné fragmenty korálků; 14) několik drobných tenkých zaoblených fragmentů z bronzového plechu, makroskopicky bez výzdoby - rolnička, gombík? (obr. 42)

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 1,5 roku); **příměs:** drobné kosti ruky dosp. jedince

**H28, sekt. 3B (obr. 32)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, kostra položena na zádech, poloha rukou nejasná, nohy mírně pokrčeny; kostra špatně zachována, zachycená hloubka hr. jámy 30 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (6-8 měsíců)

**H29, sekt. 3B (obr. 32)**

**popis hrobu:** hrob porušen H 30; hlavou k V, v natažené poloze na zádech s rukama pravděpodobně podél těla, kostra zachována špatně, část levé ruky porušena H30, zachycená hloubka hr. jámy 5 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (6-12 měsíců)

**H30, sekt. 3B (obr. 32)**

**popis hrobu:** porušuje H 29 a je porušen H 27; hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, u kostry nalezena jedna miniaturní hrozníčkovitá náušnice - *lokalizace v rámci hrobu neznámá (1)*, není vyloučeno, že sem sekundárně vstoupila s H29; na kolenou zemřelý spočíval kámen (ø cca 15 cm), kromě něj žádné stopy po obložení; v zásypu hrobu kosti z H29 (přemístěná pánevní kost a obratle); max. zachycená hloubka hr. jámy 65 cm

**výbava:** miniaturní jednostranná náušnice s trojbokým hrozníčkem a jednoduše ukončeným obloukem; ø oblouku 0,6 cm; v. hrozníčku 0,3 cm (*obr. 8: 4; 42*)

**antropologická charakteristika:** žena, matusus I (40-50 let)

**H31, sekt. 5 (obr. 32)**

**popis hrobu:** v prostoru nohou překryt H21; hlavou k Z, na zádech s rukama podél těla, z neznámých důvodů zcela chybí pravá žebra; hrobová jáma pravidelná; do dolní části hrobu se zahluboval H21, končetiny však neporušil, zásyp: písek jemný žlutý s černými otisky výdřevy poměrně dobře zachovány, max. zachycená hloubka hr. jámy cca 40 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospělý, blíže neurčitelný jedinec, matusus (40-60 let);

**příměs:** zub a čl. prstu nedospělého jedince

**dokumentace:** *obr. 203*

**Hrob č. 32/84, sekt. 10A (obr. 32)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; v rozměrné hrobové jámě (70 x 140 cm; délka těla cca 90 cm), max. zachycená hloubka 30 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** pozůstatky malého dítěte, infans II (2-3 roky)

**Hrob č. 33/84, sekt. 9A (obr. 32)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech, hlava otočena nalevo; na lebce spočívá masivní plochá břidlicová deska, která ji rozdrtila, břidlice podobných rozměrů spočívá i na holenních kostech a chodidlech, které však zůstaly neporušeny; podle způsobu dekompozice kostry pohřeb původně v duté schránce, kameny zřejmě původně stály; max. zachycená hloubka hr. jámy 31 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, matusus II (50-60 let)

**Hrob č. 34/84, sekt. 9B (obr. 33)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, s rukama patrně podél těla, dobře zachována pouze dolní část kostry, horní část značně poškozena orbou, hrobová jáma zachována pouze ve V části; *antropologický rozbor identifikoval ještě kosti dítěte*; max. zachycená hloubka hr. jámy 12 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** A - dospělý, blíže neurčitelný jedinec, matusus (40-60 let); B - dítě, infans II

**Hrob č. 35/84, sekt. 9C (obr. 33)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, levá ruka složena v pánvi, pravá pod pánví levá polovina pánve otočena dovnitř, na pravém předloktí železný nůž (1); uprostřed V strany hrobu menší buližník; max. zachycená hloubka hr. jámy 16 cm

**výbava:** nůž nezvěstný

**antropologická charakteristika:** žena, matusus (40-60 let)

**Hrob č. 36/84, sekt. 9C (obr. 33)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, velmi špatně zachovaný, jen natažené nohy od kolen dolů, 2 lebeční kůstky, zlomek žebra, a zlomek loketní kosti, nedaleko lebky nalezeno železné kování (1); max. zachycená hloubka hr. jámy 5 cm

**výbava:** 1) ploché železné kování s oválným otvorem uprostřed, interpretace nejasná, rozměry: 5 cm x 1,7 cm, max. tl. 0,4 cm (obr. 42)

**antropologická charakteristika:** dítě, infans III (7-9 let); *příměs:* zl. lebky a žebra dosp. jedince

**Hrob č. 37/84, sekt. 9F-10A (obr. 33)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, kostra zachována ve fragmentech, patrně v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, nad kostrou zachována 10-15 cm široká a 180 cm dlouhá dřevěná deska, v obou kratších stranách hrobové jámy větší a menší kámen; max. zachycená hloubka hr. jámy 15 cm

**antropologická charakteristika:** žena, matusus I (40-50 let); *příměs:* zl. postkr. skeletu malého dítěte (inf I-II)

**Hrob č. 38/84, sekt. 9A (obr. 33)**

**popis hrobu:** těsně sousedí s výše uloženým H43 (*stratigrafický vztah nejistý*); hlavou k Z, kostra zachována fragmentárně, hrobová jáma jen částečně, za hlavou nevelký kámen, v hrobě stříbrný drátek – *v rámci hrobu nelokalizován* (1); max. zachycená hloubka hr. jámy 12 cm

**výbava:** 1) pravděpodobně stříbrný, do elipsy svinutý tenký drátek – náušnice?, ø 0,9 x 0,5, tl. 0,05 cm (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** dítě, infans II (1-2 roky)

**Hrob č. 39/84, kontr. blok 9A-9B (obr. 33)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, zřejmě v natažené poloze, kosti nohou pravděpodobně posunuty orbou, hrobová jáma téměř nezachována, max. zachycená hloubka 9 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (1,5-2 roky); *zásyp:* tenkostěnná mozkovna zl. lebky, pravého radia a femuru dosp. jedince

**Hrob č. 40/84, sekt. 9B (obr. 33)**



**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, kostra a hr. jáma dobře zachovány, v hrobě 2 fragmenty kovového drátku – *lokalizace v rámci hrobu neznámá (1)*; max. zachycená hloubka hr. jámy 20 cm

**výbava:** dva miniaturní, mírně zaoblené zlomky velmi tenkého drátku – kov neurčen, tl. 0,03 cm – zbytky náušnice? (*obr. 43*)

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 2 let)

**Hrob č. 41/84, sekt. 9C (*obr. 33*)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama (zachována jen pravá) podél těla, levý femur mírně přemístěn, max. zachycená hloubka hr. jámy 13 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, adultus II (25-40 let); **příměs:** zlomky kostí několika nedospělých a dospělých jedinců

**Hrob č. 42/84, sekt. 9 (*dokumentace není k dispozici*)**

**popis hrobu:** nelokalizováno; velmi špatně zachovalý hrob, jednotlivé kosti přeházeny orbou; hlavou pravděpodobně k Z, zřejmě v poloze na zádech; hrobová jáma nezachována

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospělý, blíže neurčitelný jedinec, maturus I (40-50 let)

**Hrob č. 43/84, kontr. blok 9-11 (*obr. 34*)**

**popis hrobu:** nad H38 (*stratigrafický vztah nejistý*), velmi špatně zachovaný jedinec; jen nohy v anatomické poloze, hlavou pravděpodobně k JZ; hrobová jáma nezachována

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospělý, blíže neurčitelný jedinec, adultus II-maturus I (30-50 let)

**Hrob č. 44/84, sekt. 11 (*obr. 34*)**

**popis hrobu:** pravděpodobně hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, za lebkou několik menších kamenů; kostra značně porušena; hrobová jáma zachována především ve V části, max. zachycená hloubka 10 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (1,5-2 roky); **příměs:** pravý humerus dítěte (inf II, okolo 1 roku); zl. pánve dosp. jedince

**Hrob č. 45/84, sekt. 11 (*obr. 34*)**

**popis hrobu:** hrobová jáma (cca 160 x 60 cm) bez kosterního nálezu orient. JZZ-SVV, v SV rohu hr. jámy dva menší kameny, na J straně porušuje sídlištní objekt č. 102 (kruhová jamka); max. zachycená hloubka hr. jámy 20 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:**

**Hrob č. 46/84, sekt. 11B (*obr. 34*)**

**popis hrobu:** u H51 (*stratigrafický vztah nejasný*), pravděpodobně na zádech, hlavou k JZ, silně narušen orbou – řada kostí v neanatomické poloze; obrys hrobové jámy zachován pouze na V a J straně, v hrobě nůž – *jeho polohu v hrobě autor výzkumu neuvádí (1)*; max. zachycená hloubka 10 cm

**výbava:** 1) fragment střední části čepele nože, max. zachovalá d. 5, 7 cm, š. 1,1 – 1, 5 cm. Podle metalografického hodnocení R. Pleinera (1993, 77, tab. 20) byla čepel tordována z ocelového

pásku a k ní byl šikmo přivařen ocelový břit (svárkový damask není výbrusu dokazatelný), který byl mírně zakalen nebo popuštěn. Výborný výrobek. (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** žena, matusus II (50-60 let)

**Hrob č. 47/84, sekt. 10A (obr. 34)**

**popis hrobu:** nad H50 a H52; hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, kostra zachována fragmentárně, kosti nohou od kolen dolů chyběly; max. zachycená hloubka cca 15 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 5 let); **příměs:** zl. lebky dítěte (inf II); zl. žebra a drobné kosti nohy dosp. jedince

**Hrob č. 48/84, sekt. 10A (obr. 34)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech, kostra ve fragmentárním stavu; především na V a S straně hrob obložen masivními plochými kusy břidlice; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 15 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 6 měsíců)

**Hrob č. 49/84, sekt. 10A (obr. 35)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech, *ruce zřejmě v klíně*; podél delších stran kostry zachovány zbytky dřevěného obložení (*přítomnost dřevěné desky pod kostrou není uvedena*); mezi ním a okrajem hrobové jámy svisle postaveny masivní ploché kameny (především břidlice ale také opuka, pískovec, a žula), které v hlavách a nohou překrývaly pohřeb i shora; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 25 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (9-11 let)

**Hrob č. 50/84, sekt. 10A (obr. 34)**

**popis hrobu:** pod H47, nad H 52; *je pravděpodobné, že tělo bylo uloženo do relativně hlubokého opuštěného sídlištního objektu (příp. atypicky velké hrobové jámy) kruhového půdorysu jehož J okraj byl identifikován v s. IIIB (obj. č. 6 – viz 5: F), vyznačení J hranice hrobové jámy v kresbě hrobu by v tom případě byla chybné*; hlavou k JZ, tělo v na bříše, obličejem k J, levá ruka zcela pokrčena v lokti, *pravá zřejmě omylem odebrána při výzkumu*, nohy překříženy přes sebe; lebka H52 cca 10 cm napravo pod pánví H50; tělo uloženo v hloubce cca 60 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, adultus I (20-35 let); **příměs:** zlomky kostí dítěte (inf II)

**Hrob č. 51/84, sekt. 11B (obr. 35)**

**popis hrobu:** pod H 46; hlavou k Z, z kostry zachovány pouze nohy v natažené poloze; hrobová jáma patrná jen u nohou, max. zachycená hloubka 10 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** spíše žena, matusus II (50-60 let)

**Hrob č. 52/84, sekt. 10A (obr. 34)**

**popis hrobu:** pod H47 a H50, *je možné, že hrob byl zahlouben do opuštěného sídlištního objektu srov. H52*); hlavou k JZ, kostra značně porušena; u levého spánku bronzová náušnice (1); v oblasti nohou železný nůž (2); na JV straně obdélné jámy pískovcový kámen; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 70 cm

**výbava:** 1) bronzová náušnice se spirálovitým ukončením,  $\emptyset$  kruhu 2,3 x 2 cm, v. spirály 1,1 cm, tl. drátu 0,1 cm (obr. 43); 2) fragment zahnuté čepele železného nože, zachovaná d. 10, 2 cm;

max. š. 2 cm; tl. neznámá; podle metalografického hodnocení (Pleiner 1993, 77, tab. 13) na železnou čepel šikmo navařeno velice tenké ocelové ostří; výborný výrobek; předmět nezvěstný (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (1,5-2 roky)

**příměs:** drobné kosti ruky a nohy dosp. jedince

**Hrob č. 53/84, sekt. 1E (obr. 35)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, kostra ve značně fragmentárním stavu, na prsou 4 skleněné korálky (1-4); max. zachycená hloubka hr. jámy cca 10 cm

**výbava:** 1-3) tři stlačené kulovité, světle hnědé (popraskané, barva patrně není původní); 4) dva poškozené fragmenty vyššího korálku – kulovitého?, barva stejná jako u předchozích (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (18-24 měsíců)

**Hrob č. 54/84, sekt. 10A (obr. 35)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, chodidla u sebe, v kolenou mírně rozkročen, u pravého chodidla na úrovni kostry zvířecí roh, jehož uložení lze poloze pokládat za záměrné (1); rozměrná hr. jáma (cca 215 x 100 cm; d. těla cca 165 cm; max. zachycená hloubka cca 40 cm

**výbava:** roh krávy či tura, dnes nezvěstný

**antropologická charakteristika:** pravděpodobně žena, maturus II (50-60 let)

**Hrob č. 55/85, sekt. 10 (obr. 35)**

**popis hrobu:** hlavou k SZ, kostra položena na levém boku, vměstnána do relativně malé jámy, nohy v kolenou pokrčeny, pravá ruka ohnuta v lokti s dlaní před obličejem, levá ruka za zády; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 25 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, maturus I (40-50 let)

**Hrob č. 56/85, sekt. 10 (obr. 35)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v poloze na zádech, ruce pravděpodobně podél těla, nohy nataženy, lebka otočena k J; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 15 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 2 let)

**Hrob č. 57/85, kontr. blok sekt. 4 a 9 (dokumentace není k dispozici)**

**popis hrobu:** hromádka kostí v neanatomické poloze, bez hrobové jámy

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 2,5 let); **příměs:** několik zl. kostí dosp. jedince

**Hrob č. 58/85, kontr. blok sekt. 4 a 9 (dokumentace není k dispozici)**

**popis hrobu:** nad H59 v neanatomické poloze u nohou silně poškozeno, *antropologická expertíza identifikovala kosti dvou jedinců*

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** A - větší dítě, infans III (okolo 7 let); B - dospělý, neurčitelný jedinec, adultus – maturus (*může příslušet k H59*).

**Hrob č. 59/85, kontr. blok s. 4 a 9 (obr. 35)**

**popis hrobu:** pod H58, hlavou k Z, v poloze na zádech, ruce podél těla; u nohou lebka a část skeletu novorozence (59B); na levé straně mezi žebry železná tyčinka (1); mezi žebry a pravým

loktem skleněný korálek (2); pod lebkou stříbrná esovitá záušnice (3) a pravděpodobně fragmenty další (4); pod levou stranou lebky čtyři fragmenty bronzového kroužku (5) u nohou skořápky vajec (6); relativně rozměrná hrobová jáma ve V části porušila starší kruhový sídlištní objekt.; max. zachycená hloubka hr. jámy 20 cm

**výbava:** 1) korodovaná železná tyčinka, rozměry (před konzervací): d. 4,5 cm; max. tl. 0,4 cm; 2) čtyřdílný segmentovaný korálek pokrytý stříbřitou perleťovou fólií; 3) stříbrná esovitá záušnice s částečně odlomeným esovitým ukončením,  $\varnothing$  1,2 x 1,7 cm (v součtu  $\varnothing$  15 cm), tl. 0,1 cm; 4) dva drobné zlomky zřejmě další záušnice, tl. 0,1 cm; 5) dva větší a dva menší fragmenty vzájemně nespojitelného deformovaného zřejmě bronzového kroužku, max. tl. před konzervací 0,03 cm; 6) skořápky vajec (*obr. 43*)

**antropologická charakteristika:** A - žena, maturus I (40-50 let); B - novorozenec, (okolo 5. měsíce)

**Hrob č. 60/85, kontr. blok sekt. 4 a 9 (*obr. 36*)**

**popis hrobu:** hlavou pravděpodobně k Z, v natažené poloze na zádech, hr. jáma zachována jen do výše kolen, nohy zachovány, zbytek jen torzovitě - část páteře zachyceno v anatomické poloze, zbytek byl zřejmě přemístěn orbou, max. zachycená hloubka hr. jámy 10 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospělý, neurčitelný jedinec, adultus II-maturus I (30-50 let);

**příměs:** řezák většího dítěte (inf III, okolo 9 let)

**Hrob č. 61/85, sekt. 13C (*obr. 36*)**

**popis hrobu:** hlavou k SV, pravděpodobně v natažené poloze na zádech; kostra silně porušena orbou, zachovala se porušená pánev a částečně páteř a žebra, torza kostí ruky a lopatka; hr. jáma se nezachovala

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, maturus I (40-50 let)

**Hrob č. 62/85, sekt. 13C (*obr. 36*)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, kostra zachována torzovitě, nohy silně rozkročeny v kolenou, chodidla však u sebe; hr. jáma zachována jen velmi torzovitě, max. zachycená hloubka cca 5 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (0-5 měsíců)

**Hrob č. 63/85, sekt. 13C (*obr. 36*)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v poloze na zádech, s rukama pravděpodobně podél těla; kostra zachována špatně, kromě části levé ruky končetiny zcela chybí; kolem kostry podle deníku nalezeny tři železné předměty (1-3); a na hrudi údajně půl rolničky (4); max. zachycená hloubka hr. jámy cca 15 cm

**výbava:** 1-4) předměty nezvěstné

**antropologická charakteristika:** dospělý, neurčitelný jedinec, maturus (40-60 let)

**Hrob č. 64/85, sekt. 13C (*obr. 36*)**

**popis hrobu:** položen těsně nad H66 (*nelze vyloučit dvojhrob*); hlavou k JJZ, v natažené poloze na zádech, ruce podél těla, nohy natažené, dolní končetiny od kolen dolů zřejmě odebrány orbou (uložen excentricky do hr. jámy H66, takže z ní spodní část nohou vyčnívala); hr. jáma vykopána do písku nebo rozpadlého pískovce, obložena ze Z strany kameny ( *které pravděpodobně náležely k H66*)

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, adultus I (okolo 20 let); **příměs:** zl. žeber, drobné kosti ruky i nohy, obě česky, zl. dlouhých končetinových kostí dosp. jedince

**Hrob č. 65/85, sekt. 13C (obr. 36)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech v rukama volně podél těla, levá noha mírně pokrčená; v hrobové jámě ne příliš pečlivě vykopané v polorozpadlé pískovcové skále; pod hrudníkem fragment bronzového kroužku (1); kolem hlavy náhrdelník sestávající minimálně z devíti skleněných korálek (2-10) a z provrtané grandle (11); max. zachycená hloubka hr. jámy 40 cm

**výbava:** 1) bronzový kroužek,  $\varnothing$  1,2 cm; max. tl. 0,2 cm; skleněné korálky: 2) olivovitý čtyřdílný se stříbrným perleťovým povrchem, mírně poškozený s patrnou bronzovou trubičkou v jádru; 3) kulovitý skleněný s poškozeným hnědočerným povrchem; 4) segmentovaný dvoudílný se stříbrným perleťovým povrchem; 5,6) kónický s velmi poškozeným hnědým povrchem; 7) polovina mírně kónického se značně poškozeným hnědým povrchem; 8) polovina kroužkovitého s poškozeným povrchem; 9-10) fragmenty značně poškozených korálek neurčitelného tvaru; 11) grandle (horní špičák jelena) s průvrtem (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** spíše muž, matusus II (nad 50 let), podle charakteru výbavy však spíše žena

**Hrob č. 66/85, sekt. 13C (obr. 36)**

**popis hrobu:** pod H 64, hlavou k JJZ, v malé hrobové jámě, hlavou opřen o stěnu hr. jámy v téměř sedící poloze, mírně překlopen na levý bok, nohy pokrčeny v kolenou, ruce v klíně; pečlivě vykopaná ale vůči tělu krátká hr. jáma za hlavou několik kamenů (získané zřejmě při kopání hr. jámy); max. zachycená hloubka hr. jámy 45 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (okolo 13 let)

**Hrob č. 67/85, sekt. 13C (obr. 36)**

**popis hrobu:** hlavou k JV, ve skrčené poloze na levém boku, pravá noha skrčena až k trupu, levá v kyčli méně, levá ruka mezi kolena, pravá před trupem; v okrouhlé mělké hrobové jámě, *od Z je údajně obložen kameny (na fotografii ani kresbě nejsou patrné);* zelené zbarvení oxidy mědi na vnitřní straně horní čelisti, na obou ramenech mandibuly, na atlasu a dvou krčních obratlích (1); max. zachycená hloubka hr. jámy 20 cm

**výbava:** 1) předměty archeologicky neidentifikovány, zbarvení může svědčit pro bronzové záušnice či náušnice

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (10-11 let)

**Hrob č. 68/85, sekt. 13D (obr. 36)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, na zádech s rukama podél těla; lebka značně porušena orbou, kosti nohou úplně odebrány, zbytek kostry relativně dobře zachován; v místech pasu železná přezka (1); hr. jáma nezachována

**výbava:** 1) železná přezka se čtvercovým rámečkem a trnem, 2,5 x 2,3 cm, d. trnu 2,1 cm (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** dospělý, blíže neurčitelný jedinec, matusus I-II (40-55 let)

**Hrob č. 69/85, sekt. 13C (obr. 37)**

**popis hrobu:** hlavou k JJZ, v natažené poloze na zádech, ruce podél těla; hr. jáma vyhloubena v rozpadlé pískovcové skále, max. zachycená hloubka 20 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospělý, blíže neurčitelný jedinec spíše žena; znaky na lebce jsou spíše mužské, pánevní znaky a charakteristiky postkranialního skeletu ukazují spíše na ženu; matusus II (nad 50 let)

**Hrob č. 70/85, sekt. 14 (obr. 37)**

**popis hrobu:** pravděpodobně hlavou k Z, velmi špatně zach. kostra, kde jen několik kostí v anatomické poloze, ostatní na hromádce těsně pod ornici; max. zachycená hloubka hr. jámy 4 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (0-6 m.)

**Hrob č. 71/85, sekt. 15, (obr. 37)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, uložen na pravém boku, nohy silně skrčeny, kostra značně porušena, z horní části těla pouze levá ruka a žebra, lebka chybí, levá ruka podél těla, loket ohnut v pravém úhlu; hrobová jáma nerozeznatelná, vykopána do ornice a částečně do rozpadlé pískovcové skály

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, matusus II (nad 50 let)

**Hrob č. 72/85, sekt. 15 (obr. 37)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, ruce pravděpodobně podél těla, kostra velmi špatně zachována, lebka zcela chybí, hrobová jáma zahloubena cca 10 cm do pískovcové skály

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospělý, blíže neurčitelný jedinec, matusus I-II (40-60 let)

**Hrob č. 73/85, sekt. 15 (obr. 37)**

**popis hrobu:** hlavou k J, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, holenní kosti a chodidla napřímená, těsně u sebe, kostra dobře zachována; hr. jáma zahloubena cca 25 cm do pískovcové skály a suti; mezi žebry na levé straně (*na plánu původně neoznačeno*) železná tyčinka (1)

**výbava:** 1) železná tyčinka rozlomená na 2 kusy: d. dohromady 4,8 cm; tl. 0,02 cm (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** dospívající žena, juvenis (okolo 20 let)

**Hrob č. 74/85, sekt. 16 (obr. 37)**

**popis hrobu:** hlavou k V, na zádech, levá noha v koleni pokrčená, hr. jáma se nezachovala žebra a obratle přeházeny; údajně zahlouben do sídlištních objektů

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (0-6 m.)

**Hrob č. 75/85, sekt. 13C (obr. 37)**

**popis hrobu:** v rohu překryt H76; hlavou k V, kostra na zádech, mírně převrácena na levý bok, nohy jsou na levém boku mírně pokrčeny v kolenou, lebka na levé skrání, levá ruka ohnuta v lokti dlaní v klíně, pravá skrčena na hrudi s prsty u krku, v JV rohu hr. jámy, na pravé skrání dvě pravděpodobně bronzové náušnice (1-2); hr. jáma vysekána 20 cm do skály

**výbava:** 1) jednoduchá bronzová náušnice  $\varnothing$  1,7 cm; tl. 0,1 cm; 2) podobná  $\varnothing$  1,3 cm; tl. 0,1 cm (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (10-12 let)

**Hrob č. 76/85, sekt. 13C (obr. 37)**

**popis hrobu:** rohem porušuje H75, hlavou k JJZ, v natažené poloze na zádech, ruce podél těla, pravá paže v klíně; na J od hlavy nalezena lidská čelist (*při antropologickém zpracování neidentifikována*); hrobová jáma pečlivě vyhloubena max. 27 cm do částečně rozpadlé pískovcové skály, dobře zachovány zbytky dřevěného prkna (*zřejmě pod kostrou*).

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospívající muž, juvenis (17-19 let)

**Hrob č. 77/85, sekt. 13C (obr. 37)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech, pravá ruka podél těla, levá složena v klíně; hrobová jáma zahloubena do pískovcové skály, výplň černá, tmavší než u jiných hrobů; max. zachycená hloubka hr. jámy 35 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospělý, blíže neurčitelný jedinec spíše žena, matusus I-II (40-60 let)

**Hrob č. 78/85, sekt. 13C (obr. 38)**

**popis hrobu:** křížem položen přes H81, hlavou k ZJ, v natažené poloze na zádech, ruce podél těla, na hrudníku železná tyčinka (1), u pravého chodidla hrnec (2), na levé straně u foramen magnum zelené zbarvení oxidy mědi – snad původně náušnice nebo záušnice, za hlavou zuby (*neidentifikovány*); hr. jáma dobře zachovaná, několik menších kamenů za hlavou; max. zachycená hloubka hr. jámy 20 cm

**výbava:** 1) železná tyčinka: d. 3,1 cm, max. tl. 0,3 cm; 2) nízký vejčitý hrnec s mírně odsazeným nízkým hrdlem se svisle seříznutým, mírně na vnější i vnitřní straně prožlabeným okrajem a dovnitř vypouklým dnem, na největší výdutí zdoben dvěma jednoduchými, místy nepravidelnými vlnicemi; od největší výdutí vzhůru na vnitřní straně patrné stopy obtáčení; krupičkovitý šedohnědý povrch (třída 2), v něm uloženy zvířecí kosti, v. 15,5 cm,  $\varnothing$  okraje 18 cm (*obr. 43; 8: 2*)

**antropologická charakteristika:** spíše žena, adultus I (20-30 let)

**Hrob č. 79/85, sekt. 16 (obr. 37)**

**popis hrobu:** hlavou k V, zřejmě v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, kostra velmi špatně zachována, nohy zcela chybí; kolem lebky 5 esovitých záušnic (1-5) a čtyři zlomky železných předmětů (6-8), přímo na hrudi střepy; hr. jáma byla zahloubena do pískovcové kamenité výplně sídlištního objektu - téměř zničena orbou, pod kostrou zbytky dřeva; max. zachycená hloubka hr. jámy 2 cm

**výbava:** bronzové esovité záušnice: 1)  $\varnothing$  1,5 x 1,2 mm; tl. drátu 0,2 cm; 2)  $\varnothing$  1,5 x 1,5 cm, tl. 0,2 cm; 3)  $\varnothing$  1,5 x 1,2 mm, tl. 0,2 mm; 4)  $\varnothing$  1,4 x 1,2 mm; 5) s ulomeným es. ukončením  $\varnothing$  1,1 x 1 cm, tl. 0,15 cm; 6) dva nespojitě zlomky železné roztepané tyčinky ukončené na jedné straně očkem a na druhé straně ohnuté (ulomeno); 7,8) dva drobné fragmenty železných tyčinek neurčité funkce (*obr. 43*)

**antropologická charakteristika:** spíše žena (podle lebky), adultus I (20-30 let)

**Hrob č. 80/85, sekt. 16 (obr. 37)**

**popis hrobu:** silně rozoraná kostra v neanatomické poloze, pravděpodobně hlavou k Z, jedinec byl pohřben do zásypu sídlištního objektu obj. 13

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 4 let)

**Hrob č. 81/85, sekt. 13 (obr. 38)**

**popis hrobu:** pod H78 (kostra zcela neporušena), hlavou k JV, na levém boku v malé hr. jámě, nohy skrčeny, pravá ruka skrčena v lokti s dlaní pod trupem, levá natažená pod tělem; kostra dobře zachována; hrobová jáma zahloubená do skalnatého podloží max. 40 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** muž, adultus II-maturus I (35-50 let)

**Hrob č. 82/85, sekt. 13E** (*dokumentace není k dispozici*)

**popis hrobu:** hlavou k Z, skelet velmi špatně zachovalý, pouze na několika místech v anatomické poloze; hrobová jáma nezachycena

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (0-6 m.)

**Hrob č. 83/85, sekt. 16** (*obr. 38*)

**popis hrobu:** hlavou k SV, v natažené poloze na zádech, pravá ruka podél těla, levá v klíně; nad pravým kolenem v popelovité výplni izolovaná atáška vědra, která zřejmě pochází ze starších sídlištních objektů (1); max. zachycená hloubka hr. jámy 20 cm, v západní stěně hr. jámy několik kamenů (snad součástí podloží)

**výbava:** 1) železná atáška vědra v tvaru vlaštovčího ocasu (*obr. 22: 31*)

**antropologická charakteristika:** spíše muž, adultus I (20-30 let)

**Hrob č. 84/85, sekt. 16** (*obr. 38*)

**popis hrobu:** hlavou k SV, trup na zádech, nohy na levou stranu, silně pokrčeny k tělu, pravá ruka k klíně, z levé ruky pouze humerus; v částečně zachovalé malé hrobové jámě; max. zachycená hloubka hr. jámy 20 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dítě, infans II (okolo 5 let)

**Hrob č. 85/85, sekt. 16** (*obr. 38*)

**popis hrobu:** hlavou k Z, pravděpodobně v natažené poloze na zádech, většina kostí v neanatomické poloze; na J straně značně porušené mělké hrobové jáma zbytky kamenného obložení (?)

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (4-5 let)

**Hrob č. 86/86, sekt. 17** (*obr. 38*)

**popis hrobu:** hlavou k V, v natažené poloze na zádech; kostra velmi silně narušena; hrobová jáma téměř nezachována (zachycená hloubka max. 10 cm)

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** spíše žena, maturus II (50-60 let)

**Hrob č. 87/86, sekt. 17** (*obr. 39*)

**popis hrobu:** narušil H93, hlavou k JJZ, v natažené poloze na zádech, ruce podél těla, kostra dobře zachována, místy porušena orbou; u pravého chodidla hrnec (1), pod levým ramenem železný plochý předmět (2); hr. jáma zahloubená do písčito-kamenitého podloží, max. zachycená hloubka 16 cm

**výbava:** 1) zachována jen fotografie: nevelký vejčitý hrnec zdobený na plecích dvěma liniemi hřebenové vlnice, jednoduchý okraj s mírně vytaženou dolní hranou; 2) několik rozpadlých nekonzervovaných zbytků plochého železného předmětu, pravděpodobně nože (*obr. 43*)

**antropologická charakteristika:** spíše žena, maturus II (nad 50 let)



**Hrob č. 88/86, sekt 17 (obr. 39)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, kostra uložena do malé hrobové jámy, horní část těla spočívá na hrudi s rukama skrčenýma před trupem, pánev na pravém boku, lebka na pravém spánku, nohy ostře skrčeny v kolenou v pravém úhlu k trupu; hr. jáma zahloubena max. 40 cm do kamenitého podloží

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, matusus II (nad 50 let)

**Hrob č. 89/86, sekt. 17 (obr. 39)**

**popis hrobu:** hlavou k JJZ, v natažené poloze a zádech, ruce podél těla; max. zachycená hloubka hr. jámy 22 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** spíše žena, matusus I (40-50 let)

**Hrob č. 90/86, sekt. 17 (obr. 39)**

**popis hrobu:** hlavou k J, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; max. zachycená hloubka hr. jámy 37 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (0-1 m.)

**Hrob č. 91/86, sekt. 17 (obr. 39)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 18 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, adultus II–matusus I (30-50 let)

**Hrob č. 92/87, sekt. 18 (obr. 39)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech, ruce podél těla, nohy mírně pokrčeny doleva; max. zachycená hloubka hr. jámy cca 41 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, matusus I (40-50 let)

**Hrob č. 93/87, sekt. 19 (obr. 39)**

**popis hrobu:** narušen H87; hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, kostra porušena orbou; max. zachycená hloubka hr. jámy 4 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospívající jedinec (spíše žena), juvenis (16-17 let)

**Hrob č. 94/87, sekt. 19 (obr. 39)**

**popis hrobu:** pravděpodobně hlavou k Z, zachovány pouze fragmenty pánve a část kostí dolních končetin, kostra zřejmě původně na pravém boku se skrčenýma nohama; v okolí pasu rozlámaná ocílka (1); max. zachycená hloubka hr. jámy 12 cm

**výbava:** 1) rozlámaná železná ocílka s mírně prohnutou bází a rameny zakončenými očkem: max. d. 9,7 cm; tl. 0,3 cm (obr. 43)

**antropologická charakteristika:** neurčitelný jedinec, matusus (40-60 let)

**Hrob č. 95/87, sekt. 19 (obr. 39)**

**popis hrobu:** hlavou k Z v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, trup mírně vytočen doleva; hr. jáma zahloubena do kamenito-písčitého podloží, max. zachycená hloubka 10 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** spíše žena, matusus (40-60 let)

**Hrob č. 96/87, sekt. 19 (obr. 39)**

**popis hrobu:** z kostry zachována jen pravá noha, pravděpodobně hlavou k JZ v natažené poloze na zádech; hr. jáma nezachována

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** neurčitelný jedinec, matusus (40-60 let)

**Hrob č. 97/87, sekt. 19 (obr. 40)**

**popis hrobu:** *in situ* zachována pouze část levé ruky, pravděpodobně hlavou k JZ; hr. jáma zachována jen z malé části

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** neurčitelný jedinec, matusus (40-60 let)

**Hrob č. 98/87, sekt. 19 (obr. 40)**

**popis hrobu:** hlavou k JJZ, trup na levém boku, nohy mírně pokrčeny v kolenou, levá ruka natažena těsně před tělem, pravá zřejmě spočívala natažená na těle, za hlavou tři menší kameny, pravděpodobně z obložení hrobu (břidlice a buližník); max. zachycená hloubka hr. jámy 18 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** muž, matusus I (40-50 let), postižený srůstem obratlů a kyčelního kloubu

**Hrob č. 99/87, sekt. 19 (obr. 40)**

**popis hrobu:** hlavou k JJZ, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; max. zachycená hloubka hr. jámy 11 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospívající jedinec, juvenis (okolo 17 let)

**Hrob č. 100/87, sekt. (obr. 40)**

**popis hrobu:** hlavou k SV, trup spočívá na břiše, pravá ruka mírně pokrčená za zády, levá ruka pokrčená s dlaní na břiše, nohy skrčeny na levém boku; nohy a lebka poničeny orbou; max. zachycená hloubka hr. jámy 15 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** neurčitelný jedinec, matusus (40-60 let)

**Hrob č. 101/87, sekt. 19 (obr. 40)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; max. zachycená hloubka hr. jámy 33 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** žena, adultus II (30-40 let)

**Hrob č. 102/88, sekt. 21 (obr. 40)**

**popis hrobu:** hlavou k JJZ, v natažené poloze na zádech, ruce složeny v klíně, pod levým loktem železná dýka (1), dvě železné tyčinky, (2) a bronzová přezka (3) s jazykovitým trnem (?) (4) a zlomky bronz. šupin (5), úštěp křemene (6); několik úlomků železných předmětů neznámé funkce (7-9); max. zachycená hloubka hr. jámy 15 cm

**výbava:** 1) železný nůž s částečně ulomeným řapem: celková d. 14,4 cm, d. čepele 11,8 cm, tl. čepele 0,3 cm; š. čepele 2,1 cm; 2) 2 železné tyčinky čtvercového průřezu: d. 3,6 cm a 3,1 cm max. tl. 0,3 cm; 3) bronzová přezka s obdélníkovým rámečkem: 2 x 2,5 cm, max. tl. 0,2 cm; 4) širší, mírně zahnutý jazykovitým bronzovým předmět (pravděpodobně trn přezky): d. 2,6 cm,

max. tl. 0,3 cm; 5) rozlámané šupinami br. plechu – na jedné z nich je patrný drobný kruhový punc; 6) úštěp křemene – křesací kamének (?); 7-9) tři fragmenty železných předmětů neznámé funkce (obr. 44)

**antropologická charakteristika:** muž, matusus II (nad 50 let)

**Hrob č. 103/88, sekt. 21 (obr. 40)**

**popis hrobu:** hlavou k V, kostra značně porušena orbou uložení některých kostí naznačují polohu na pravém boku s pokrčenýma nohama (*není však jisté*); v *neznámé poloze*: 3 skleněné korálky (1-3); max. zachycená hloubka hr. jámy 5 cm

**výbava:** 1,2) dva čtyřdílné olivovité korálky průsvitné, světle zelené; 3) třídílný olivovitý korálek stejné barvy (obr. 44)

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 1 roku)

**Hrob č. 104/88, sekt. 21 (obr. 40)**

**popis hrobu:** zničil H105 a H107, hlavou k Z, na levém boku s ostře pokrčenýma nohama přitaženými k trupu, ruce patrně podél trupu, hlava vyvrácena spočívá na týlním otvoru, mandibula přemístěna pod lebkou

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans II-III (6-7 let)

**Hrob č. 105/88, sekt. 21 (obr. 40)**

**popis hrobu:** hrob zcela porušen H104, zřejmě porušil H 107, kosti rozházeny okolo pohřbu 104. dolní čelist na jedné straně zelená; max. zachycená hloubka hr. jámy 44 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec nebo plod v prenatálním vývojovém stadiu, infans I (9.-10.lun.m.)

**Hrob č. 106/88, sekt. 21 (obr. 40)**

**popis hrobu:** hlavou k J, kromě části lebky zachováno jen několik kostí v neanatomické poloze, mezi lidskými kostmi a zřejmě i pod jsou zvířecí kosti, max. zachycená hloubka hr. jámy 5 cm; *podle autora výzkumu* „částečně porušen velkou zásobní jamou plnou střepů, zvířecích kostí a kamenů“ - *vzhledem ke gracilitě kostry a nepatrnému zahloubení ale mohl být stejně dobře porušen orbou*

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** plod, infans I (9,-10.lun.m.)

**Hrob č. 107/88, sekt. 21 (obr. 40)**

**popis hrobu:** zničen H104 a zřejmě i H105, pouze rozházené kosti v neanatomické poloze; max. zachycená hloubka hr. jámy 44 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** plod v prenatálním vývojovém stadiu, infans I (9,-10.lun.m.)

**Hrob č. 108/88, sekt. 21 (obr. 40)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, kostra z větší části porušena, na původním místě jen lebka, jedna noha a několik žeber, za hlavou dva kameny (zřejmě z obložení), max. zachycená hloubka hr. jámy 19 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** novorozenec, infans I (9,-10.lun.m.)

**Hrob č. 109/88, sekt. 23 (obr. 41)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; na dně zbytky dřeva; v rohu hr. jámy opukový kámen; max. zachycená hloubka hr. jámy 10 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (8-9 let)

**Hrob č. 110/88, sekt. 22 (obr. 41)**

**popis hrobu:** podle autora výzkumu porušen H111, spíše jej ale narušuje; hlavou k Z, trup otočen na břicho, lebka na pravém spánku, pravá ruka pokrčena s dlaní před tváří (*pravá snad také*), pánev na pravém boku, nohy silně pokrčeny v kolenou; max. zachycená hloubka hr. jámy 15 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (11-14 let)

**Hrob č. 111/88, sekt. 22 (obr. 41)**

**popis hrobu:** podle autora výzkumu porušuje H110 spíše je jím ale narušen; hlavou k V, v natažené poloze na zádech, levá ruka podél těla, pravá v klíně, nohy nataženy; hr. jáma částečně narušila mělčí H110; max. zachycená hloubka hr. jámy 25 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** dospívající jedinec (spíše žena), juvenis (okolo 15 let)

**Hrob č. 112/88, sekt. 23 (obr. 41)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, na zádech s rukama podél těla, nohy nataženy (levé předloktí a levá noha od kolen dolů nezachovány); výrazné obložení hrobu menšími i velkými pískovci ze všech stran, u pánve nůž (1); max. zachycená hloubka hr. jámy 20 cm

**výbava:** 1) železný nůž rozlomený na dva kusy s ulomeným nezvěstným řapem a pravděpodobně zbytky dřevěné pochvy na korodovaném povrchu: celková d. 13 cm, d. čepele 12,1 cm; š. 1,2 cm; tl. cca 0,4 cm (obr. 44)

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 4 let)

**Hrob č. 113/88, sekt. 23 (obr. 41)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; pod levou rukou železný nůž (1); hluboká hrobová jáma dobře zachována, okolo horní poloviny těla výrazné kamenné obložení stěn z pískovce, břidlice a vápence, u dolní poloviny zachyceno dřevěné obložení, hr. jáma vyhloubena do rozpadlé pískovcové skály, max. zachycená hloubka 40 cm

**výbava:** 1) železný nůž s řapem se zbytky dřevěné pochvy na korodovaném povrchu: celková d. 14,5 cm; d. čepele 10 cm; tl. před konzervací 0,4 cm (obr. 44)

**antropologická charakteristika:** větší dítě, infans III (12-13 let)

**Hrob č. 114/88, sekt. 25 (obr. 41)**

**popis hrobu:** hlavou k JZ, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, dolní část těla značně porušena orbou (z pravé nohy pouze stehenní kost, z levé jen hlavice stehenní kosti) – dno hrobové jámy nerovné - u nohou výrazně mělčí, pravá strana kostry prosedla do staršího sídlištního objektu; u nohou poškozený hrnec (1); max. zachycená hloubka hr. jámy 10 cm

**výbava:** 1) značně poškozený, avšak rekonstruovatelný soudkovitý hrnec s narušeným povrchem zdobený hřebenovým pásem na hrdle a hřebenovou vlnicí a pásem na výduti; okraj svisle seříznutý s vytaženou horní hranou; keramická hmota obsahuje příměs drobného písku, bez slídy (třída 3); v. 15 cm, ø okraje 11 cm (obr. 44)

**antropologická charakteristika:** žena, matusus I (40-50 let)

**Hrob č. 115/88, sekt. 23 (obr. 41)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, kostra sevřena v dobře zachované úzké dřevěné schránce rakvi - dobře zachovaná prkenná rakev bez identifikovaného víka a dna, za hlavou patrné křížení prken, rozměrná a hluboká hr. jáma (240 x 100 x 60 cm) značně přesahuje rozměry rakve; (*teprve při antropologickém zpracování zachyceno*) několik fragmentů velmi drobné lebky a postkranialního skeletu (*v rámci hrobu nelokalizováno*)

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** A - žena, adultus II (30-40 let); B - plod, prenatalní stadium (inf I., 9.-10.lun.m.)

**Hrob č. 116/88, sekt. 25 (obr. 41)**

**popis hrobu:** hlavou k SZ, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; hr. jáma vykopána do břidlicovo-jílovitého podloží, max. zachycená hloubka 42 cm

**výbava:** ne

**antropologická charakteristika:** větší dítě, zubní věk inf III (okolo 8 let), kostní věk inf III (okolo 12 let)

**Hrob č. 117/88, sekt. 26 (obr. 41)**

**popis hrobu:** hlavou k Z, v natažené poloze na zádech s rukama podél těla; u lebky jedna bronzová esovitá záušnice (1) a fragment druhé (2); max. zachycená hloubka hr. jámy cca 15 cm

**výbava:** 1) bronzová esovitá záušnice  $\varnothing$  1,8 x 1,4 cm (v součtu  $\varnothing$  1,6 cm); 2) drobný neidentifikovatelný fragment bronzového předmětu – zřejmě druhá záušnice (*obr. 44*).

**antropologická charakteristika:** malé dítě, infans II (okolo 5 let)

## **Prameny**

*Burchard* – Burchardi Wormanensis episcopi decretum libri viginty, Patrologie Cursus Completus. Series secunda (Latina). Accurante J. P. Migne. T. CXXXII. Lunetia Parisiorum 1853, col. 537-1058.

*CDB* – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I (ed. G. Friedrich, Pragae-1904-1907.

*CDS* – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I. (ed. R. Marsina). Bratislaviae.

*Crescende fide*, ed. Králík, O. 1968: Nejstarší legendy přemyslovských Čech, 30-36, Praha.

*Fuit in provincia Boemorum*, ed. Králík, O. 1968: Nejstarší legendy přemyslovských Čech, 215-216, Praha.

*Gumpold, biskup mantovský, život Václava, knížete českého*, ed. Králík O. 1968: Nejstarší legendy přemyslovských Čech, 37-53.

*Helmold* – Helmolda kněze buzovského Slovanská kronika. Přeložil Karel Vrátný. Praha 1947.

*Kristián*, Ludvíkovský J. 1978: Kristiánova legenda. Praha.

*Kosmas* – Kosmova kronika česká (překlad K.Hrdina a M. Bláhová). Praha 1972.

- Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag (ed. B. Bretholz). Berlin.

*MGH SS* – Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi 500 usque ad annum 1500, Scriptorum.

*Proložní legenda o sv. Ludmile*, ed. Králík, O. 1968: Nejstarší legendy přemyslovských Čech, 217, Praha.

- I. stls. václavská legenda o sv. Václavu*, ed. Králík, O. 1968: Nejstarší legendy přemyslovských Čech, 54-57, Praha.
- Thietmar*, Chronicon, ed. Jedlicki, M. Z. 1953: Kronika Thiemara. Poznaň.
- Tomek, V.-V.* 1875: Registra dacimarum papalium čili registra desátků papežských z diecézí pražské. Praha 1875.
- Závodsky, L.* 1904: A Szent István, Szent László és Kálman korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai (fügellék: a törvények szövege). Budapest.

## Literatura

- Ahrens, C.* 2001: Die frühe Holzkirchen Europas. Stuttgart.
- Aradi, C.* 2005: Some Aspects of Parish Organization in medieval Hungary, In Sabine Felgenhauer-Schmiedt et al. (hrsg.), Die Kirche im mittelalterlichen Siedlungsraum, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 21, 147-169.
- Ariès, P.* 2000: Dějiny smrti I. Praha.
- Bach, H. – Dušek, S.* 1971: Slaven in Thüringen. Weimar.
- Balandier, G.* 2000: Politická antropologie. Praha.
- Bartošková, A.* 1992: Archeologický výzkum budečského předhradí v poloze Na kašně. První etapa hodnocení, Archeologické rozhledy 44, 431-452, 498-502.
- Bartošková, A.* 1995: Die Knochen- und Geweihindustrie aus der Vorburg des frühmittelalterlichen Budeč – Lage „Na kašně“, Památky archeologické 86, 21-62.
- Bartošková, A.* 1997a: Rekapitulace archeologického výzkumu Budče, Archeologické rozhledy 49, 41-55.
- Bartošková, A.* 1997b: Keramický soubor z počátků raně středověkého osídlení budečského předhradí, Památky archeologické 88, 111-114.
- Bartošková, A.* 1998: Vyhodnocení keramiky ze stratigraficky nejstarších poloh na Vyšehradě, Památky archeologické 89, 365-387.
- Bartošková, A.* 1999: Zánikový horizont budečské akropole (ke chronologii raně středověké keramiky), Archeologické rozhledy 51, 726-739.
- Bartošková, A.* 2003a: Revizní analýza archeologické situace u rotundy sv. Petra a Pavla, Památky archeologické 94, 183-218.
- Bartošková, A.* 2003b: Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi, In: Boháčová, I. (ed.): Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku (Mediaevalia archaeologica 5), 227-266, Praha.
- Bartošková, A.* 2004: K vývoji vnitřního opevnění na Budči, Archeologické rozhledy 56, 763-797.
- Bartošková, A. – Štefan, I.* 2006: Raně středověké hradiště Budeč – pramenná základna a bilance poznatků (K problematice funkcí centrální lokality), Archeologické rozhledy 58, 724-757.
- Baxa, P. – Polanský, L. – Bisták, P.* 2006: Hrobový nález denárů Oldřicha I. (1012-1033, 1034) v Kostolňanoch pod Tribečom (Slovensko), Numismatický sborník 21, 304-309.
- Benková, I. – Lutovský, M.* 1997: Středověké hroby ve Zdicích, okr. Beroun, Archeologie ve středních Čechách 1, 989-393.
- Beranová, M.* 1980: Zemědělství starých Slovanů. Praha.
- Beranová, M. – Váňa, Z. – Krumphanzlová, Z.* 1984: Čechy v době slovanské. Archeologie o Vzniku a počátcích českého státu. Teze. Praha.
- Bialeková, D.* 1961: Prvý nález z Host'ovic, Študijné zvästi AÚ SAV 6, 288-290.
- Bialeková, D.* 1977: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung), Slovenská archeológia 25, 103-160.
- Bialeková a kol.* 1989: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. stolročia 1. zväzok. Bratislava a Západoslovenský kraj. Nitra.

- Bialeková a kol. 1992: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia 2. zväzok. Stredoslovenský kraj. Nitra.*
- Biddle, M. – Kjølbye-Biddle, B. 1992: Repton and Vikings, Antiquity 66, 36-51.*
- Biermann, F. – Heidenreich, A. 1993: Ein slawisches Gräberfeld auf dem Barbaraberg bei Speinshart, In: Das archäologische Jahr in Bayern 1992, 145-147.*
- Binding, G. 1996: Deutsche Königspfalzen von Karl dem Grossen bis Friedrich II. (765-1240). Darmstadt.*
- Blajerová, M. 1987: Slovanské kostrové nálezy z výzkumu v Budči-Na Týnici, Antropologický posudek, Archiv nálezových zpráv ArÚ AV ČR, č.j. 4013/87.*
- Blajerová, M. 1991: Kostrové pozůstatky z raně středověkého pohřebiště v Praze-Motole. In: Kovářík, J.: s lovanské kostrové pohřebiště v Praze 5-Motole. Praha.*
- Blajerová, M. 1992: Slovanské kostrové nálezy z Budče-Na Týnici z pohledu antropologie, Archeologické rozhledy 44, 577-592.*
- Blajerová, M. 1999: Kostrová pohřebiště z Radomyšle (o. Strakonice) z období od středověku novověk, In: Nechvátal, B.: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště. Praha*
- Blajerová, M. 2006: Kostrové pozůstatky z pohřebiště u Jízdárny Pražského hradu. In: Tomková, K. (ed.): Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích Díl I.2. Castrum Pragense 7, 177-234. Praha.*
- Boháčová, I. 2001: Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. In: Mediaevalia archaeologica 3. Pražský hrad a Malá strana, Praha, 179-301.*
- Boháčová, I. – Čiháková, J. 1994: Gegenwärtiger Stand des Entwicklungsschemas der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus den ältesten Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf dem linken Moldau-Ufer. In: Tomková a kol.: Zum gegenwärtigen Stand des Studiums der frühmittelalterlichen Keramik im Mittelböhmen. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I., Brno, 127-131.*
- Böhme, H.-W. 1996: Adel und Kirche bei den Alamannen der Merowingerzeit, Germania 74, 477-509.*
- Borgolte, M. 1985: Stiftergrab und Eigenkirche. Ein Begriffspaar der Mittelalterarchäologie in historischer Kritik, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 13, 27-38.*
- Borkovský, I. 1939-1946: Hrob bojovníka z doby knížecí na Pražském hradě, Památky archeologické 9-16, 122-131.*
- Borkovský, I. 1947: Staročeské pohřebiště poblíže pražského hradu, Historica Slovana 5, 145-152.*
- Borkovský, I. 1951: Pohřebiště u Královské jízdárny na Pražském hradě, Archeologické rozhledy 3, 104-104, 117-120, 275-284.*
- Borkovský, I. 1953: Kostel Panny Marie na Pražském hradě, Památky archeologické 129-200.*
- Borkovský, I. 1956: Esovité záušnice, jejich původ a význam, Referáty Liblice. 148-158.*
- Borkovský, I. 1965: Levý Hradec – Nejstarší sídlo Přemyslovců. Praha.*
- Bourdieu, P. 1998: Teorie jednání. Praha.*
- Bowie, F. 2000: The Anthropology of Religion. Oxford.*
- Brather, S. 2000: Etnische Identitäten als Konstrukte der frühgeschichtlichen Archäologie, Germania 78, 140-177.*
- Brather, S. 2004: Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtliche Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen. Berlin – New York.*
- Brather, S. 2004: Schläfenringe, In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 27. Berlin – New York, 132-139.*
- Brather, S. 2006: „Totenhochzeit“? Zur Interpretation alterabhängiger Grabausstattungen bei den westlichen Slawen, in: Dworaczyk, M. et all. (ed.): Świat Słowian wczesnego średniowiecza. Szczecin – Wrocław, 505-513.*

- Brych, V. 1989: Nesvětice, zaniklá středověká ves na Mostecku. Současný stav a perspektivy výzkumu, Archaeologia historica 14, 311-318.*
- Březinová, H. – Turek, J. 1999: Šňůrové a raně středověké pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu – archeologický výzkum v Lumbeho zahradě, Archeologické rozhledy 51, 653-687.*
- Břízová, E. – Bartošková, A. 1994: Early medieval hillfort of Budeč – reconstruction of environment on the basis of pollen analysis, Antropozoikum 21, 75-86.*
- Bubeník 1988: Slovanské osídlení středního Poohří. Praha.*
- Bubeník, J. – Meduna, P. 1994: Zur frühmittelalterlichen Keramik in Nord-West-Böhmen. In: : Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I., Brno, 183-192.*
- Bubeník, J. – Pleinerová, I. – Profantová, N. 1998: Od počátků hradišť k počátkům přemyslovského státu, Památky archeologické 99, 104-145.*
- Bubeník, J. 1988: Slovanské osídlení středního Poohří. Praha.*
- Bubeník, J. 1988: Slovanské osídlení středního Poohří. Praha.*
- Bubeník, J. 1998: Ein Beitrag zur Erkenntnis des Ključover Horizontes, Památky archeologické 89, 230-266.*
- Budinský-Krička, V. 1944: Prvé staroslovenské radové pohrebištia v Turci a v Liptove. Turčiansky sv. Marin.*
- Buchvaldek, M. 1999: Slovanské pohřebiště v Sulejovicích, okr. Litoměřice. Studia mediaevalia Pragensia 4, 81-116.*
- Capelle, T. 1998: Die Sachsen des frühen Mittelalters. Hannover 1998.*
- Carver, M. H. O. 1989: Kingship and Material Culture in Early Anglo-Saxon East Englia. In: S. Basset ed., The Origins of Anglo-Saxon Kingdoms, Leicester, 141-158.*
- Čaplovič, D. 1965: Včasnostredoveké pohrebisko a sídlisko v Hurbanove, Slovenská archeológia 13, 237-247.*
- Čech, P. 2004: Žatec v raném středověku (6.- počátek 13. století). In: Holodňák, P. – Ebenová (ed.): Žatec, 54-114, Praha.*
- Čechura, M. 2005: Archeologický výzkum kostelů v západních Čechách, Archaeologia historica 30, 359-376.*
- Černá, E. – Tomková, K. – Hulínský, V. Cílová, Z. 2005: Raně středověké skleněné korálky z Pražského hradu a jeho předpolí – typologická a chemická klasifikace nálezů. In: Tomková, K. (ed.): Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích Díl I.1. Castrum Pragense 7, 333-349, Praha.*
- Čtverák, V. – Ulrychová, E. 2003: Prachovské skály na úsvitě... Prostor Prachovských skal – místo vyhledávané od pravěku po novověk, Archeologie ve středních Čechách 7, 475-507.*
- Daim, F. 1996: Archäologie und Ethnizität. Awaren, Karantanen, Mährer im 8. Jahrhundert, Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 7, 479-497.*
- Dannenheimer, H. 1987: Auf den Spuren der Beiuwaren. Archäologie des frühen Mittelalters in Altrbayern. Ausgrabungen – Funde – Berunce. Pfaffenhofen.*
- David, N. – Kamer, C. 2001: Ethnoarchaeology in Action. Cambridge.*
- Dobiáš, J. 1918: Zaniklé osady na Pelhřimovsku (Příspěvek k historické topografii české), Národopisný věstník československý 13, 62-72.*
- Dobiáš, J. 1927: Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí, I. Doba předhusitská. Pelhřimov. 1927.*
- Dohnal, V. – Ondruš, V. 1964: Pohřebiště z mladší doby hradištní v Místříně u Kyjova. Archeologické rozhledy 16, 191-208.*
- Dollhopf, K.-D. 2002: Die werschundenen Kinder. Bemerkungen zum Kinderdefizit bei Betattungen auf frühmittelalterlichen Gräberfeldern, Archäologisches Korrespondenzblatt 32, 151-159.*



- Donat, P. 1980:* Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7.-12. Jahrhundert. Berlin.
- Donat, P. 1995:* Handwerk, Burg, und frühstädtische Zentren bei nordslawischen Stämmen. In: Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa (Hrsg. von H. Brachmann), Berlin, 92-107.
- Dostál, B. 1968:* Spätburgwallzeitliche und neuzetliche Grabstätte in Znojmo-Hradiště, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university E 13, 177-67.
- Dostál, B. 1957:* Slovanský mohylník u Žlutavy (Příspěvek k problematice slovanských mohylníků na Moravě), Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity E 2, 37-74.
- Dostál, B. 1966:* Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- Dostál, B. 1975:* Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec IV. Brno.
- Dostál, B. 1982:* Drobná pohřebiště a rozptýlené hroby z Břeclavi-Pohanska, Sborník prací Filozofické fakulty Masarykovy univerzity E 27, 135-203.
- Dostál, B. 1985:* Břeclav-Pohansko III. Časně slovanské osídlení. Brno.
- Dostál, B. 1987:* Stavební kultura 6.-9. století na území ČSSR, Archeologia historica, 9-30.
- Draganová, J. 1982:* Raně středověké osídlení v areálu konvikt na Starém městě pražském (předběžné výsledky výzkumu). Archaeologia historica 7, 419-422.
- Dragoun, Z. – Tryml, M. 1977:* Předběžné výsledky výzkumu u kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8), In: Středověká archeologie a studium počátků měst. (ed. M. Richter), 220-224, Praha 1977.
- Dragoun, Z. 1997:* Zur Frage der frühmittelalterlichen Kirchen auf dem Gebiet der Prager Altstadt, In: Život v archeologii středověku (ed. Jana Kubková, Jan. Klápště, Martin Ježek, Petr Meduna), Praha, s. 149-159.
- Drozdová, E. 2005:* Břeclav-Pohansko. Slovanští obyvatelé hradiska Pohansko u Břeclavi (demografická a antropometrická studie. Brno.
- Drozdová, E. – Parma, D. – Unger, J. 2005:* Hromadný hrob obětí slovancko-maďarského střetu v 9.-10. století u Brankovic, Archeologické rozhledy 57, 167-179.
- Dušeková, S. 1978:* Středověký kostol a cintorín v Modranoch, Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977, 75-76.
- Dzieduszycy, B. & W. 2004:* Early Medieval Kruszwica. In: Urbańczyk, P. ed.: Polish State at the Turn of the First and Second Millenia. Warsaw, 223-240.
- Effros, B. 1997:* *De partibus Saxoniae* and the Regulation of Mortuary Custome. A Carolingian Campaign of Christianization or Suppresion of Saxon Identity?, Revue belge de philologie et d'histoire 75, 268-287.
- Eisner, J. 1966:* Rukověť slovanské archeologie. Počátky Slovanů a jejich kultury. Praha.
- Erkens, F.-R. 1994:* Das Niederkirchenwesen im Bistum Passau (11.-13. Jahrhundert), Mitteilungen des Instituts nfür österreichische Geschichtsforschung 102, 53-97.
- Fehring, G. 1979:* Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht, In: Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs- Wirtschafts- und Kirchengeschichte (Vorträge und Vorschungen 22), 547-591, Sigmerien.
- Feine, H.-E. 1950:* Ursprung, Wesen und Bedeutung des Eigenkirchentums, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschun 58, 194-208.
- Fiala, Z. 1967:* Die Organization der Kirche in Přemyslidenstaat des 10.-13. Jahrhundert, In: Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit (hrsg. von F..Graus und H. Ludat), 133-143, Wiesbaden.
- Fischer, A. 1921:* Zwyczaję pogrzebowe ludu polskiego. Lwów.
- Flodr, M. 1954:* „Neznámá“ autentika Jindřicha Zdíka, Časopis Společnosti přátel starožitností 62.
- Frolík, J. – Sígľ, J. 1995:* Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny. Hradec Králové.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997:* Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl.

- Fuhrmann, R. 1995: Kirche und Dorf. Religiöse Bedürfnisse und kirchliche Stiefung auf dem Lande vor der Reformation. Stuttgart – Jena – New York.*
- Gabriel, I. 1986: „Imitatio imperii“ am slawischen Fürstenhof zu Starigard/Oldenburg (Holstein). Zur Bedeutung karolingischer Königspfalzen für den Aufstieg einer „civitas magna Slavorum“, Archeologisches Korrespondenzblatt 16, 357-367.*
- Gabriel, I. 1988: Zu Innenbebauung von Starigard/Oldenburg, Bericht der Römisch-germanischen Kommission 69, 55-86.*
- Gabriel, I. 2000: Starigard-Oldenburg. In: Wieczorek, A. – Hinz, H.-M.(Hrsg.): Europas Mitte um 1000. Stuttgart, 658-661.*
- Geake, H. 1992: Burial Practice in Seventh- and Eight-Century England. In: Carver, M. H. O. (ed.): The Age of Sutton Hoo. The Seventh Century in North-Western Europe, 83-94, Suffolk.*
- Geary, J. P. 1980: Zur Problematik der Interpretation archäologischer Quellen für die Geistes- und Religionsgeschichte, Archeologia Austriaca 64, 111-118.*
- Geary, P.-J. 1994: Living with the Dead in the Middle Ages. Ithaca – London.*
- Geertz, C. 2000: Interpretace kultury. Praha.*
- Geisler, M. 1992: Statistické zhodnocení mladohradištního pohřebiště z Holubic, Pravěk – nová řada 2, 359-368.*
- Gerics, J. 2000: Herrschaftszentren und Herrschaftsorganisation, In: A. Wieczorek, H.-M. Hinz (Hrsg.): Europas Mitte um 1000, 570-573, Stuttgart.*
- Giesler, J. 1980: Zur Archäologie des Ostalpenraumes vom 8. bis 11. Jahrhundert, Archäologisches Korrespondenzblatt 10, 85-98.*
- Giesler, J. 1981: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur, Praehistorisches Zeitschrift 56, 3-167.*
- Goetz, H.-W. 1995: Frauen im frühen Mittelalter. Weimar – Köln – Wien.*
- Górecki, J. 1996: Nekropola tzw. II kościoła na Ostrowie Lednickim, Studia Lednickie 4, Poznań –Lednica, 137-156.*
- Górecki, J. 2002: Ostrów Lednicki na tle wczesnośredniowiecznej sieci osadniczej rywny Jeziora Lednickiego, Studia Lednickie 7, Poznań –Lednica, 29-41.*
- Gräslund, A.-S. 2001: Ideologi och Mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från archeologisk horisont. Uppsala.*
- Graus, F. 1965: Raně středověké družiny a jejich význam při vzniku států ve střední Evropě, Československý časopis historický 13, 1-18.*
- Grefen-Peters, S. 1996: Zur Anthropologie der Awaren. In: Daim, F. et al. (eds.): Reitervölker aus dem Osten Hunnen + Awaren. Eisenstadt, 424-428.*
- Gurevič, A. 1996: Nebe peklo svět. Cesty k lidové kultuře středověku. Jinočany.*
- Haak, A. 2001: Society and Change. The Case of Northetrn Viljandimaa (South Estonia) during Europeanisation, Offa 58, 229-235.*
- Haberstroh, J. 2000: Slawische Siedlung in Nordostbayern, In: A. Wieczorek, H.-M. Hinz (Hrsg.): Europas Mitte um 1000, 713-717, Stuttgart.*
- Habovštiak, A. 1963: Zaniklá stredoveká dedina Bratka pri Leviciach, Slevenská archeológia 11, 407-458.*
- Habovštiak, A. 1968: Archeologický výskum v Kostol'anoch pod Tribečom, In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 2, 43-77.*
- Habovštiak, A. 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.*
- Haczewska, B. 1977: Monety odkryte na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku w Krakowie na Zakrzówku, Materiały archeologiczne 17, 205-206.*
- Hadley, D. M. 2001: Death in Medieval England. London.*
- Hägermann, D. 2002: Karel Veliký vládce Západu. Praha.*

- Haider, S. 1994:* Zum Niederkirchenwesen in der Frühzeit des Bistums Passau (8.-11. Jahrhundert), In: Das Christentum im Bairischen Raum. Von den Anfängen bis ins 11. Jahrhundert (Hrsg. von E. Boschof und H. Wolff), 325-388. Köln – Weimar – Böhlau.
- Hanáková, H. 1969:* Eine anthropologische Analyse der slavisches Skelette aus dem Burgwall von Libice nad Cidlinou, *Anthropologie* 7, 3-30.
- Hanáková, H. 1971:* Die slawische Begräbnisstätte aus Bílina, *Anthropologie* 9, 111-128.
- Hanáková, H. – Staňa, Č. – Stloukal, M. 1986:* Velkomoravské pohřebiště v Rajhradě. Praha.
- Hanáková, H. – Stloukal, M. – Dobisíková, M. 1999:* Kosterný materiál z pohřebiště střední a mladší doby hradištní v Mušově, In: Jelínková, D.: Slovanské pohřebiště z 9.-12. století v Mušově. Katalog, 237-262. Brno.
- Hannig, R. 2003:* S-Schleifenringe in frühmittelalterlichen Gräberfeldern Nordbayerns, In: Aspekte der Archeologie des Mittelalters und Neuzeit. Festschrift für Walter Sage. Hrsg. von J. Ericsson und H. Losert. Bonn, 174-185.
- Hansmann, L. – Kriss Rettenbeck, L. 1966:* Amulett und Talisman. Erscheinungsform und Geschichte. München.
- Hanuliak, M. – Nešporová, T. 2001:* Rekonstrukcia stredovekého osídlenia v Skalke nad Váhom, *Archologia historica* 26, 325-342.
- Hanuliak, M. 1991:* Zhodnotenie archeologického materiálu z nekropol 11.-16. storočia zo Somotoru, *Historica Carpatica* 22, 77—112.
- Hanuliak, M. 1997:* K problematike skeletov ľudských jedincov zo sídliskových objektov, *Slovenská archeológia* 45-1, 83-151.
- Hanuliak, M. 2004:* Velkomoravské pohrebiská. Povovavanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- Härke, H. 1989:* Die Anglo-Amerikanische Diskussion zur Gräberanalyse, *Archeologisches Korrespondenzblatt* 19, 185-194.
- Härke, H. 1997:* Final Comments: Ritual, Symbolism and Social Interference. In: *Burial & Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, (ed..C. K. Jensen. K. H. Nielsen), Aarhus, 191-195.
- Hásková, J. – Nechvátal, B. 1992:* Mladohradištní pohřebiště ve Vrbně u Mělníka a hrob s depotem denárů, *Archeologické rozhledy* 45, 72-92.
- Hásková, J. – Nechvátal, B. 1992:* Mladohradištní pohřebiště ve Vrbně u Mělníka a hrob s depotem denárů, *Archeologické rozhledy* 45, 72-92.
- Hastings, A. 1996:* *The Church in Africa, 1450-1950.* Oxford.
- Häßler, H.- J. 1990:* Das sächsische Gräberfeld bei Liebenau, Kreis Nienburg/Weser, Teil 4. Studien zur Sachsenforschung 3. Veröffentlichungen der urgeschichtlichen Sammlungen des Landesmuseums zu Hannover 31. Hildesheim.
- Häßler, H.- J. 1994:* Neue Ausgrabungen in Issendorf, Lkr. Stade, Niedersachsen. Ein Beitrag zur Erforschung der Kulturgeschichte des sächsischen Stammes auf dem Kontinent. Studien zur Sachsenforschung 9. Hannover.
- Heather, P. J. 1997:* Frankish Imperialism and Slavic Society. In: *Urbańczyk, P. (ed.): Origins of Central Europe*, Warsaw 171-190
- Heidenreich, A. 1997:* Ein slawischer Friedhof mit Kirche auf dem Barbaraberg, In: *Das archäologische Jahr in Bayern 1996*, 152-155).
- Hejna, A. 1978:* Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče. Archeologický výzkum, *Umění* 29, 399-404.
- Hensel, W. – Kurnatowska, Z. 1987:* Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej VI. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Hermann, J. – Donat, P. (Hrsg.) 1979:* *Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte*, 2/3 Lieferzug. Berlin, 281-297.
- Herskovits, M. J. 1997:* Akulturace: proces kulturního přenosu. In: *Cahiers du CEFRES n° 12*, Praha, 27-48.

- Hodges, R. 1982: Dark Age Economics. London.*
- Hošek, J. 2003: Metalografie želez raného středověku z přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi. K technologii zpracování železných nástrojů. In: Boháčová, I. (ed.): Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku (Mediaevalia archaeologica 5), 277-292, Praha.*
- Hrdlička, L. 1972: Předběžné výsledky výzkumu v Praze 1 Na Klárově. Archeologické rozhledy 24, 644-663, 693-696.*
- Hrdlička, L. 1993: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky, Archeologické rozhledy 45, 93-112.*
- Hrnčířová, M. – Jarošová, I. 2007: Raně středověké obyvatelstvo Dolních Věstonic: komparační palodemografická studie, Archeologické rozhledy 59, 29-52.*
- Hrubý, F. 1916: Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu, Český časopis historický 22, 1916, 17-53, 257-287, 385-421.*
- Hrubý, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“. Praha.*
- Hrubý, V. 1960: Raněstředověké poklady šperků na Moravě, Časopis Moravského musea 45, 83-106.*
- Charouz Z. 1987: Znovu k tzv. zakládací listině kláštera dolnokounického, In: Mikulovské sympozium 1986, Praha, 181-184,*
- Choc, P. 1967: S mečem i štítem. České raně feudální vojenství. Praha.*
- Chochol, J. 1973: Antropologie staroslovanské skupiny z Lahovic u Prahy, Památky archeologické 64, 393-462.*
- Chochol, J. – Blajerová, M. – Palečková, H. 1960: Kostrové pozůstatky slovanského obyvatelstva na Staré Kouřimi. První část – knížecí pohřebiště „U Libuše“, Památky archeologické 51, 294-331.*
- Chochol, J. – Palečková, H. 1961: Antropologický příspěvek k poznání slovanských populací v Čechách, Památky archeologické 52, 631-651.*
- Chorvátová, H. 2004: K relativnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe Na valách, Acta historica Neosolensia 7, Banská Bystrica, 199-236.*
- Christlein, R. 1971: Das Reihengräberfeld und die Kirche von Staubing bei Weltenburg, Archeologisches Korrespondenzblatt, 51-55.*
- Christlein, R. 1981a: Kirchheim bei München, Oberbayern: Das Dorf des frühen Mittelalters, In: Das archäologische Jahr in Bayern 1980, Stuttgart, 162-163.*
- Christlein, R. 1981b: Bajuwarischer Ohrringschmuck aus Gräbern in Kirchheim bei München, Oberbayern, In: Das archäologische Jahr in Bayern 1980, Stuttgart, 164-165.*
- Chropovský, B. 1955: Výskum staromaďarského pohrebišťa v Košútoch, Slovenská Archeológia 3, 264-275.*
- Chybová, H. 1986: Záchranný výzkum mladohradištního pohřebiště ve Borovicích. In: Studie 86. Muzeum Kroměřížska, 3-24.*
- Indycka, E. 2000: Z badań nad cmentarzyskami gieckiego kompleksu osadniczego, Studia Lednickie 6, 69-88.*
- Indycka, E. 2004: Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Gieczu, stan 4, woj. wielkopolskie – wstępne wyniki badań, Studia Lednickie 8, 25-48.*
- Innes, M. 2000: State and Society in the Early Middle Ages. The Middle Rhine Valley 400-1000. Cambridge.*
- Isenberg, G. 1978: Die Christianisierung der kontinentalen Sachsen. In: Sachsen und Angelsachsen. Hamburg, 105-110.*
- Jágerová, M. 2001: Slovenský pohreb, In: Obyčejové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku (ed. J. Bótk). Bratislava.*
- James, E. 1998: Frankové. Praha.*
- Jan, L. 2006: Václav II. a struktura panovnické moci. Brno.*

- Jelínková, D. - Kavánová, B. 2002:* Soupis Slovanských nalezišť, In: Oblast vodního díla Nové mlýny od pravěku do středověku (ed. Stanislav Stuchlík). Brno 2002.
- Jelínková, D. 1999:* Slovanské pohřebiště z 9. – 12. století v Mušově. Katalog. Brno.
- Jelínková, D. 2005:* Příspěvek k poznání ženského oděvu ve střední a mladší době hradištní, *Archeologické rozhledy* 57, 549-560.
- Ježek, M. 1998:* Mladohradištní hrob z návsi Lužce nad Vltavou, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 1998, 381-383.
- Kahl, H.-D. 1964:* Heidenisches Wendentum und christliche Stammesfürsten, *Archiv für Kulturgeschichte* 44, 73-119.
- Kahl, H.-D. 1970:* Randbemerkungen zur Christianisierung der Sachsen. In: Lammers, W. (Hrsg.): *Die Eingliederung der Sachsen in das Frankenreich*. Darmstadt, 389-409.
- Kalaga, J. 2006:* Ciałopalny obrządek pogrzebowy w międzyrzeczu Livca, Bugu i Krzny we wczesnym średniowieczu. Warszawa.
- Kalousek, F. 1971:* Břeclav – Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Brno.
- Kandert, J. 1992:* Rané české státy (konec 9. stol. až 1. polovina 11. stol.), *Český lid* 79 – suplement, 443-469.
- Kaplan, S. 1995:* The Africanization of Missionary Christianity: History and Typology. In: Kaplan, S. (ed.): *Indigenous Responses to Western Christianity*. New York, 9-28.
- Kara, M. 1993:* Siły zhrozme Mieszka I. Z badań nad składem etnicznym, organizacją i dyslokacją drużyny pierwszych Piastów, *Kronika Wielkopolski* NR 3 (62), 1992, Poznań, 33-67.
- Kara, M. 2004:* Archeologia o początkach państwa Piastów (wybrane zagadnienia). In: Fałkowski, M. (red.): *Kolory i struktury średniowiecza*. Warszawa, 253-317.
- Kara, M. – Kurnatowska, Z. 2000:* Christliche Bestattungen. In: Wiczorek, A. – Hinz, H.-M. (Hrsg.): *Europas Mitte um 1000*. Stuttgart, 527-530.
- Karmazín, L. – Březina, J. – Jelínková D. 1999:* Metalografie a lokální elektronová mikroanalýza stříbrných záušnic z mladohradištního pohřebiště v Mušově-Areálu, in: Jelínková, D. (ed.): *Slovanské pohřebiště 9.-12. století v Mušově*. Katalog. Brno, 183-206.
- Kaźmierczyk, J. 1978:* Podkowy na Śląsku w X-XIV wieku. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Kempke, T. 1991:* Starigard/Oldenburg. Hauptburg der Slawen in Wagrien III. Die Waffen des 8.-11. Jahrhunderts. *Offa-Bücher* 73. Neumünster.
- Kieffer-Olsen, J. 1997:* Christianity and Christian Burial. The religious background, and the transition from paganism to Christianity, from the Perspektive of a Churchyards Archaeologist. In: C. K. Jensen. K. H. Nielsen (eds.): *Burial & Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, Aarhus, 185-191.
- Klanica, Z. 1972:* Předvelkomoravské pohřebiště v Dolních Dunajovicích. Příspěvek k otázce vzájemných vztahů Slovanů a Avarů. *Studie AÚ ČSAV I/1*. Praha.
- Klanica, Z. 1985:* Mikulčice-Klášteřisko, *Památky archeologické* 76, 474-539.
- Klanica, Z. 2006:* Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. Brno.
- Klápště, J. 1994:* Paměť krajiny středověkého Mostecka, Most.
- Klápště, J. 1999a:* Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách, *Archeologické rozhledy* 51, 774-808.
- Klápště, J. 1999b:* Románská čelenka z Českých Budějovic a hledání jejího výkladu. *Studia mediaevalia Pragensia* 4, 133-137.
- Klápště, J. 2005:* Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Kleemann, J. 1999:* Zur Aufkommen der Körperbestattung in Niedersachsen, *Studien zur Sachsenforschung* 12, 253-262.
- Kleemann, J. 2002:* Sachsen und Friesen im 8. und 9. Jahrhundert. Eine archäologisch-historische Analyse der Grabfunde. Oldenburg.

- Klíma, B. 1987: Řadové pohřebiště z 12.-13. století v Mikulčicích (okr. Hodonín), Přehled výzkumů 1985, 47-48.*
- Knor, A. 1965: Budeč-Na Týnici, katastr. č. 405 a 406. Nálezová zpráva, Archiv nálezových zpráv ArÚ AV ČR, čj. 136/65.*
- Köbler, G. 1995: Deutsches etymologisches Wörterbuch. München.*
- Kóčka – Krenz, H. 1993: Bizuteria północno-zachodnio-słowianska we wczesnym średniowieczu. Poznań.*
- Kóčka-Krenz, H. – Pawlak, P. – Sikorski, A. 1995: Grób kobiety z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego w Poznaniu-Śródce (przyczynek do interpretacji funkcjonalnej kaptorg), Folia Praehistorica Posnanensia 7, 281-294.*
- Koch, U. 1973: Grabräuber als Zeugen frühes Christentums, Achäologische Nachrichten aus Baden-Württemberg 22-41.*
- Koch, U. 1996: Die Menschen und der Tod, In: Die Franken – Wegbereiter Europas. Ausstellung Katalog Mannheim, 423-484. Mainz.*
- Kolníková, E. 1967: Obolus mrtvych vo včasnostredovekých hrobech na Slovensku, Slovenská archeológia 15, 189-254.*
- Koperski, A. – Parczewski, M. 1978: Das altungarische Reitergrab von Przemyśl (Südpolen), Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 30, 213-230.*
- Kosiński, D. 1991: Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy Piaski-Rochi, Studia Lednickie 2, 87-99.*
- Kouřil, P. 1994: Slovanské osídlení českého Slezska. Brno – Český Těšín.*
- Kouřil, P. 2003: Staří Maďaři a Morava z pohledu archeologie. In: Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka (ed. Klápště, J., Plešková, E., Žemlička, J.), 110-146. Praha.*
- Kovářík, J. 1991: Slovanské kostrové pohřebiště v Praze 5-Motole. Praha.*
- Kovářík, J. 1991: Slovanské kostrové pohřebiště v Praze 5-Motole. Praha.*
- Kožiač, R. 2006: Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji: Príbeh svätcomisionárov, svätá vojna alebo kulturný šok? In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I. Chronos. Bratislava, 121-147.*
- Kožiač, R. 2007: Conversio gentum a christianizácia vo včasnom stredoveku. In: Zmätlo, P. (ed.): Ružomerský historický zborník I., 83-100.*
- Krakovská, L. 1964: Výskum v Bešeňove roku 1950, Slovenská archeológia 6, 418-447.*
- Kraskovská, L. 1962: Pohrebisko v Bernolákove. Slovenská archeológia 10, 425-476.*
- Krohn, N. 2002: Von der Eigenkirche zur Pfarrgemeinschaft: Kirchenbauten und Kirchengräber der frühmittelalterlichen Alamannia als archäologische Zeugnisse für nobilitäre Lebensweise und christliche Institutionalisation, In: Centre – Region – Periphery. Medieval Europe Basel 2002 (ed. G. Helmig). Basel.*
- Krumphanzlová, Z. 1961: K otázce vampyrismu na slovanských pohřebištích, Památky archeologické 52, 544-549.*
- Krumphanzlová, Z. 1964: Zvláštnosti ritu na slovanských pohřebištích v Čechách. In: Vznik a počátky Slovanů 5, 177-215. Praha.*
- Krumphanzlová, Z. 1965: Skleněné perly doby hradištní v Čechách, Památky archeologické 56, 161-188.*
- Krumphanzlová, Z. 1966: Der Ritus der Slawischen Skelettfriedhöfe der mittleren und jüngeren Burgwallzeit in Böhmen, Památky archeologické 57, 277-327.*
- Krumphanzlová, Z. 1967: Časně středověké nálezy jehlic v českých zemích, Památky archeologické 58, 580-591.*
- Krumphanzlová, Z. 1971: Počátky křesťanství v Čechách ve světle archeologických pramenů, Památky archeologické 57, 406-456.*

- Krumphanzlová, Z. 1974:* Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. – 11. věku v Čechách, *Památky archeologické* 65, 34-110.
- Krumphanzlová, Z. 1974a:* Die Regensburger Mission und der Sieg der lateinischen Kirche in Böhmen im Licht archäologischen Quellen. In: Zagiba B. (Hrsg.): *Millenium Dioeceseos Pragensis 973-1973. Tausend Jahre Bistum*, 21-41, Wien – Köln – Graz.
- Krupica, O. 1978:* Středověké Krásno I., *Západné Slovensko* 5, 169-333.
- Krupica, O. 1981:* Středověké Krásno II., *Západné Slovensko* 8, 90-218.
- Krutina, I. 1992:* Hromadný pohřeb v poloze Na Týnici na Budči, *Archeologické rozhledy* 44, 567-577, 683.
- Kudrnáč, J. 1970:* Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách. Praha.
- Kuchyňka, Z. 2005:* Minulost skrytá v hlubinách. In: *Budeč 1100 let (905-2005)*. Kladno, 11-22.
- Kuna a kol. 2004:* Nedestruktivní archeologie. Praha.
- Kurnatowska, Z. – Łosińska, A. 1990:* Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Wielkopolsce. In: *Kurnatowska, Z. (red.): Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce*. Poznań, 105-153.
- Kurnatowska, Z. 2002:* Początki Polski. Poznań.
- Kyll, N. 1972:* Tod, Begräbnisplatz, Totenfeier. Zur Geschichte ihres Brauchtums im Trier Lande und Luxemburg unter besonderer Berücksichtigung des Visitationshandbuches des Regino von Prüm (+ 915), *Rheinisches Archiv. Veröffentlichungen des Instituts für Geschichtliche Landeskunde der Rheinlande an der Universität Bonn* 81.
- Kytlicová, O. 1968:* Slovanské pohřebiště v Brandýsku, *Památky archeologické* 59, 193-248.
- Last, M. 1977:* Niedersachsen in der Merowinger- und Karolingerzeit. In: *Patze, H. (Hrsg.): Geschichte Niedersachsens I*. Hildesheim, 543-652.
- Last, M. 1978:* Die Sozialordnung der Sachsen nach den Schriftquellen, In: *Ahrens, C. (Hrsg.): Sachsen und Angelsachsen*. Hamburg, 449-455.
- Laux, F. 1999a:* Sächsische Gräberfelder zwischen Weser, Aller und Elbe. Aussagen zur Bestattungssitte und religiösem Verhalten. *Studien zur Sachsenforschung* 12, 143-171.
- Laux, F. 1999b:* Lassen sich die Fedzüge Karls des Großen während der Sachsenkriege auf den Gräberfeld an der Niederelbe nachweisen? Ein Beitrag zu den Grenzen archäologischer Interpretation, *Studien zur Sachsenforschung* 13, 273-286.
- Lohrke, B. 2004:* Kinder in der Merowingerzeit. Gräber von Mädchen und Jungem in der Alemania. In: *Nuber, H. U., Steuer, H. Zolt, T. (ed.): Freiburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des ersten Jahrhunderts*. Rahden/Westf.
- Lorenz, S. 1997:* Missionierung, Krisen und Reformen. Die Christianisierung von der Spätantike bis in Karolingische Zeit, in: *Die Alamannen* (hrsg. von Karl Fuchs), 441-446, Stuttgart
- Łowmiański, H. 1979:* Religia Słowian i jej upadek (w. VI.-XII). Warszawa.
- Lübke, Ch. 1995:* Religion und ethnisches Bewußtsein bei den Lutizen, *Światowit* 40, 70-90.
- Lübke, Ch. 1996:* Herrschaftsrepräsentation und –imitation im Wechselspiel zwischen Karolingern und Slawen in der Zeit Karls des Grossen und Ludwigs des Frommen. In: *Kurantowska, Z. (ed.): Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej* 1, Wrocław, 105-113.
- Lübke, Ch. 1997:* Forms of Political Organisation of the Polaban Slavs (until 10th Century A.D.). In: *Urbańczyk, P. (ed.): Origins of Central Europe*, Warsaw, 115-124.
- Lucy, S. 2000:* The Anglo-Saxon Way od Death. Burial Rites in Early England. Sutton.
- Ludikovský, K. – Snášil, R. 1974:* Mladohradištní kostrové pohřebiště ve Velkých Hostěrádkách (okr. Břeclav). In: *Studie archeologického ústavu ČSAV v Brně* II/4.
- Lutovský, M. 1994:* Kolínský knížecí hrob: *ad fontes*, *Sborník Národního muzea* 48, řada A – historie.
- Lutovský, M. 1996:* Hroby předků. Sonda do života a smrti dávných Slovanů. Praha
- Lutovský, M. 1998:* Mohylové pohřebiště v Kožlí u Orlíka, okr. Písek. K poznání raně středověkých mohyl ve středním Povltaví, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 277-327.

- Lutovský, M. – Tomková, K. 1994:* K problematice nejmladších raně středověkých mohyl v Čechách – pohřebiště u Hlohoviček. In: *Mediaevalia archaeologica Bohemica 1993, Památky archeologické – Supplementum 2*, 86-106.
- Mägi, M. 2004:* From Stone Graves to Churchyards. Burial Traditions in the Late Prehistoric and Early Medieval Island of Saaremaa, *Folklore 27*, 7-28.
- Machek, V. 1997:* Etymologický slovník jazyka českého. Praha.
- Marethová, B. 2007:* Příspěvek k poznání raně středověkých pohřebišť (zvyk vkládání mincí do hrobů), *Studia mediaevalia Pragensia 8* (v tisku).
- Marsina 1999:* Vznik a vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku do konce 13. storočia, *Pamiatky a múzea 2/1999*, 20-24.
- Marsina, R. 2000:* Das Herzogtum Neutra (Nitra) und Ungarn. Von Niedergang Großmährens bis zum Ende der 11. Jahrhunderts. In: A. Wiczorek, H.-M. Hinz (Hrsg.): *Europas Mitte zum 1000*, 581-583, Stuttgart.
- Mařík, J. 2005:* Topografie pohřebišť v aglomeraci hradiště v Libici nad Cidlinou, *Archeologické rozhledy 57*, 331-350.
- Mařík, J. 2007:* Zázemí raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou. Nепublikovaná disertační práce. FFUK Praha.
- Mayr, G. 1988:* Frühes Christentum in Bayern, in: *Die Bajuwaren. Von Severin bis Tasilio 488-788* (hrsg. von H. Dannenheimer und H. Dopsch), 281-286, München – Salzburg.
- Meduna, P. 1993:* K rekonstrukci vnitřní struktury hradské organizace Přemyslovců v severozápadních Čechách, In: S. Mozdioch (ed.): *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI – XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej*. Wrocław, 91-105
- Merhautová, A. 1971:* Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Měřínský, Z. 1985:* Archeologická topografie katastrálních území obcí v oblasti vodního díla Nové Mlýny (ok. Břeclav), *Jižní Morava 21*, 205-220.
- Měřínský, Z. 1985:* Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích. Praha.
- Měřínský, Z. 1997:* K problematice nekropolí druhé poloviny 10. až počátku 13. století na Moravě. in: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy* (ed. R. Nekuda, J. Unger), 87-94, Brno.
- Měřínský, Z. 2002:* České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. Praha.
- Meyer-Orlac, R. 1990:* Zur Problematik von „Sonderbestattungen“ in der Archäologie. In: Rittershofer, K.-H.: *Sonderbestattungen in der Bronzezeit im östlichen Mitteleuropa. Kolloquium der Arbeitsgemeinschaft Bronzezeit in Pottenstein*. In: *Internationale Archäologie 37*, 1-10.
- Michálek, J. 1987:* Několik mladohradištních až raně středověkých kostrových pohřebišť ze Strakonicka, *Archeologie v jižních Čechách 4*, 23-36.
- Michálek, J. – Lutovský, M. 2000:* Hradec u Němčic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru. Strakonice – Praha.
- Militký, J. – Polanský, L. Štefan, I. – Varadzin, L. 2006:* Nálezy mincí na raně až vrcholně středověkém pohřebišti u kostela Povýšení sv. Kříže ve Vrbně (okr. Mělník), *Numismatický sborník 21*, 209-214.
- Militký, J. – Veselá, A. 2000:* Raně středověké pohřebiště v Tuchoměřicích – Kněžívce (okr. Praha – západ) s nálezem denáru Břetislava I, *Archeologie ve středních Čechách 4/2*, 291-300.
- Morawski, W. – Zaitz, E. 1977:* Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Krakowie na Zakrzówku, *Materiały archeologiczne 17*, 53—170.
- Morris, I. 1992:* *Death-Ritual and Social Structure in Classical Antiquity*. Cambridge.
- Mozdioch, S. 2000:* Slezsko v 10. století. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D. (eds.): *Přemyslovský stát kolem roku 1000*. Praha.
- Múcska, V. 2004a:* Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia. Bratislava.



- Múcska, V. 2004b*: Boj uhorského štátu proti pohanstvu v 11. storočí, In: Pohanstvo a kresťanstvo (Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6. II. 2003 v Banskej Bystrici). ed. R. Kožiak, J. Nemeš, 201-210, Bratislava.
- Müller, R. 1995*: Ein karolingerzeitlicher Herrenhof in Zalaszar, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 40, 1995, 91-100.
- Musianowicz, K. 1948/49*: Kabłączki skroniowe – próba typologii i chronologii, Swiatowit 20, 115-132.
- Nálezy mincí II*: Nohejlová-Prátová, E. red. 1956: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Praha.
- Navrátilová, A. 2004*: Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha.
- Nehlsen-von Stryk, K. 1999*: Witwe, germanisches und deutsches Recht. In: Lexikon des Mittelalters 9, 278. Stuttgart.
- Nechvátal, B. 1999*: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště. Praha.
- Nekuda, V. a kol. 2002*: Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko, Valašské Meziříčí – Brno.
- Nešporová, T. 1978*: Trenčín. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku, 217-223, Trenčín.
- Nevizánsky, G. 1983*: Slovanské žirové pohrebisko v Bajči, Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982, 174-176.
- Novotný, V. 1912*: České dějiny I/1. Praha.
- Novotný, V. 1913*: České dějiny 1/2. Praha.
- Olmerová, H. 1976*: Stavební historie pražského kostela sv. Pankráce, Umění 24, 359-369.
- Osgood, R. 2005*: The Unknown Warrior. An Archeology of the Common Soldier. Sutton Publishing.
- Owen, G. R. 1981*: Rites and Religion of the Anglo-Saxons. New York.
- Parker-Pearson, M. 1999*: The Archeology of Death and Burial. Sutton Publishing.
- Patze, H. 1985*: Mission und Kirchenorganisation in Karolingischer Zeit. In: Patze, H. (Hrsg.): Geschichte Niedersachsens I. Hildesheim, 653-712.
- Pavlíková, M. 1951*: O oltářních autentikách biskupa Daniela I., Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, 2.
- Pawlak, P. 1998*: Wczesnośredniowieczne cmentarzysko „szkielatowe“ na Śródce w Poznaniu. In: Janiak, T.: Civitates Principales. Wybrane ośrodki władzy w Polsce wczesnośredniowiecznej. Katalog wystawy, 30-34, Gniezno.
- Peters, H. G. 1966*: Das wendische Reihengräberfeld von Növethien, Kr. Uelzen, Neue Ausgrabungen und Forschungen Niedersachen 3, 225-264.
- Petráček, T. 2003*: Fenomén darovaných lidí v českých zemích 11.-12. století. Praha.
- Píč, J. L. 1909*: Čechy za doby knížecí sv. 1. Praha.
- Pleiner, R. 1979*: K vývoji slovanské nožírské techniky v Čechách, Archeologické rozhledy 31, 245-256, 254-260.
- Pleiner, R. 1993*: Die Technologie der Messerherstellung in der frühmittelalterlichen Fürstenburg von Budeč, Böhmen, Památky archeologické 84, 69-92.
- Pleinerová, I. 1996*: Otázka dvou slovanských hrobů z Března. In: Kurantowska, Z. (ed.): Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej 1, Wrocław 243-250.
- Pleinerová, I. 1999*: Hliněná závaží ve slovanských objektech, Studia mediaevalia Pragensia 4, 37-42.
- Pohl, W. 1988*: Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822. München.
- Pohl, W. 2006*: Staat und Herrschaft im Frühmittelalter: Überlegungen zum Forschungsstand. In: Airlie, S., Pohl, W., Reimitz, H. (Hrsg.): Staat im frühen Mittelalter. Wien.
- Poche, E. a kol. 1980*: Umělecké památky Čech. Praha 1980.
- Poleski, J. 2000*: Malopolsko v 10. století. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeščík, D. (ed.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Praha.

- Pollex, A. 2003:* Die Totenhochzeit: Ein Beispiel zur Dekodierung slawischer Toteninventare mit Hilfe von Quellen zum neuzeitlichen Volksglauben. In: Spuren und Botschaften: Interpretation materialer Kultur. Hrsg. von U. Veit et al. Münster – New York – München – Berlin, 385-398.
- Pollex, A. 2004:* Der Übergang zur Körperperbestattung bei den Nordwestslawen. Überlegungen zu Form und Verlauf Christianisierung zwischen Elbe, Oder und Havelseenplatte, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 32, 97-118.
- Pollex, A. – Sikora, P. – Alt, K. 2005:* Zum Nachweis von „Fremden“ im archäologischen Befund, EAZ 46, 279-294.
- Pošvávř, J. 1956:* Nálezky mincí a renovatio monetae, Numismatický sborník 3, 143-155.
- Poulik, J. 1963:* Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha.
- Princová-Justová, J. 1994:* Die burgwallzeitliche Keramik aus Libice nad Cidlinou. In: : Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I., Brno, 193-205.
- Profantová, N. – Kavánová, B. 2003:* Mikulčice – pohřebiště u 6. a 13. kostela. In: Kouřil, P. (ed.): Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 22. Brno.
- Profantová, N. 1994:* K nálezům ostruh z konce 7.-9. století v Čechách. In: Mediaevalia archaeologica Bohemica 1993, Památky archeologické – Supplementum 2, Praha, 60-85.
- Profantová, N. 2001:* K průniku prvků franckého životního stylu do Čech 9. století (na základě poznatků archeologie. In: Velká Morava mezi východem a západem. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 17, 327-338.
- Profantová, N. 2002:* Doklad velkomoravského vlivu z Prahy-Bohnic. In: Archaeologica Pragensia 16, 41-46.
- Procházka, R. 2005:* Der südmährischen Kirchenbau im 11.- 13. Jahrhundert – Ein Überblick, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 21, 205-242.
- Prokeš, L. 2007:* Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu (ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami). In: Měřinský, Z. (ed.): Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana Supplementum 1. Brno.
- Prostředník, J. 2003:* Záchranný výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Turnově-Nudvojovicích, Archeologie ve středních Čechách 7, 633-674.
- Puza, R. 2003:* Pfarrei, Pfarrorganisation, In: Lexikon des Mittelalters VI, Stuttgart, 2021- 2026.
- Radoměřský, P. 1952:* Peníze Kosmova věku (1050-1125), Numismatický časopis 21, 7-138.
- Radoměřský, P. 1955:* Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě (Příspěvek k datování hrobů mladší doby hradištní). Sborník Národního muzea v Praze IX-A, 2.
- Radoměřský, P. 1956:* Slovanské kostrové hroby datované mincí z Brodu (okr. Příbram), Numismatické listy 11, 48-51.
- Radoměřský, P. 1960:* Stříbrný poklad z 12. století z Prahy-Štěpánské ulice. Numismatický sborník 6, 61-87.
- Reichenbach, K. 2004:* Sicheln als mittelalterliche und neuzeitliche Grabbeigaben in der Slowakei, In: Leipziger on-line Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie 10 (Hrsg. von S. Rieckhoff und W.-R. Teegenen). Leipzig (www.uni-leipzig.de/~ufg).
- Rejholcová, M. 1974:* Pohrebisko z 10.-12. storočia v Nových Zámkoch, Slovenská archeológia 22, 435-464.
- Rejholcová, M. 1976:* Pohrebisko z 10. a 11. storočia v Hurbanove-Bohatej, Slovenská archeológia 24, 191-219.
- Rejholcová, M. 1992:* Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Analýza. Nitra.
- Rempel, H. 1966:* Reihengräberfriedhöfe des 8. bis 11. Jahrhunderts aus Sachsen – Anhalt, Sachsen und Thüringen. Berlin.
- Ruttikay, A. 1976:* Waffen und Reitersausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. A Slovenská archeológia 24, 245-287.

- Ruttkay, A. 1996:* Mittelalterlicher Friedhof in Ducové, Flur Kostolec, Bez. Trnava: Beitrag zum Studium der Beziehungen zwischen den sog. Reihengräberfeldern und Kirchenfriedhöfen vor dem 13. Jh., In: Etnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jh. (Hrsg. von D. Bialeková und J. Zábajník), 391-408. Bratislava.
- Ruttkay, A. 1997:* Archeologický výskum kostola sv. Michala v Nitre, časť Drátovce a v jejím okolí – informácia o výsledkách, *Archeologia historica* 22, 9-20.
- Ruttkay, A. 2002:* Archeologický výskum cirkevných architektur a christianizácia, In: Slovensko vo včasnóm stredoveku. (ed. A. Ruttkay a kol.), 157-178, Nitra.
- Ruttkay, M. 2002:* Vývoj osídlenia na strednom Dunaji v 6.-12. stor. In: Ruttkay, A. Ruttkay, M, Šalkovský, P. (edds.): Slovesko vo včasnóm stredoveku. Nitra, 41-57.
- Samek, B. 1994:* Umělecké památky Moravy a Slezska, 1. svazek, Praha.
- Sasse, B. 1982:* Die Sozialstruktur Bömens in der Frühzeit. Berlin.
- Saturník, T. 1934:* O právu soukromém u Slovanů v dobách starších. In: Niederle, L. (ed.): Slovanské starožitnosti II.2. Praha.
- Sejbal, 1986:* Nálezy denárů z pohřebiště na sadské výšině velkomoravského Starého Města, in: Sejbal, J. (ed.): Denárová měna na Moravě, 98-183, Brno.
- Semler, J. 1983:* Zehntgebot und Pfarrtermination in karolingischer Zeit, In: Aus Kirche und Reich. Studien zur Theologie, Politik und Recht im Mittelalter (hrsg. von H. Mordek), 33-44. Sigmaringen.
- Schuldke, A. 1999/2000:* Die „Christianisierung“ als Forschungsproblem der südwestdeutschen Archäologie, *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 27/28. 85-117.
- Schuldke, A. 1999:* On Christianization and Grave-finds, *European Journal of Archeology* Vol. 2(1), 77-106.
- Schulze-Dörrlamm, M. 1993:* Bestattungen in der Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. bis 10. Jahrhunderts. *Jahrbuch des Römisch – Germanischen Zentralmuseums Mainz* 40/2, 557-620.
- Schwarz, K. 1975:* Der Frühmittelalterliche Landesbau in Nordost-Bayern archäologisch gesehen, In: Ausgrabungen in Deutschland, Teil 2. Mainz. 338-409.
- Schwarz, K. 1984:* Frühmittelalterlicher Landesbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frankenwald und Oberpfälzer Wald. Mainz.
- Sklenář, K. 1985:* Původní zpráva o výzkumu slovanské mohyly u Želének v roce 1850, *Časopis Národního muzea, řada historická* 154, 61-81.
- Sláma, J. 1957:* K chronologické průkaznosti náušnice s několikanásobnou esovitou smyčkou, *Archeologické rozhledy* 9, 250-268.
- Sláma, J. 1968:* Denár Vratislava II. z pohřebiště v Sulejovicích (okr. Litoměřice), *Numismatický sborník* 10, 214.
- Sláma, J. 1973:* Civitas Wistrachi ducis, *Historická geografie* 11, 3-30.
- Sláma, J. 1977:* Mittelböhmen im frühen Mittelalter I. *Katalog der Grabfunde. Praehistorica* 5, Praha.
- Sláma, J. 1986:* Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu, *Praehistorica* 11. Praha.
- Sláma, J. 1988:* Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. *Praehistorica* 14, Praha.
- Sláma, J. 1988a:* Střední Čechy v raném středověku, III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. *Praehistorica* 14.
- Sláma, J. 1990:* Slovanské pohřebiště. In: Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. *Praehistorica* 16, 103-134, Praha.
- Sláma, J. 1996:* Budeč v raném období českých dějin. In: *Posel z Budče* 10, 4-9, Kladno.
- Sláma 1997:* Příspěvek ke kulturním dějinám raně středověkých Čech, *Sborník Společnosti přátel starožitností* 1, 37-42.

- Sláma, J. 2001:* K problému historické interpretace archeologických výzkumů staroslovanských hradišť v Čechách, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 533-546.
- Sláma, J. 2005:* Budeč v době vlády prvních přemyslovských knížat. In: *Budeč 1100 let (905-2005)*, Kladno, 47-69.
- Śledzik-Kamińska, H. – Terlecka, M. 1988:* Badania ratownicze na cmentarzysku szkieletowym z okresu wczesnego średniowiecza w Sokolnikach, gm. Kały Wrocławskie w latach 1983-1984, *Śląskie sprawodania archeologiczne* 27, 65-66.
- Smetánka, Z. 2003:* Archeologické etudy. Osmnáct kapitol o poznávání středověku. Praha.
- Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M. 1974:* Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu v roce 1973. Předběžná zpráva. *Archeologické rozhledy* 26, 386-405.
- Smetánka, Z. – Staňa, Č. 1996:* Velká Morava a Praha (Rentgenofluorescenční analýza zlatých šperků z Velké Moravy a jejich vztah k Pražskému hradu, In: Kurnatowska, Z. (ed.): *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej* 2, 137-142.
- Sommer, J. 2005:* Nové poznatky o stavebním vývoji kostela ve Vrbně u Mělníka, *Archaeologia historica* 30, 413-424.
- Sommer, P. 1982a:* Postavení církve v době vzniku a upevňování raně středověkého českého státu, In: *Metodické problémy československé archeologie*, 126-132. Praha.
- Sommer, P. 1982b:* K postihnutelnosti termínů *ecclesia* a *capella* v archeologických pramenech, *Archaeologica historica* 7, 453-469.
- Sommer, P. 1989:* K poznání české církevní hmotné kultury 13. století, *Archaeologia historica* 14, 53-63.
- Sommer, P. 2001:* Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, Praha.
- Sommer, P. 2007:* Svatý Prokop. Z počátku českého státu a církve, Praha.
- Starý, J. 2005:* Otrok a pán, archeologie a literatura: hrob Stengade II (F II), *Archeologické rozhledy* 57, 750-786.
- Steinhübel, J. 2001:* Počítky uhorskej cirkevnej organizácie na slovenskou území, In: *Studia archeologica Slovaca mediaevalia III-IV (2000-2001)*, 141-152.
- Steuer, H. 1977:* Bemerkungen zur Chronologie der Merowingerzeit, *Studien zur Sachsenforschung* 1, 379-402.
- Steuer, H. 1982:* Frügeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Göttingen.
- Steuer, H. 1984:* Zur ethnischen Gliederung der Bevölkerung von Haithabu anhand der Gräberfelder, *Offa* 41, 189-212.
- Steuer, H. 1988:* Standortverschiebungen früher Siedlungen – vor der vorrömischen Eisenzeit bis zum frühen Mittelalter, In: *Person und Gemeinschaft im Mittelalter. Karl Schmidt zum 65. Geburtstag* (hrsg. von G. Althoff et al.). Sigmaringen, 25-59.
- Stork, I. 1997a:* Als Persönlichkeit ins Jenseits. Bestattungssitte und Grabraub als Kontrast, in: *Die Alamannen* (hrsg. von Karl Fuchs), 418-432, Stuttgart.
- Stork, I. 1997b:* Friedhof und Dorf, Herrenhof und Adelsgrab. Der einmalige Befund Lauchheim, in: *Die Alamannen* (hrsg. von Karl Fuchs), 290-310, Stuttgart.
- Stránská 1991:* Kosterní materiál z mladohradištního pohřebiště v Budči-Na Týnici. Neubl. antropologický posudek. ArÚ AVČŘ.
- Stránská, P. v tisku:* Raně středověké pohřebiště v Budči-Na Týnici. Základní antropologická charakteristika, Památky archeologické.
- Suchodolski, S. 1973:* Mennictwo polskie w XI i XII wieku. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Suchodolski, S. 1998:* Początki obola zmarłych w Wielkopolsce. In: *Kóčka-Krenz, H. – Łosińska, A. (eds.): Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sakrum*. Poznań, 496-504.

- Szmoniewski, B. – Tyniec-Kępińska, A. 2006:* Zum Bestattungsbrauchtum in Kleinpolen im Lichte der neuen Forschungsergebnisse. In: Świat Słowian wczesnego średniowiecza (ed. M. Dworaczyk et al.), 499-504, Szczecin – Wrocław.
- Szöke, B. – Nemeskéri, J. 1954:* Archeologické a antropologické poznatky z výskumu v Bešeňove pri Šuranoch, Slovenská Archeologia 2, 105-135.
- Szöke, B. M. 1992:* Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentracht), In: dam, F. (Hrsg.): Awarenforschungen 2. Wien, 841-908.
- Šikulová, V. 1959:* Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní, Pravěk východní Moravy 1, 88-145.
- Šmerda, J. 1989:* Nálezy uherských mincí na Moravě z 11. a 12. století, Slovenská numizmatika 10, 223-231.
- Šolle, M. 1966:* Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- Šolle, M. 1980:* Objev blatnicko-mikulčického křížku na Budči a jeho význam, Archeologické rozhledy 32, 265-273.
- Šolle, M. 1982:* Slovanská pohřebiště pod Budčí, Památky archeologické 73, 174-216.
- Šolle, M. 1990:* Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči, Památky archeologické 81, 140-207.
- Šolle, M. 1991:* Kostel P. Marie na Budči (okr. Kladno) podle archeologického výzkumu v letech 1975-1980, Památky archeologické 82, 231-265.
- Šolle, M. 1993:* Přemyslovská a děpoltická Kouřim podle výzkumu z let 1967-1977, Archeologické rozhledy 45, s. 268-278, 360-362.
- Štefan, I. – Varadzin, L. 2005:* Archeologický výzkum kostela Povýšení sv. Kříže ve Vrbně u Mělníka, Archaeologia historica 30, 403-412.
- Štefan, I. – Varadzin, L. v 2005:* Archeologický výzkum čp. 973/VI na Vyšehradě v roce 2003, Archaeologica Pragensia 8.
- Štefan, I. 2005b:* Raně středověká pohřebiště na Budči a v jejím zázemí v období vzniku přemyslovského státu. Současný stav poznání a možnosti historické výpovědi, In: Budeč 1100 let (905-2005), Kladno, 35-45.
- Švec, L. a kol. 1996:* Dějiny pobaltských zemí. Praha.
- Tazbirowa, J. 1963:* Początki organizacji parafialnej w Polsce, Przegląd historyczny 54, 369-386.
- Theune-Grosskopf, B. 1997:* Der lange Weg zum Kirchhof, in: Die Alamannen (hrsg. von Karl Fuchs), 471-480, Stuttgart.
- Thordeman, B. 2001:* Armour from Battle of Wisby. Chivalry Bookshelf.
- Tomka, P. 1996:* Die Betattungsformen der Awaren. In: Daim, F. et all. (edds.): Reitervölker aus dem Osten Hunnem + Awaren. Eisenstadt, 384-387.
- Tomková, K. 2001:* Castrum Pragense 4. Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů I. Praha.
- Tomková, K. 1998:* Bernstein im frühmittelalterlichen Böhmen, Památky archeologické 99, 604-103.
- Tomková, K. 2001:* Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Praha.
- Tomková, K. 2003:* Lidské ostatky v raně středověkých sídlištních situacích v Čechách Archeologie ve středních Čechách 7, 573-604.
- Tomková, K. 2003:* Lidské ostatky v raně středověkých sídlištních situacích v Čechách, Archeologie ve středních Čechách 7, 573-604.
- Tomková, K. 2005a:* Raně středověká pohřebiště na předpolí Pražského hradu I. In: Tomková, K. (ed.): Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích Díl I.1. Castrum Pragense 7, 5-128, Praha.
- Tomková, K. 2005b:* Hmotná kultura raně středověkých pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí, In: Tomková, K. (ed.): Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích Díl I.1. Castrum Pragense 7, 217-304. Praha.

- Tomková, K. 2007: Olivovité korálky v Čechách z pohledu jejich studia, *Archeologie ve středních Čechách* 11, 531-548.
- Tomková, K. (ed.) 2005: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích Díl I.1. *Castrum Pragense* 7, Praha.
- Tomková, K. (ed.) 2006: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích Díl I.2. *Castrum Pragense* 7, Praha.
- Tomková, K. – Frolík, J. 2005: Topografie pohřbívání v areálu Pražského hradu a na jeho předpolích. In: *Castrum Pragense* 7. Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I. 1 – Textová část. Praha, 7-24.
- Török, G. 1962: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. Budapest.
- Trawkowski, S. 1993: Początki Kościoła w Polsce za panowania Mieszka I. In: Piskorski, J. M. (ed.): *Polska Mieszka I.* 51-72, Poznań,
- Trzeciecki, M. 2005: Znaleziiska ceramiky w Grobech na wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach szkieletowych na ziemiach Polskich, *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 38, 53-68.
- Třeštitk, D. 1994: Křest českých knížat roku 845 a christianizace Slovanů, *Český časopis historický* 92, 423-459.
- Třeštitk, D. 1997: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935). Praha.
- Třeštitk, D. 1999: K poměru archeologie a historie, *Archeologické rozhledy* 53, 357-361.
- Třeštitk, D. 2001: Vznik Velké Moravy. Praha.
- Třeštitk, D. – Žemlička, J. 2007: O modelech vývoje přemyslovského státu, *Český časopis historický* 105, 125-163.
- Turčan, V. 2004: K biritualite v pohrebnom ríte vo včasnom stredoveku na území juhovýchodnej časti karpatském kotliny, *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 36, 359-361.
- Turek, R. 1939: Hradištní hroby z Horních Stator, *Památky archeologické* 41, 133-134.
- Turek, R. 1939-1946: Slovanské mohyly u Pňovic, *Památky archeologické* 42, 105-122.
- Turek, R. 1946: Prachovské skály na úsvitě dějin. Výzkum hradišť a pohřebišť z VI. – X. věku. Praha.
- Turek, R. 1947: Železnické pohřebiště. *Historica Slovaca* 5, 163-183.
- Turek, R. 1948: České hradištní nálezy datované mincemi, *Slavia Antiqua* I, 485-535.
- Turek, R. 1954-1956: Mohyly českých Charvátů, *Slavia antiqua* 5, 103-157.
- Turek, R. 1958: Slawische Hügelgräber in Südböhmen. In: *Fontes archaeologici Pragenses* 1. Praha.
- Turek, R. 1976: Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku. In: *Sborník Národního muzea, řada A – Historie* 30, 249-316.
- Turek, R. 1978: Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku. In: *Sborník Národního muzea, řada A – Historie* 32, 1-150.
- Uecker, H. 1966: *Die altnordischen Bestattungssitten in der literarischen Überlieferung.* München.
- Ulrychová, E. 2003: Hradištní hromadné hroby z Běchar a Psinic, okr. Jičín, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 29, 193-198.
- Unger, J. 2002: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v 1.-16. století (s analogiemi i jinde v Evropě). Brno.
- Ungerman, Š. 2005: Reich ausgestattete Gräber auf dem großmährischen Gräberfeld in Dolní Věstonice, In: P. Kouřil Hrsg.: *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas.* Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno 25, 209-225.
- Ungerman, Š. 2005: Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu, *Archeologické rozhledy* 57, 707-749.
- Ungerman, Š. 2006: Tzv. předkötlašský horizont a počátky velkomoravského kostrového pohřbívání, *Archaeologia historica* 31, 351-369.

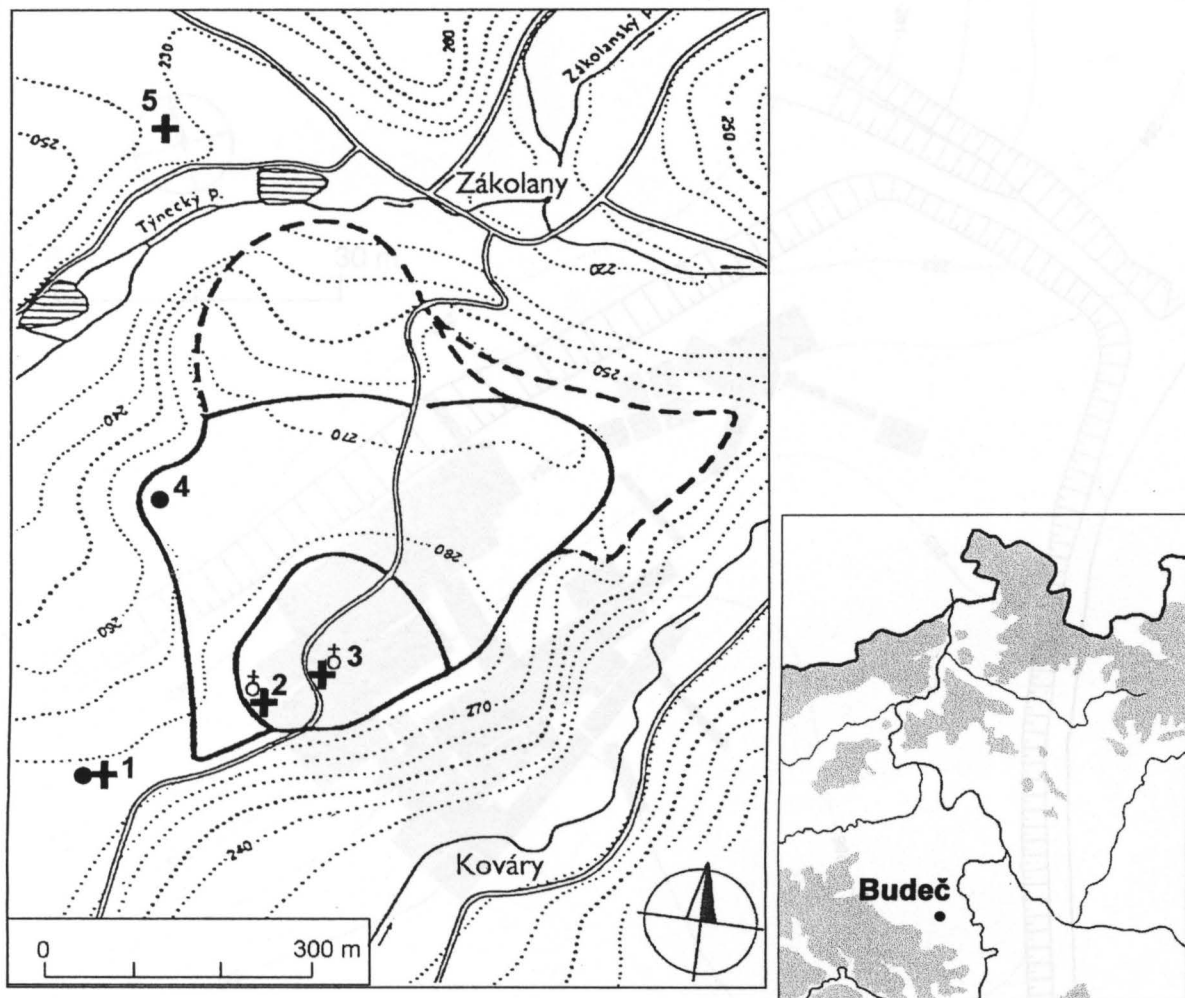
- Ungermaň, Š. 2007: Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích-Na pískách. Nepublik. disertační práce FFMU. Brno.*
- Vallašek, A. 1972: Hromadný hrob z 10. století v Bratislavě. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 8. Bratislava, 229-249.*
- Valentová, J. – Tvrđík, R. 2004: Předlokační osídlení Kolína, Archeologie ve středních Čechách, 547-583.*
- Valk, H. 2001: Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225-1800 AD. Visby – Tartu.*
- Valk, H. 2001b: The Christianisation of Estonia and Changes in Burial Customs, Offa 58, 215-222.*
- van Gennep, A. 1997: Přechodové rituály. Systematické studium rituálů. Praha.*
- Váňa, Z. 1976: Bílina. Výzkum centra přemyslovské hradské zprávy v severozápadních Čechách v letech 1952, 1961-1964 a 1966, Památky archeologické 57, 393-478.*
- Váňa, Z. 1995: Přemyslovská Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972-1986. Praha.*
- Varadzin, L. – Štefan, I. 2007: Archeologický výzkum v jihuzápadní části Vyšehradu v roce 2004, Archeologie ve středních Čechách 11, 549-563.*
- Varadzin, L. 2005: Značky na dnech keramických nádob ve středověku, Studia mediaevalia Pragensia 5, 165-199.*
- Večerková, E. 1997: Vejce jako rituální předmět. In: Magie a náboženství. Studie Slovákého muzea 2, 17-25.*
- Vigantiová, J. 1977-1978: Břeclav-Pohansko – jihuzápadní předhradí (výzkum 1960-1962) kostrové hroby, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity E 22-23, 135-154.*
- Vignatiová, J. 1995: Marginálie k pohřebnímu ritu na jižním předhradí Pohanska, Sborník prací Filosofické fakulty Masarykovy univerzity E 40, 111-117.*
- von Uslar, R. 1972: Zu den tumuli paganorum und corpora flamma consumpta. In: Ennen, E. Wiegelmann, H. (Hrsg.): Studien zu Volkskultur, Sprache und Landgeschichte. Festschrift für Matthias Zender. Bonn, 481-489.*
- Wahl, J. 1994: Zur Ansprache und Definition von Sonderbestattungen. In: Kahabi, M., Wahl, J.: Beiträge zur Archeozoologie und Prähistorischen Anthropologie, 8. Arbeitstreffen der Osteologen Konstanz 1993, 85-106. Stuttgart.*
- Wachowski, K. 1971: Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Miliczu. Część III, Silesia Antiqua 13, 191-213.*
- Wachowski, K. 1975: Cmentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.*
- Wachowski, K. 1992: Obol zmarłych na Śląsku i w Małopolsce we wczesnym średniowieczu, Przegląd archeologiczny 39, 123-138.*
- Wachowski, K. – Domański, G. 1992: Wczesnopolskie cmentarzysko w Starym Zamku. Wrocław.*
- Warnke, D. 1987: Das spätslawische Gräberfeld zwischen Liebon und Zscharnitz, Gem. Prischwitz, Kr. Bautzen. Arbeits- und Forschungsberichte Sächsische Bodendenkmalpflege 31, 255-282.*
- Weidemann, K. 1970: Die frühe Christianisierung zwischen Schelde und Elbe im Spiegel der Grabsitten des 7. bis 9. Jahrhunderts. In: Lammers, W. (Hrsg.): Die Eingliederung der Sachsen in das Frankenreich. Darmstadt, 389-409.*
- Wiedermann, E. 1985: Archeologické pamiatky topolčanského múzea: Nitra.*
- Wintergerst, E. 1999: Spätmerowingische Separatfriedhöfe in der Umgebung von Regensburg, in: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen 8 (Hrsg. von M. Chytráček, J. Michálek, K. Schmotz), Rahden, 137-145.*
- Wiśniowski, E. 1964: Uwagi o początkach organizacji parafialnej w Polsce, Przegląd historyczny 60, 492-500.*
- Wiśniowski, E. 2004: Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne. Lublin.*

- Wood, S. 2006: *The Proprietary Church in the Medieval West*. Oxford.
- Wrzesińska, A – Wrzesiński, J. 2002: Rekonstrukcja zjawisk demograficznych dla serii wczesnośredniowiecznej populacji użytkującej cmentarzysko w Dziekanowicach, *Studia Lednickie* 7, Poznań – Lednica, 63-75.
- Wrzesiński, J. 1989: Cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, st. 2, *Studia Lednickie* 1, Poznań – Lednica, 103-146.
- Zábojník, J. 1996: Das Awarische Kaganat und die Slawen an seiner nördlichen Peripherie (Probleme der archäologischen Abgrenzung), *Slovenská archeológia* 47, 153-173.
- Zábojník, J. 2004a: Birituálne pohrebiská v severnej a západnej časti Karpatskej kotliny v období avarského kaganátu, *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 36, 339-357.
- Zábojník, J. 2004b: Slovensko a avarský kaganát. Bratislava.
- Zadora-Rio, E. 2003: The making of churchyards and parish territories in the early-mediaeval Landscape of France and England in the 7th – 12th centuries: A reconsideration, *Medieval Archeology* 47, 1-20.
- Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, *Památky archeologické* 56, 205-391.
- Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, *Památky archeologické* 56, 205-391.
- Zápotocký, M. 1977: Slovanské osídlení na Děčínsku, *Archeologické rozhledy* 29, 521-553.
- Zápotocký, M. 1978: Slovanské osídlení na Ústecku, *Archeologické rozhledy* 30, 258-303.
- Zeller, K.-W. 1988: Bestattungsformen und Beigabensitte, In: *Die Bajuwaren. Von Severin bis Tassilo 488-788* (hrsg. von H. Dannenheimer und H. Dopsch), 229-236. München - Salzburg.
- Zinnenhobler, R. 1977: Die Anfänge der pfarrlichen Organization. In: Zinnenhobler, R.: *Beiträge zur Geschichte des Bistums Linz*, 49-57, Linz.
- Zoll-Adamikowa, H. 1966: Wczesnosredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Malopolski, *Zródla*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Zoll-Adamikowa, H. 1971: Wczesnosredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Malopolski, *Analiza*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Zoll-Adamikowa, H. 1975a: Wczesnosredniowieczne cmentarzyska ciopalne Słowian na terenie Polski I. *Źródla*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Zoll-Adamikowa, H. 1975b: Wczesnosredniowieczne cmentarzyska ciopalne Słowian na terenie Polski II. *Analiza*. Wnioski. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Zoll-Adamikowa, H. 1988: Przyczyny i formy recepcji rytuału szkieletowego u Słowian nadbałtyckich we wczesnym średniowieczu, *Przegląd archeologiczny* 35, 183-222.
- Zoll-Adamikowa, H. 1991: Frühmittelalterliche Bestattungen der Würdenträger in Polen (Mitte des 10. bis 12. Jh.), *Przegląd Archeologiczny* 38, 109-136.
- Zoll-Adamikowa, H. 1994a: Formy konwersji Słowiańszczyzny wczesnośredniowiecznej a problem przedpiastowskiej chrystianizacji Małopolski. In: *Chrystianizacja Polski południowej*, Kraków, 131-140.
- Zoll-Adamikowa, H. 1994b: Die Einführung der Körperbestattung bei der Slawen an der Ostsee, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 24, 81-93.
- Zoll-Adamikowa, H. 1995: Modela recepcji rytuału szkieletowego z Słowian wschodnich i zachodnich, *Światowit* 40, 174 -184.
- Zoll-Adamikowa, H. 1997: Stan badań nad obrzędowością pogrzebową Słowian, *Slavia antiqua* 38, 66-80.
- Zoll-Adamikowa, H. 2000: Usytuowanie cmentarzy Słowian w środowisku (doba pogańska i pierwsze wieki po przyjęciu chrześcijaństwa. In: S. Moździoch ed., *Cłowiek, sakrum, środowisko*. Miejsca kultu we wczesnym średniowieczu, Wrocław, 207-218.
- Želízko, J. 1914: Kostrové hroby z první doby křesťanské ve Volyni, *Památky archeologické* 26, 28-30.

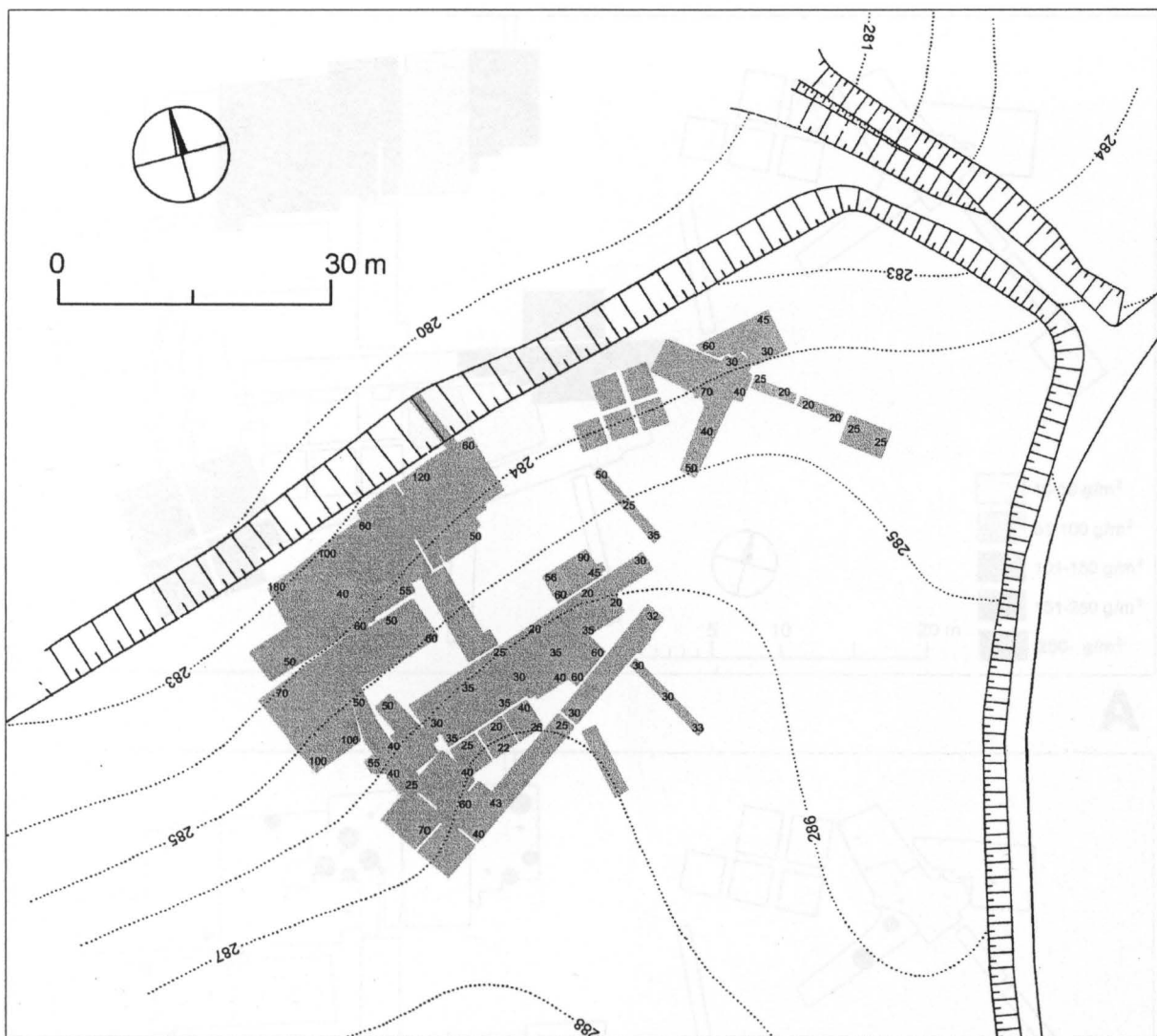


- Žemlička, J. 1989: „Duces Boemanorum“ a vznik přemyslovské monarchie, Československý časopis historický 37, 697-720.*
- Žemlička, J. 1990: Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců, Časopis Matice moravské 109, 17-38.*
- Žemlička, J. 1995: Expanze, krize a obnova Čech v letech 935-1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě. Český časopis historický 93, 205-221.*
- Žemlička, J. 1997: Čechy v době knížecí (1134-1198). Praha.*
- Žemlička, J. 2002: Počátky Čech královských 1198-1253. Proměny státu a společnosti. Praha.*

## **Obrazová příloha k odd. V**

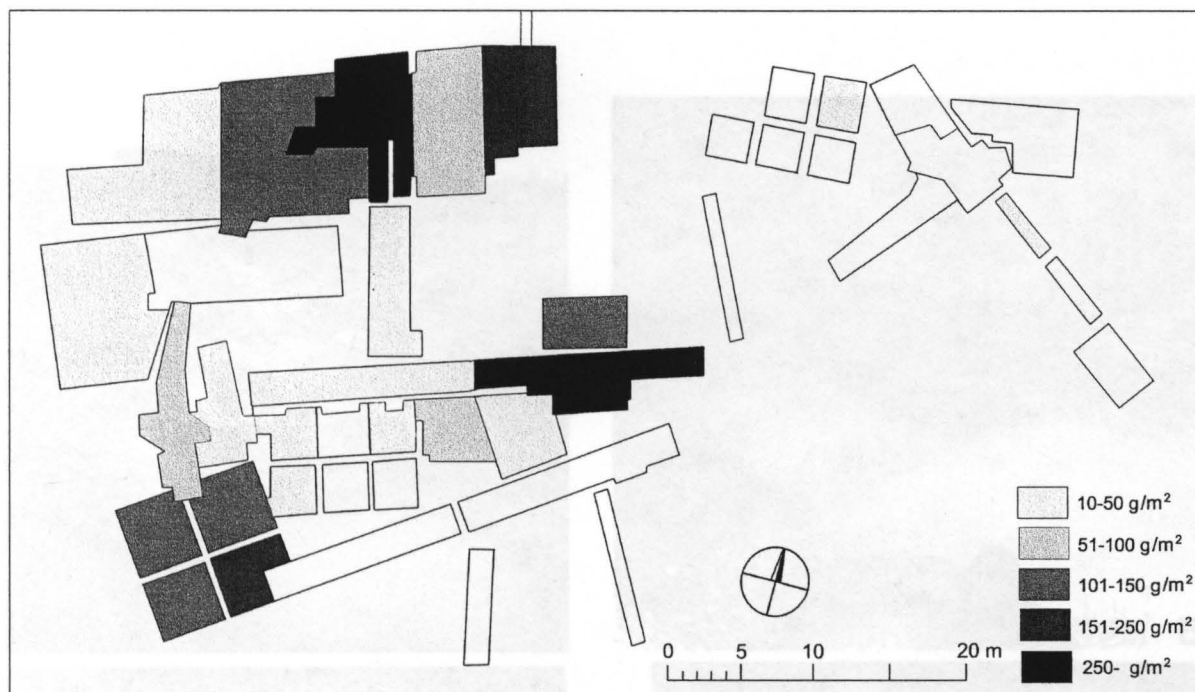


Obr. 1. Budeč, okr. Kladno. Mapa raně středověkých poloh zmiňovaných v textu. 1 – poloha Na Týnici; 2 – rotunda sv. Petra na akropoli s přilehlým pohřebištěm; 3 – kostel P. Marie na akropoli s přilehlým pohřebištěm; 4 – první předhradí, poloha Na Kašně s doklady osídlení; 5 – pohřebiště v Zákolanech v areálu bývalého cukrovaru.

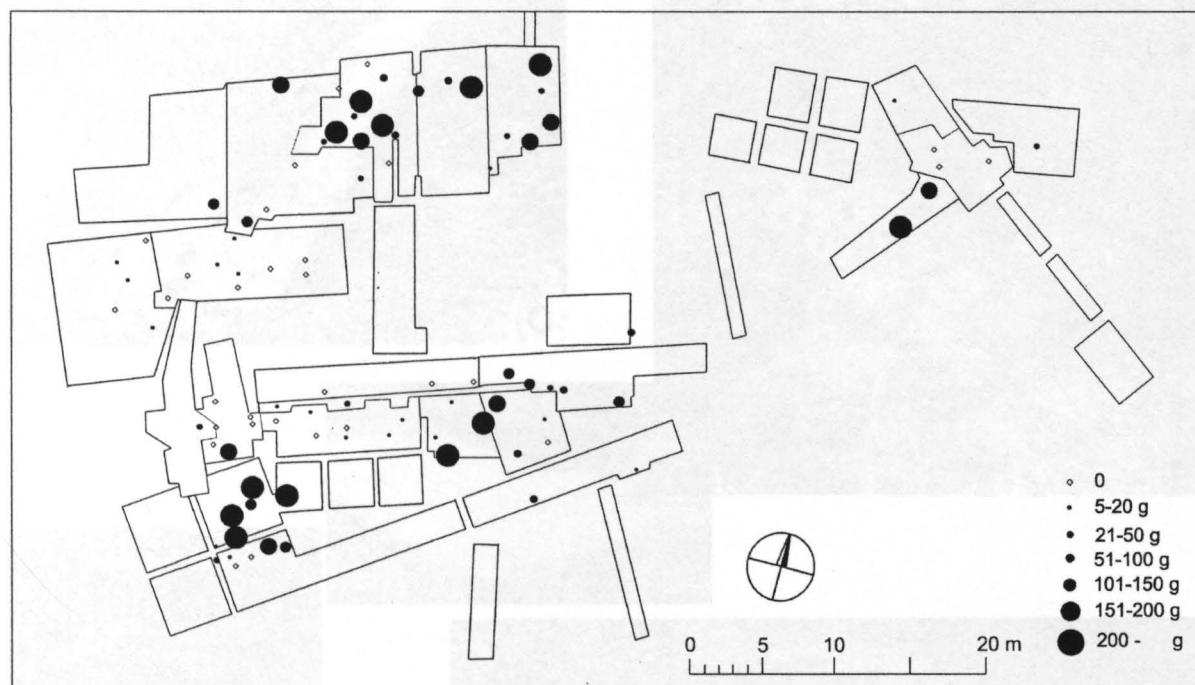


**Obr. 2.** Budeč-Na Týnici. Vrstevnicový plán plochy výzkumu s vyznačenou mocností nadloží (v cm). K rekonstrukci poměrů v sektorech 1E, 12 a 24 a chybí podklady.

Legenda: Obr. 2. Budeč-Na Týnici. A – tonem rastru je vyjádřena celková váha keramiky nalezené v daném prostoru (v g), vyjímaje zásepů hrobů (v g/m<sup>2</sup>). S ohledem na nízký stupeň zachování keramiky (zejména v zásepích) je pravděpodobné i nerozlišení řady z nich byla do součtu zahrnuta keramika z celkového množství neváraných objektů, tak z vrstev. B – velikostí bodů je vyjádřena váha keramiky nalezené v zásepích hrobů (v g). Prázdným kosočtvercem vyznačeny hroby s alespoň částečně zachovanou keramickou látkou nenabírající v zásepě žádné keramické zbytky.

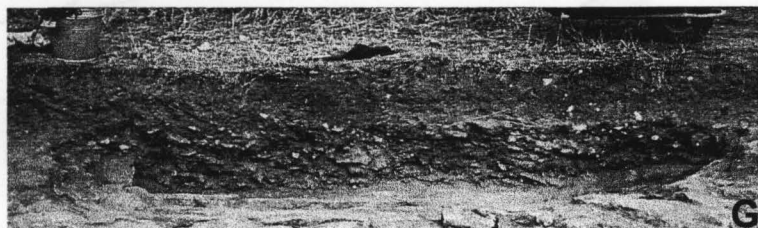
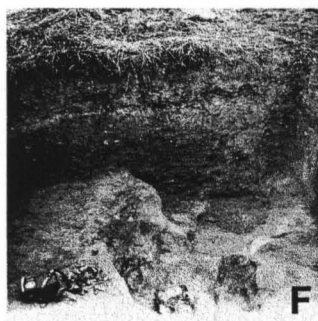
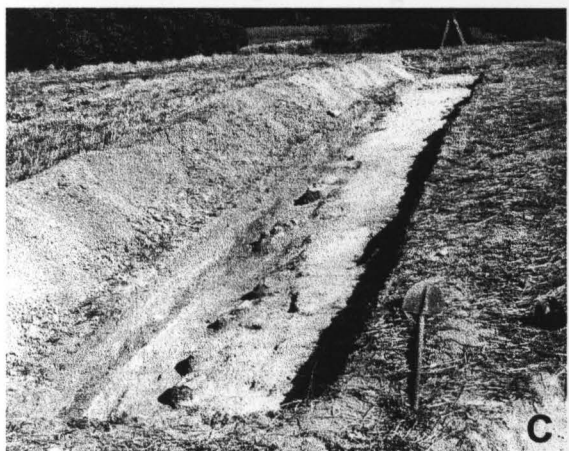


**A**



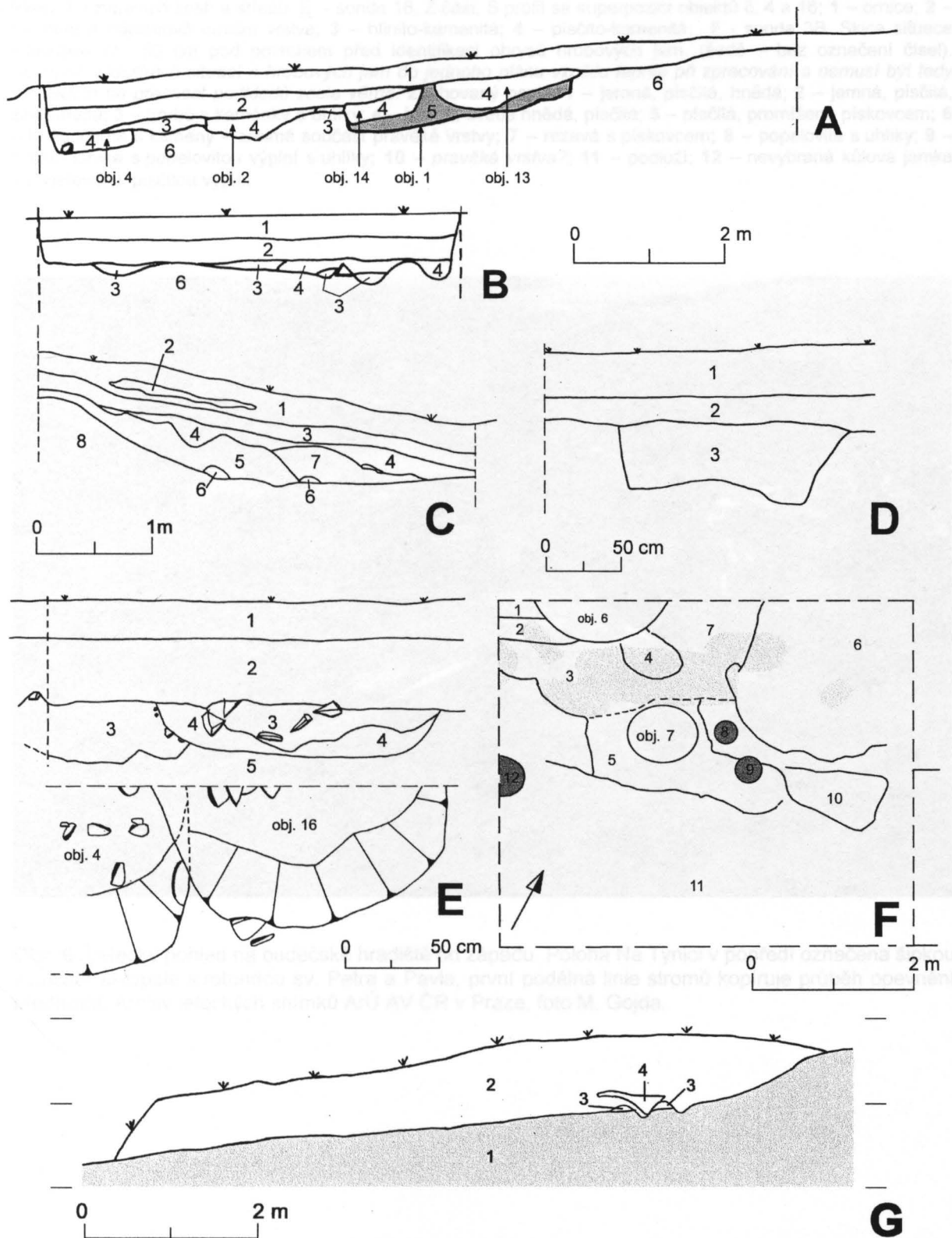
**B**

**Obr. 3.** Budeč-Na Týnici. **A** – tónem rastru je vyjádřena celková váha keramiky nalezené v jednotlivých sektorech, vyjímaje zásypy hrobů (v  $\text{g}/\text{m}^2$ ). S ohledem na nízký stupeň zachování sídlištních objektů (a pravděpodobně i nerozlišení řady z nich) byla do součtu zahrnuta keramika pocházející jak z definovaných objektů, tak z vrstev. **B** – velikostí bodu je vyjádřena váha keramiky nalezené v zásypech hrobů (v g). Prázdným kosočtvercem vyznačeny hroby s alespoň částečně zachovalou hrobovou jamou neobsahující v zásypu žádné keramické zlomky.



**Obr. 4.** Budeč- Na Týnici. Fotografie sídlištních situací. **A** – zemnice (obj. 5) v sondě 5, která ukrývala hromadný hrob. Pohled z východu, situace po vybrání zásypu. **B** – řez lineárním útvarem v sondě 6 (východní profil), pravděpodobně před dosažením dna; **C** – pokračování lineárního útvaru v sondě 5 (pohled od západu); **D** – sonda 1D (pohled od jihozápadu); **E** – západní polovina zemnice (obj. 1) v sondě 15; **F** – situace v SZ rohu sondy 3B po vybrání hrobů; **G** – řez zásypem zemnice (obj. 1) a obj. 13 a 14, ve V profilu sondy 15.





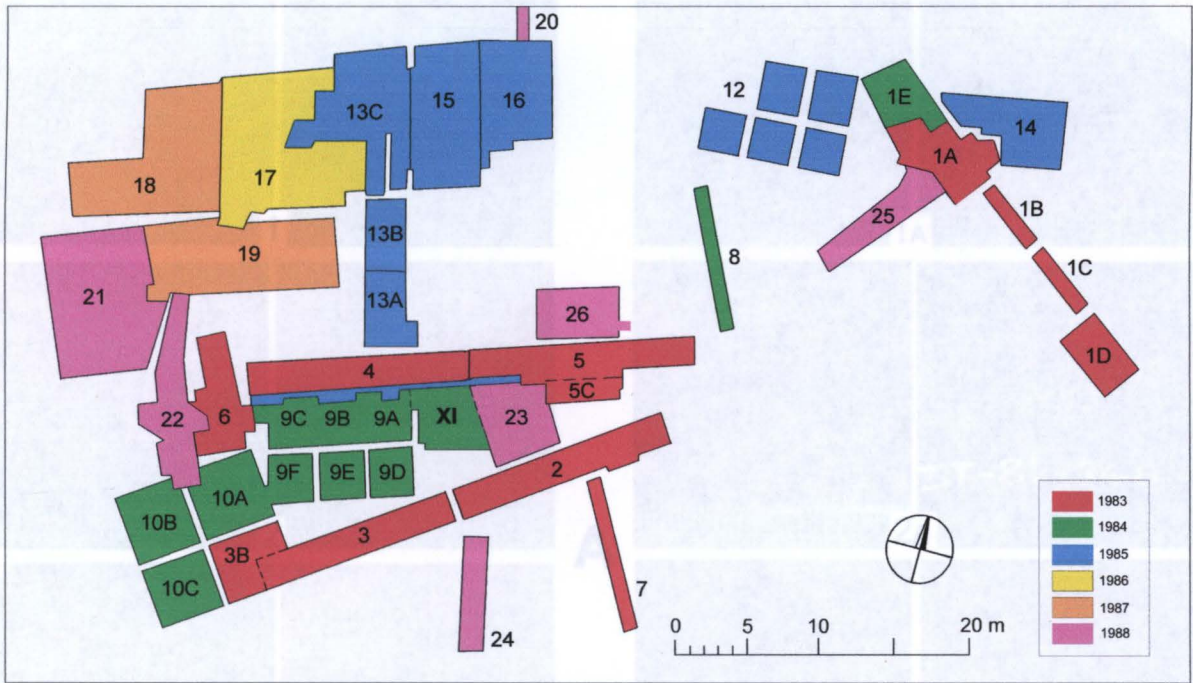
**Obr. 5.** Budeč-Na Týnici. Veškerá dochovaná dokumentace sídlištních situací. Označení situací je totožné s přílohou 1. **A** – sonda 15, V profil sondy; **B** – sonda 15, S profil (na profilu není vyznačen obj. 5, který je zachycen na půdorysné skice): 1 – ornice; 2 – světlá, písčítá s malým množstvím kamenů; 3 – světlá, písčítá s pískovcovými kameny (snad podložními); 4 – šedá popelovitá výplň objektů; 5 – čistý světlý písek s rozpadlými pískovcovými kameny ve spodních partiích – zásyp obj. 1. (šedý rastr); 6 – kamenité podloží; **C** – Sonda 6, S část, V profil – řez lineárním útvarem. 1 – ornice; 2 – šedoohnědá vrstva v ornici; 3 – šedivá s oblázky (jako vrstva 2); 4 – hnědošedá písčítá s humusem; 5 – tmavě šedá s humusem; 6 – písčítá s menšími kusy rozpadlého pískovce; 7 – světle šedá bez humusu; 8 – podloží – slepenec (pískovec s oblázky a rozpadlou břidlicí); **D** – sonda 3B, Z část

S profilu s řezem obj. č. 6. 1 – ornice; 2 – šedivá, písčítá, tvrdá; 3 – tmavě šedá-černá, humusovitá s příměsí jílu, lidských i zvířecích kostí a střeptů; E – sonda 16, Z část, S profil se superpozicí objektů č. 4 a 16; 1 – ornice; 2 – naoraná a náplavová orníční vrstva; 3 – hlinito-kamenitá; 4 – písčito-kamenitá; F – sonda 3B. Skica situace v hloubce cca 50 cm pod povrchem před identifikací obrysů hrobových jam. (šedě – bez označení čísel). Sesazení sídlištních situací a hrobových jam do jednoho plánu vzniklo teprve při zpracování a nemusí být tedy s ohledem na přesnost podkladů zcela věrné. Zachovaný popis: 1 – jemná, písčítá, hnědá; 2 – jemná, písčítá, žlutohnědá; 3 – hrubá s kaménky a uhlíky; 4 – jemná, světle hnědá, písčítá; 5 – písčítá, promíšená pískovcem; 6 – hnědočerná s kameny – zřejmě součást pravěké vrstvy; 7 – rezavá s pískovcem; 8 – popelovitá s uhlíky; 9 – kúlová jamka s popelovitou výplní s uhlíky; 10 – pravěká vrstva?; 11 – podloží; 12 – nevybraná kúlová jamka s popelovitou, písčitou výplní.

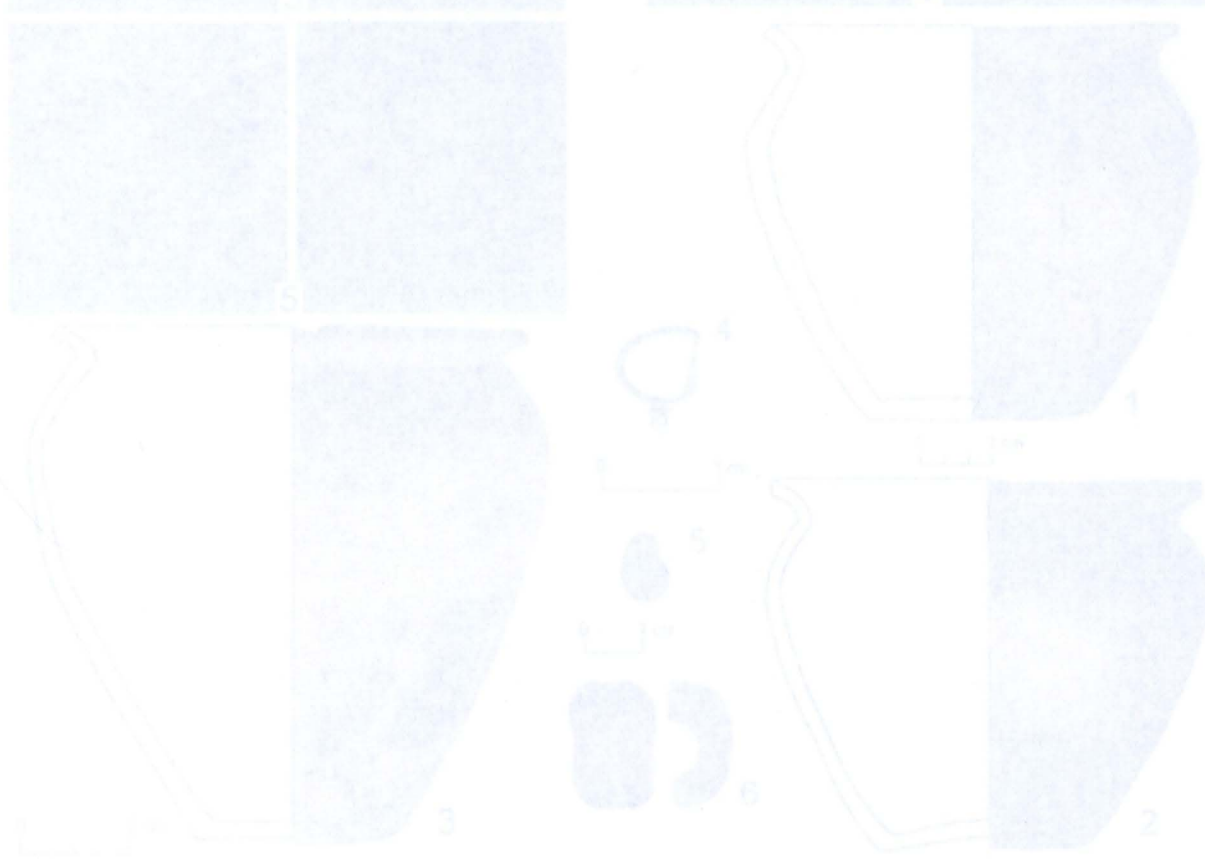


**Obr. 6.** Letecký pohled na budečské hradiště od západu. Poloha Na Týnici v popředí označena šipkou, v pozadí akropole s rotundou sv. Petra a Pavla, první podélná linie stromů kopíruje průběh opevnění předhradí. Archiv leteckých snímků ArÚ AV ČR v Praze, foto M. Gojda.

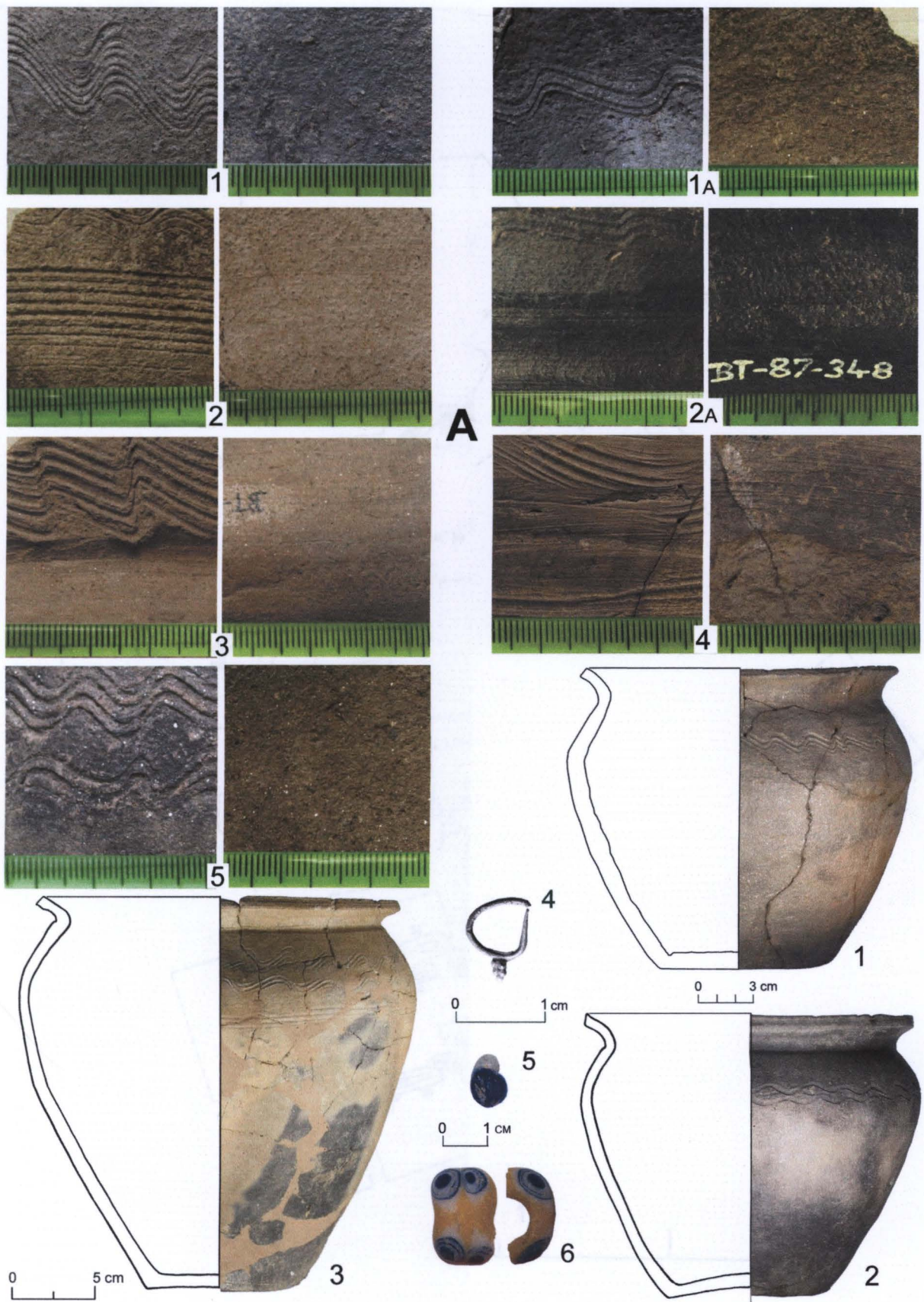




Obr. 7. Budeč-Na Týnici. Postup výzkumu v letech 1983-1988.

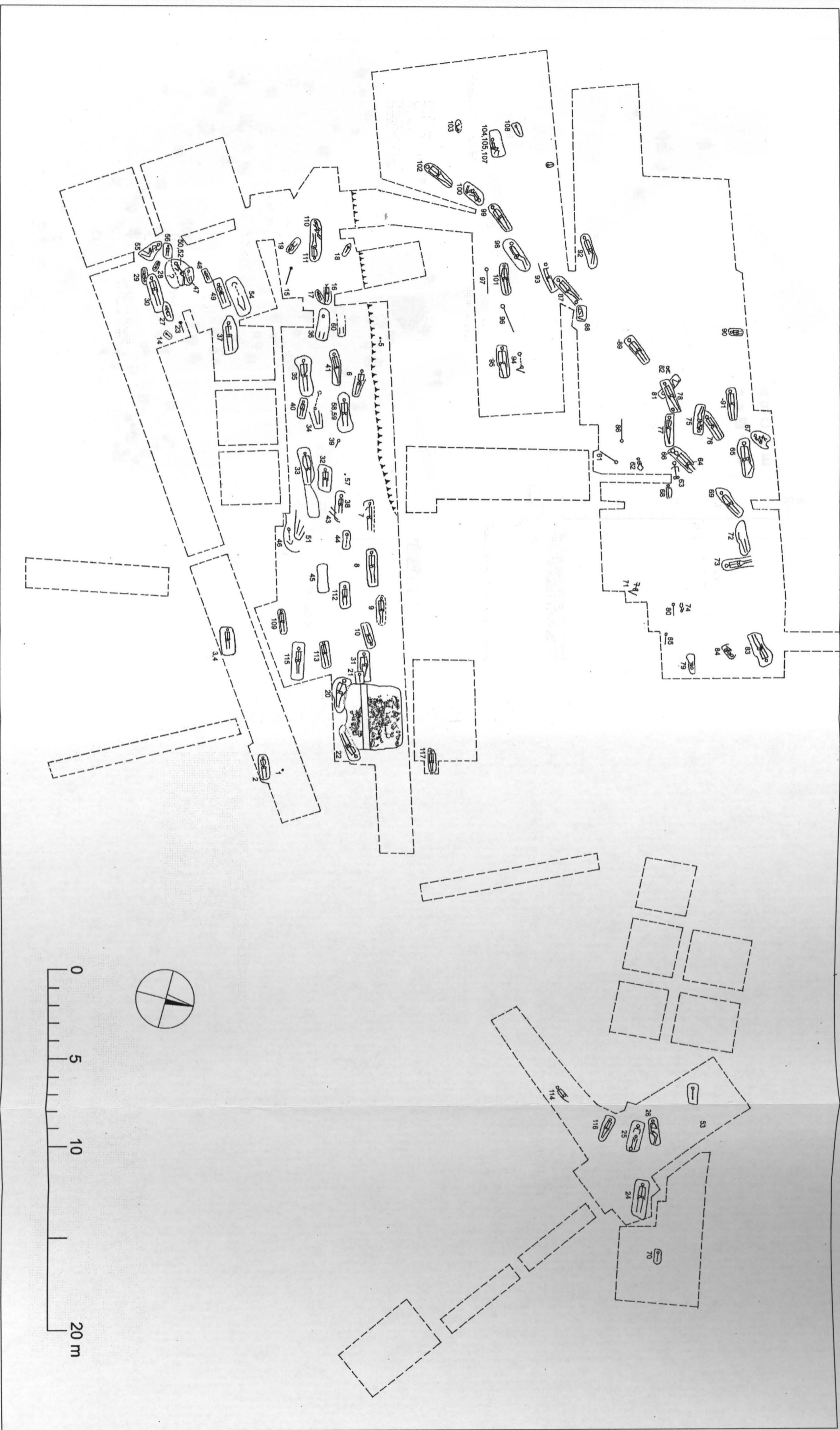


Obr. 8. Budeč-Na Týnici. A – detail povrchů nádob reprezentujících vymezení keramické skupiny (výšf a kvalitě ztenak). 1 – hrnac z H75, 2 – hrnac z H78, 3 – hrnac náležející na dně zeminic 5/5; 4 – náušnice z H30; 5 – kováník za sordy 21, vesva 4; 6 – kováník za sordy 17, nvaž H81 a H89 na rodku. Foto z knihy 1 5

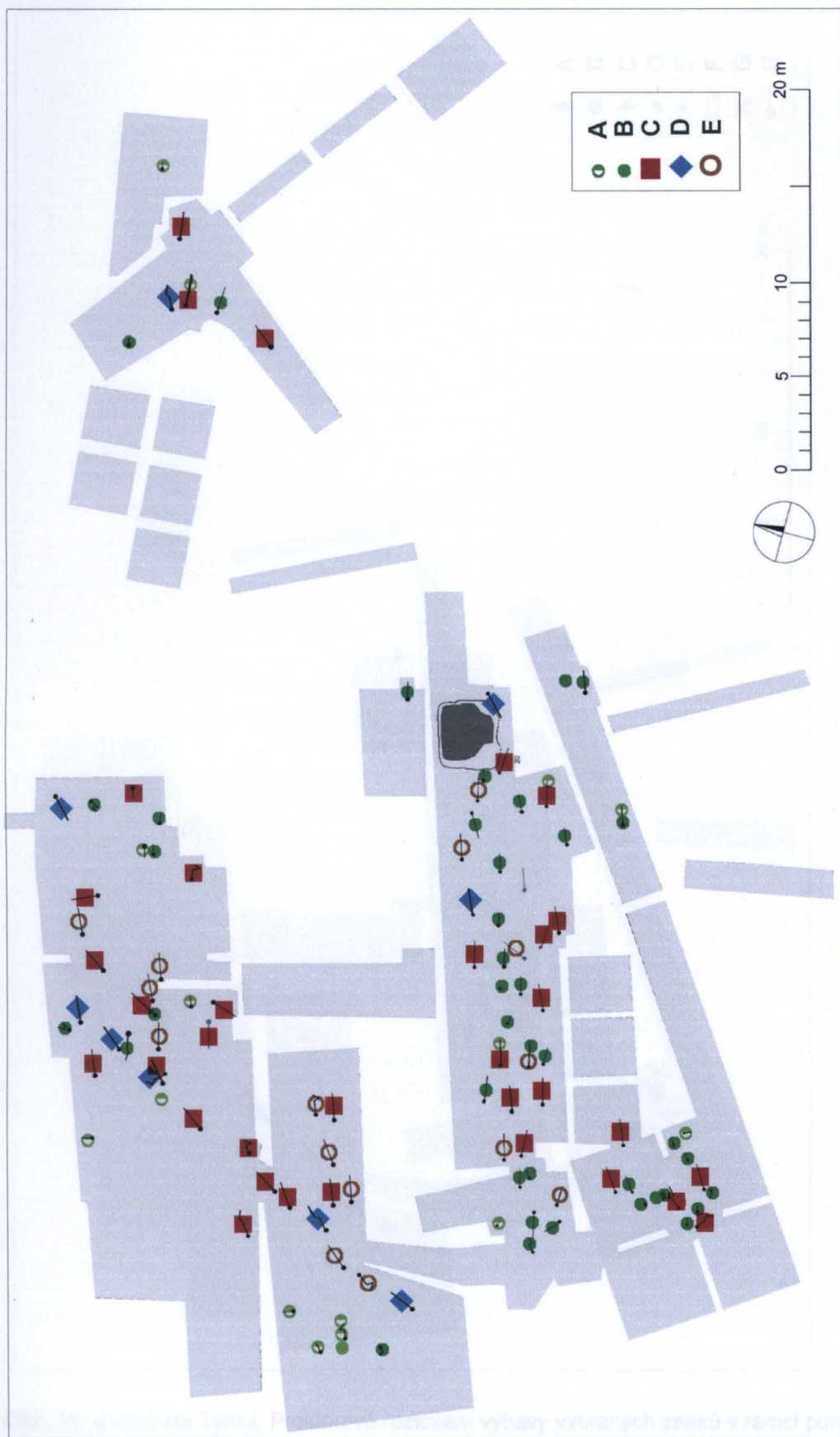


**Obr. 8.** Budeč-Na Týnici. **A** – detail povrchů nádob reprezentujících vymezené keramické skupiny (vnější a vnitřní strana); **1** – hrnec z H25; **2** – hrnec z H78; **3** – hrnec nalezený na dně zemnice 5/5; **4** – náušnice z H30; **5** – korálek ze sondy 21, vrstva 4; **6** – korálek ze sondy 17, mezi H81 a H89 na podloží. Foto a kresby I.Š.





Příloha 1. Budeč-Na Týnici. Celkový plán pohřebiště.

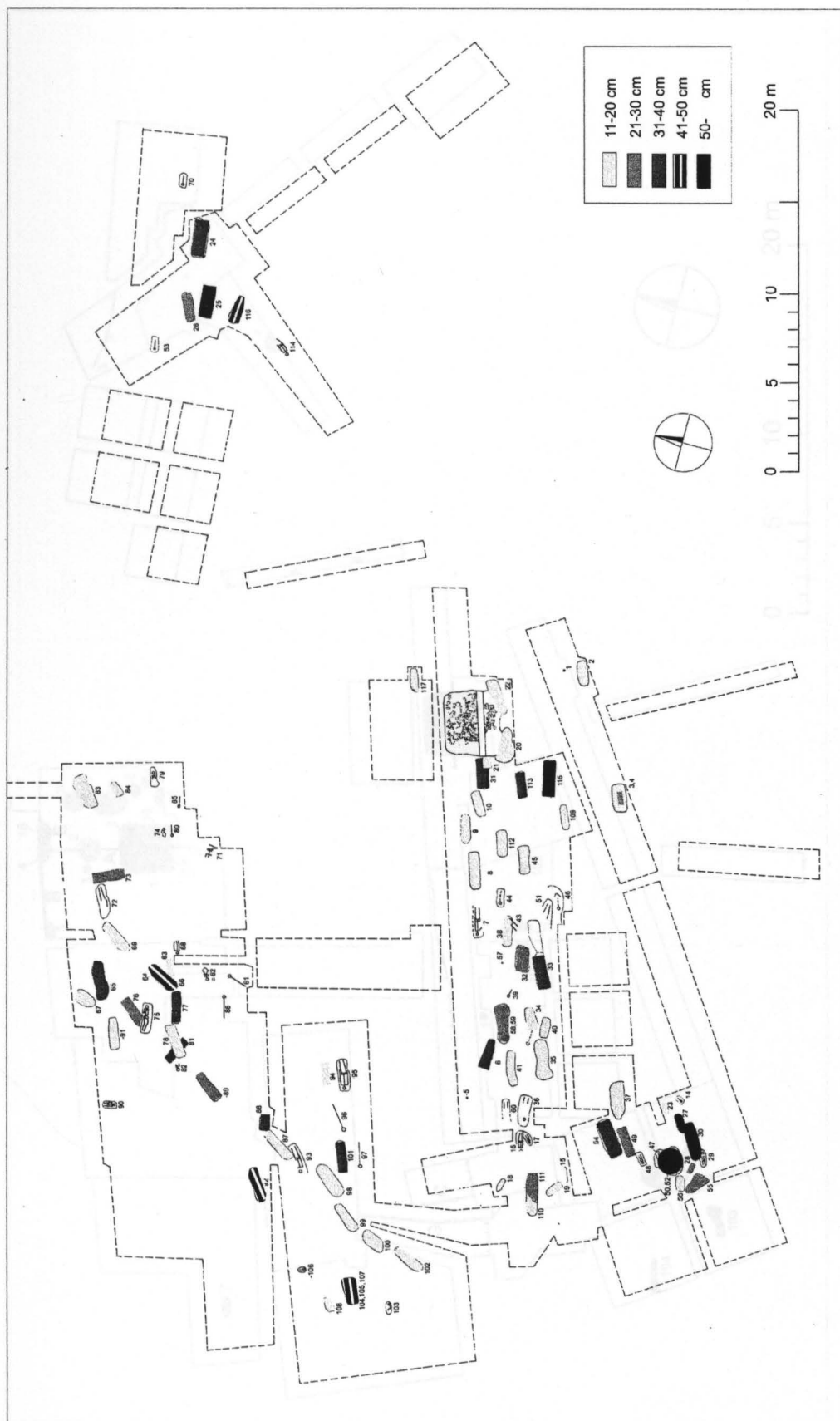


**Obr. 9.** Budeč-Na Týnici. Základní antropologická charakteristika pohřbené skupiny. **A** – novorozenec (event. plod); **B** – dítě infans I-III, event. mladší juvenis; **C** – dospělá žena; **D** – dospělý muž; **E** – dospělý, neurčitelného pohlaví.

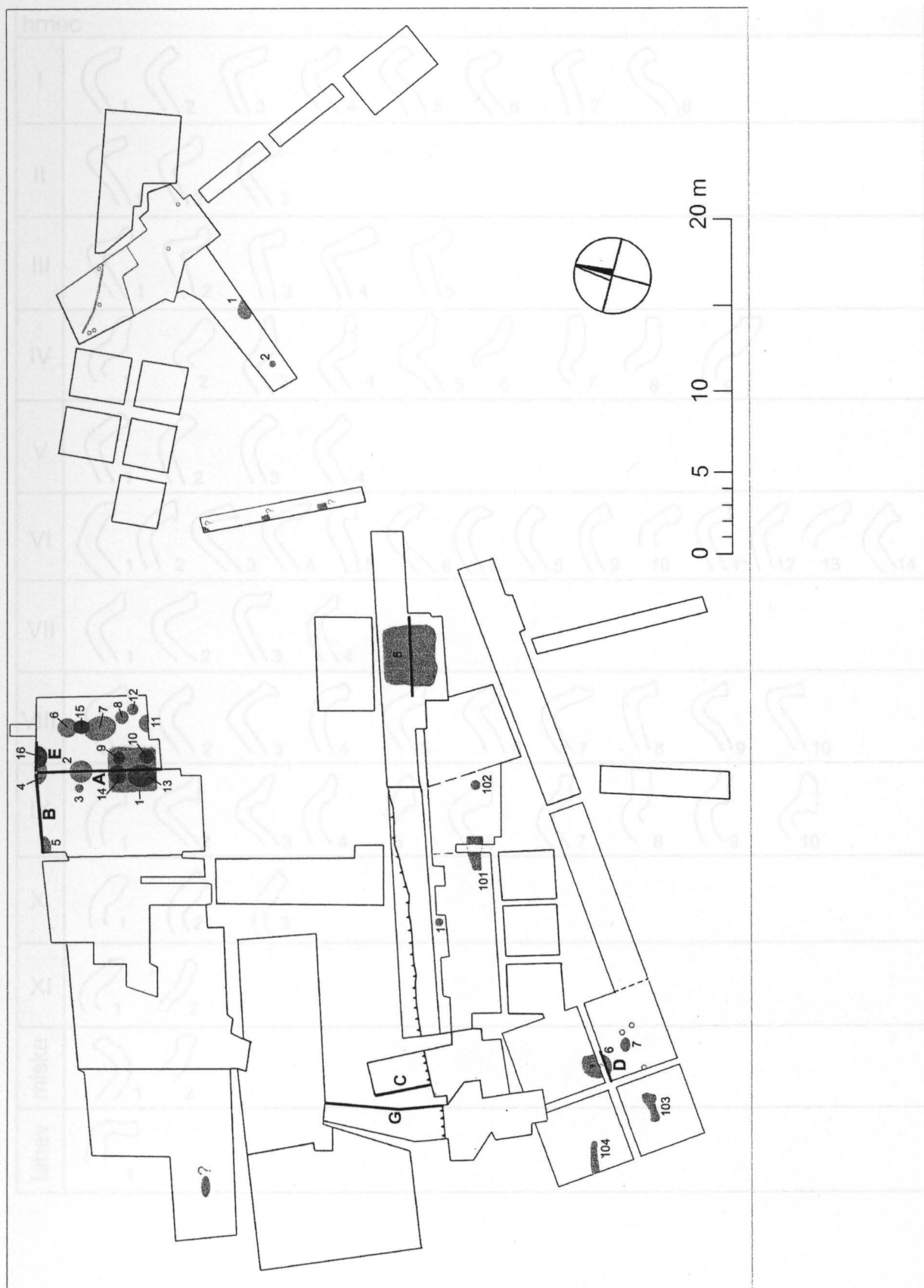




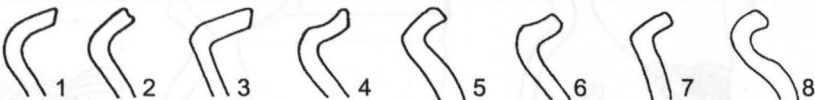



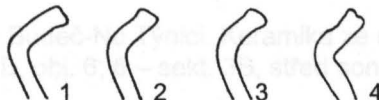
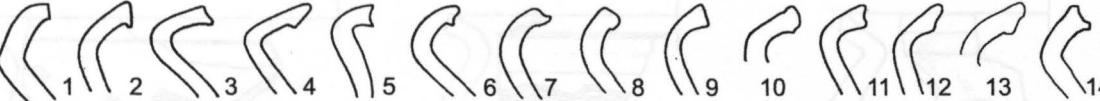

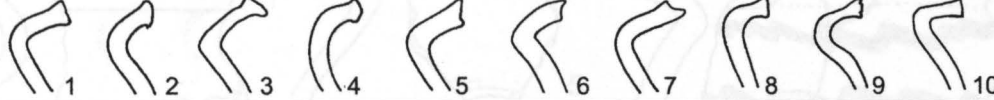


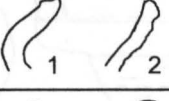


**Obr. 10.** Budeč-Na Týnici. Prostorové rozložení výbavy vybraných znaků v rámci pohřebiště. **A** – nůž v hrobě; **B** – hrnec; **C** – náušnice/záušnice stříbrné; **D** – náušnice/záušnice bronzové; **E** – skleněné perly; **F** – výrazné užití kamene; **G** – pohřeb na boku či na břiše; **H** – hroby s orientací odlišnou od západních azimutů.



**Obr. 11.** Budeč-Na Týnici. Rastrem je vyjádřena maximální zachycená hloubka hrobových jam (většina z nich byla identifikována teprve na úrovni podloží).

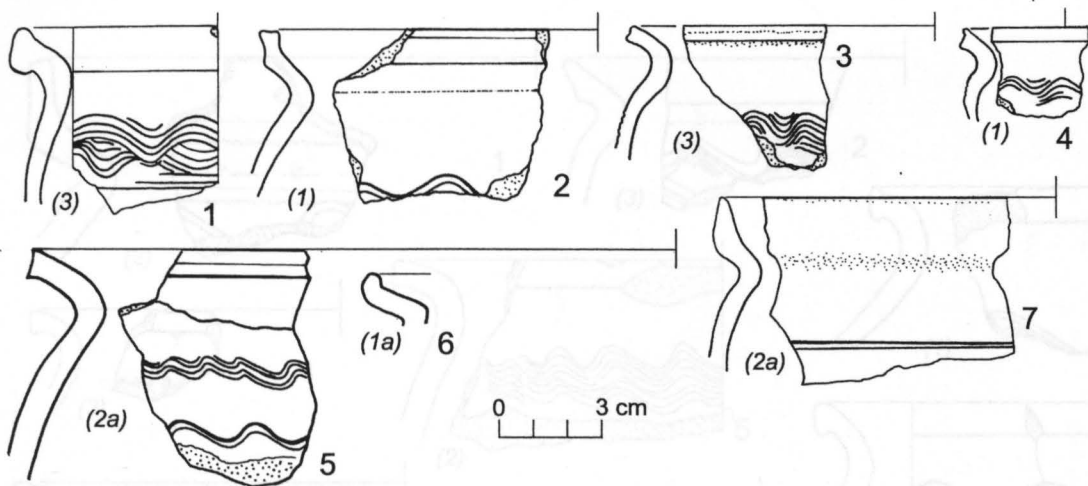


**Obr. 12.** Budeč-Na Týnici. Schematický plán registrovaných raně středověkých sídlištních objektů s vyznačením dokumentovaných řezů (označení odpovídá obr. 5).

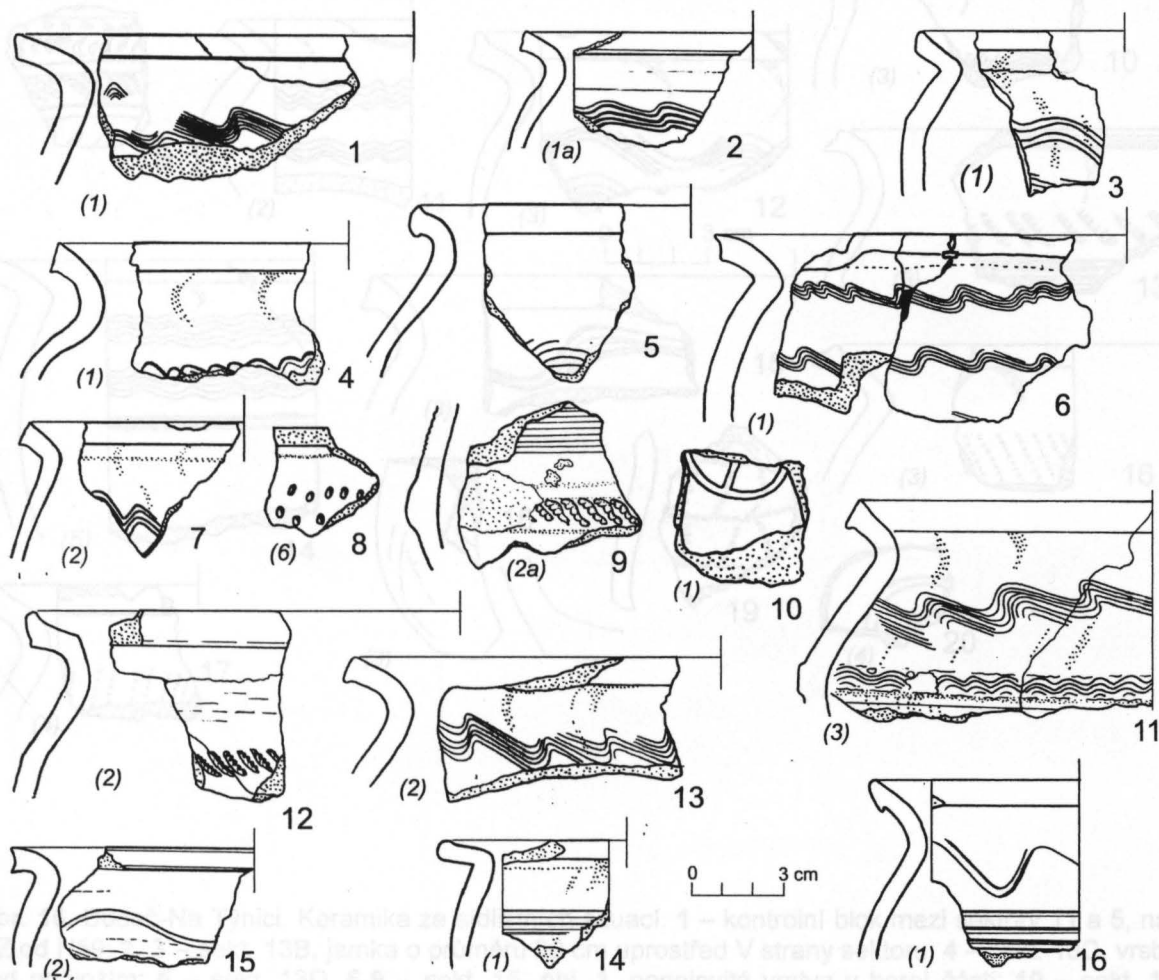
hrnec	
I	
II	
III	
IV	
V	
VI	
VII	
VIII	
IX	
X	
XI	
miska	
láhev	

Obr. 13. Budeč-Na Týnici. Klasifikace okrajů keramických nádob.  
 Obr. 15. Budeč-Na Týnici. Keramika ze sídištních situací: 1 – sekt. 10A, vrstva 2; 2 – sekt. 10A, vrstva 3; 3 – sekt. 10B, vrstva 5; 4 – sekt. 10B, vrstva 5; 5 – sekt. 10C, vrstva 3; 6 – sekt. 10C, vrstva 3; 7 – sekt. 10C, vrstva 3; 8 – sekt. 10C, vrstva 3; 9 – sekt. 10C, vrstva 3; 10 – sekt. 10C, vrstva 3; 11 – sekt. 10C, vrstva 3; 12 – sekt. 10C, vrstva 3; 13-14 – kontrolní blok 10C-11B, omnice-podkruž; 15 – sekt. 11B, vrstva 2; 16 – sekt. 11, obj. 102. Kreslířka A. Štefanová.

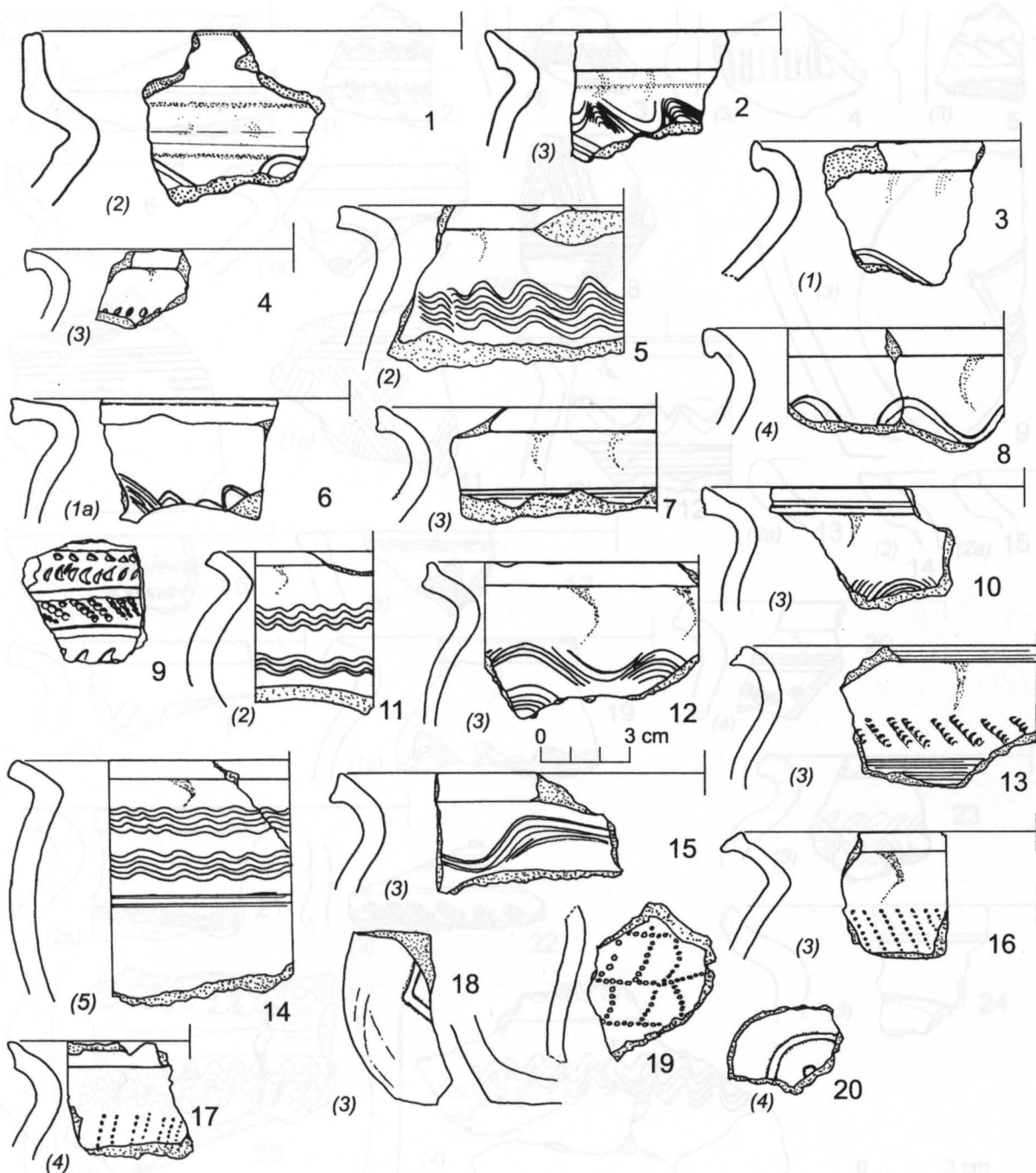




**Obr. 14.** Budeč-Na Týnici. Keramika ze sídlištních situací. 1 – sekt. 4, ornice; 2-4 – sekt. 4, vrstva 2; 5 – sekt. 3B, obj. 6; 6 – sekt. 3B, střed sondy, hl. 50 cm; 7 – sekt. 5, ornice. Kreslila A. Štefanová.

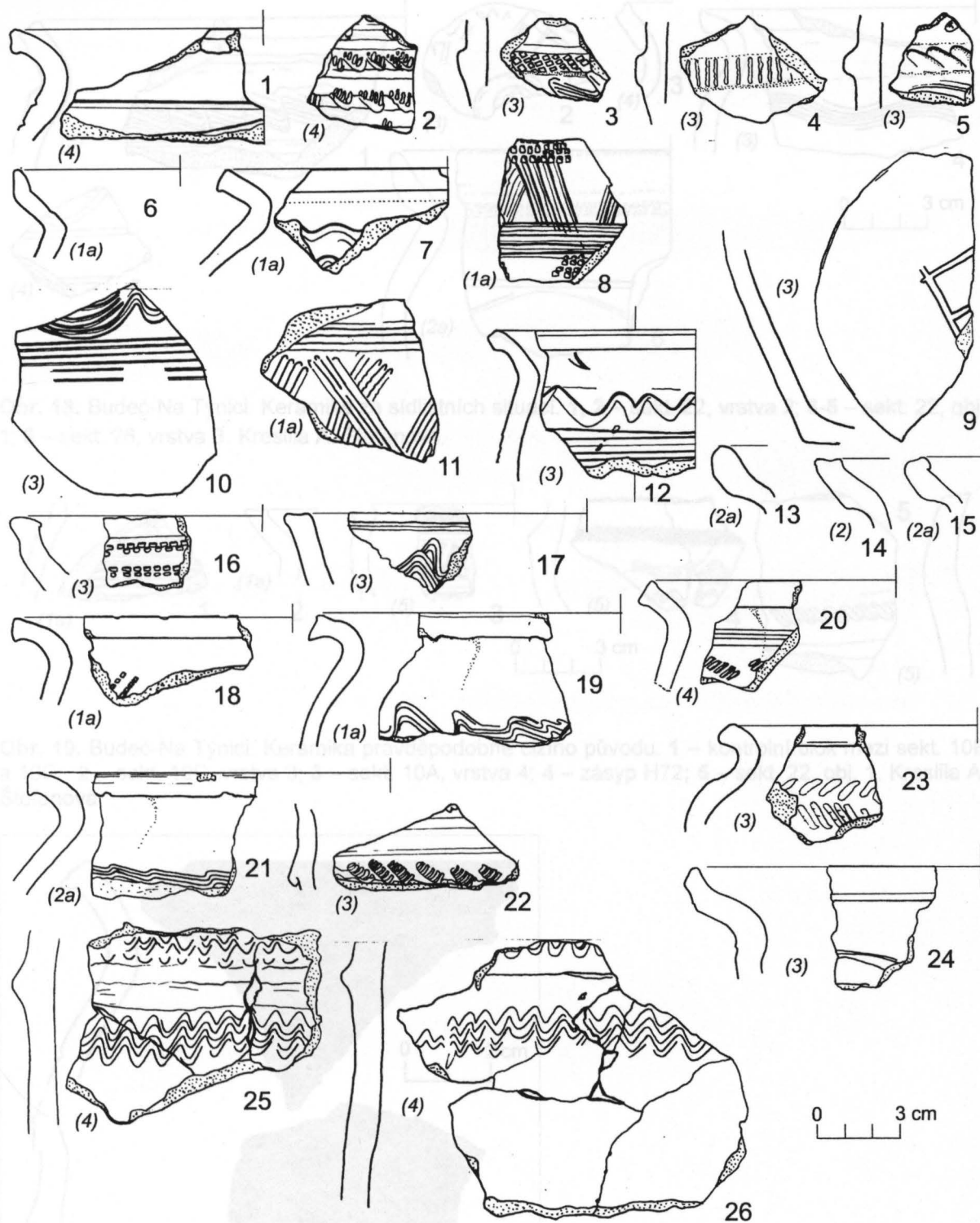


**Obr. 15.** Budeč-Na Týnici. Keramika ze sídlištních situací. 1 – sekt. 10A, vrstva 2; 2 – sekt. 10A, vrstva 4; 3, 4 – sekt. 10B, vrstva 5 – (55-70 cm); 5 – sekt. 10B, V část, vrstva 3; 6 – sektor. 10C, vrstva 2; 7-10 – 10C, vrstva 3; 11 – sekt. 10C, vrstva 4; 12 – sekt. 10C, obj. 103; 13-14 – kontrolní blok 10C-11B, ornice-podloží; 15 – sekt. 11B, vrstva 2; 16 – sekt. 11, obj. 102. Kreslila A. Štefanová.

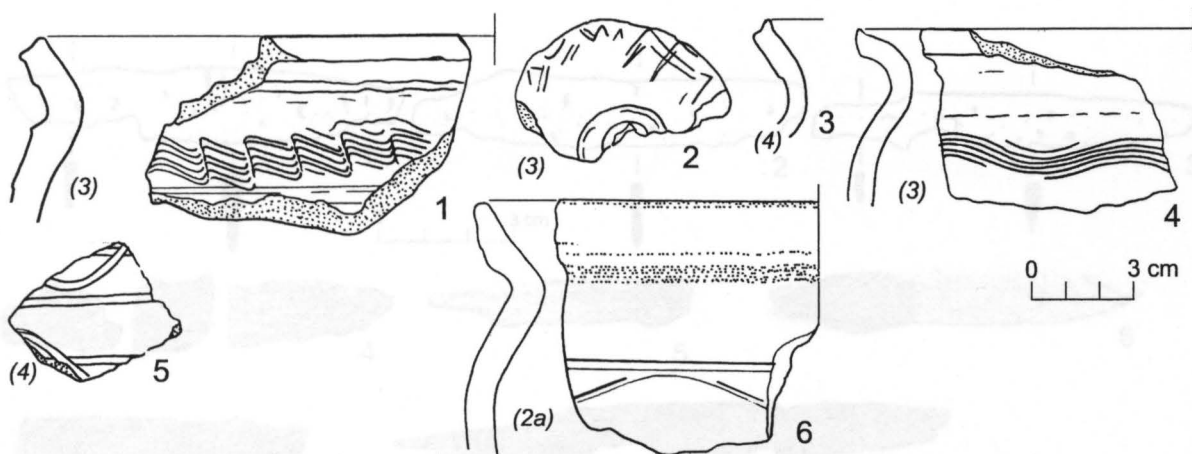


**Obr. 16.** Budeč-Na Týnici. Keramika ze sídlištních situací. **1** – kontrolní blok mezi sektory 11 a 5, nad a Z od H59; **2, 3** – sekt. 13B, jamka o průměru 20 cm uprostřed V strany sektoru; **4** – sekt. 13C, vrstva nad podloží; **5** – sekt. 13D, **6-9** – sekt. 15, obj. 1, popelovitá vrstva v horní části; **10** – sekt. 15, prohlubeň v SZ rohu sondy; **11** – sekt. 16, v S části pod ornici; **12** – sekt. 16, okolí H80 - povrch objektu 13; **13-19** – sekt. 16, spojené objekty 9 a 13, šedá popelovitá vrstva; **20** – sekt. 16, obj. 6. Kreslila A. Štefanová.

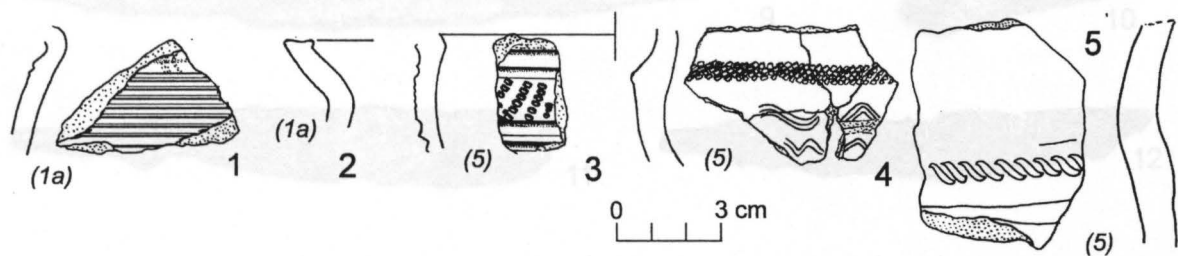
17 – sekt. 16, vrstva 5; 18, 19 – sekt. 20, vrstva 2; 20-22 – sektor 20, vrstva 3, 23 – sekt. 21, skupné nálezy objekt nad H104; 24-25 skupné nálezy obj. nad H106; 26 – sekt. 21, vrstva 4. Kreslila A. Štefanová.



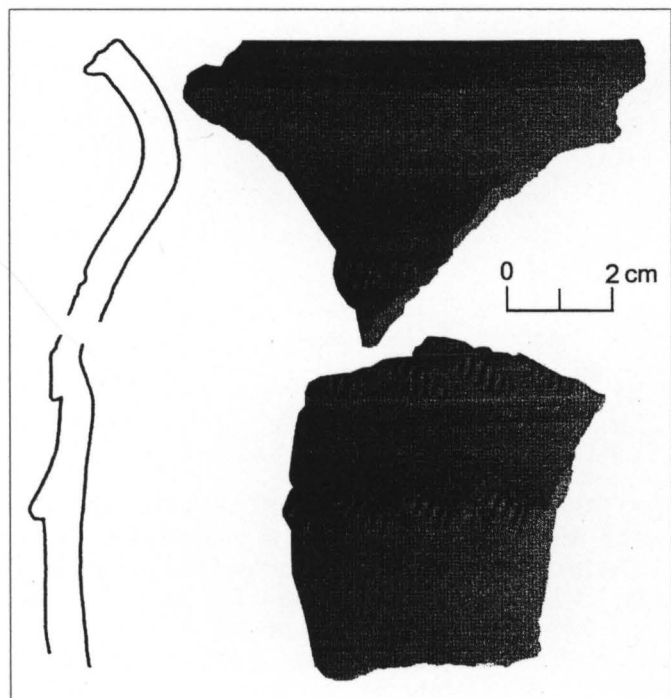
**Obr. 17.** Budeč-Na Týnici. Keramika ze sídlištních situací. 1 – sekt. 16, na S od H85; 2 – sekt. 16, obj. 4; 3 – sekt. 17, SV část sondy, hl. 40-55 cm; 4 – sekt. 17, SZ roh, 35-50 cm; 5-7 – sekt. 17, Z strana sondy, 8-10 – sekt. 17, střed sondy, hl. 50 cm od povrchu; 11 – sekt. 17, střed sondy, vrstva nad podloží; 12, 13 – sekt. 17, S část sondy, hl. 40-80 cm od povrchu; 14-16 – sekt. 18, střed sekt. nad podloží; 17 – sekt. 18, V polovina, 5. vrstva; 18, 19 – sekt. 20, vrstva 2; 20-22 – sektor 20, vrstva 3; 23 – sekt. 21, údajně sídlištní objekt nad H104; 24-25 údajně sídlištní obj. nad H106; 26 – sekt. 21, vrstva 4, S část, obj. 1. Kreslila A. Štefanová.



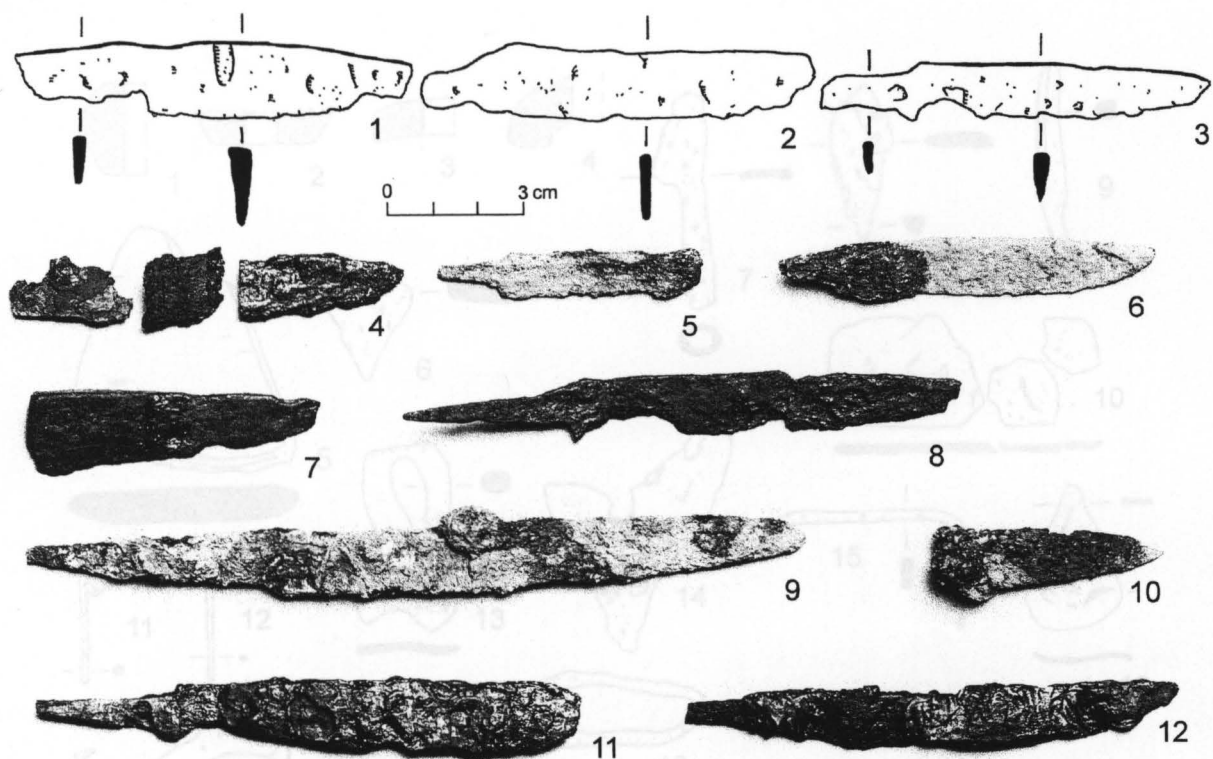
**Obr. 18.** Budeč-Na Týnici. Keramika ze sídlištních situací. **1, 2** – sekt. 22, vrstva 2; **3-5** – sekt. 22, obj. 1; **6** – sekt. 26, vrstva 3. Kreslila A. Štefanová.



**Obr. 19.** Budeč-Na Týnici. Keramika pravděpodobně cizího původu. **1** – kontrolní blok mezi sekt. 10B a 10C; **2** – sekt. 10C, vrstva 3; **3** – sekt. 10A, vrstva 4; **4** – zásyp H72; **5** – sekt. 22, obj. 1. Kreslila A. Štefanová.



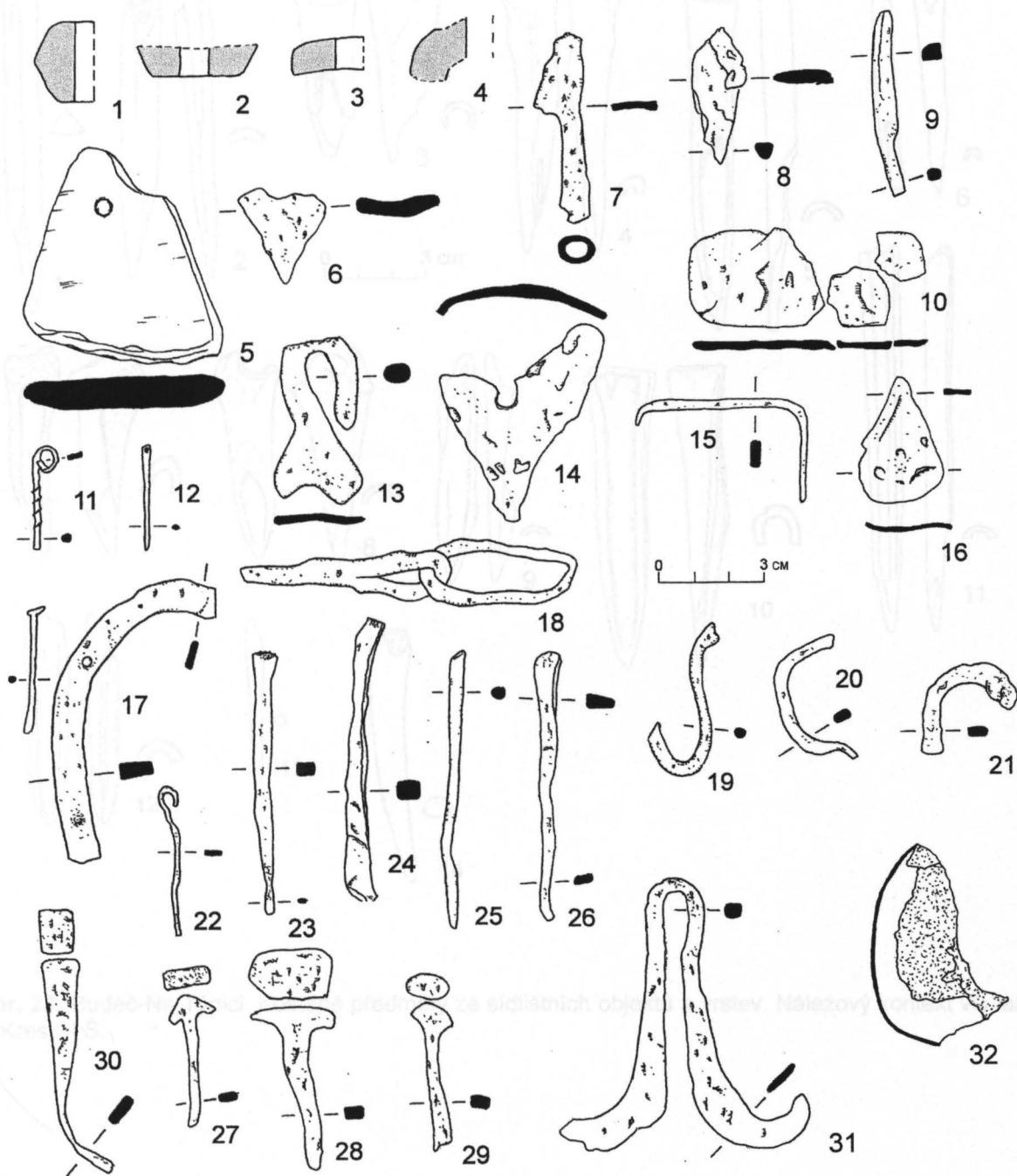
**Obr. 20.** Budeč-Na Týnici. Fragmentsy dokonale provedené nádoby s plastickou výzdobou (sekt. 15, obj. 4).



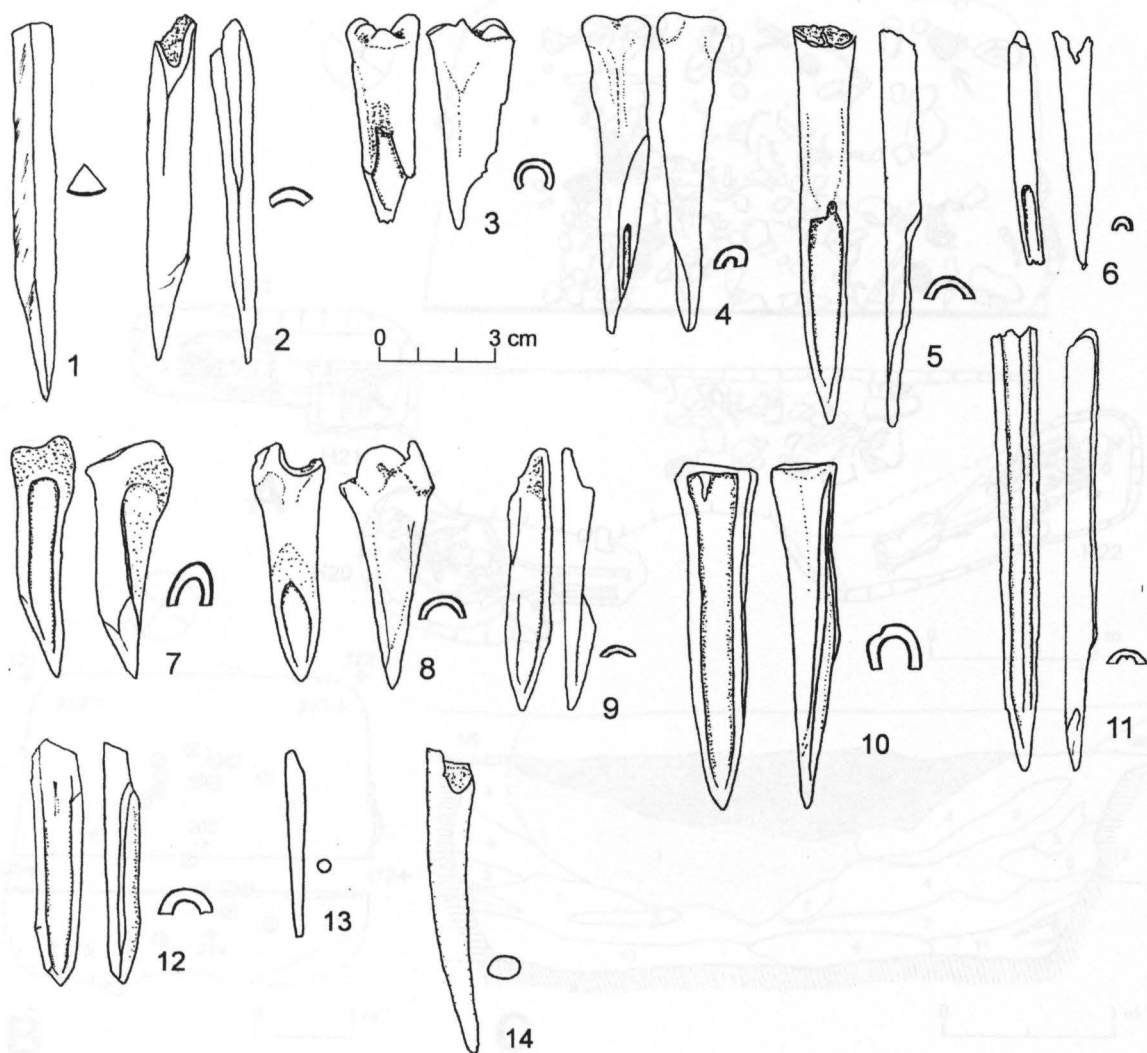
**Obr. 21.** Budeč-Na Týnici. Nože ze sídlištních objektů a kulturní vrstvy. Nálezový kontext viz tab. 10. Kreslil I.Š., foto H. Toušková.

Obr. 22. Budeč-Na Týnici. Předměty ze sídlištních objektů, vrstev a hrobových zásypů. 1-4 – keramické předměty; 5 – ořdicový brousek; 6-31 – železné předměty; 32 – pálená hlína, pravděpodobně fragment závaží bábovského stavu. 1 – sekt. 17, uprosřed Z strany na porloži; 2 – sekt. 18, vrstva 3; 3 – sekt. 5, obj. 5, úroveň 2; 4 – zásyp H47; 5 – sekt. 10C, obj. 103; 6 – JZ část sekt. 18, vrstva 3; 7 – S část sekt. 18, nad podloží; 8 – sekt. 13C, nad podloží; 9 – sekt. 5, obj. 6, úroveň 3; 10 – sekt. 5, obj. 5, kontrolní blok; 11 – sekt. 16, obj. 7; 12 – sekt. 22, obj. 1; 13 – SZ část sekt. 17, na porloži; 14 – V část sekt. 18, vrstva 4; 15 – SZ část sekt. 18, vrstva 5; 16 – sekt. 23, nad podloží; 17 – sekt. 9C, nad podloží; 18 – sekt. 10A, vrstva 3; 19, 20 – sekt. 5, obj. 5, úroveň 3; 21 – sekt. 18, nad podloží; 22 – SZ sekt. 18, vrstva 3; 23 – sekt. 16, nad podloží; 24 – JZ roh sekt. 16; 25 – sekt. 16, obj. 9+13; 26, 27 – sekt. 18, vrstva 4; 28, 29 – sekt. 18, splachové vrstvy; 30 – sekt. 9A, vrstva 3; 31 – zásyp H87; 32 – zásyp H5. Kreslil I.Š.



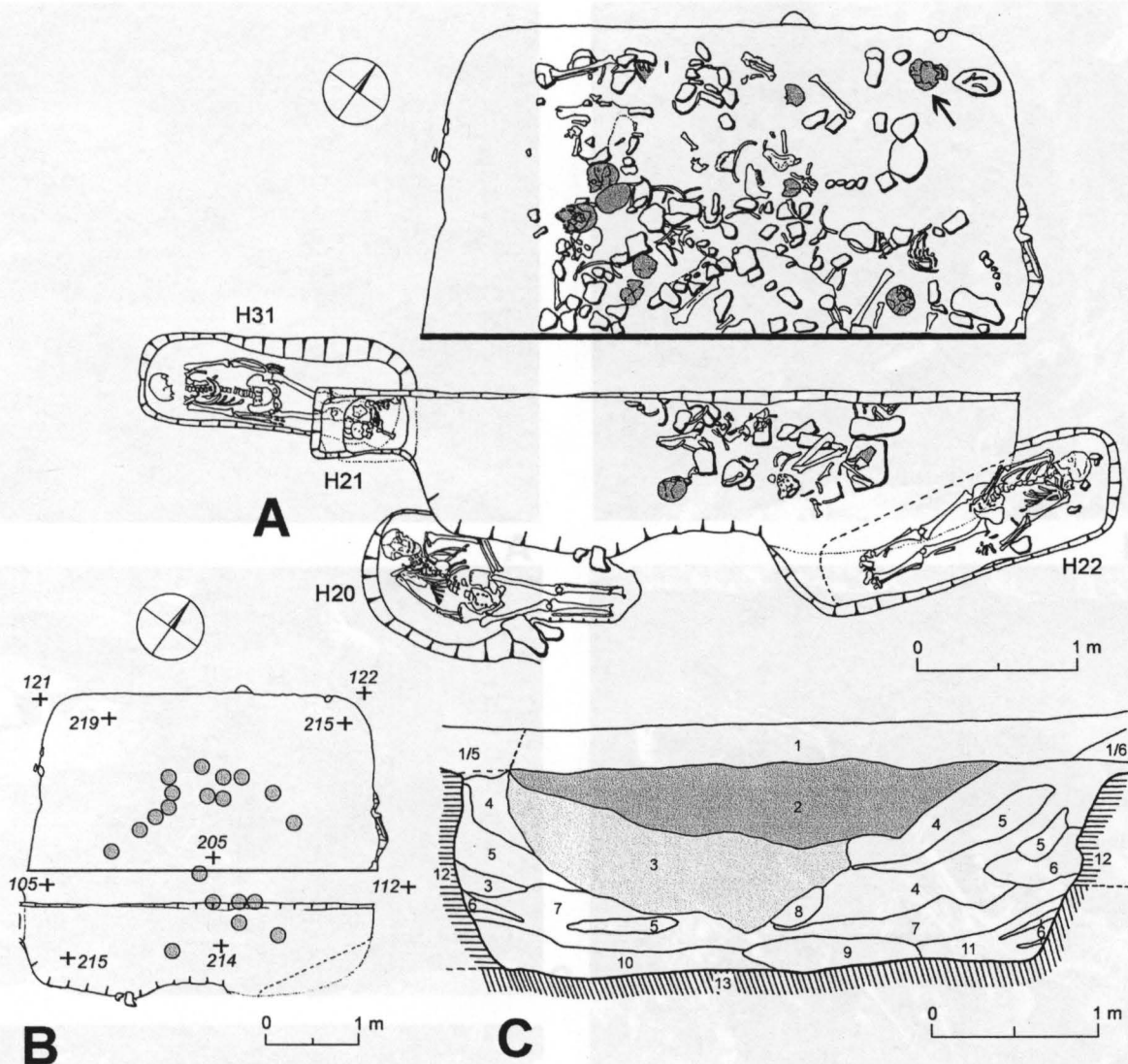


**Obr. 22.** Budeč-Na Týnici. Předměty ze sídlištních objektů, vrstev a hrobových zásypů. 1-4 – keramické přesleny; 5 – břidlicový brousek; 6-31 – železné předměty; 32 – pálená hlína, pravděpodobně fragment závaží tkalcovského stavu. 1 – sekt. 17, uprostřed Z strany na podloží; 2 – sekt. 18, vrstva 3; 3 – sekt. 5, obj. 5, úroveň 2; 4 – zásyp H47; 5 – sekt. 10C, obj. 103; 6 – JZ část sekt. 18, vrstva 3; 7 – S část sekt. 18, nad podložím; 8 – sekt. 13C, nad podložím; 9 – sekt. 5, obj. 5, úroveň 3; 10 – sekt. 5, obj. 5, kontrolní blok; 11 – sekt. 16, obj. 7; 12 – sekt. 22, obj. 1; 13 – SZ část sekt. 17, na podloží; 14 – V část sekt. 18, vrstva 4; 15 – SZ část sekt. 18, vrstva 5; 16 – sekt. 23, nad podložím; 17 – sekt. 9C, nad podložím; 18 – sekt. 10A, vrstva 3; 19, 20 – sekt. 5, obj. 5, úroveň 3; 21 – sekt. 1B, nad podložím; 22 – SZ sekt. 18, vrstva 3; 23 – sekt. 1B, nad podložím; 24 – JZ roh sekt. 16; 25 – sekt. 16, obj. 9+13; 26, 27 – sekt. 18, vrstva 4; 28, 29 – sekt. 18, splachové vrstvy; 30 – sekt. 9A, vrstva 3; 31 – zásyp H83; 32 – zásyp H3. Kreslil I.Š.



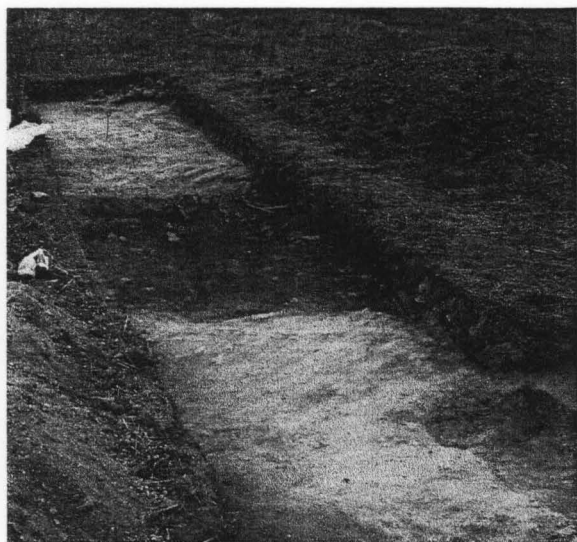
**Obr. 23.** Budeč-Na Týnici. Kostěné předměty ze sídlištních objektů a vrstev. Nálezový kontext viz tab. 5. Kreslil I.Š.

Obr. 24. Budeč-Na Týnici. Kreselná dokumentace hromadného hrabu v objektu 5/5 obklopeného hroby 20, 21, 22 a 31. A – půdorys situace v hloubce cca 30-40 cm pod současným povrchem. Šedě vyznačeny samostatně uložené větky, větvka č. 2 s páni esovitými záušnicemi označena šipkou; tučnou čarou vyznačen dokumentovaný profil. B – schematický nivojovaný plán rozložení samostatných křídlových větek (šedě křídlový v hloubce cca 100 cm pod povrchem, ostatní kosti nentapovány; tlavostech není ukotvena a vyznačuje tedy pouze relativní výškové vztahy, upraveno); C – J profily C podovými objekty. Šedě vyznačeny vrstvy pod čarou obsahující kostěné pozůstatky: 1 – tmavě šedá omíčka – omíčka písek, pískovcovými kameny a velkým množstvím lidských kostí; 1/5 a 1/6 – omíčka proříznutá písek a rozpadlým pískovcem; 2 – velmi sytká písčito-humusovitá vrstva proříznutá velkým množstvím lidských kostí, střípů a kamenů; 3 – světlé šedá, silně písčité proříznutá velkým množstvím pískovcových kamenů, ale menším množstvím kostí než 2; 4 – světlé šedá písčito-humusovitá vrstva (splachová) s malým množstvím kamenů; 5 – šedožlutá písčito-humusovitá vrstva (splachová); 6 – světlé hnědá vrstva s pískem a humusem (splachová); 7 – černá humusovitá vrstva; 8 – černá humusovitá vrstva s velkým množstvím uplítků; 9 – čistý žlutý jemný písek; 10 – písek s pískovcovými kameny a síř; 11 – světlé hnědá písčito-humusovitá vrstva s obilnicí; 12 – pískovcová skvrna kři; 13 – pískovcový slepenec s obilnicí.

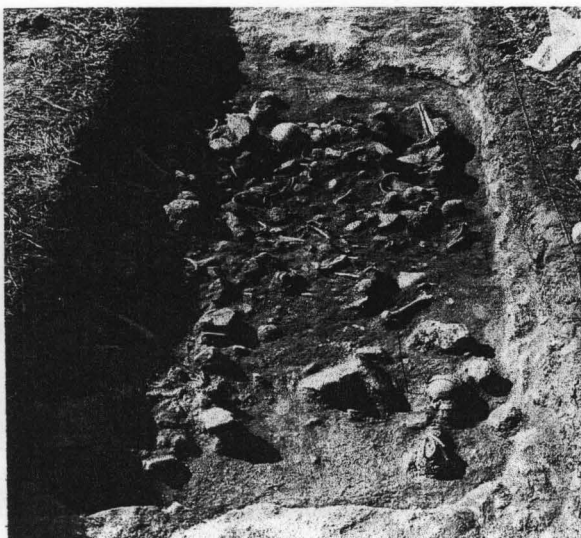


**Obr. 24.** Budeč-Na Týnici. Kresebná dokumentace hromadného hrobu v objektu 5/5 obklopeného hroby 20, 21, 22 a 31. **A** – půdorys situace v hloubce cca 30-40 cm pod současným povrchem. Šedě vytaženy samostatně uložené lebky, lebka č. 2 s osmi esovitými záušnicemi označena šipkou; tučnou čarou vyznačen dokumentovaný profil; **B** – schematický nivelovaný plán rozložení samostatných lidských lebek (šedé kroužky) v hloubce cca 100 cm pod povrchem, ostatní kosti nemapovány (nivelace není ukotvena a vyjadřuje tedy pouze relativní výškové vztahy, upraveno); **C** – J profil S poloviny objektu, šedě vyznačeny vrstvy pod ornici obsahující lidské pozůstatky; **1** – tmavě šedá ornice promíšená pískem, pískovcovými kameny a velkým množstvím lidských kostí; **1/5** a **1/6** – ornice promíšená pískem a rozpadlým pískovcem; **2** – velmi syká písčito-humusovitá vrstva promíšená velkým množstvím lidských kostí, střepeů a kamenů; **3** – světle šedá, silně písčitá promíšená velkým množstvím pískovcových kamenů, ale menším množstvím kostí než **2**; **4** – světle šedá písčitá vrstva (splachová) s malým množstvím kamenů; **5** – šedožlutá písčitá splachová vrstva; **6** – světle hnědá vrstva s pískem a humusem (splachová); **7** – černá humusovitá vrstva; **8** – černá humusovitá vrstva s velkým množstvím uhlíků; **9** – čistý žlutý jemný písek; **10** – písek a pískovcová kamenná suť; **11** – světle hnědá písčitá vrstva s oblázky; **12** – pískovcová skalní kra; **13** – pískovcový slepenec s oblázky.





A



B



C



D



E



F

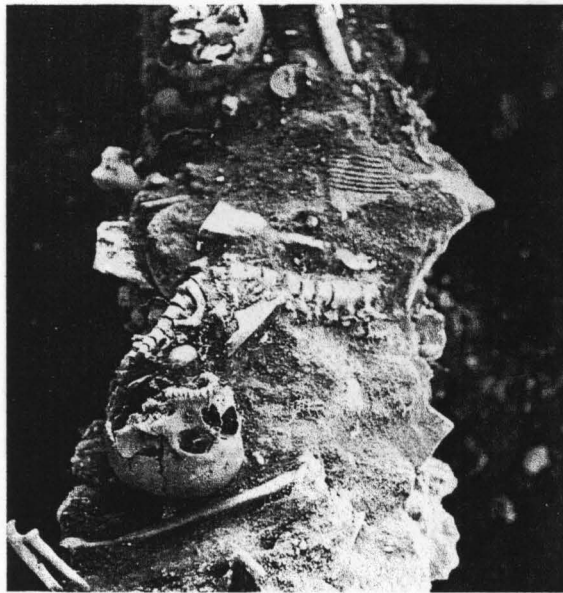
**Obr. 25.** Budeč-Na Týnici. Fotografická dokumentace výzkumu hromadného hrobu uloženého v zemnici 5/5. **A** – S polovina obj. po skryvce ornice; **B** – S polovina obj., horní partie hromadného hrobu, v pravém dolním rohu samostatná lebka č. 2 s osmi esovitými záušnicemi; **C** – S polovina obj., pohled na pracovní vypětí od Z; **D, E** – SZ roh zemnice s hromadným hrobem; **F** – S polovina obj., detail hromadného hrobu ve střední části.



A



B



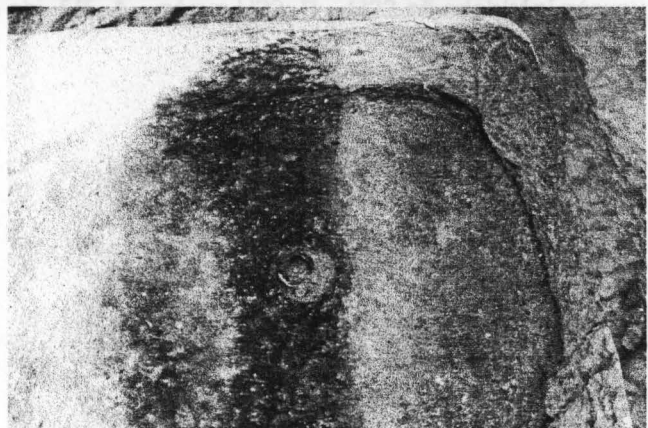
C



D



E



F

**Obr. 26.** Budeč-Na Týnici. Fotografická dokumentace výzkumu hromadného hrobu uloženého v zemnici 5/5. **A** – horní partie jižní poloviny obj. (pohled od JV); **B** – části lidských skeletů uložené v anatomické poloze ve střední části S poloviny obj.; **C-D** – odebrání kontrolního bloku; **E** – detail samostatné lebky č. 2 s osmi esovitými záušnicemi v horní partii hromadného hrobu; **F** – V roh zemnice 5/5, úroveň písčité vrstvy nade dnem, uprostřed samostatná rozbitá lidská lebka.

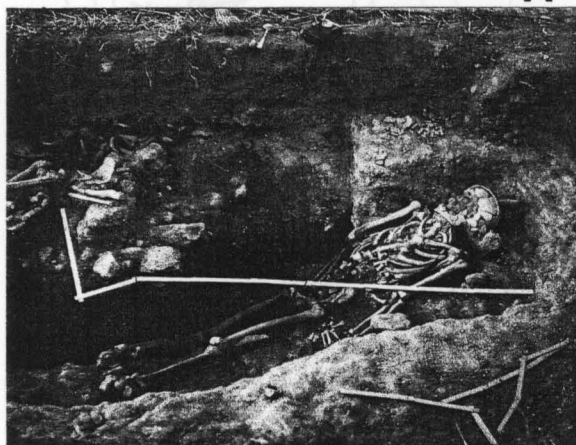




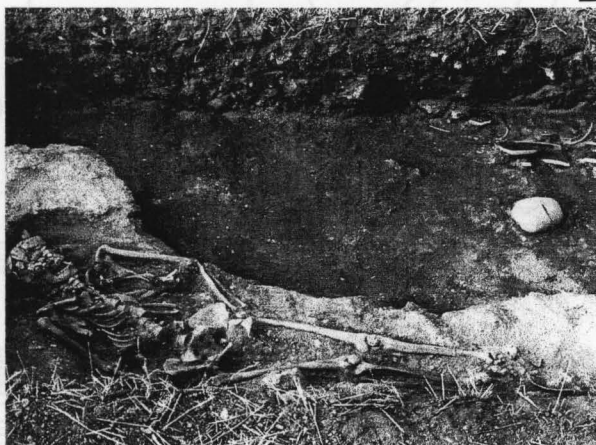
A



B



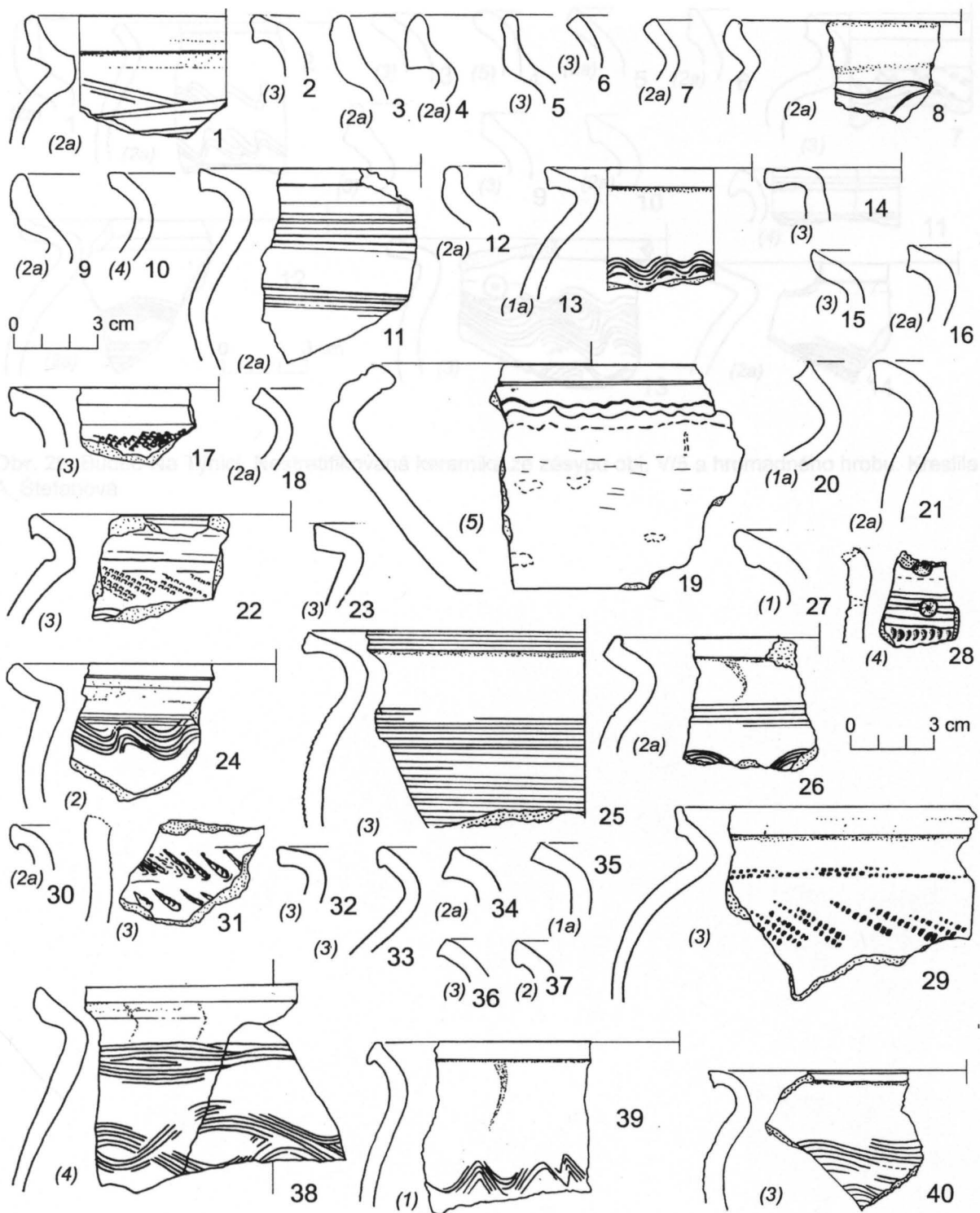
C



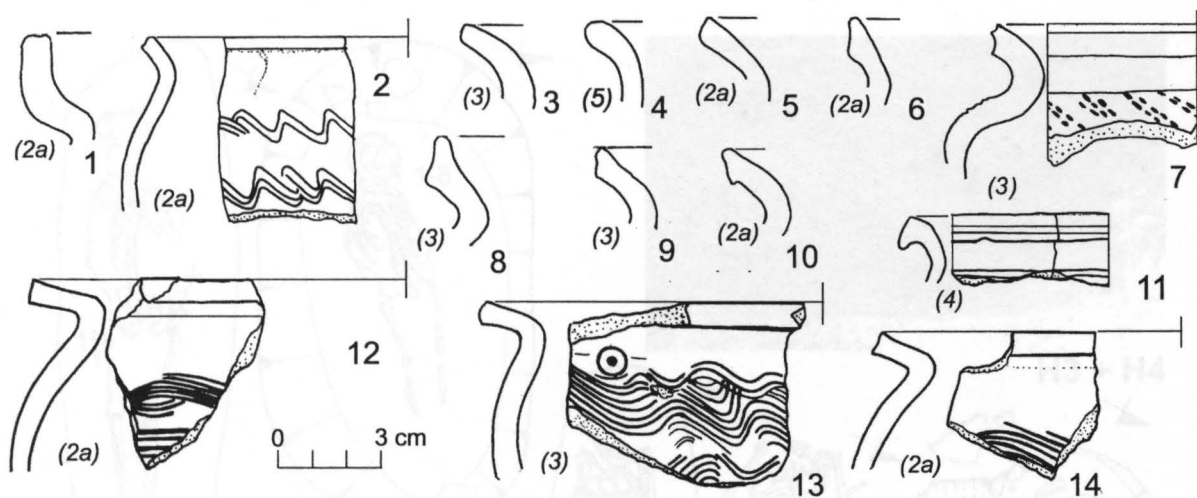
D

Obr. 27. Budeč-Na Týnici. Hroby uložené okolo obj. 5/5. A – zásyp H22; B – H22 při odebrání zásypu; C – H22 po očištění; D – H20.

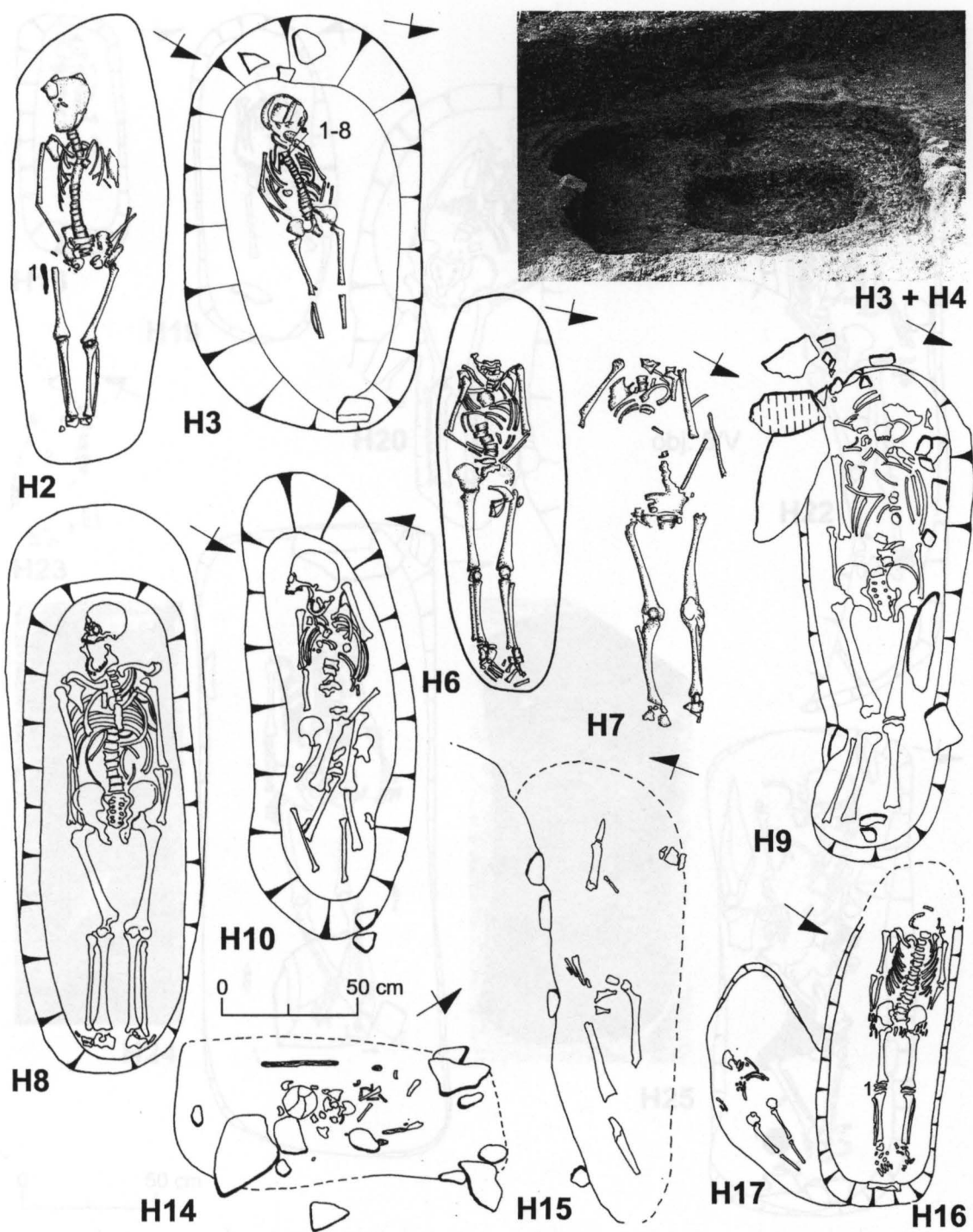
Obr. 28. Budeč-Na Týnici. Keramika ze zásypu obj. 5/5 a hromadného hrobu 1, 2 – J polovina obj., umice; 3, 4 – S polovina obj., umice; 5-10 – S polovina obj. – 20-40 cm od povrchu; 11-13 – S polovina obj., 20-40 cm; 14-16 – S polovina obj. – 20-40 cm; 17 – J polovina obj., 40-60 cm; 18-19 – S polovina obj., 60-100 cm; 20-21 – J polovina obj., 60-80 cm; 22-24 – kontr. blok 5-5C, 40-60 cm; 25-29 – S polovina obj., 120-140 cm; 30-31 – kontr. blok 5-5C, vrstvy 4, 5. C; 32-37 – S polovina, nade dnem objektu – jistě pod úrovní lidských kostí; 38-40 – kontr. blok, vrstvy nade dnem – jistě pod úrovní lidských kostí. Kreslila A. Štefanová.



**Obr. 28.** Budeč-Na Týnici. Keramika ze zásypu obj. 5/5 a hromadného hrobu. **1, 2** – J polovina obj., ornice; **3, 4** – S polovina obj., ornice; **5-10** – S polovina obj. – 20-40 cm od povrchu; **11-13** – S polovina obj., 20-40 cm; **14-16** – S polovina obj. – 20-40 cm; **17** – J polovina obj., 40-60 cm; **18-19** – S polovina obj., 80-100 cm; **20-21** – J polovina obj., 60-80 cm; **22-24** – kontr. blok 5-5C, 40-60 cm; **25-29** – S polovina obj., 120-140 cm; **30-31** – kontr. blok 5-5C, vrstvy 4, 5, 6; **32-37** – S polovina, nade dnem objektu - jistě pod úrovní lidských kostí; **38-40** – kontr. blok, vrstvy nade dnem - jistě pod úrovní lidských kostí. Kreslila A. Štefanová.

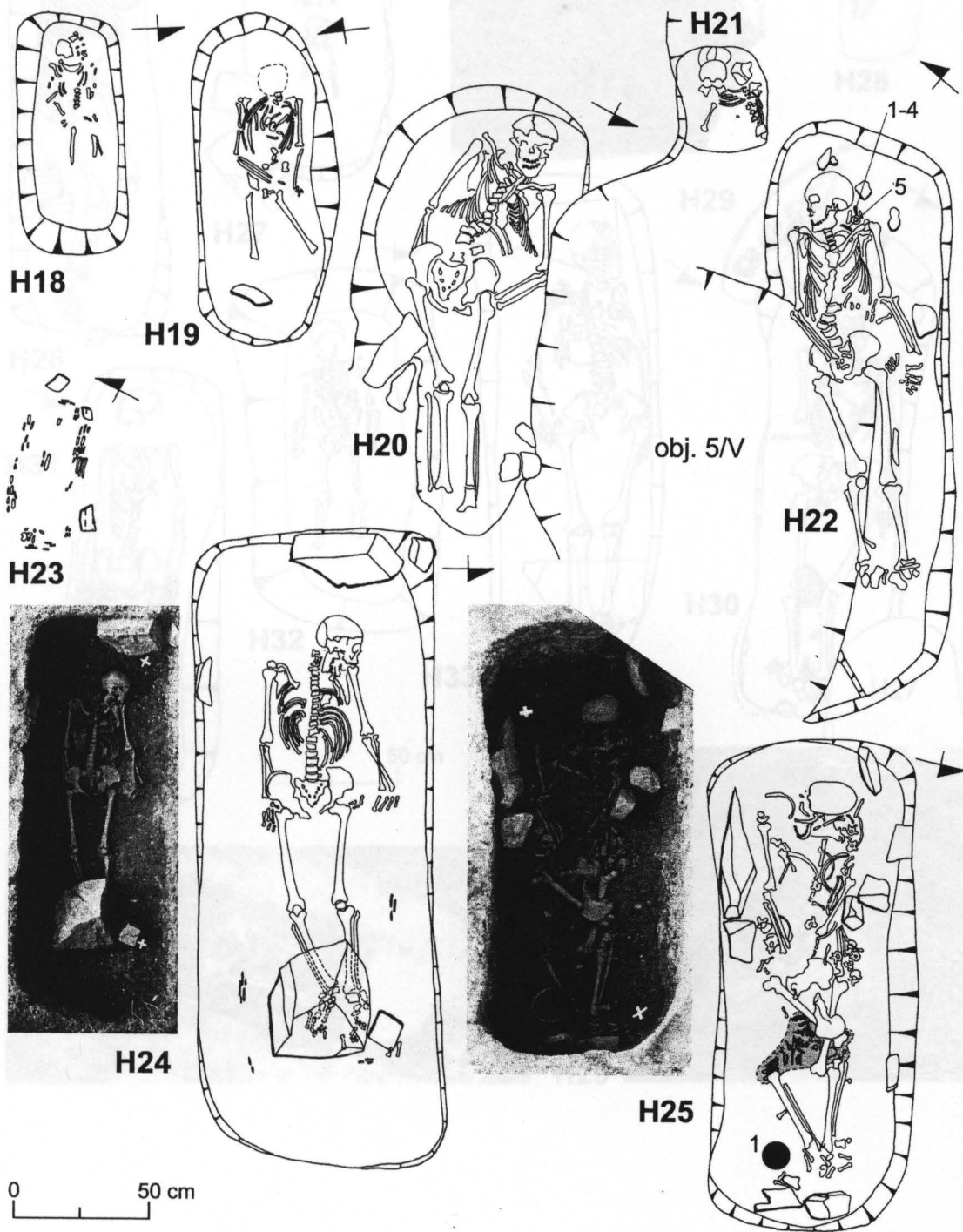


**Obr. 29.** Budeč-Na Týnici. Nestratifikovaná keramika ze zásypu obj. V/5 a hromadného hrobu. Kreslila A. Štefanová.



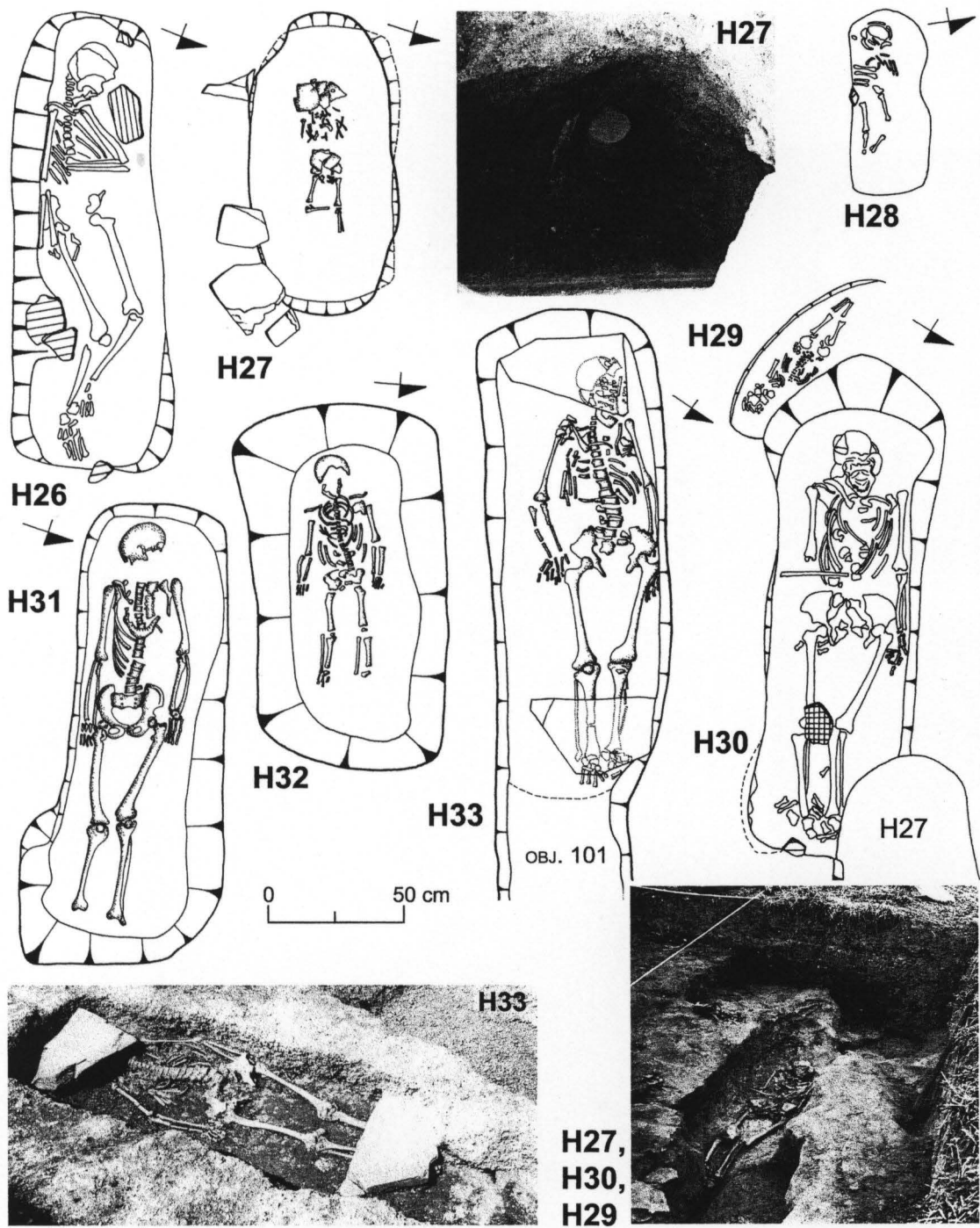
Obr. 31. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H18, H19, H20, H21, H22, H23, H24 a H25.

Obr. 30. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H2, H3, H4, H6, H7, H8, H9, H10, H14, H15, H16 a H17.



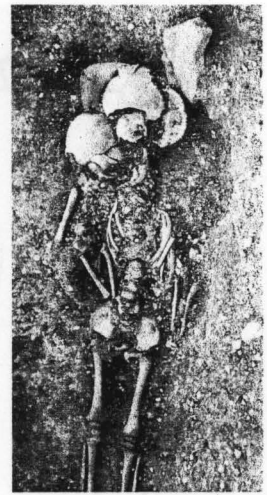
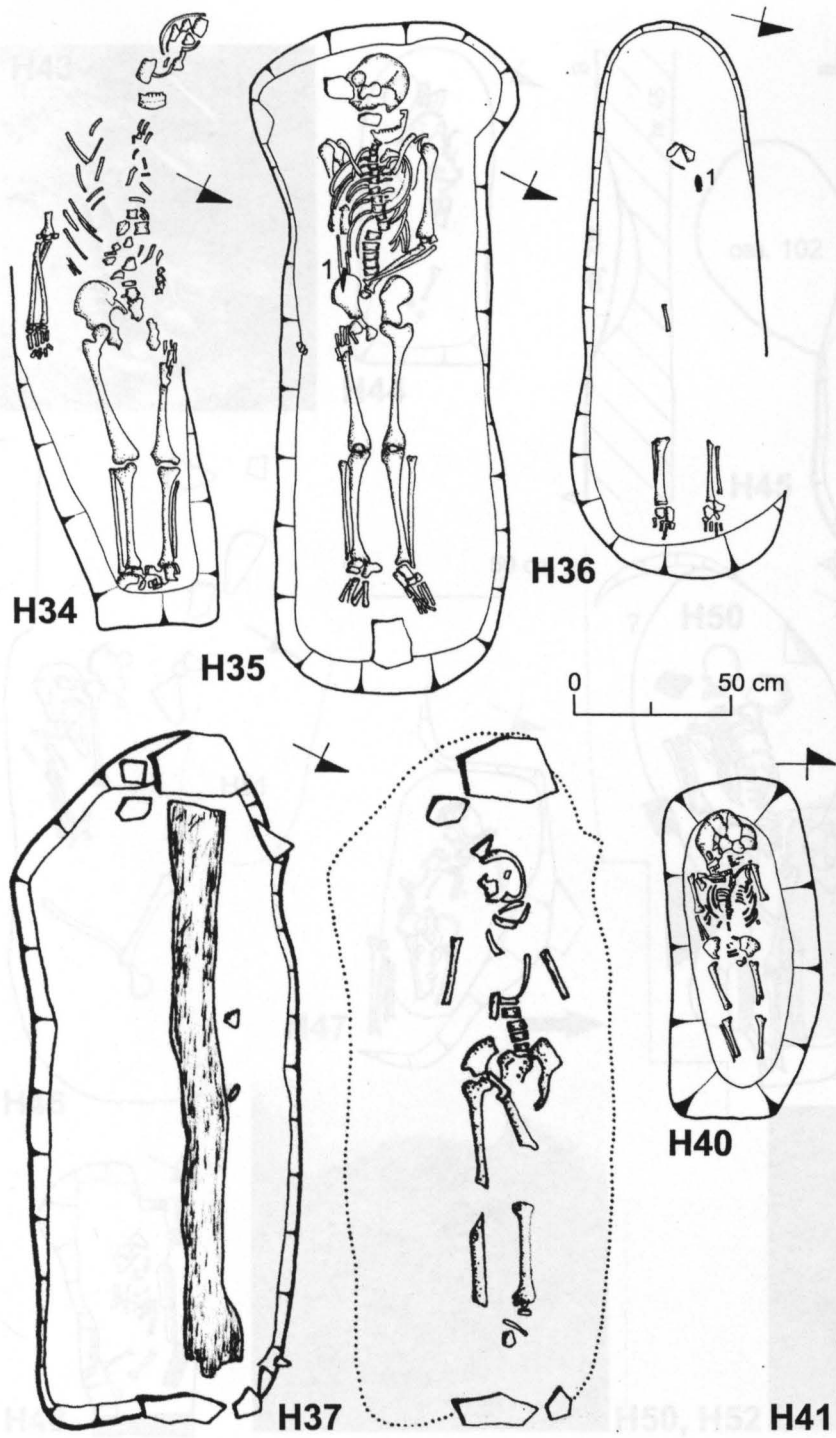
Obr. 31. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H18, H19, H20, H21, H22, H23, H24 a H25.





Obr. 32. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H26, H27, H28, H29, H30, H31, H32 a H33.

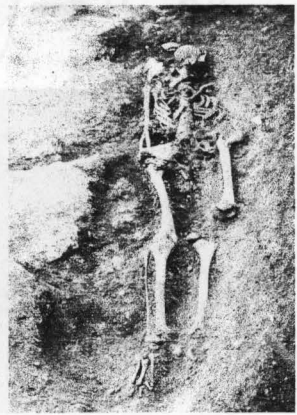




H38



H39



H41

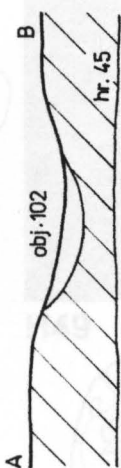
Obr. 33. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H34, H35, H36, H37, H38, H39 a H41.



H43

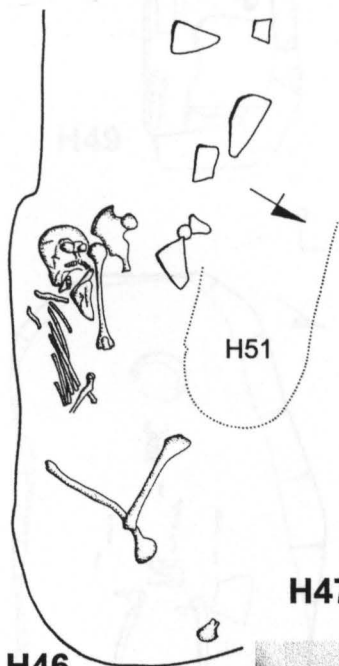
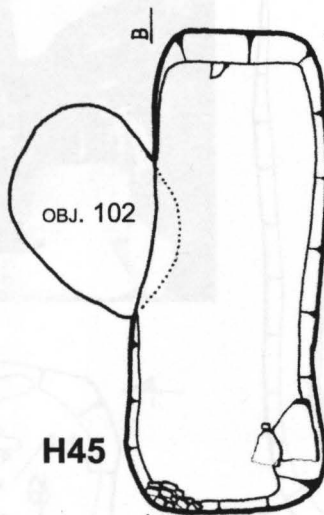


H44



obj. 102

H45

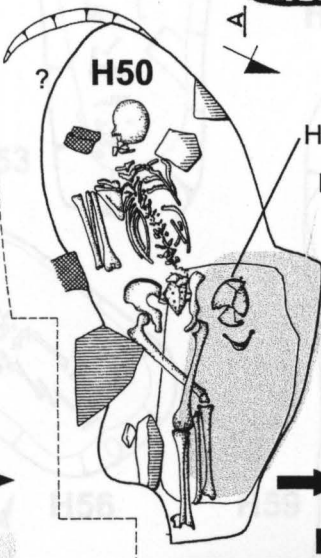
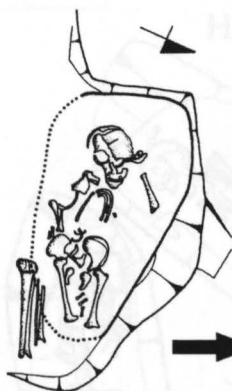


H46

0 50 cm

H51

H47



H50

H52

H47

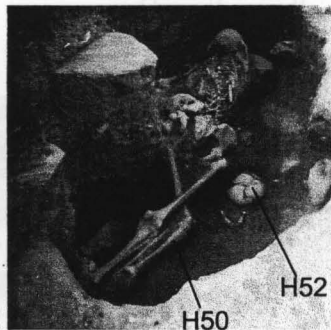
H52



H48



H50, H52

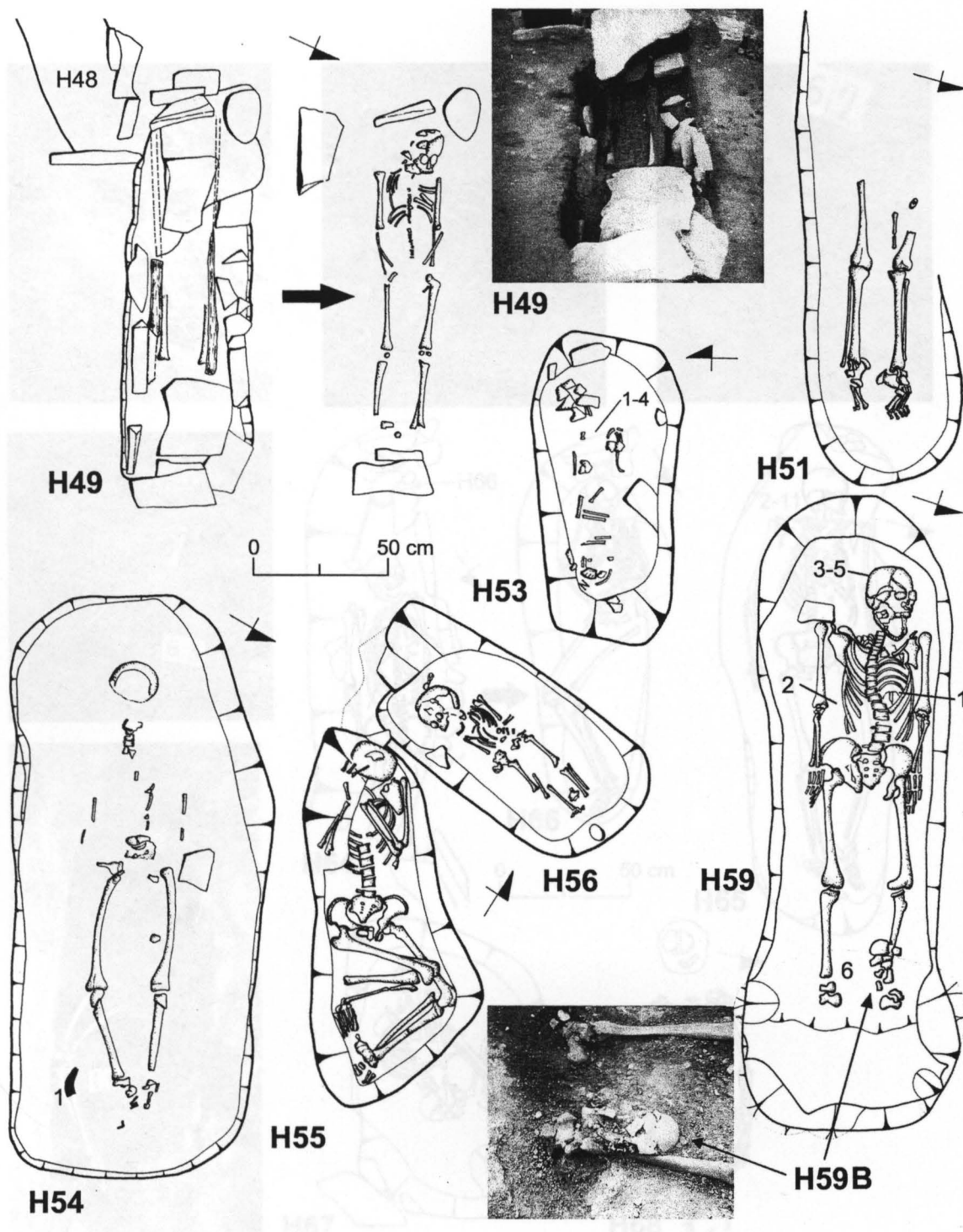


H52

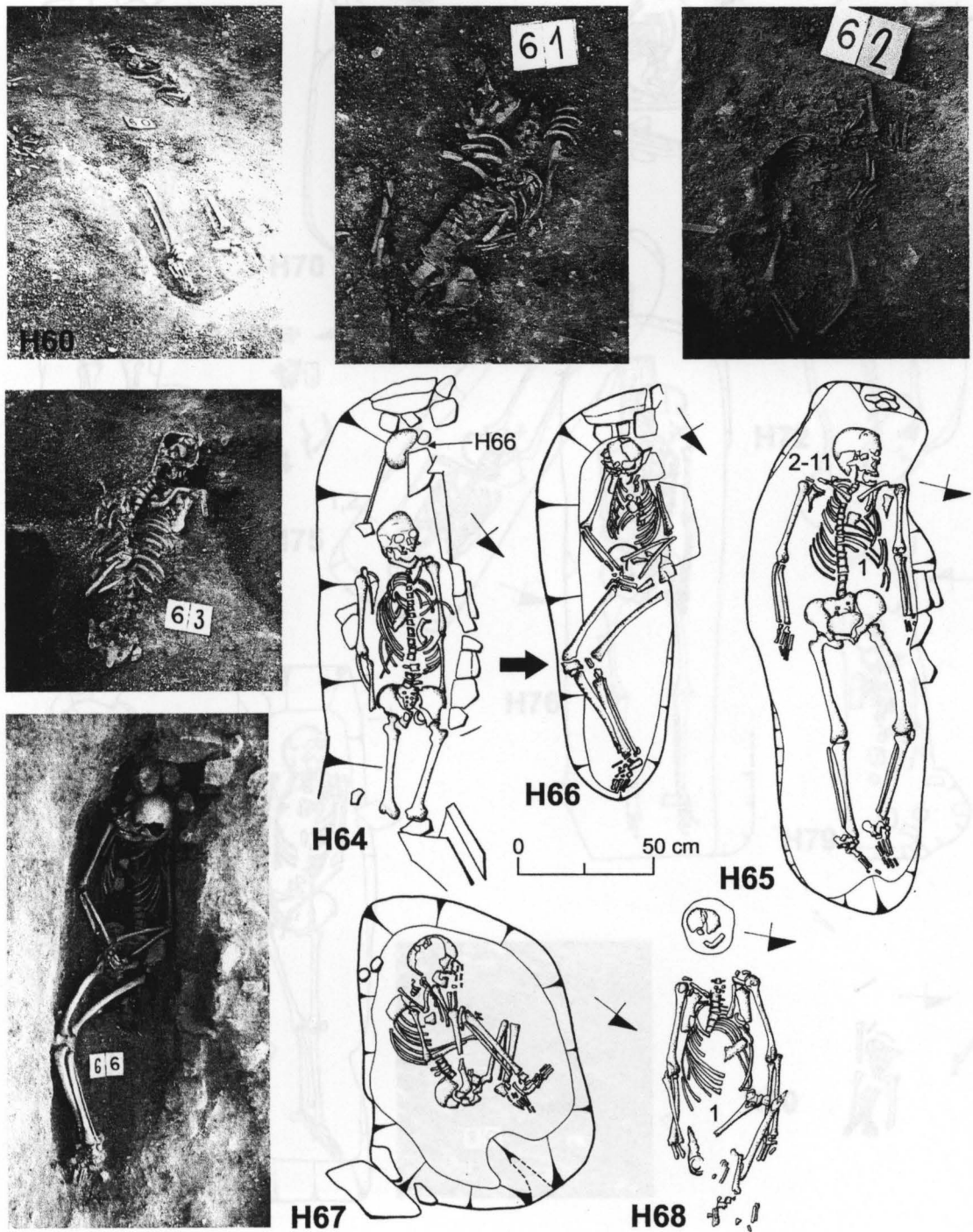
H50

Obr. 33 Budeč-Na Týnici Dokumentace H40, H51, H53, H54, H55, H56, H58 a H58B

Obr. 34. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H43, H44, H45, H46, H47, H48, H50, H52. Šipky směřují k překrytým situacím.

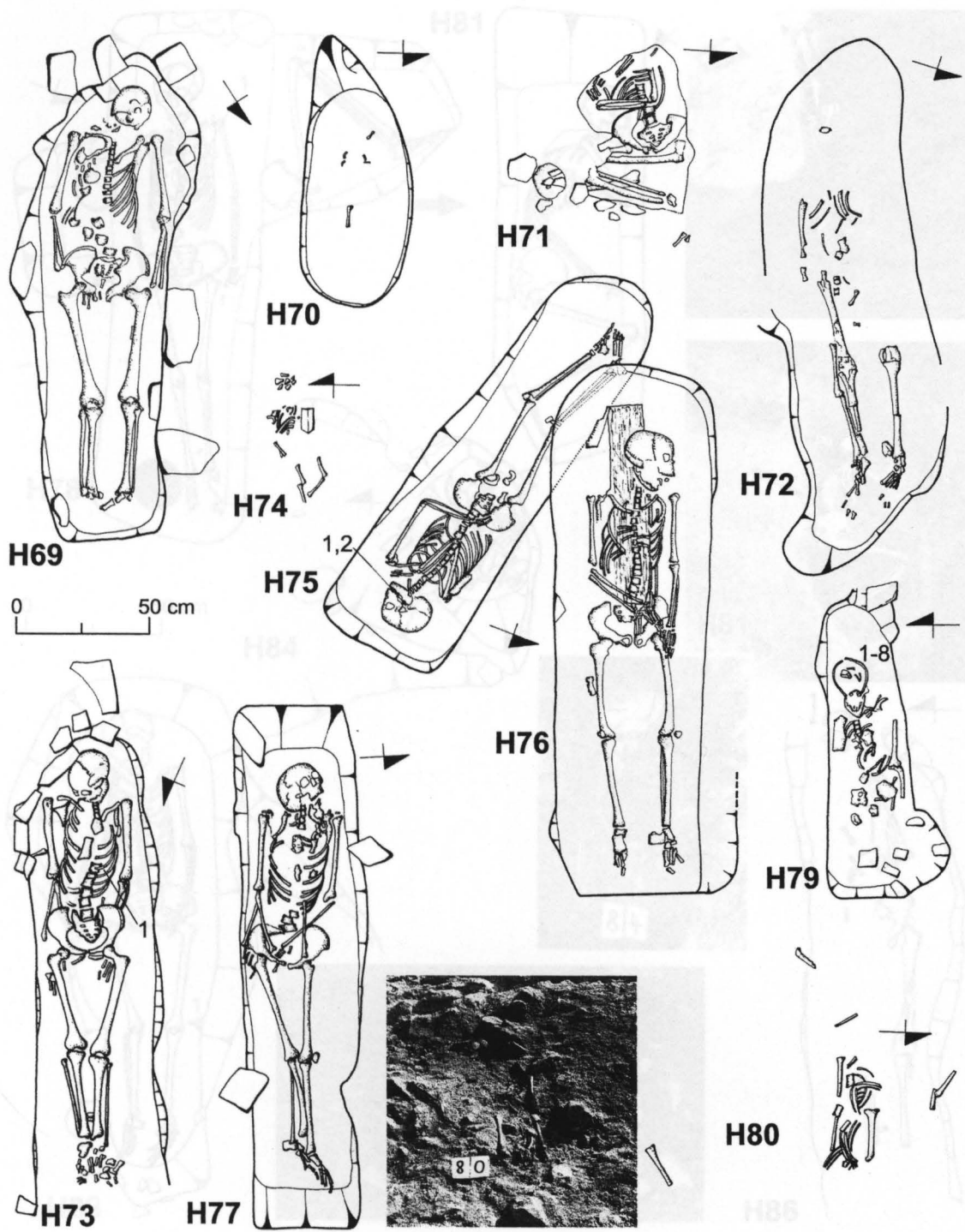


Obr. 35. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H49, H51, H53, H54, H55, H56, H58 a H58B.

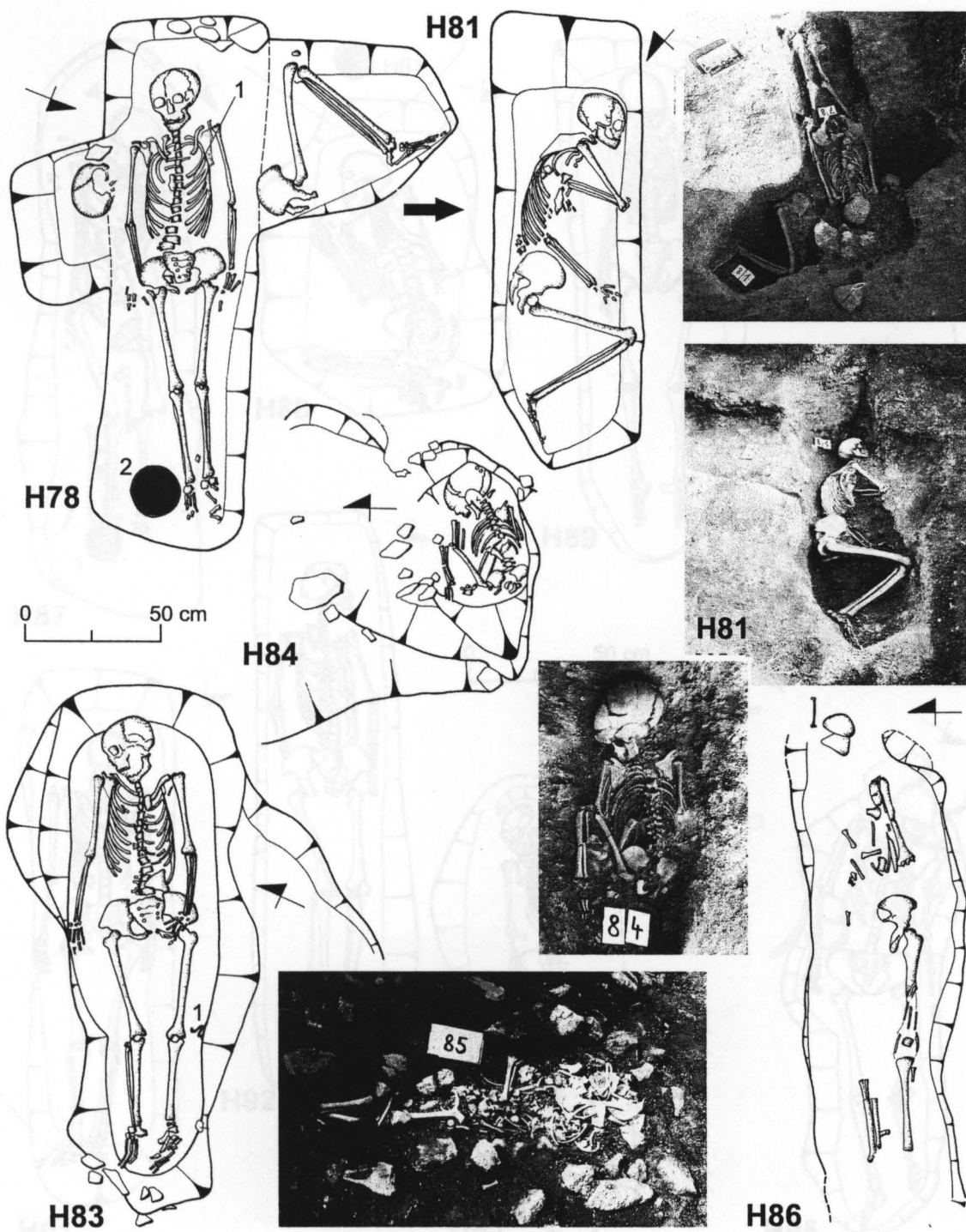


**Obr. 36.** Budeč-Na Týnici. Dokumentace H60, H61, H62, H63, H64, H65, H66, H67 a H68.



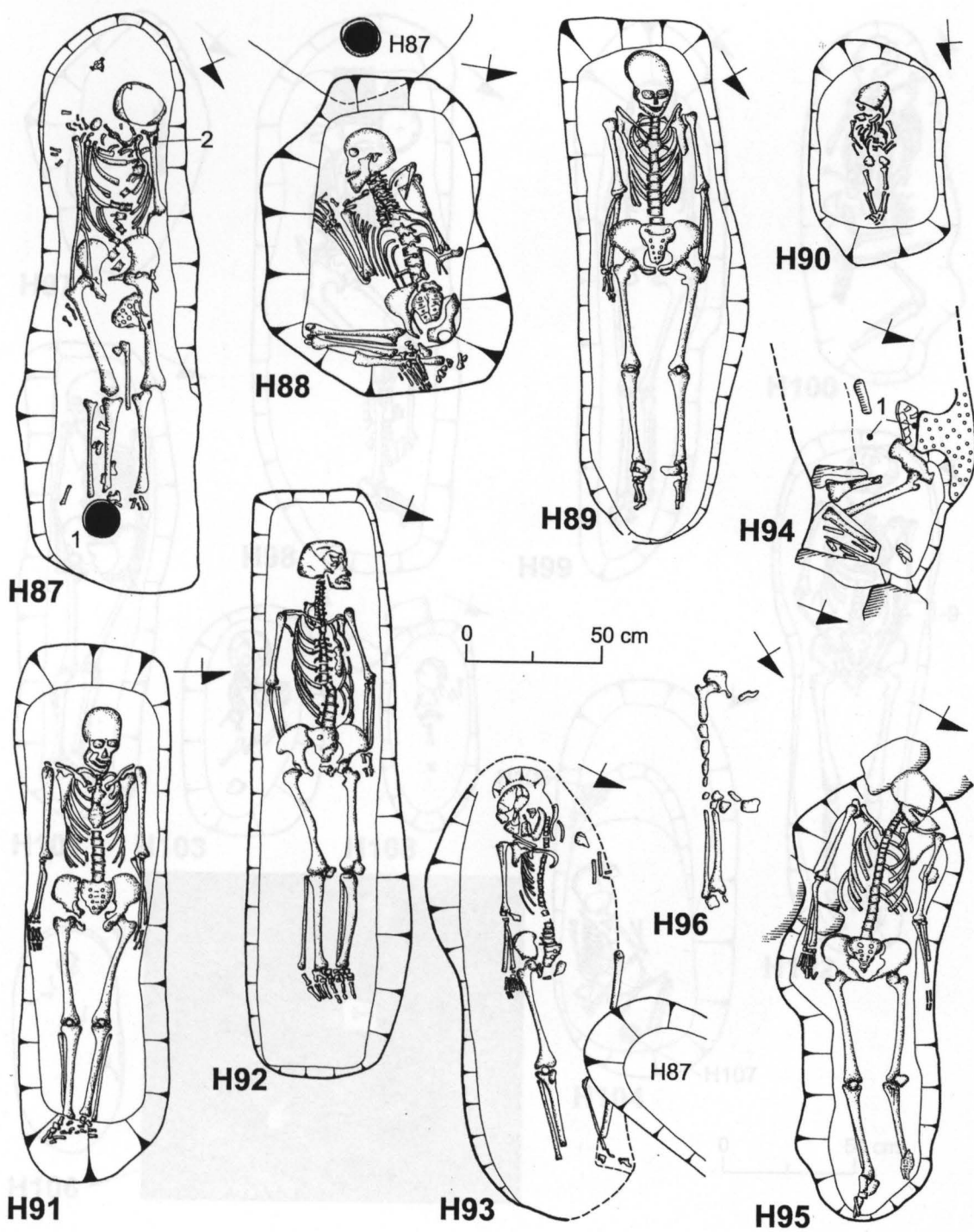


Obr. 37. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H69, H70, H71, H72, H73, H74, H75, H76, H77, H79 a H80.

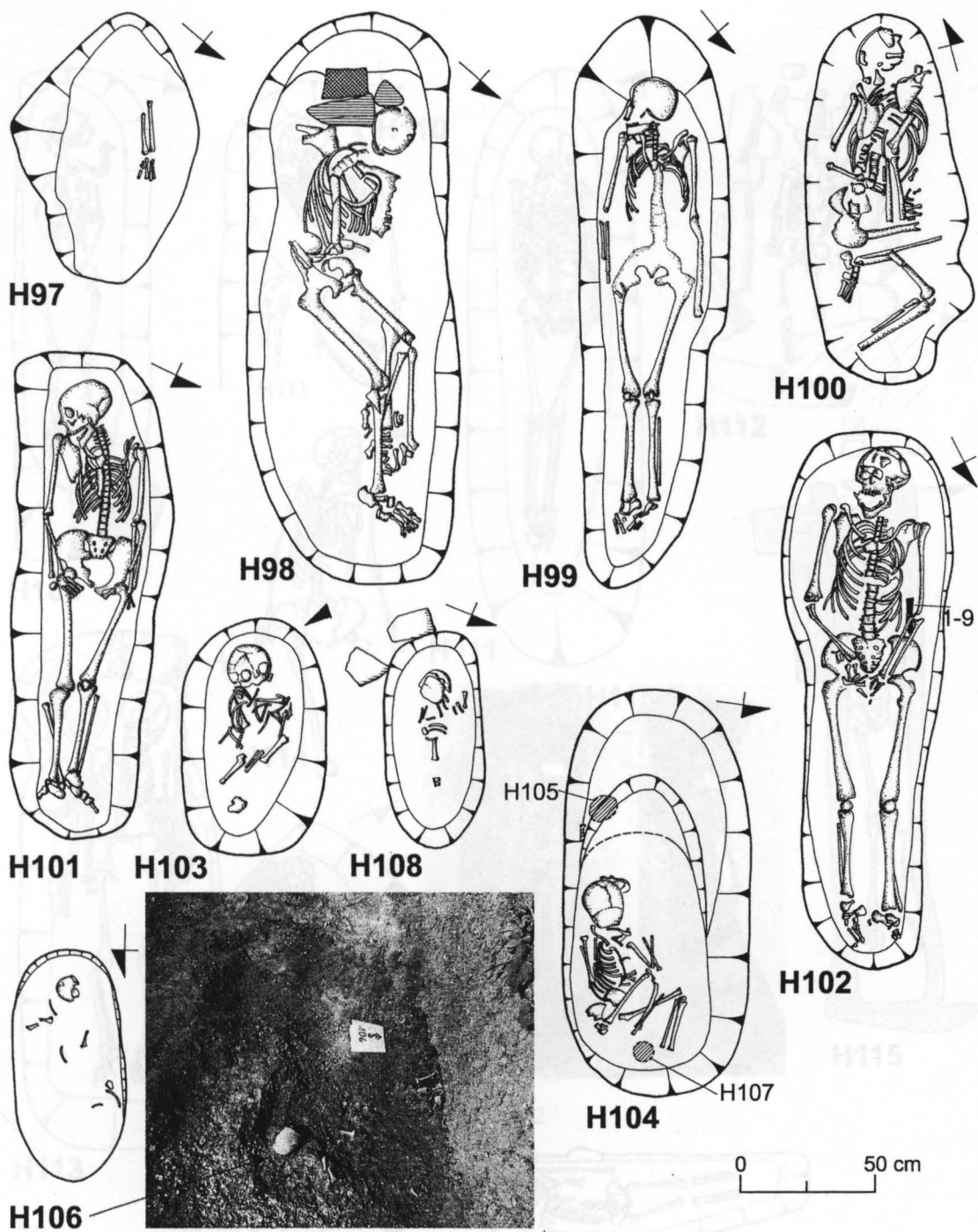


Obr. 38. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H78, H81, H83, H84, H85 a H86.

Obr. 39. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H67, H68, H69, H90, H91, H92, H93, H94, H95 a H96

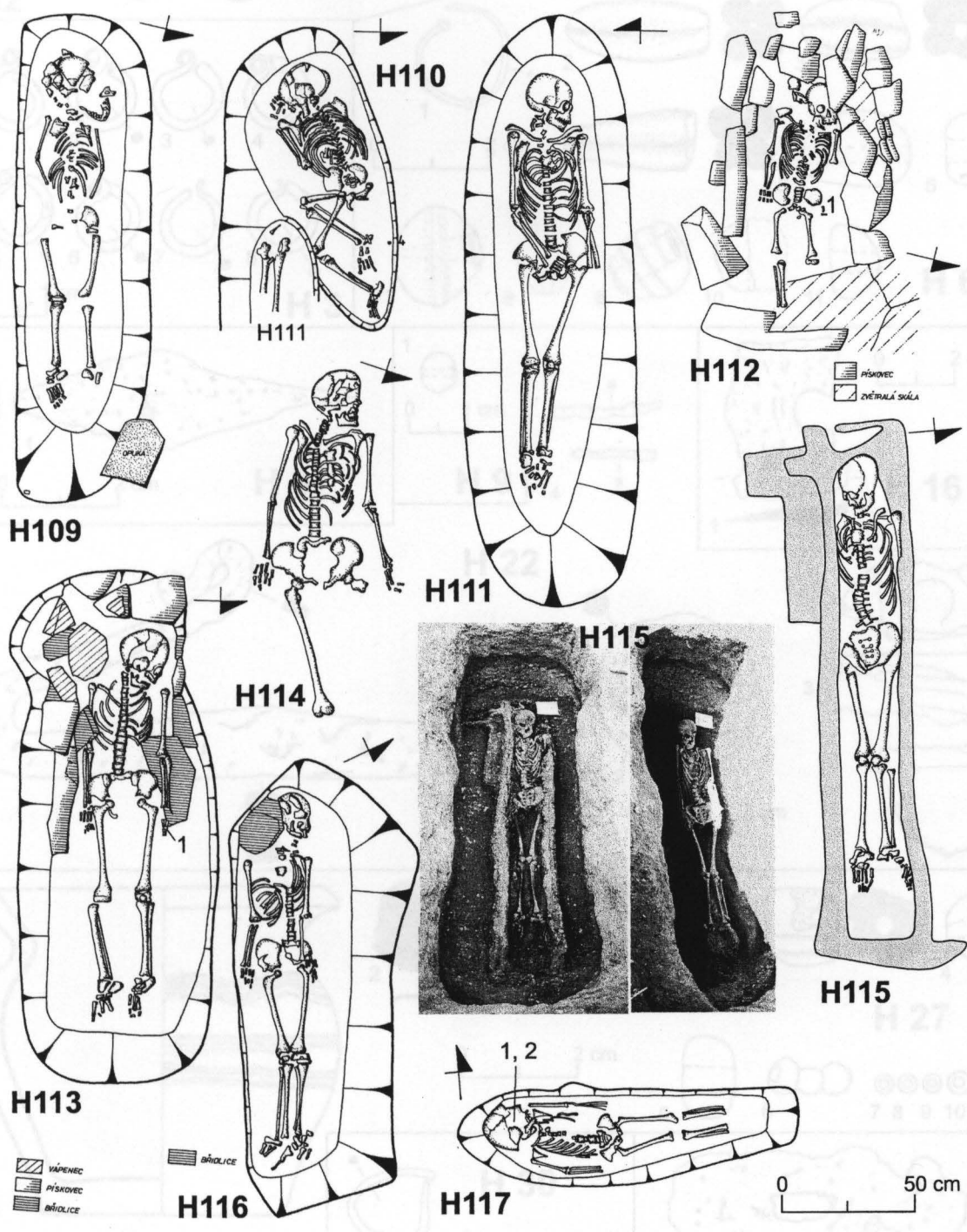


Obr. 39. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H87, H88, H89, H90, H91, H92, H93, H94, H95 a H96



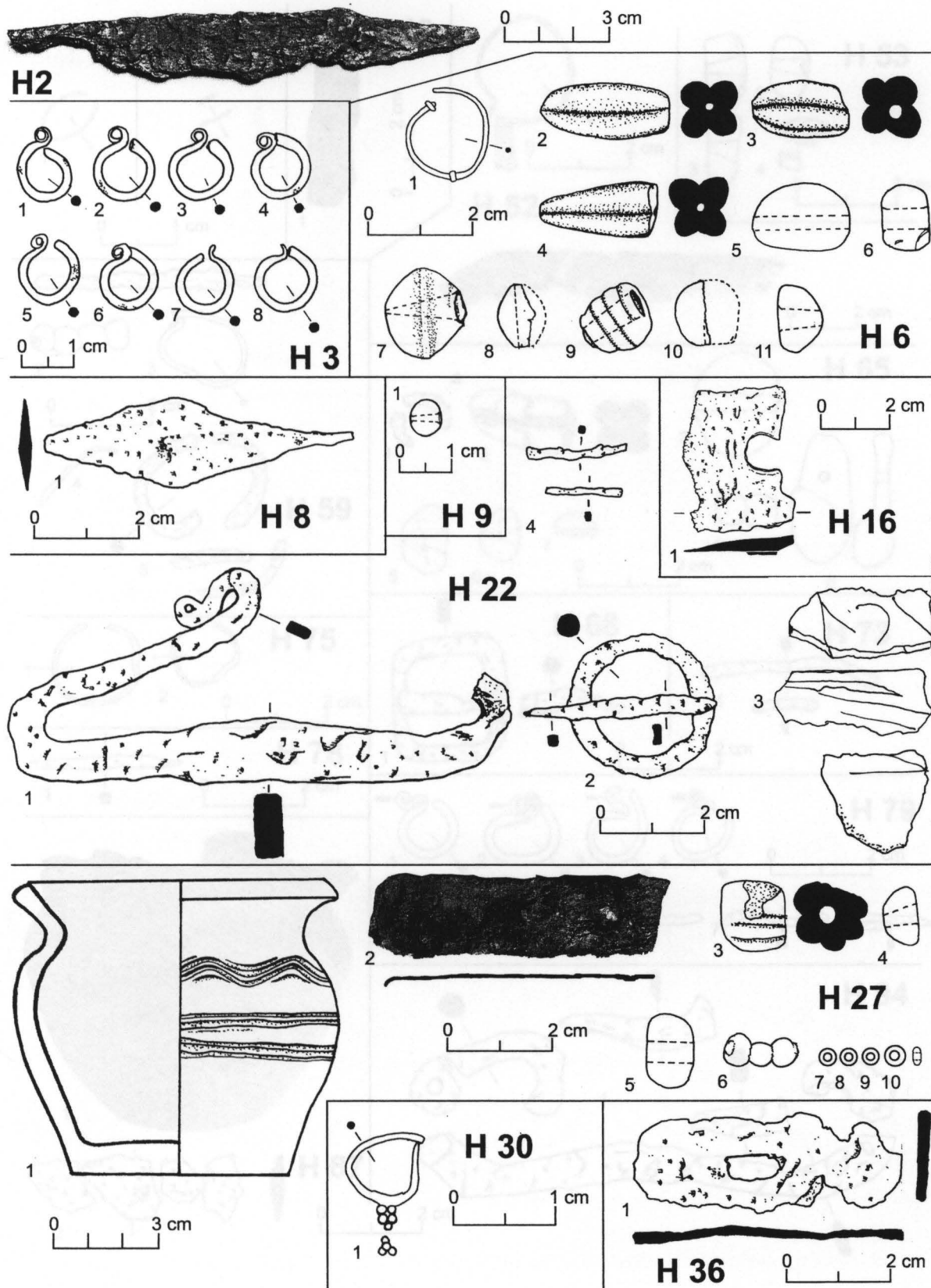
**Obr. 40.** Budeč-Na Týnici. Dokumentace H97, H98, H99, H100, H101, H102, H103, H104, H105, H106, H107 a H108.



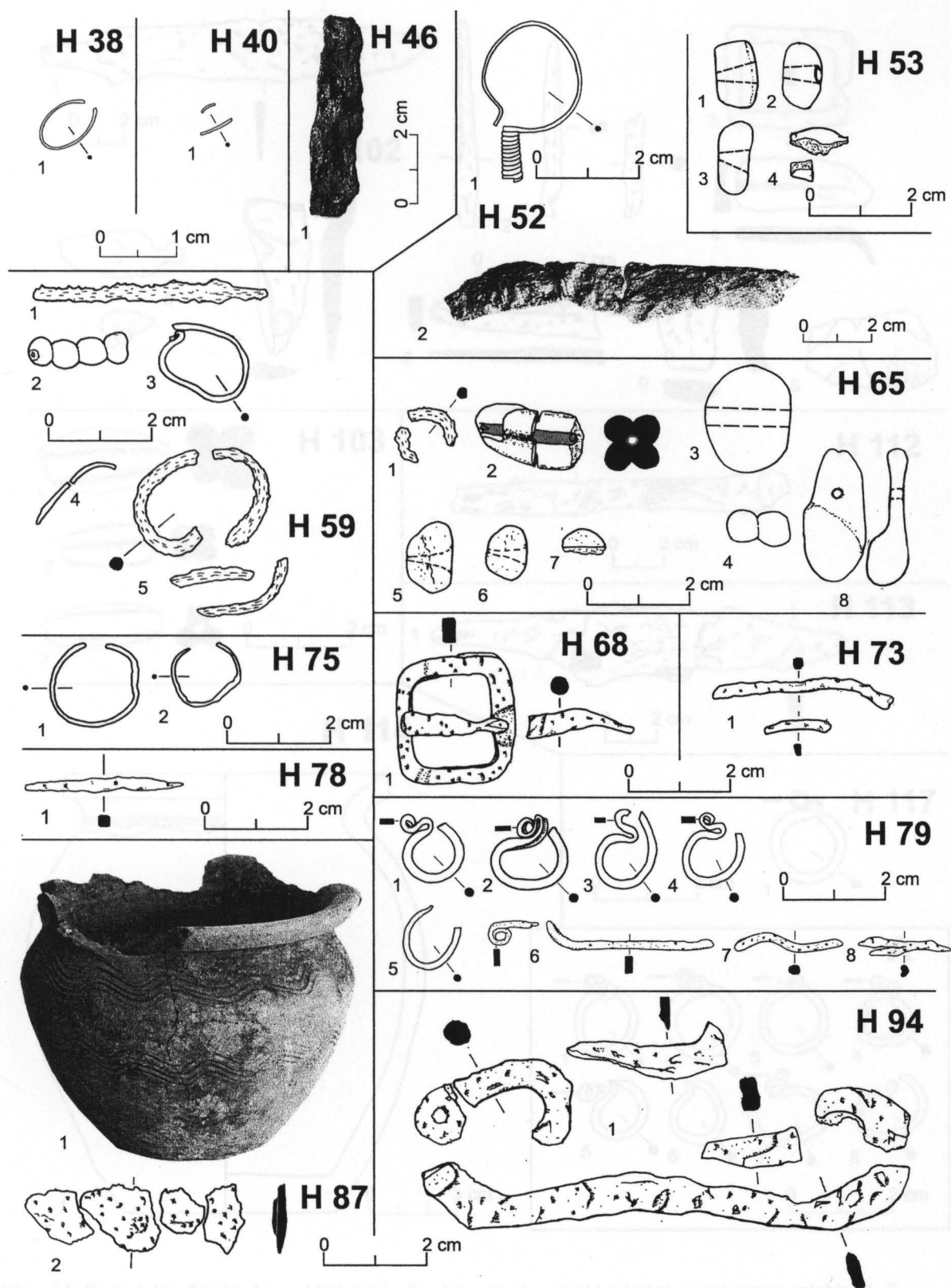


Obr. 41. Budeč-Na Týnici. Dokumentace H109, H110, H111, H112, H113, H114, H115, H116 a H117.

Obr. 42. Budeč-Na Týnici. Inventář hrobů. Kreslí J. Š. s neznámým autorem (inšec z H27), foto. H. Toušková.

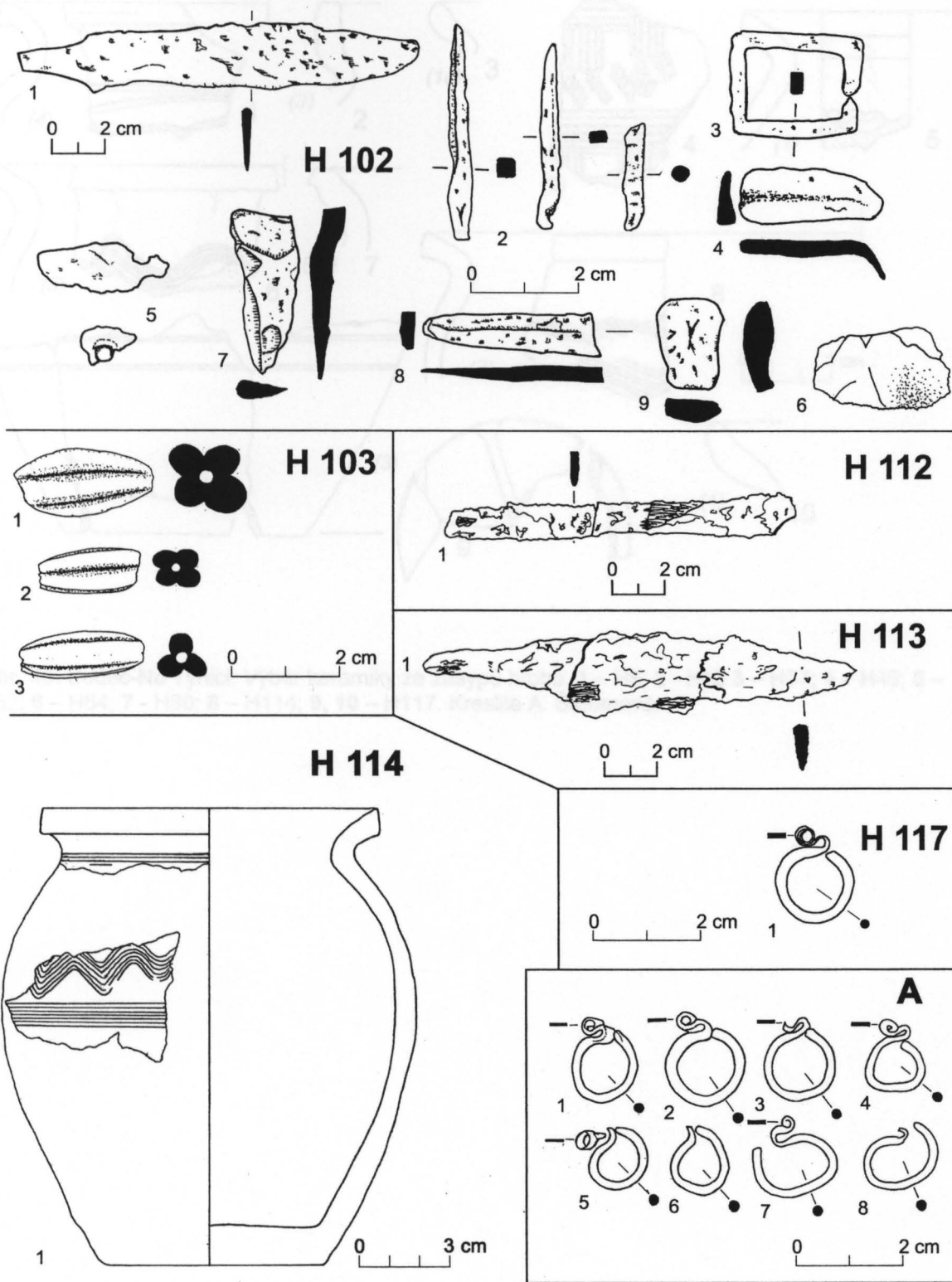


Obr. 42. Budeč-Na Týnici. Inventář hrobů. Kreslil I.Š. a neznámý autor (hrnec z H27), foto H. Toušková.

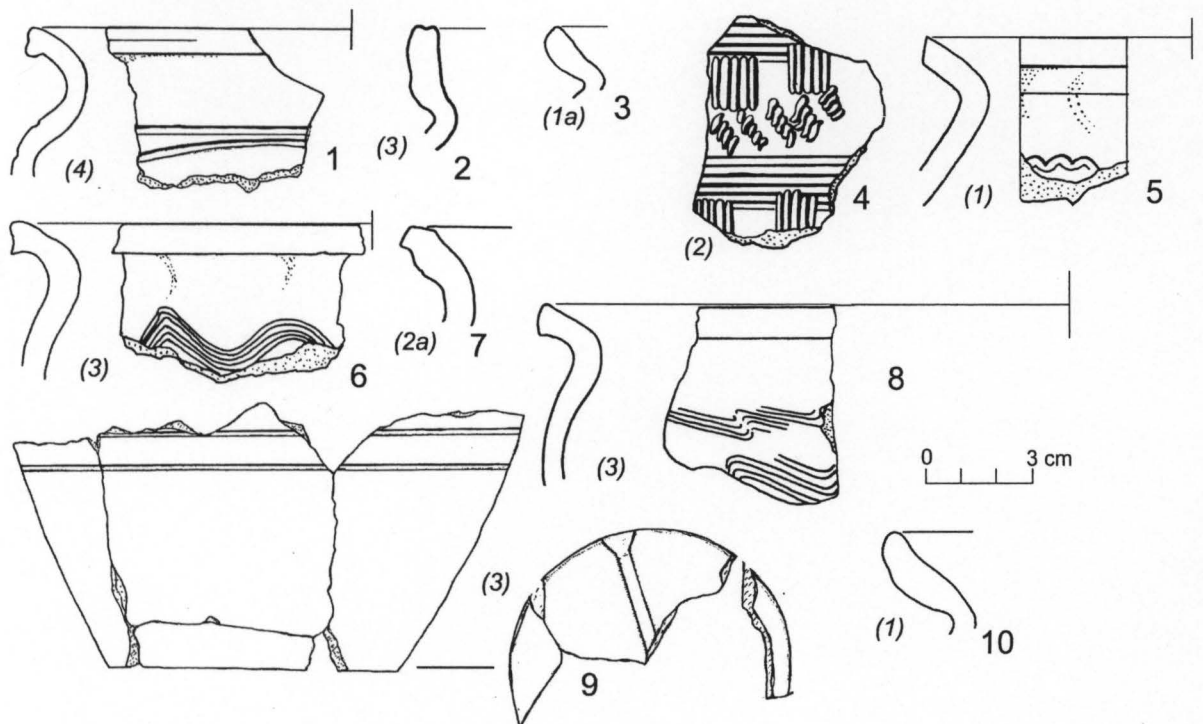


Obr. 44. Budeč-Na Týnici. Inventář hrobů; A – bronzová neovité záušnice nalezená v hrobě 2 v objektu 5.5. Kreslil I.Š., foto H. Toušková.

Obr. 43. Budeč-Na Týnici. Inventář hrobů. Kreslil I.Š., foto H. Toušková.



**Obr. 44.** Budeč-Na Týnici. Inventář hrobů; **A** – bronzové esovité záušnice nalezené u lebky č. 2 v objektu 5/5. Kreslil I.Š.



**Obr. 45.** Budeč-Na Týnici. Výběr keramiky ze zásypů hrobů. 1 – H5; 2 - H15 3 – H37; 4 – H46; 5 – H52; 6 – H64; 7 - H80; 8 – H114; 9, 10 – H117. Kreslíla A. Štefanová.